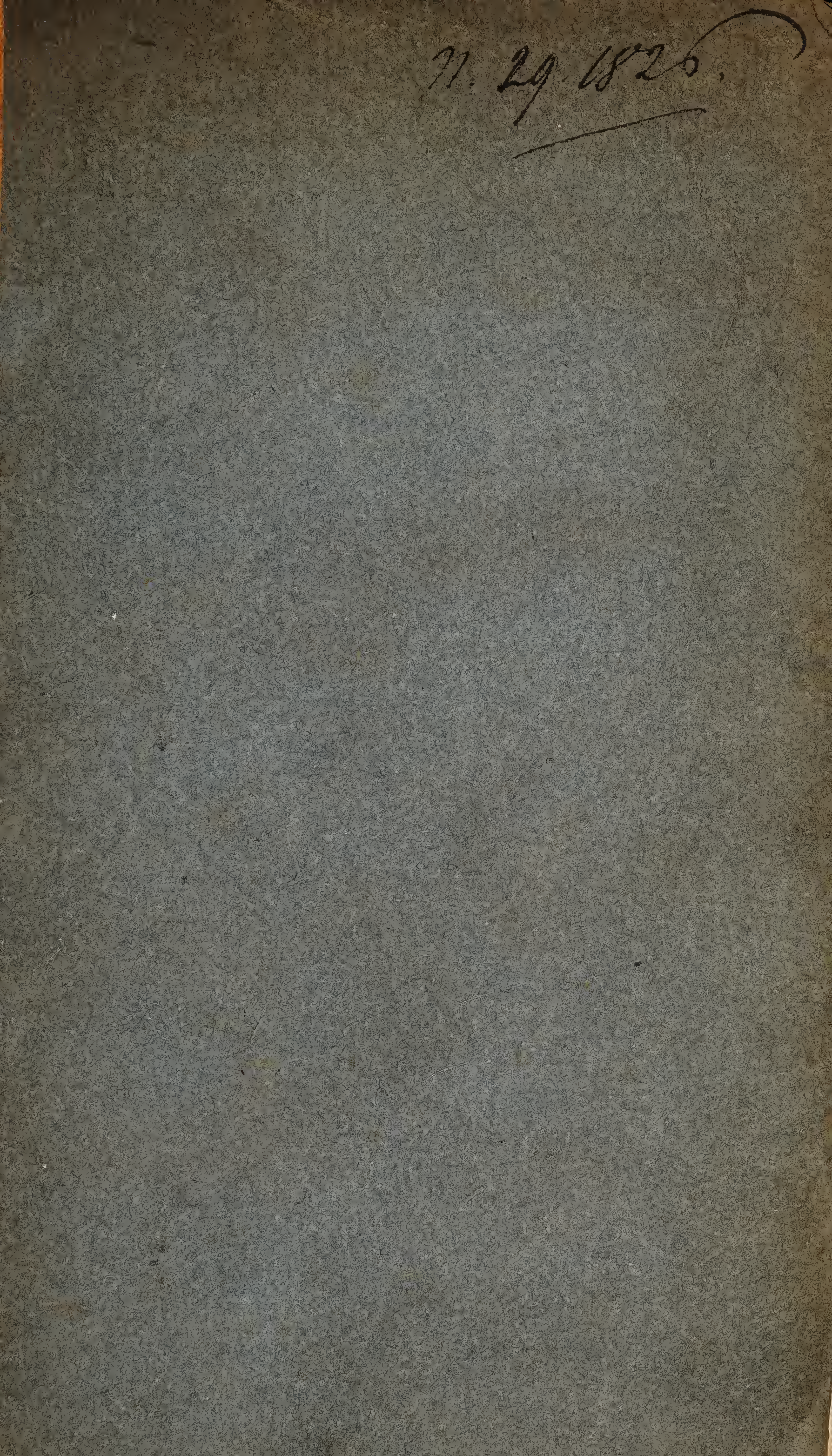

N. 29. 1826.

Dr. *J. R. BISCHOFF*,
DE LEER
DER
KOORTSEN.

Dr. *J. R. BISCHOFF*,
DE LEER
DER
KOORTSEN.

DE LEER

DER

KOORTSEN.

DE LEER
DER
KOORTSEN,
DOOR
ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN OPGEHELDERD.

DOOR

Dr. J. R. BISCHOFF,

Gewoon Hoogleeraar in de Praktische Geneeskunde, eersten Geneesheer bij het algemeen ziekenhuis enz., te *Praag*.

UIT HET HOOGDUITSCH VERTAALD

DOOR

C. VAN ELDIK,

Doctor in de Genees- en Verloskunde, Stads-Geneesheer te *Nijmegen* en Lid van eenige geleerde Genootschappen.

TE NIJMEGEN,
BIJ DE WED. J. C. VIEWEG EN ZOON.

1826.

Het Zieken-examen is van het meeste belang, omdat de aanwijzing ter genezing, ja de geheele behandelingswijze, daarop berust.

STOLL.

Met de Koorts zal ik eenen aanvang maken: zij is de meest voorkomende ziekte, en maakt den grondslag uit van alle andere, voornamelijk van de ontsteking.

HIPPOCRATES.

VOORBERIGT

VAN DEN

VERTALER.

Ofschoon het in onze taal niet ontbreekt aan praktisch–geneeskundige handboeken, geloof ik nogtans, door de vertaling van het tegenwoordige werk, inzonderheid voor mijne eerstbeginnende Kunstgenooten en voor Heelmeesters ten platten lande, geenen nutteloozen arbeid verrigt te hebben. Dit werk toch onderscheidt zich, in meer dan een opzigt, van de tot heden bij ons voorhanden zijnde, niet door groote uitvoerigheid, noch door ver gezochte spekulative denkbeelden, noch door eenzijdige theoriën en stelsels, noch door aanprijzing van nieuwe geneesmiddelen, maar door eene korte, ligt verstaanbare voordragt, door eene duidelijke aanleiding tot het onderzoek der ziekten, door eene eenvoudige, echt praktische schildering en beproefd gevondene behandelingswijze derzelve, en door de bijgevoegde ziekte–geschiedenissen. Ten opzigte van deze laatste, waardoor de Lezer, als het ware, aan het ziekbed gebragt wordt, het beloop der ziekte waarneemt en hare behandeling gadeslaat, kan men aanmerken, dat niet eene met eenen ongelukkigen afloop voorkomt, en ik had daarom in den beginne het voorne-

men,

men, hier en daar eenige doodelijk afgeloopene ziekte-gevallen, met de lijk-openingen, uit andere werken van onzen Schrijver, bij te voegen; doch bij nader inzien vond ik dezelve, hoe belangrijk vele ook waren, minder geschikt voor deze Grondbeginsels, *en bepaalde ik mij tot het plaatsen van eenige derzelve in het* Praktisch Tijdschrift voor de Geneeskunde.

Wat nu verder de vertaling betreft, ik heb den Schrijver getrouwelijk gevolgd, en slechts de afleidingen der uit het grieksch ontleende kunstwoorden, ter besparing van plaats, achterwege gelaten, omdat het vrij volledige Woordenboek van alle grieksche geneeskundige benamingen met derzelver verklaring van *Dr.* H. Brandeis, vertaald en vermeerderd door *Dr.* G. J. Pool, Rott., 1824, *hetwelk voorzeker in veler handen is en verdient te zijn, daarin voorzag; en voorts de min algemeen bekende benamingen van sommige geneesmiddelen (ofschoon de Schrijver doorgaans de oude nomenklatuur bezigt) in de, bij ons meer bekende en in mijn* Recept-boek *gebruikte veranderd.*

Kunnen de kosten der uitgave van deze vertaling door een genoegzaam debiet goed gemaakt worden, dan zal de Leer der Ontstekingen, *als een tweede deel, en vervolgens die der* Slepende Ziekten, *mede al spoedig in het licht verschijnen, en het werk alzoo een volledig geheel, onder den algemeenen titel van* Grondbeginsels der Praktische Geneeskunde, door ziekte-geschiedenissen opgehelderd, *uitmaken.*

Dr. C. van Eldik.

IN-

INHOUD.

INLEIDING.

I. AFDEELING.

II. AFDEELING.

III. AFDEELING.

PRAKTISCHE GENEESKUNDE.

LEER DER KOORTSEN.

Uit–

C.

DRUKFOUTEN.

Bl.	*Reg.*	*Staat:*	*Lees:*
16	14 v. o.	du	dus
57	12 v. b.	ziekte	ziekten
59	1 v. b.	de	den
79	5 v. o.	natuur;	natuur,
160	13 v. b.	160 slagen	106 slagen
330	13 v. o.	het aanprijzen, van	het aanprijzen van
354	13 v. o.	naar	na
377	17 v. o.	tust	lust

INLEIDING.

BEGRIP DER GENEESKUNDE.

Het begrip van Geneeskunde (*Medicina*) wordt in eenen ruimeren en engeren zin gebruikt.

In eenen ruimeren zin is de Geneeskunde eene wetenschappelijke verzameling van die kennissen, door welker toepassing de verlorene gezondheid wedergekregen, en de bestaande gezondheid behouden wordt.

Volgens dit begrip is dus het doel der Geneeskunde tweeledig:

1. Uitgebrokene ziekten in gezondheid te veranderen.
2. Het leven zóó te behouden, dat het zich als gezondheid voordoet.

Dit laatste onderwerp wordt als eene bijzondere Leer, onder den naam van Kunst de gezondheid te behouden (*Hygiene*), en van Kunst het menschelijke leven te verlengen (*Macrobiotica*), behandeld.

In eenen engeren zin is dus de Geneeskunde de Leer, ziekten te onderkennen, en, overeenkomstig die onderkenning, te behandelen.

Deze behandeling bestaat in de genezing van geneeslijke en de verzachting van ongeneeslijke ziekten.

De, tot eene zekere vaardigheid gebragte, uitoefening van de hiertoe vereischte kennissen heet Geneeskunst (*Ars medica*), en hij, die dezelve bezit, een Arts [Geneesheer of Geneesmeester].

VERDEELING.

De Geneeskunde vervalt in theoretische en praktische Geneeskunde.

Theorie is eene verzameling van zekere leerstellingen en kennissen nopens eenig onderwerp.

De theoretische Geneeskunde is dus de wetenschappelijke voordragt der leerstellingen nopens de onderkenning en behandeling der ziekten.

Praktisch is over het algemeen datgene, waardoor bepaald wordt, wat gedaan moet worden, — wat tot de uitoefening van regels en voorschriften leidt.

De praktische Geneeskunde is dus de toepassing van de in de theorie verkregene kennissen ter onderkenning en genezing van geneeslijke en ter verzachting van ongeneeslijke ziekten.

De theoretische Geneeskunde bepaalt zich derhalve bij het weten, de praktische bij het handelen; beide moeten onafscheidelijk met elkander verbonden zijn, om den Arts als Geneeskunstenaar uit te maken.

The-

Theorie alleen is niet voldoende, want zij leert slechts algemeene grondbeginselen.

Ondervinding alleen is even min toereikend, want zij geeft slechts enkele gevallen op, en ieder ongewoon ziekte-geval laat den genezenden zonder steunsel.

Voor zoo ver de toepassing dezer kennissen in een, aan openbaar onderwijs toegewijd, instituut, aan het ziekbed zelf, geschiedt en geleerd wordt, noemt men dezelve klinische Geneeskunde (*Praxis clinica*).

VOORWERP.

Het voorwerp der praktische Geneeskunde is over het algemeen het dierlijke ligchaam; doch daar aan de Veeartsenijkunde eene bijzondere afdeeling is aangewezen, is ons voorwerp de mensch, en wel levend en dood.

Levend, zoo wel in den gezonden als zieken toestand; in den gezonden: want hoe kan een Arts den zieken toestand beoordeelen, wanneer hij den gezonden als het rigtsnoer (*norma*), waarvan iedere ziekte als afwijking te beschouwen is, niet naauwkeurig kent.

Hier valt evenwel voor den Geneeskundigen aan te merken, dat ieder mensch zijne bijzondere gezondheid, naar mate van zijn geslacht, ouderdom, ligchaamsgesteldheid, leefwijze, hemelstreek enz., bezit, en dat dus het begrip van gezondheid alleen met betrekking tot deze omstandigheden (*relatif*) te beschouwen is.

Eenen volmaakten, hoogstmogelijken graad van

gezondheid kan men slechts bij weinige menschen, en ook bij dezen slechts in het geringste tijdperk van hun leven, aannemen.

Dezelve blijft eene niet te bereiken voorstelling (*ideaal*), waaraan men slechts naderen kan.

Daarom hebben reeds de ouden eene sterke, middelmatige en zwakke gezondheid, en tusschen dezelve vele trappen, aangenomen.

Hoe minder over het algemeen de mensch van zijnen natuurstaat afwijkt, met hoe minder behoeften hij opgevoed is, des te meer nadert zijne gezondheid, in het tijdperk van den krachtvollen, mannelijken ouderdom, aan dit ideaal.

Maar hoe meer de mensch, van zijne kindschheid af, een slaaf werd van de behoeften der weekelijkheid, hoe fijner en meer vertroeteld hij werd opgevoed, des te meer verwijdert zich zijne gezondheid van dien hoogsten trap.

Het hoofdonderwerp van de praktische Geneeskunde maken evenwel de ziekten uit, benevens de vereischten, waarvan hare tegenwoordigheid en verwijdering afhangen.

De volkomene of gezonde toestand bevestigt in den mensch het Wélbevinden (*Valetudo secunda*), waarbij alle zijne verrigtingen met gemak, behoorlijke kracht, volharding en welbehagen geschieden; gelijk, aan den anderen kant, de zieke toestand de grond is van het Kwalijk bevinden, waarbij de uitoefening dezer verrigtingen met eenig ongemak, veranderde kracht, verminderde volharding en misbehagen gedaan wordt.

Doch ook de aan het leven tegenovergestelde toestand, of de dood, is een voorwerp van de

prak-

praktische Geneeskunde; en wel komt hier, in de eerste plaats, in aanmerking het zeer gewigtig onderscheid tusschen den Schijndood (*Asphyxia*), uit welken nog wederkeering in het leven mogelijk is, en den waren Dood.

Buitendien is ook nog zoo wel het sterven zelf, als de verschijnselen in de ligchamen der overledenen, van veel belang voor de Geneeskunde.

De kennis der toevallen bij het begin van het sterven draagt zeer veel bij ter bepaling van den tegenwoordigen gevaarvollen toestand en van den spoedig volgenden dood.

Na den dood geven de verschijnselen, die zich in de lijken aan den waarnemer opdoen, de menigvuldigste ophelderingen nopens de voorafgegane ziekte; ja, men kan stout beweren, dat wij het grootste gedeelte van onze kennis der ziekten aan de ontleding van den gezonden en ziekelijken bouw des menschelijken ligchaams te danken hebben.

Tot de vatbaarheid voor het klinisch onderwijs, als het middelpunt van de geheele geneeskundige wetenschap, wordt, behalve eene naauwkeurige studie van de Hulpwetenschappen en van de theoretische leer der Geneeskunde, nog een algemeen onderrigt als Inleiding (*Prolegomena*) voorondersteld, welke aanleiding geeft tot het onderzoeken der ziekte, dat is, den aard en de wijze opgeeft, hoe de Geneeskundige zich bij ieder voorkomend ziekte-geval te gedragen hebbe, om tot eene juiste onderkenning en behandeling der ziekte te geraken.

Hiertoe wordt vereischt :

I. Dat alle omstandigheden, die, bij en om den lijder, tot deze kennis kunnen bijdragen, gedeeltelijk door waarneming juist worden opgenomen, gedeeltelijk door voorgestelde vragen doorgrond worden. – Het onderzoek der ziekte.

II. Dat, door behulp van de verkregene kennis dezer omstandigheden, de ziekte bepaald worde. – De bepaling der ziekte.

III. Dat, overeenkomstig deze bepaling, het geneesplan ontworpen en uitgevoerd worde. – De behandeling der ziekte.

❋

I. AFDEELING.

ALGEMEENE AANLEIDING TOT HET ONDERZOEK DER ZIEKTEN.

(ZIEKEN-EXAMEN, KLINISCH EXAMEN.)

De doelmatige behandeling eener ziekte is alleen gegrond op eene juiste onderkenning derzelve. Om hiertoe te geraken, of om de natuur en uitdrukking der ziekte in te zien, moeten alle verschijnselen zorgvuldig opgenomen worden, die van den kant des lijders, of van de hem omgevende omstandigheden, hiertoe kunnen bijdragen.

Tot dit oogmerk volgt de Arts aan het ziekbed eene bijzondere wijze, die in eene bepaalde orde, naar welke de verschijnselen onderzocht worden, bestaat; deze orde, tot vaardigheid gebragt, verzekert hem, dat hij geen wezenlijk verschijnsel voorbij ziet, en den lijder ook niet door nutteloozе herhalingen kwelt. Niet zonder grond beoordeelen de lijder en de omstanders den Arts naar de vragen, die hij doet, en vestigen vertrouwen op-, of voeden wantrouwen tegen hem.

Het klinisch examen maakt dus een bij uitstek gewigtig gedeelte van de praktische handelwijze uit, en het is eene onverschoonbare ligtzinnigheid, hetzelve slechts oppervlakkig te doen.

Doch met eene bijzonder groote naauwkeurig-

heid worde het eerste onderzoek, wanneer de ziekte nog onbekend is, in het werk gesteld, ten einde, zoo veel mogelijk, tot de bepaling derzelve te geraken. Altijd nog naauwkeurig, maar toch korter, mogen dan de volgende zijn, wanneer zij de opgevatte meening bevestigen. Nieuw bijkomende verschijnselen vereischen, daarentegen, wederom de grootste zorgvuldigheid; en de voortzetting dezer waarnemingen leert ons meer het beloop der ziekte kennen.

GEDRAG VAN DEN ARTS BIJ HET ZIEKEN-EXAMEN.

De Arts nadere den lijder met een vriendelijk, opgeruimd en welwillend gelaat; er vertoone zich niets ruws en terugstootends, maar ook niets ligtzinnigs, in zijn gedrag; hij vrage met zachtzinnigheid naar het noodige, kort, bepaald en in verstaanbare uitdrukkingen, en hoore met geduld, bedaardheid en opmerkzaamheid naar de antwoorden, zonder den lijder in de rede te vallen. Hij toetse met verstand, hetgeen in de antwoorden waar, en hetgeen, uit onbekwaamheid, of somwijlen uit opzet, valsch wordt opgegeven; hij vreeze niet, met ernst en welvoegelijkheid naar verborgene dingen te vragen, die hij noodig heeft te weten.

Niet hij, die veel –, maar hij, die gepast vraagt, verkrijgt eene grondige kennis.

In zijn geheele gedrag heersche de waardigheid van zijn beroep, als groote weldoener van de menschheid, doch gepaard met bescheidenheid. Hij zal dan vertrouwen verkrijgen; terwijl eene te onpas aan–

aangebragte, dwaze scherts hem hetzelve voor altijd kan doen verliezen.

Hij is tot het geheim houden van vele ziekten verpligt, en ontijdige praatzucht vernedert hem niet alleen tot eene diepe verachtelijkheid, maar heeft ook dikwijls nameloos ongeluk in den kring van geheele familiën te weeg gebragt.

De Arts trachte zich eene volledige kennis der ziekte te verschaffen, zoo wel door het waarnemen van alle verschijnselen, die zich aan en om den lijder opdoen, waartoe hem alle zintuigen gewigtige ophelderingen verschaffen, als door het doen van vragen aan den lijder.

Deze vragen moeten, in eene bepaalde, doelmatige orde, naar het standpunt, dat zij beoogen, gedaan worden.

STANDPUNTEN VAN HET ZIEKEN-EXAMEN.

Om door het klinisch examen tot de kennis der ziekte te geraken, leiden den Arts aan het ziekbed twee hoofdpunten:

I. Of hij tracht de oorzaken, die de ziekte te weeg bragten, te ontdekken, en besluit uit deze op de gesteldheid der ziekte als gewrocht (*Methodus aetiologica*).

II. Of hij neemt het beloop en de zich vertoonende verschijnselen der ziekte zelve waar, en besluit uit deze, als gegevene gewrochten, op de oorzaken terug (*Methodus symptomatologica*).

Bedient zich de Arts slechts van ééne dezer beide methoden, dan loopt hij altijd gevaar te dwalen; doch vereenigt hij beide, dan is hij

 het

het meest voor dwaling gewaarborgd; want de eerste leert hem meer de natuur en het wezen, de laatste meer de uitdrukking der ziekte, dat is, den geheelen omvang van de wezenlijke en toevallige verschijnselen derzelve, kennen.

I. ONDERZOEK VAN DE OORZAKEN.

Datgene, waardoor eene ziekte te weeg gebragt wordt, heet derzelver Oorzaak. Intusschen komen er meestal onderscheidene omstandigheden bij elkander, om eene ziekte te weeg te brengen, en men verdeelt daarom de oorzaken in de verwijderde oorzaken en in de naaste oorzaak (*Causae remotae et Causa proxima*).

Verwijderde oorzaken zijn, die wel afzonderlijk het hare bijdragen ter voortbrenging eener ziekte, maar toch slechts in vereeniging de ziekte zelve te weeg brengen; b. v. moeijelijk te verteren voedingsmiddelen bij zwakkelijke spijsverteringswerktuigen.

De Naaste oorzaak is die, welke uit den zamenloop van alle verwijderde ontstaan is, en onafscheidelijk met de ziekte zamenhangt.

De verwijderde oorzaken zijn van tweederlei aard:

A. Zulke, die de geneigdheid van iemand tot eene ziekte uitmaken, en deze heeten Voorbereidende oorzaken, Aanleg (*Causae praedisponentes, proëgumenae, Dispositio, Praedispositio*).

B. De tweede soort van verwijderde oorzaken zijn zulke, die, bij eenen gegeven' aanleg, nadeelig op het ligchaam werken, en de ziekte werkelijk voortbrengen. Gelegenheids-oorzaken,

ken, Opwekkende oorzaken, Schadelijke invloeden (*Causae occasionales, excitantes, procatarcticae*).

Ter voortbrenging eener ziekte wordt dus zoo wel een aanleg, die, óf algemeen, óf slechts bij bijzondere omstandigheden, voorhanden is, als eene opwekkende oorzaak vereischt. Is de aanleg niet voorhanden, dan blijft de schadelijke invloed zonder gevolg; b. v. bij het pokgift, de tusschenpoozende koortsen enz.

De uitwerking der gelegenheids-oorzaken is bij gevolg met betrekking tot den aanleg te beschouwen; van daar komt het, dat dikwijls bij de geringste gelegenheid vele personen meermalen door dezelfde ziekte worden aangetast, terwijl bij anderen dikwijls de schadelijkste invloeden geene stoornis te weeg brengen.

A. ONDERZOEK VAN DEN AANLEG.

De kennis van den aanleg des lijders is op zekere hoofdpunten gegrond, die in ieder gegeven geval naauwkeurig in het oog gehouden moeten worden, en die de eerste vragen uitmaken, welke men aan den lijder moet voorleggen.

Deze hoofdpunten, waaromtrent de Arts zich in de eerste plaats moet onderrigten, zijn:

1.) Het geslacht. Vele ziekten behooren bij uitsluiting tot één geslacht; tot andere ziekten is eene grootere geneigdheid voorhanden. Bij het vrouwelijke geslacht brengt buitendien de toestand der maandstonden, der zwangerheid, der verlossing, des kraambeds, en de tijd van zogen velerlei aanleg tot ziekten mede.

2.)

2.) De ouderdom. In dit opzigt onderscheiden wij: nieuwgeborenen, zuigelingen, gespeenden, de kindsche, jongelings- en mannelijke jaren, en den hoogen ouderdom.

3.) De uitwendige ligchaamsgesteldheid, de ligchaams-constitutie, het uitzigt (*habitus*). Of dezelve over het algemeen meer sterk en krachtig, dan zwak en teeder zij, en of zij tot bijzondere ziekten, als beroerte, tering, engelsche ziekte, klierziekte, wormen, geneigd make.

4.) Het temperament, hetwelk in een levendig (sanguinisch en cholerisch) en stil (melancholisch en phlegmatisch), en in verschillende tusschengraden, onderscheiden wordt.

5.) De stand, of het ambacht, het werk, het beroep. Elke stand geeft eenen aanleg tot zekere ziekten; van daar de bijzondere ziekten der kunstenaars, handwerkers, soldaten, kooplieden, reizigers, geleerden enz.

6.) De leefwijze; deze is dikwijls van den stand afhankelijk: rijkelijk of behoeftig, met veel beweging of rust, met aangename of nederdrukkende hartstogten verbonden. Voorts is hier in het oog te houden, of de menschen getrouwd of ongetrouwd, bewoners van bergen of van het platte land, stedelingen of dorpelingen zijn.

7.) Bijzondere omstandigheden, die niet bij ieder mensch in het oog vallen, maar dikwijls eenen zeer gewigtigen aanleg uitmaken.

Hiertoe behooren:

a.) De erfelijke aanleg.

b.) Eene bijzondere stemming der zenuwen (*idiosyncrasia*).

c.) Verschillende gewoonten, zeden en gebruiken; zoo dat het dikwijls noodig is, het vaderland, de geboorteplaats, de godsdienst-belijdenis te kennen.

8.) Voorafgegane ziekten, die dikwijls het meeste licht verspreiden; van daar dat men bij elken lijder de geschiedenis zijner vorige ziekten, van zijne kindschheid af, naauwkeurig moet nagaan.

(Aanmerking. Het geslacht valt dadelijk in de oogen; de uitwendige ligchaamsgesteldheid en het temperament beoordeelt de Arts voorloopig op den eersten blik; de stand heeft meestal eenen grooten invloed op de leefwijze; de bijzondere omstandigheden komen alleen in de afzonderlijke gevallen in aanmerking. – Dus zijn de eerste en meest algemeene vragen: Hoe oud de lijder is? Van welken stand? Of hij de kinderziekten heeft doorgestaan? Welke andere ziekten hij, van zijne kindschheid af tot op het tegenwoordige tijdstip, gehad heeft?

Bij schriftelijke ziekte-berigten moeten evenwel alle hoofdpunten van den aanleg naauwkeurig opgegeven worden.)

B. ONDERZOEK VAN DE GELEGENHEIDS-OORZAKEN.

De kennis der gelegenheids-oorzaken is van geen minder belang, want, wanneer wij in staat zijn, dezelve geheel te verwijderen, dan is de geheele ziekte weggenomen.

Dezelve worden, praktisch, het doelmatigst in drie klassen verdeeld:

1. In zulke, die de lijder zelf opgeeft.

2. In die, welke de lijder wel weet, maar eerst, door aan hem gedane vragen, moeten blijken.
3. In oorzaken, die den lijder onbekend zijn, en alleen door den Geneeskundigen kunnen ontdekt worden.

I. OORZAKEN, DIE DE LIJDER ZELF OPGEEFT.

Bij deze oorzaken moet men den lijder in zijn verhaal bedaard aanhooren en niet in de rede vallen. Dikwijls verschaffen zij eene voldoende onderkenning; somwijlen schrijft de lijder zijne ziekte aan eene verkeerde oorzaak toe; dikwijls tracht hij, met opzet, valsche op te geven.

De Geneeskundige moet dit met voorzigtigheid en met verstand beoordeelen.

II. OORZAKEN, DIE DOOR VRAGEN KUNNEN BLIJKEN.

Deze gelegenheids-oorzaken moeten grootendeels van die invloeden afgeleid worden, welke tot onderhoud van het menschelijke ligchaam bestemd zijn, maar door misbruik schadelijk worden.

Van daar dat de ouden dezelve met den algemeen gebruikelijken, ofschoon ongepasten, naam van de zes niet natuurlijke dingen (*sex res non naturales*) bestempelden. In nieuweren tijd worden zij schadelijke invloeden genoemd.

Zij zijn:

1.) De lucht en de daarin bevatte stoffen.

Dit groote onderhoudingsmiddel van het leven is ook tevens de menigvuldigste oorzaak van ziekten: door te groote hitte of koude, vooral door schielijke afwisseling van dezelve (verkoeling, verhitting); door droogheid of vochtigheid; door te groote zwaarte of ligtheid;

heid; door hare stroomen of de winden; door ingemengde schadelijke dampen, rottende ligchamen of andere ziektestoffen; door hare betrekking tot het licht. – Door deze, aan menigvuldige veranderingen onderworpene, eigenschappen wordt zij de groote bron 1.) van de ziekten der hemelstreken (van de heete, gematigde en koude landen); 2.) van de jaarziekten; 3.) van de algemeen heerschende ziekten; 4.) van de landziekten (inlandsche ziekten); 5.) van de besmettende ziekten.

2.) De spijzen en dranken (met betrekking tot eene te groote of te geringe hoeveelheid); geneesmiddelen en vergiften.

3.) Beweging en rust des ligchaams; waken en slapen.

4.) Beweging en rust der ziel (hartstogten van eenen opwekkenden en nederdrukkenden aard.)

5.) Ziekelijke terughouding en ontlasting van te ontlasten stoffen, als van het bloed, de drekstof, de pis, de door braking te ontlasten stoffen, het speeksel, het zaad, de melk; voorts behooren hiertoe terug gedrevene uitslagziekten, te onpas geslotene zweren en ziekte-verplaatsingen (*metastases*).

6.) Uitwendig aangebragte schadelijkheden door werktuigelijke beleedigingen, hitte, kleeding, baden en dergelijke.

Men pleegt deze gelegenheids-oorzaken in van buiten op het ligchaam werkende en van binnen ontwikkelde, of ook in chemisch, dynamisch en mechanisch werkende te verdeelen.

III. OORZAKEN, DIE DEN LIJDER ONBEKEND ZIJN, EN ALLEEN DOOR DEN GENEESKUNDIGEN ONTDEKT KUNNEN WORDEN.

Deze oorzaken hebben gezamenlijk haren grond in de reeds opgegevene veranderingen van de dampkringslucht, die op vele menschen te gelijk, ja op geheele volken, vijandig werken.

Hiertoe behooren:

1.) De volksziekten (*morbi epidemici, morbi populares*).

Het zijn die ziekten, welke, uit algemeen heerschende oorzaken, verscheidene menschen te gelijker tijd aantasten.

2.) De besmettende ziekten (*morbi contagiosi*), of die, welke, door eene eigenaardige, in dezelve ontwikkelde stof, dezelfde ziekte bij andere menschen te weeg brengen.

Deze smetstof (*contagium*) deelt zich óf alleen door aanraking, óf ook door de lucht, die den lijder omgeeft, mede, en is du vast (*fixum*) of vlugtig (*volatile*).

Bij de epidemische ziekten is het van veel belang, dezelve in vierderlei opzigt te onderscheiden:

a.) Het staande karakter, de staande epidemie (*character stationarius, febris stationaria*).

Hetzelve duurt eene onbepaalde reeks van jaren, ontwikkelt zich, neemt toe, neemt weder allengskens af, en ruimt aan een ander koortskarakter zijne plaats in. Het heeft op alle overige ziekten eenen beslisten invloed.

b.) Het jaarskarakter, de jaarskoorts (*febris annua*).

Hier-

Hieronder verstaat men die koortsen, welke in de verschillende jaargetijden volgens eene zekere wet verschijnen.

c.) Epidemisch-tusschenloopende ziekten (*morbi epidemici intercurrentes*).

Onder dezelve verstaat men die ziekten, welke op denzelfden maar op eenen onbepaalden tijd verscheidene menschen, gedeeltelijk uit bekende, gedeeltelijk uit onbekende oorzaken, aantasten. Dezelve verschijnen in ieder jaargetijde, en haar duur is onbepaald.

d.) Landziekten, inlandsche ziekten (*morbi endemici*).

Het zijn die ziekten, welke te allen tijde bij voortduring onder de bewoners van een geheel land, of van een gedeelte daarvan, uit hoofde van deszelfs bijzondere gesteldheid, heerschen.

De besmettende ziekten vereischen nog eene bijzondere aandacht, om hare verdere verspreiding te doen ophouden. Derzelver onderscheid van — en betrekking tot de epidemische zal naderhand worden opgegeven.

II. ONDERZOEK VAN HET BELOOP EN DE VERSCHIJNSELEN DER ZIEKTE.

Zijn de oorzaken, naar de beschrevene orde, ontdekt, dan heeft de Arts dikwijls reeds gewigtige ophelderingen, en hij gaat nu over tot het onderzoek der ziekte-verschijnselen.

Hij tracht naauwkeurig en volledig uit te vorschen:

A. Den voorafgeganen.

B. Den tegenwoordigen toestand der ziekte.

A. VOORAFGEGANE TOESTAND.

Bij den voorafgeganen toestand tracht hij met zekerheid te vernemen:

1. Op welken dag, of, wanneer dat niet naauwkeurig te bepalen is, vóór hoe langen tijd, zich de eerste sporen van onpasselijkheid vertoond hebben?
2. Met welke verschijnselen de ziekte begon?
3. Welke veranderingen de verschijnselen ondergingen, en welke nieuwe toevallen er zich in het beloop, tot op het tegenwoordige tijdstip, bijvoegden?
4. Welke geneesmiddelen tot dus verre, en met welk gevolg dezelve gebruikt zijn?

B. TEGENWOORDIGE TOESTAND.

Bij het onderzoek van den tegenwoordigen toestand doet vooral de eerstbeginnende Geneeskundige het best, wanneer hij, om alle verschijnselen naar behooren te ontdekken, zich van de ontleedkundige orde bedient; want op deze wijze wordt niet ligt iets vergeten, en onnoodige herhaling vermeden.

§ Zeer doelmatig met betrekking tot den zamenhang, maar moeijelijker voor den eerstbeginnenden, is het onderzoek van den tegenwoordigen toestand naar de orde der verrigtingen, wanneer de zenuw- en zielsverrigtingen, de levensverrigtingen, de natuurlijke verrigtingen, en vervolgens de geslachtsverrigtingen (de functiën der sensibiliteit, irritabiliteit, reproductie en sexualiteit, of ook de verschijnselen van het dierlijke en vegetative leven), in hare afwijkingen naauwkeurig onderzocht worden. (Aan-

(Aanmerking. Men heeft het in den nieuwsten tijd zonderling gevonden, het vragen naar eene van deze beide wijzen in te rigten, en voorgeslagen, om zich in de eerste plaats aan de meest in het oog vallende verschijnselen, die de lijder opgeeft, of de Arts waarneemt, te houden, en aan dezen leiddraad het onderzoek voort te zetten. — Maar juist de belangrijkste en ergste verschijnselen zijn niet altijd ook de meest in het oog vallende; dikwijls geeft de lijder verschijnselen, die hem lastig zijn, als de belangrijkste aan, en evenwel zijn zij niet zelden van weinig beduidenis; eindelijk zijn zulke verschijnselen zeer dikwijls het gevolg van stoornissen in afgelegene deelen, en niet in het deel gelegen, waarin de ziekte huisvest.)

De deelen des ligchaams worden dan, in de volgende orde, aan een zeer naauwkeurig onderzoek onderworpen:

I. Het hoofd. II. De borst. III. De onderbuik. IV. De ledematen. V. De huid. VI. De ontlastingen. VII. De pols.

I. HET HOOFD.

Aan het hoofd is voor den onderzoekenden Arts merkwaardig:

A. Het aangezigt. *B.* Het voorhoofd en het met haren bezette gedeelte des hoofds. *C.* Het binnenste des hoofds. *D.* De zintuigen. *E.* De hals.

A. HET AANGEZIGT.

Aan hetzelve is van veel belang:

Vooreerst. De geheele verhouding der gelaatstrekken, de uitdrukking van het aangezigt (*Physiognomie*). Het gelaat wordt niet zonder grond

als de spiegel der ziel en als de getrouwe beeldtenis van menige ziekte en aanleg tot dezelve beschouwd.

Hier moet men zorgvuldig waarnemen, of de gelaatstrekken met die van eenen gezonden overeenkomstig, of eigenaardig en ongewoon veranderd zijn; of het gelaat rustig, onverschillig of wild; vrolijk, bekommerd of pijn uitdrukkend; vol of ingevallen zich vertoont.

Het aangezigt met eenen spitsen neus, holle oogen, ingevallene slapen, koude ooren, harde, gespannen huid aan het voorhoofd, bleeke, of zwartachtige, blaauwachtige of loodkleurige kleur, wordt het Hippocratisch aangezigt (*facies Hippocratica*) genoemd.

Ten tweede. Met betrekking tot de kleur: of er het aangezigt rood, bleek, geelachtig, blaauwachtig of vaal uitziet; of het met uitslag behebt is; of de wangen op eene bijzondere wijze (omschreven) gekleurd of van eene gelijke kleur zijn.

Ten derde. Met betrekking tot den omvang: of het zich opgezet, opgevuld, gezwollen, dik of waterzuchtig (*oedemateus*), dan wel of het zich mager, spits en uitgeteerd vertoont.

(Aanmerking. Volgens deze tot een voorbeeld opgegevene wijze van onderzoek moeten de vragen met betrekking tot ieder volgend deel gedaan worden, waartoe, aan het ziekbed en bij de voorlezing, eene uitvoerige aanleiding gegeven wordt.)

B. HET VOORHOOFD EN HET MET HAREN BEZETTE GEDEELTE DES HOOFDS.

Deze deelen leveren, met betrekking tot even-

re-

redige grootte, verhevenheid, – tot uitwendige beleedigingen, pijnen, gezwellen, uitslag, ongedierte, – vervolgens tot digtheid, kleur, lengte, droogheid, smerigheid der haren, verschillende verschijnselen op.

C. HET BINNENSTE DES HOOFDS.

In het binnenste des hoofds (de holte van den schedel) komt in aanmerking: *a.*) De pijn en de ongemakken. *b.*) De slaap. *c.*) De werkzaamheid van den geest. *d.*) Het algemeen gevoel.

a. DE PIJN (*dolor*).

Bij iedere pijn, in elk gedeelte van het ligchaam over het algemeen, moet bepaald worden:

1. De streek, die dezelve inneemt.
2. De duur: of dezelve aanhoudend of tusschenpoozend, of op bepaalde tijden wederkeerend (periodiek) is; of de aanhoudende pijn met eene gelijke hevigheid voortduurt, of somwijlen nalaat.
3. De gesteldheid der pijn: of dezelve stekend, kloppend, spannend, borend, scheurend, — dan wel of dezelve stomp, meer met het gevoel van zwaarte, drukking en benaauwdheid verbonden is.

   Buitendien hebben vele pijnen het eigenaardige, dat de lijder haar met verschillende gewaarwordingen in vergelijking brengt; deze vergelijking moet met zorgvuldigheid opgenomen worden.
4. De zitplaats: of dezelve op één punt vast zittend (*fixus*), of omzwervend (*vagus*) is.
5. De hevigheid; of zij gering, vrij hevig, zeer hevig of woedend en geheel ondragelijk is.

6. De **verhouding** bij het betasten: of zij door hetzelve vermeerderd wordt, of niet.

In deze opzigten moeten dus ook de pijnen in het hoofd bepaald worden.

Buitendien bestaat het lijden van het hoofd dikwijls niet in eigenlijke pijn, maar in het gevoel van zwaarte, drukking, bedwelming en duizeling.

b. DE SLAAP.

Met betrekking tot den duur, de gerustheid, de vastheid, de verkwikking, de droomen, de slapeloosheid.

c. DE WERKZAAMHEID VAN DEN GEEST.

Met betrekking tot zelfbewustheid, afwezigheid van geest, ijlingen (*delirium*), geheugenis, inbeeldingskracht, verstand, oordeelskracht, denkvermogen.

d. HET ALGEMEEN GEVOEL.

Met betrekking tot een eigenaardig gevoel van ziek-zijn door het geheele ligchaam, tot lusteloosheid voor bezigheden, tot ontstemming van den geest, tot het gevoel van loomheid, matheid.

D. DE ZINTUIGEN.

Bij alle zintuigen moet men onderzoeken, of hunne verrigtingen in eene juiste evenredigheid staan, behoorlijk of niet behoorlijk, buitengemeen sterk of zwak geschieden, en of de onlasting, die aan ieder zintuig eigen is, naar behooren plaats heeft.

1. Het **oog**. Aan hetzelve moet men onderzoeken: *a.* De oogleden en de wenkbraauwen. *b.* De streek om de oogen. *c.* Den oog-bal en deszelfs dee-

deelen, de gesteldheid van het bindvlies, het hoornvlies en den oogappel (*pupilla*). *d.* Den blik, als de levendige uitdrukking van de gemoedsgesteldheid en de hartstogten. *e.* Het zien *f.* De gevoeligheid voor het licht.

2. De neus en reuk.
3. Het oor en gehoor.
4. De mond, en aan denzelven: *a.* De lippen. *b.* Het tandvleesch. *c.* De tanden. *d.* De tong, met betrekking tot de kleur, het beslag, de vochtigheid, de beweging, de spraak, de gedaante en den omvang. *e.* De smaak. *f.* De eetlust. *g.* De dorst. *h.* Het slikken. *i.* De raak. *k.* De adem. *l.* De stem.

E. DE HALS.

Met betrekking tot de uitwendige gesteldheid, de beweging en het kloppen der slagaderen.

II. DE BORST.

Aan de borst valt waar te nemen:

A. De uitwendige bouw, en de uitwendige gesteldheid van het borstgewelf (*thorax*) en van de borsten.

B. De ademhaling (*respiratio*), en wel:

1. De wijze van in- en uitademen, en vervolgens de diepe ademhaling. 2. De gelijkvormigheid. 3. De snelheid. 4. De grootte en diepte. 5. De verbinding met ongemakken. 6. De toon. 7. De gesteldheid van de uitgeademde lucht. 8. Het deel, waarmede de ademhaling voornamelijk gedaan wordt (ademhaling door de borst en door den buik).

C. De hoest. Met betrekking tot:

1. De zitplaats: of dezelve in de luchtpijp, de takken der luchtpijp of de longen gezeten is, dan wel of de ingewanden van den onderbuik aanleiding daartoe geven. 2. De hevigheid. 3. Den toon. 4. Den duur. 5. De verbinding met pijn. 6. De verhouding tot het dieper inademen. 7. De fluimen.

§ Het is hier dikwijls doelmatig, de gesteldheid der fluimen, die onder de ontlastingsstoffen voorkomen, dadelijk te onderzoeken.

D. De slag van het hart. Met betrekking tot:

1. De wijze van beweging: hartklopping, klopping in de borst, trilling, stilstand van het hart. 2. Het daarmede verbonden gevoel. 3. De verhouding tot den pols.

E. Het hikken.

F. De wijze van liggen, en wel met betrekking tot:

1. De rustigheid. 2. De rigting.

G. De inwendige gesteldheid van het borstgewelf, met betrekking tot:

1. Ongemakken. 2. Daarin bevatte vochten.

III. DE ONDERBUIK.

Ter onderzoeking van den onderbuik moeten de buikspieren ontspannen worden, waarom de lijder met de borst wat hoog en met opgetrokkene kniën liggen moet. Men onderzoeke altijd den onderbuik met de beide vlakke handen, niet slechts met de toppen der vingers alleen. De betasting zij zacht, en worde slechts allengskens wat versterkt, ten einde voorhanden pijnen niet vermeerderd, of dieper gezetene met kracht opgewekt worden. Daar-

bij moet altijd opgelet worden, of het aangezigt bij het onderzoek zich verandert. Hier moet men onderzoeken:

A. De streek van den hartkuil. *B*. Het bovenste gedeelte des buiks. *C*. De buikzijden. *D*. De navelstreek. *E*. De lenden *F*. Het onderste gedeelte des buiks. *G*. Somwijlen de streek van het kruis. *H*. Naar omstandigheden de teeldeelen. Hier ontstaat in menig geval de pligt, naar buitensporigheden of geheime zonden te vragen.

(Aanmerking. Bij het onderzoek van zekere toestanden des vrouwelijken geslachts, gelijk ook van geheime ziekten, zijn welvoegelijkheid, bescheidenheid en voorzigtigheid in het gedrag van den Arts onvermijdelijke pligten. Zeer doelmatig is het in de meeste gevallen, eerst na den afloop van het zieken-examen, naar de maandstonden te vragen; en bij meisjes spreekt men over dit onderwerp gewoonlijk met de moeder.)

IV. DE LEDEMATEN (*extremitates*).

Hieraan kent men:

A. De gesteldheid der spierkrachten.

B. De bewegelijkheid, en wel

1. Vermeerderde, willekeurige of onwillekeurige, bewegelijkheid (stuiptrekkingen, peeshuppelingen, vlokken-lezing, muggen-vanging en beving).
2. Verminderde bewegelijkheid (matheid, zwakte, traagheid (*torpor*).
2. Onbewegelijkheid (verstijving, verlamming).

C. Omvang, pijn, uitslagziekten en uitwendige ziekelijke toestand.

§ Ook de nagels verdienen, in vele ziekten, de

aandacht ten opzigte van de kleur, den groei en de gedaante.

V. DE HUID.

Bij het onderzoek der huid doet zich ter waarneming op:

A. De gesteldheid der dierlijke warmte (temperatuur); koude en warmte in verschillende afwisseling en duur, of dezelve gestreng-aanhoudend, nalatend of tusschenpoozend zijn. Met betrekking tot den graad, of er eene geringe koude, sterke koude, verstijvings-koude, marmerkoude, dan wel of er eene zachte warmte, hitte, hevige hitte voorhanden is. Met betrekking tot de verbreiding, of dezelve algemeen of plaatselijk, gelijkmatig of ongelijkmatig, inwendig of uitwendig voelbaar is. Met betrekking tot het gevoel van den betastenden vinger, of dezelve zich aangenaam of onaangenaam, brandend of bijtend voordoet.

B. De kleur, algemeen of plaatselijk veranderd, gelijkelijk of ongelijkelijk, aanhoudend of op verschillende tijden.

C. De gesteldheid der huid. Met betrekking tot:

1. De uitwaseming; tot uitwaseming geneigd, zacht, vochtig, droog, ruw, schraal.
2. Het zweet; naar de hoeveelheid, gesteldheid, reuk, verbreiding, opvolgende verligting.
3. Lastige gewaarwordingen.
4. Verschillende, gladde en ruwe uitslagziekten.

VI. DE ONTLASTINGSSTOFFEN.

Bij alle ziekelijke ontlastingsstoffen zijn de volgende eigenschappen te onderzoeken: 1. De plaats, waaruit zij ontlast worden. 2. De tijd

der

der ontlasting. 3. De te groote of te geringe hoeveelheid (onderdrukking). 4. De gesteldheid. 5. De zamenhang. 6. De kleur. 7. De reuk, somwijlen ook de smaak. 8. De gelijkvormigheid. 9. De daaropvolgende verligting of verslimmering. 10. De willekeurige of onwillekeurige ontlasting.

De ontlastingsstoffen, die onderzocht moeten worden, zijn:

A. De fluimen (*sputa*), die in vele gevallen ook doelmatig bij het onderzoek van den hoest kunnen beschouwd worden.

B. De door braking ontlaste stoffen.

C. De drekstoffen.

D. De pis en haar bezinksel.

E. Het, op eenigerhande wijze ontlaste, bloed. Bij het, uit de ader ontlaste, bloed behoort men nog te onderzoeken: het schielijk of langzaam stollen; de evenredigheid van den bloedkoek tot het bloedwater; het voorhanden zijn, den zamenhang, de taaiheid, kleur en gedaante van de ontstekingskorst; de gesteldheid en kleur van den bloedkoek en het bloedwater.

F. De etter.

G. Het slijm, het speeksel.

H. De melk.

I. Het zaad.

K. Naar omstandigheden het stondenbloed en de kraamzuivering.

L. Vreemde, in het ligchaam voortgebragte stoffen, als steenen en wormen.

VII. DE POLS.

De pols of aderslag moet, als een allergewigtigst

tigst kenteeken ter beoordeeling der ziekten, met de grootste naauwkeurigheid onderzocht worden.

Dezelve is, zelfs in eenen gezonden toestand, zeer verschillend, naar mate van het onderscheid des ouderdoms, des geslachts, des temperaments, der leefwijze, der hemelstreek, der getijden van het jaar en van den dag, en van vele andere bijzondere omstandigheden.

De pols wordt, in de meeste gevallen, doelmatig eerst op het einde van het zieken-examen onderzocht, doch dit onderzoek kan ook in vele ziekten, reeds bij het onderzoek van de ademhaling, gedaan, en nu herhaald worden.

Over het algemeen is het zeer goed, den pols bij herhaling, lang en aan beide de handen, dikwijls ook, naar omstandigheden, den slag van het hart, te onderzoeken, en er mag nooit slechts uit weinige polsslagen eene meening worden opgemaakt.

Een naauwkeurig en doelmatig onderzoek van den pols geeft den Arts de beoordeeling van de volgende omstandigheden aan de hand:

A. Van den omloop des bloeds.

B. Van de levenskracht des harts en der slagaderen.

C. Van de eigenschappen des in de ader bevatten bloeds.

A. OMLOOP VAN HET BLOED.

In dit opzigt valt waar te nemen:

1. De orde, waarin de polsslagen op elkander volgen.

Dien ten gevolge is de pols:

a. Gelijkvormig (*pulsus aequalis*), die in eenen bepaalden tijd, noch in de opvolging der slagen, noch in derzelver getal, noch

in derzelver kracht, volheid en hardheid, eenig onderscheid vertoont.

b. Ongelijkvormig (*pulsus inaequalis*), wanneer, in de opvolging der slagen, eene meer of min groote verscheidenheid in die opzigten bestaat.

Maakt de ongelijkvormige pols zulke verpoozingen, dat er, in eenen zekeren tijd, een of meer slagen ontbreken, dan heet dezelve tusschenpoozend (*pulsus intermittens*).

Slaat de pols tweemaal achter elkander met eene daarop volgende verpoozing, dan heet hij tweemaal aanslaande (*pulsus dicrotus*).

Is de polsslag opgeheven, dan heet hij ontbrekende pols (*pulsus asphycticus*).

2. Het getal der slagen.

In dit opzigt onderscheiden wij: *a*. Eenen menigvuldigen, *b*. Eenen zeldzamen pols.

a. Bij den menigvuldigen:

α) Eenen natuurlijk-menigvuldigen pols (*pulsus normaliter frequens*), die in ééne minuut zoo veel slagen doet, als met den gezondheids-toestand van den mensch overeenkomstig is.

Hoe verschillend ook het getal der polsslagen bij enkele menschen is, neemt men toch in den bloei des mannelijken ouderdoms, bij eenen volwassen' gezonden man, het regelmatig getal van polsslagen doorgaans, in ééne minuut, op 75 aan.

Voorts telt men in ééne minuut: bij nieuwgeborene kinderen 140, bij kinderen van één jaar 124, bij kinderen van twee jaren 110, bij kinderen van drie jaren 95, bij kinderen van zeven jaren 85, in de jaren der manbaarheid 80, bij grijsaards 60 polsslagen.

β)

β) Eenen menigvuldigen pols (*pulsus frequens*) noemt men dengenen, die in ééne minuut een grooter getal van slagen doet, dan met den natuurlijken toestand overeenkomstig is. Hoe grooter het getal van polsslagen in ééne minuut wordt, des te menigvuldiger is de pols.

Men pleegt over het algemeen, in den toestand des mannelijken ouderdoms, eenen pols van tusschen 80 en 100 slagen in ééne minuut eenen menigvuldigen (*pulsus frequentior naturali*), van tusschen 100 en 120 slagen eenen zeer menigvuldigen (*pulsus perquam frequens*), en van meer dan 120 slagen eenen bij uitstek menigvuldigen pols (*pulsus frequentissimus*) te noemen. — Dikwijls wordt dezelve ontelbaar (*pulsus innumerus*) (*).

b. Een zeldzame pols (*pulsus rarus*) is die, welke in ééne minuut een geringer getal van slagen doet, dan in den gezonden toestand.

B. LEVENSKRACHT VAN HET HART EN DE SLAGADEREN.

Hier onderscheiden wij:

1. Eenen vrijen pols (*pulsus liber*).
2. Eenen onderdrukten pols (*pulsus suppressus*).

Vrij is de pols, bij welken de zamentrekking en uitzetting der slagaderen ongehinderd plaats heeft. On-

(*) Het getal der polsslagen is, behalve het gezegde onderscheid door den ouderdom, bij het vrouwelijk geslacht, bij prikkelbare menschen, in de warmte, en dus in den zomer, bij het waken, na het gebruik van spijzen, na eene beweging, en des avonds, meestal vermeerderd.

Onderdrukt noemen wij den pols, wanneer de uitzetting der slagaderen niet aan de zamentrekking beantwoordt.

Dit kan op tweederlei wijze gebeuren: 1. doordien de zamentrekking steeds de overhand behoudt, en de uitzetting niet behoorlijk plaats heeft; deze pols verschijnt als een zwakke pols, en heet dan ook schijnbaar zwak (*pulsus fictitie debilis*); of 2. doordien de slagader zich aanhoudend in eenen overhand hebbenden toestand van uitzetting bevindt (*).

De vrije pols wordt voorts onderscheiden: 1. met betrekking tot de kracht; 2. met betrekking tot den omvang; 3. met betrekking tot de snelheid.

1. Met betrekking tot de kracht is de pols:
   a. Sterk (*fortis*), wanneer de bloedgolf met eenen zekeren tegenstand en nadruk tegen den voelenden vinger gedreven wordt.
   b. Zwak (*debilis*), wanneer de bloedgolf slechts zacht en zonder nadruk tegen den voelenden vinger slaat.
2. Met betrekking tot den omvang is de pols:
   a. Groot (*magnus*), wanneer het verschil der middellijn bij de uitzetting en zamentrekking aanmerkelijk is.
   b. Klein (*parvus*), wanneer er slechts eene geringe vergrooting van de middellijn bij de uitzetting voorhanden is (§).

3.

(*) Bij den onderdrukten pols zijn, behalve de menigvuldigheid, hardheid en gelijkvormigheid, de overige eigenschappen naauwelijks te bepalen.

(§) Is er bij den kleinen pols eene bestendige zamentrekking van de slagaderen voorhanden, dan heet die ook krampachtige pols (*pulsus spasticus*).

3. Met betrekking tot de snelheid (*velocitas*) is de pols:
   a. Snel (*velox*), wanneer de zamentrekking van het hart in eenen onevenredig korteren tijd dan de uitzetting volbragt wordt.
   b. Traag (*tardus*), wanneer de uitzetting van het hart de zamentrekking in kortheid van tijd veel overtreft.

C. EIGENSCHAPPEN VAN HET IN DE ADER BEVATTE BLOED.

Hier wordt onderscheiden:

1. Met betrekking tot de hoeveelheid (*quantitas*).
   a. Een volle pols (*pulsus plenus*), bij welken de slagader door de veelheid van bloed opgezet is.
   b. Een ledige pols (*pulsus vacuus*), bij welken weinig bloed in de slagader voorhanden is.
2. Met betrekking tot de hoedanigheid (*qualitas*).
   a. Een harde pols (*pulsus durus*), die aan de drukking des vingers, als eene gespannen snaar, tegenstand biedt.

      In eenen hoogeren graad gelijkt de slagader op het gevoel naar eenen metalen draad (*).
   b. Een zachte pols (*pulsus mollis*), die door den voelenden vinger ligtelijk zamengedrukt kan worden, zonder evenwel geheel te verdwijnen.

§ In moeijelijke gevallen, waarin de gesteldheid van den pols eenen gewigtigen invloed op de beoordeeling van den toestand heeft, is het goed, deszelfs

(*) Ook door stijfheid en verbeening van de rokken der slagaderen kan de pols hard schijnen.

zelfs menigvuldigheid naar een seconde-horologie te bepalen.

Met het onderzoek van den pols is het zieken-examen geeindigd.

Om eene herhaalde overweging gemakkelijker te maken, volgt het onderstaande

OVERZIGT VAN HET ZIEKEN-EXAMEN.

I. Onderzoek van de oorzaken.
  A. De voorbereidende oorzaken (aanleg).
    1. Geslacht. 2. Ouderdom. 3. Ligchaamsgesteldheid. 4. Temperament. 5. Stand. 6. Leefwijze. 7. Bijzondere omstandigheden. 8. Voorafgegane ziekten.
  B. De gelegenheids-oorzaken.
    1. Die door den lijder opgegeven worden. 2. Die door vragen aan den lijder kunnen blijken. 3. Die door den Arts alleen kunnen ontdekt worden.

II. Onderzoek van het beloop en de verschijnselen der ziekte.
  A. Voorafgaande toestand.
    1. Begin der ziekte. 2. Eerste verschijnselen der ziekte. 3. Verschijnselen gedurende het beloop. 4. Gebruik en gevolg der geneesmiddelen.
  B. Tegenwoordige toestand.
    I. Hoofd. II. Borst. III. Onderbuik. IV. Ledematen. V. Huid. VI. Ontlastingsstoffen. VII. Pols, en bij denzelven:
    A. Omloop van het bloed.
      a. Gelijkvormig. *b*. Ongelijkvormig.
      a. Menigvuldig. *b*. Zeldzaam.

B. Levenskracht van het hart.
a. Vrij. *b.* Onderdrukt.
a. Sterk. *b.* Zwak.
a. Groot. *b.* Klein.
a. Snel. *b.* Traag.
C. Eigenschappen van het bloed.
a. Vol. *b.* Ledig.
a. Hard. *b.* Zacht.

ZIEKEN-EXAMEN BIJ KINDEREN.

Eigenaardige en gewigtige gezigtspunten heeft het zieken-examen bij kinderen, die, in hunne vroegste jeugd niet kunnende spreken en dus zich niet kunnende mededeelen, den aard van hun lijden niet in staat zijn op te geven.

De naauwkeurigste opmerkzaamheid en doorzigt van den kant des Geneeskundigen worden hier in eenen hoogen graad vereischt, ten einde uit de vele verschijnselen, die zich opdoen en zoo ligt bedriegelijk zijn, met juistheid op de inwendige gesteldheid te kunnen besluiten.

De moeijelijkheden der kinderpraktijk zijn, behalve in het gezegde onvermogen van spreken, in de bij uitstek groote teederheid van den kindschen ligchaamsbouw, in het snelle, gevaarvolle beloop van vele kinderziekten, in het dikwijls plaats hebbende verzuim van eene schielijke hulp, in de moeijelijkheid van het aanwenden van geneesmiddelen, en in vele vooroordeelen en misbruiken in de kinderkamers, gelegen.

Daarentegen verligten den Kinder-Arts zijn moeijelijk werk de innigste deelneming en getrouwste oppassing van de zorgvuldige ouders, die alles ter

ter redding van het geliefde kind gewillig opofferen, waardoor veel zeldzamer geheimhouding of valsche opgave van de oorzaken en de toevallen den Arts tot dwaling brengen, en tevens alle voorschriften van verzorging en aanwending van geneesmiddelen met de grootste naauwkeurigheid opgevolgd worden (*).

Voorts zijn de ziekten zelve van den kindschen ouderdom niet van een zoo groot en wezenlijk verschil, en derzelver oorzaken tot eenen kleineren kring bepaald, dan bij volwassenen.

Een wélwillend, hartelijk gedrag, liefde en afdaling tot den kring der kleinen zijn onvermijdelijke vereischten voor eenen Kinder-Arts.

Over het algemeen houde de Arts geene ziekte van een kind voor onbelangrijk, te meer, omdat de zwaarste in den beginne dikwijls onbelangrijk schijnen; hij neme het zieke kind waar, en onderzoeke het zorgvuldig, ondervrage de omstanders naauwkeurig omtrent al het wetenswaardige, en beproeve de waarheid hunner opgaven, voor dat hij tot eenig geneesmiddel overga; hij kieze zoo veel mogelijk zacht werkende middelen, vertrouwe op eene doelmatige oppassing en op de geneeskrachten der natuur, zonder evenwel den tijd van redding door besluiteloosheid te verzuimen (§).

De

(*) Dit alles geldt evenwel alleen van de ouders; eene veel grootere voorzigtigheid, met betrekking tot de geloofwaardigheid, vereischen oppasters en bakers.

(§) Wie meer omtrent het gedrag van den Kinder-Arts wenscht te weten, leze de verhandeling van Dr. Fenner von Fenneberg, in het *Pract. Tijdschrift voor de Geneeskunde*, *van* Dr. Moll *en* Dr. van Eldik, IV. *Jaarg.*, *bladz.* 331. V. E.

De hoofdpunten, waarop de Arts bij kinderen zijne opmerkzaamheid vestigen moet, zijn:

I. BIJ NIEUWGEBORENEN EN IN DEN EERSTEN TIJD NA DE GEBOORTE.

ONDERZOEK OVER HET ALGEMEEN.

De eerste bezigheid bestaat hierin, dat men den gezondheids-toestand van de moeder, het beloop der zwangerheid, den regelmatigen of onregelmatigen afloop der verlossing in aanmerking neemt; vervolgens behoort men, na het reinigen des kinds van het kaasachtig, slijmig smeer (*vernix caseosa*), in de eerste plaats te onderzoeken, of de vrucht ontijdig, vroegtijdig of voldragen ter wereld gekomen is; of het kind levend of levenloos geboren werd; of en hoe het, in het eerste geval, geademd en geschreeuwd heeft; of zulks ook door slijm of eenige andere oorzaak in den mond en de ademhalings-werktuigen, of wel door ophooping van bloed, of door algemeene zwakte, verhinderd wordt.

Het onderzoek moet, in de eerste plaats, met betrekking tot de ademhaling gedaan worden, want zonder ademhaling bestaat geen leven; dan moet men zien, of de navelstreng behoorlijk afgebonden is.

Is de vrucht levenloos, dan moet men onderzoeken, of de dood vóór, onder of onmiddellijk na de geboorte volgde; of er ware dood (dien men alleen mag aannemen, wanneer er reeds sporen van werkelijk begonnen rotting waargenomen worden), dan wel of de bij kinderen zoo dikwijls voorkomende schijndood voorhanden is; of, bij den laatsten, het aangezigt hoogrood, blaauwrood en opgezet, het ligchaam warm, rood en gevuld, dan wel of het aangezigt bleek en ingevallen, de lippen blaauw-

ach–

achtig, het ligchaam mager, het hoofd en de ledematen koud zijn en slap naar beneden hangen, en de onderkaak naar beneden valt.

Na dit eerste onderzoek ziet de Kinder-Arts na, of het ligchaam over het algemeen met dat van een gezond kind overeenkomstig, en wél gevoed of vermagerd is; of ook enkele deelen door onevenredige grootte, door te groot getal, door gebrek of door andere misvorming, door moedervlekken, uitslag enz. in het oog vallen; of de natuurlijke openingen ook vergroeid zijn.

BIJZONDER ONDERZOEK.

Na dit algemeen overzigt worden de bijzondere deelen, het doelmatigste wederom naar de ontleedkundige orde, afzonderlijk onderzocht, en wel:

Aan het hoofd:

Of er ook een aangeboren waterhoofd, of eene zwelling van den schedel voorhanden, en hoe het met de fontanellen gelegen is; hoe het met den slaap gesteld is, en of dezelve aanhoudend, gerust en met verkwikking volbragt wordt; of het kind ook te veel slaapt, gedurende den slaap opvliegt, het aangezigt verandert, het ligchaam onrustig heen en weder werpt; of de slaap ook met bedwelmdheid en zenuwtoevallen gepaard gaat; of het kind uit den slaap gemakkelijk kan gewekt worden.

Vervolgens is de uitdrukking van het geheele gelaat (de physiognomie), die bij kinderen nooit door geveinsdheid bedriegt, van het grootste gewigt; men moet dus opmerken, of het gelaat het aan kinderen eigene kenmerk van gerustheid en onschuld draagt, dan wel of het vertrokken is, en lijden en pijn uitdrukt.

Er is een bijzondere, door beschrijving niet op te geven, trek in het gelaat, waaruit men, met eene tamelijke zekerheid, niet slechts op voorhanden pijn, maar ook op de zitplaats van het lijden: in het hoofd, de borst of den onderbuik, besluiten kan.

Hetzelfde geldt van het schreeuwen der kinderen: het kind, dat honger heeft, of een bijzonder verlangen of weerzin toont, schreeuwt anders, dan het kind, dat ziek is en pijn lijdt.

Uit het aangezigt kan men verder opmaken, of er zenuwtoevallen, die dikwijls geheel ongemerkt te voorschijn komen, voorhanden zijn; te weten: of het kind ook krampachtig, met stuipachtige trekkingen van de aangezigts-spieren, lacht (waarover de onkundige ouders zich dikwijls wel verheugen); of zich ook mondklem, algemeene stijfheid der spieren (*tetanus*), binnenstuipen (*eclampsiae*), bedwelmdheid, achterover werpen van het hoofd vertoonen.

Een gewigtig kenteeken dezer toestanden verschaffen de **oogen**, die dus naauwkeurig moeten onderzocht worden; en wel ten opzigte der kleur in het wit van het oog: of het zuiver wit, loodkleurig, rood beloopen of geel van kleur is; ten opzigte der levendigheid of flaauwheid van den blik, der bewegelijkheid of stijfheid, der verwijding of vernaauwing van den oogappel, of dezelve zich bij het licht zamentrekt; of het oog zelf zich ook verdraait; of het scheel ziet; of het wit van het oog, in den slaap, van onder het bovenste ooglid ook te voorschijn komt; of de oogharen zich ook binnenwaarts omkeeren.

Voorts moet men zien, of er ook eene ontlasting uit of ontsteking in het oog of de overige zintui-

gen

gen voorhanden is; of de zintuigen in hunne verrigtingen over het algemeen ook gestoord zijn; of het kind door den neus lucht haalt, dan wel of zulks door slijm, door vergroeijing of door eenen polyp verhinderd wordt.

Of de tong naar behooren gevormd en niet te dik is, noch aan het verhemelte kleeft; of er aan de lippen ook eene hazelip voorhanden is; of de tongriem ook te kort is; of het tandvleesch, het zacht verhemelte en het keelgat naar behooren gesteld zijn; of er ook spruw voorhanden is.

Of de tong vochtig, zuiver of beslagen is; of het kind in staat is te zuigen, en gaarne de borst neemt; of het plotselijk en bij herhaling de borst weder los laat; hoe het met den honger en dorst gesteld is; of het slikken ook verhinderd wordt.

Aan den hals:

Of dezelve ook aangeboren scheef, of gezwollen is; of de halsslagaderen ook buitengewoon kloppen.

In de borst:

Of de ademhaling behoorlijk plaats heeft; of dezelve gelijkvormig of ongelijkvormig is; of het borstgewelf zich daarbij behoorlijk uitzet; of de ademhaling te snel of te langzaam, hoog of diep, met de borst- of buikspieren gedaan wordt; of het steunend, reutelend, met eenen piependen of kraaijenden toon, of met kermen verbonden is; of bij het adem halen de vleugels van den neus bewogen worden; of het diep inademen mogelijk is, of de slag van den pols en van het hart met de ademhaling overeenkomt; of het kind op de beide zijden kan liggen; of er ook ribben gebroken, wervelbeenderen ontwricht of de ruggegraat gespleten is.

Of de borsten ook gezwollen of hard zijn.

Eene der gewigtigste hoofdzaken is de naauwkeurigste waarneming van den hoest. Reeds uit deszelfs klank alleen kent men verscheiden ziekten; als den croup, den kinkhoest enz. Hier moet men opletten, of de hoest ligt, hevig of met toevallen van stikking voorkomt; of hij aanhoudend of nalatend is, of op bepaalde tijden wederkeert; of hij droog, of met reutelen, of met afscheiding van slijm, dat de kinderen altijd doorslikken, verbonden is; of er tevens heeschheid voorhanden is; of hij met eenen hoogen of diepen en hollen, harden, metaalachtig klinkenden, kraaijenden, blaffenden of eenen anderen eigenaardigen toon vergezeld is, die dan eens met het kraaijen van eenen haan, dan eens met het blaffen van eenen jongen heeschen hond, dan eens met het schreeuwen van eenen ezel vergeleken wordt. Eindelijk moet men opletten, of de kinderen vóór het begin van den hoest ook onrustig worden; of zij van aangezigt veranderen; of zij als het ware voor den aanval vreezen; of er op het diep adem halen ook hoesten of schreeuwen volgt.

In den onderbuik:

Of het kind ook braakt, en van welk eene gesteldheid de uitgebraakte stof is; of er winden naar boven komen, en welken reuk die hebben; of er, op het gebruik van voedsel, ook onrustigheid, schreeuwen, opgezetheid van den buik volgt.

Of de onderbuik zacht op het gevoel, of hard, gespannen en opgezet is; of er pijnen voorhanden zijn, die dan in alle reeds vermelde opzigten op de naauwkeurigste wijze bepaald moeten worden; of, bij het betasten, de spieren van het aangezigt vertrokken worden, of niet; of hij, bij het kloppen

pen op denzelven, ook klank geeft; in welken toestand de navelstreng is; of er ook eene navel- of liesbreuk voorhanden is; of, bij jongens, de ballen reeds in den balzak zijn; of de pisbuis, de voorhuid, de scheede of de aars ook vergroeid, en of er ook eene uitzakking voorhanden is; of zich hier ook ontvellingen of slijmvloeijingen bevinden; of de teeldeelen over het algemeen ook misvormd zijn.

Aan de ledematen:

Of de klieren in de oksels en liezen ook gezwollen zijn; of er ook eene ontwrichting, eene beenbreuk, gezwellen, kwetsuren, wanstaltigheden en dergelijke voorhanden zijn; of het kind met de hand dikwijls naar het hoofd, in den mond, naar de borst of den onderbuik tast; of de vingers ook vast ingetrokken, of de beenen ook naar den buik omhoog getrokken worden; voorts wordt uit de ledematen de welgevoedheid of vermagering, en, vergeleken met het hoofd en de oogen, het voorhanden zijn van krampen en stuipen, de onrustigheid, benaauwdheid enz. het beste beoordeeld.

Aan de huid:

Hier moet men onderzoeken, of zij behoorlijk warm, heet of koud, tot zweet geneigd is; of koude en hitte elkander afwisselen, of aanhoudend zijn, en in welken graad; of het zweet algemeen of plaatselijk, dampend en warm of koud en kleverig, rijkelijk of spaarzaam, en van welken reuk het is; of de huid hare natuurlijke kleur heeft, dan wel of zij ook buitengewoon bleek, geel (de geelzucht der nieuwgeborenen), roosachtig ontstoken of blaauw is; of zij zacht is op het gevoel; of het cellenweefsel ook verhard is; of er ook uitslag, als worm, meeëters (*comedones*) enz., of ontvelling, of teekenen van venusziekte voorhanden zijn.

Met betrekking tot de ontlastingen:

Of het kind behoorlijk watert, en hoe de pis gesteld is; of er, ten opzigte van de stoelontlasting, verstoptheid, vaste, harde stoelgang, of doorloop voorhanden is, en hoe dikwijls, en in welke hoeveelheid dezelve volgt; van welke kleur, reuk en verdere gesteldheid dezelve is; of de ontlasting met pijn gepaard gaat; of er tevens wormen, bloed enz. ontlast worden.

De pols is bij kinderen van zeer veel belang, en, vergeleken met den slag van het hart, een waarlijk groot teeken.

Deszelfs menigvuldigheid is, zoo als wij weten, in de kindsche jaren, reeds in den natuurlijken toestand, groot, en een pols, die bij volwassenen al zeer menigvuldig is, zal bij het kind nog natuurlijk zijn. Deszelfs gesteldheid moet aan de beide handen onderzocht, en de menigvuldigheid naar een seconde-horologie beoordeeld worden.

Voor het overige kan men bij kinderen zeer wel den menigvuldigen en zeldzamen, den vrijen en onderdrukten, den sterken en zwakken, den harden en zachten pols onderscheiden.

II. BIJ ZUIGELINGEN EN GESPEENDEN.

Hoe jonger de zuigelingen zijn, des te meer komen hunne ziekten met die der nieuwgeborenen overeen, en alsdan geldt ook, hetgeen daaromtrent gezegd is.

Dat de moeder de beste voedster is, is de eenstemmige uitspraak van overoude ervaring; doch daar het, uit hoofde van verschillende omstandigheden, dikwijls onmogelijk is, dat de moeder dezen liefdedienst aan haar kind bewijst, zoo moet iedere gehuurde minne, ten opzigte zoo wel van haren

haren geheelen gezondheids-toestand, als van de gesteldheid harer borsten en der melk, naauwkeurig onderzocht, en met betrekking tot haar voedsel, zindelijkheid, gewoonten en gemoeds-gesteldheid aan eene voortgezette, scherpe waarneming onderworpen worden.

Bij elke ziekte van eenen zuigeling moet men, in de eerste plaats, nagaan, of de voedster zich ook aan eenen misslag in de leefwijze en oppassing heeft schuldig gemaakt; dan moet men op het onderzoek der gelegenheids-oorzaken aanhouden; en ten opzigte van de ziekte-verschijnselen leidt den Arts vooral de gesteldheid van het geheele gelaat, van de oogen, van het binnenste des hoofds, van de tong, van het schreeuwen, van het adem halen, van de spijsvertering, van de warmte des ligchaams en van den pols.

In dit tijdperk heeft gewoonlijk de inenting der koepokken plaats, waarbij men in het oog moet houden, of zij naar alle regels van de kunst gedaan is, en of zij een geheel regelmatig beloop gehad heeft.

Ook valt in dezen tijd het doorbreken der tanden voor, hetwelk dikwijls met vele ongemakken verbonden is. In dit opzigt moet men zien, welke veranderingen het tandvleesch ondergaat; wanneer, en in welke orde en getal, de tanden doorbreken; of er koortsbewegingen, en in welken graad, voorhanden zijn; of de verrigtingen der hersenen ook gestoord worden; of er zich ook bedwelmdheid, slaapzucht, krampen, stuiptrekkingen, toevallen van hersenontsteking bijvoegen; of de ademhaling ook belemmerd is; of de stoelontlasting verstopt of te rijkelijk, en van welke gesteldheid dezelve is, volgens de boven vermelde omstandigheden.

Vele kinderen krijgen de tanden zonder eenig ongemak; bij velen, daarentegen, is het doorbreken van elken tand van de gevaarlijkste toevallen vergezeld.

Vele dezer ongemakken komen evenwel dikwijls uit andere bijoorzaken voort, staan met het tandenkrijgen in geen verband, en worden door de oppasters daaraan toegeschreven.

Gelijk de ziekten der zuigelingen in de eerste maanden met die der nieuwgeborenen in de eerste dagen overeenkomen, en dikwijls een gevolg daarvan zijn, zoo kunnen ook de ziekten der zuigelingen in de latere maanden van die der gespeenden niet naauwkeurig afgescheiden worden.

Dezelve zijn voornamelijk: gestoorde spijsvertering, zuur in de eerste wegen, brakingen, doorloop, buikverstoptheid, buikpijnen, wormen; – uittering; – de tot doorzweeting en verzameling van water zoo bijzonder geneigde hersenontsteking, borstverkoudheid, longontsteking, croup; – pokken, mazelen, scharlaken, roodvonk; – kinkhoest, krampachtige aamborstigheid; – klierziekte en engelsche ziekte.

Bij deze, meest voorkomende ziekten van den kindschen leeftijd, met welker verschijnselen en beloop de Kinder-Arts wél bekend moet zijn, behoort hij, volgens de boven voorgedragene gezigtspunten zijn onderzoek in te rigten.

Ook bij kinderen leide de Arts nooit uit enkele ziekte-verschijnselen, of slechts uit de dikwijls bedriegelijke vertelsels der oppasters, eene gevolgtrekking af op de natuur der ziekte, maar ook hier gronde hij zijn oordeel op het zamenkomen van alle omstandigheden. — Waar het slechts mogelijk is, trachte hij alles zelf te onderzoeken.

II. AF-

II. AFDEELING.

BEPALING DER ZIEKTE.

(*Diagnosis.*)

Na het naauwkeurig afgeloopen zieken-examen, hetwelk een werk is, dat alle omstandigheden opneemt en zuiver waarneemt, poogt de Arts het verband van alle gegevene ziekelijke verschijnselen met de ontdekte oorzaken in te zien, ten einde daaruit op de inwendige voorvallen in het menschelijk ligchaam te besluiten.

Hij tracht alles, wat de tegenwoordige ziekte met andere ziekten gemeen heeft, en alles, wat aan haar wezenlijk is, en waarin zij zich van andere ziekten onderscheidt, naauwkeurig af te zonderen; hij brengt dezelve met de heerschende volks-ziekten (het algemeen heerschende, inlandsche en staande karakter) in vergelijking, en verkrijgt uit alle deze afzonderlijke en verzamelde opgaven het inzigt der ziekte.

Nu wordt de ziekte bepaald, en aan dezelve de behoorlijke plaats in de reeks van alle andere, die in de ziekte-leer behandeld worden, aangewezen.

De wijze, waarop alzoo de tegenwoordige ziekte onderkend, en, overeenkomstig deze onderkenning, bepaald wordt, heet de Bepaling der ziekte (*Diagnosis*).

Dezelve is een hoogst gewigtig en moeijelijk vraagstuk, dat naauwelijks met genoegzame zekerheid op-

opgelost kan worden, omdat van deze beoordeeling de geheele geneeswijze afhangt.

Deze bepaling der ziekte, door woorden uitgedrukt, heet de Benoeming der ziekte (*Denominatio*).

Door de bepaling der ziekte geraakt de Arts tot de kennis: 1. van de natuur, 2. van de uitdrukking, 3. van het beloop, 4. van de grootte, en 5. van de verandering der ziekte.

Onder de natuur der ziekte verstaat men de aan de ziekte eigenaardige, van den gezonden toestand afwijkende, voorvallen in het binnenste des ligchaams.

Deze natuur behoudt hare eigenaardigheid, de ziekte moge jonge of oude, sterke of zwakke menschen aantasten.

Iedere ziekte moet door hare natuur in ieder voorwerp hare eigenaardige kenteekenen opleveren, hare tijdperken en *crises* doorloopen, en haren eigenen uitgang in gezondheid, in zekere naziekten of in den dood hebben; zoo, b. v., hebben de echte kinderpokken, het scharlaken enz. hunne eigenaardigheid, al tasten zij sterke of zwakke menschen enz. aan.

Onder de uitdrukking (vorm, *forma*) verstaat men de beeldtenis der ziekte, zoo als zij zich telkens aan den waarnemer vertoont; zoo zijn er, b. v., op zich zelve staande, zamenvloeijende, spitse, ingedrukte, wratvormige waterpokken, windpokken, bloedpokken enz.; zoo is de scharlakenkoorts met gevlekt of gierstachtig, of zonder zigtbaar uitslag voorhanden.

Ook door het beloop ondergaat de beeldtenis der ziekte menigvuldige veranderingen; zoo, b. v., stellen de kinderpokken in ieder tijdperk, dat zij door-

doorloopen, als bij de intrede, bij de uitbotting, bij de ettering, bij de opdrooging, altijd eene andere beeldtenis voor.

HANDELWIJZE BIJ HET BEPALEN DER ZIEKTE.

Om tot de naauwkeurige kennis van de natuur en uitdrukking eener ziekte te geraken, volgt de Arts de volgende handelwijze:

Hij vat de verzamelde voorafgaande en tegenwoordige ziekte-verschijnselen in ééne beeldtenis zamen, ziet, wat deze beeldtenis met alle andere gemeen heeft, en waarin het tegenwoordige lijden zich van alle andere ziekten onderscheidt; hij vergelijkt nu de gesteldheid van den lijder met alle zijne eigenaardigheden, en de opgegevene gelegenheids-oorzaken met den ontdekten toestand, zoekt derzelver verband duidelijk in te zien, en brengt zoo de tegenwoordige ziekte onder hare klasse en derzelver verdeelingen.

Ten dien einde ziet hij dus, in de eerste plaats, of de ziekte tot de klasse der koortsen behoort of niet.

Behoort de ziekte tot de klasse der koortsen, dan moeten verder de volgende punten aan eene naauwkeurige bepaling onderworpen worden:

1. De orde, waarin de verheffingen en nalatingen verschijnen, of de *Typus*. Door den *typus* wordt bepaald of de koorts tot de aanhoudende of tusschenpoozende behoort (*).
2. Het grondkarakter, dat is: de bepaling, welk

(*) Aanmerking. *Typus* zou misschien door Stempel kunnen vertaald worden. Juist voor dit belangrijk woord is, uit hoofde van de menigvuldige verwisseling met *Typhus*, eene uitdrukking in onze moedertaal zeer wenschelijk.

welk stelsel van het ligchaam het meest lijdende is, namelijk, of het bloedvaten-stelsel, het spijsverterings- en voedings-stelsel of het zenuw-stelsel het meest aangetast is, en of dus de koorts een ontstekingachtig, gastrisch, zenuwachtig of rotachtig karakter bezit.

3. De soort van het grondkarakter; b. v., of eene ontstekingkoorts, catarrhaal of rheumatisch is; of eene gastrische koorts tot de saburraal-, gal-, slijm- of wormkoortsen behoort.

4. De zuiverheid of inwikkeling (vereeniging, *complicatio*), of er, namelijk, slechts één koortskarakter voorhanden is, dan wel of er zich een tweede bijvoegt; b. v., of eene rheumatische koorts ook een galachtig bijkarakter heeft; of eene galkoorts ook met een ontstekingachtig karakter ingewikkeld (vereenigd) is of niet.

5. De toestand der levenskrachten; b. v., of bij eene ontstekingskoorts de levenskrachten overspannen of onderdrukt zijn; of bij eene rheumatische galkoorts de levenskrachten zich in eenen overspannen, onderdrukten of toereikenden toestand bevinden.

6. De verbinding (vergezelling, *conjunctio*, *comitatio*) met een voorhanden zijnde plaatselijk lijden van een of meer organen, hetwelk wederom naauwkeurig naar den tijd van het ontstaan, naar de zitplaats, den omvang, de grootte en stoornis der verrigting beoordeeld moet worden; b. v., of eene ontstekingskoorts van een plaatselijk lijden der hersenen, der longen, der darmen, des huidstelsels enz.

ver-

vergezeld is; of eene galkoorts met ongemakken op de borst, pijnen in den buik enz. verbonden is.

Behoort het voorkomende ziekte-geval niet tot de klasse der koortsen (*Apyrexiae*, of chronische ziekten in eenen ruimeren zin), dan wordt wederom onderzocht:

1. Welk stelsel van het ligchaam, het bloedvaten-stelsel, het spijsverterings- en voedings-stelsel (*systema reproductivum*, vormstelsel) of het zenuw-stelsel, het meest lijdend is.
2. Welke organen, en door welke soort van ziekte zij voornamelijk aangetast zijn; op welke oorzaken die soort van ziekte gegrond is.

Bij de ziekten van het bloedvaten-stelsel wordt vervolgens bepaald, of de onderhavige ziekte tot de bloedvloeijingen, bloedopstoppingen, bloedontbindingen of tot de hartziekten behoort.

Bij de ziekten van het voedings-stelsel (vormstelsel) wordt onderzocht, of zij onder de ziekten van de eerste wegen, van het stelsel der opslorpende vaten, van de voeding, van de afscheidingen en ontlastingen of van het voorttelings-stelsel moet geteld worden.

Bij de ziekten van het zenuw-stelsel moet bepaald worden, of zij tot de ziekten van het gevoels-vermogen (pijnen en ziekten der zintuigen), of van het bewegings-vermogen (krampen en vallende ziekten), of van het ziels-vermogen (zielsziekten) behoort.

De verdere verdeelingen worden in de bijzondere ziekte-leer opgegeven.

De hoofdpunten van het zieken-examen, als: de

aanleg des lijders, de gelegenheids-oorzaken, het beloop der ziekte en de tegenwoordige verschijnselen, zijn ook de punten, die den Arts tot de bepaling der ziekte leiden (*Momenta diagnostica*).

Hoe grondiger en vollediger dezelve onderzocht worden, des te zekerder is het oordeel. Doch vermits het moeijelijk, ja, dikwijls onmogelijk, is, dezelve geheel naauwkeurig te ontdekken, zoo blijft ook de bepaling der ziekte dikwijls moeijelijk.

Het beloop (*decursus*) der ziekte leert, of zij regelmatig (*normalis*) of onregelmatig (*abnormis*, *anomalus*) hare tijdperken (*stadia*) doorloopt. Een geheel regelmatig beloop is zeldzaam; meestal komen zeer verschillende afwijkingen voor.

Het is van belang, het tijdperk (*stadium*) eener ziekte te bepalen, omdat geene ziekte van het begin tot het einde aan zich zelve gelijk blijft, maar steeds eene verschillende beeldtenis voorstelt, en dus het zorgvuldig in acht nemen van het tijdperk de onderkenning derzelve verligt.

De grootte eener ziekte wordt gekend door de bepaling van derzelver omvang, waarin een of meer deelen zijn aangetast, en vervolgens door den graad van hevigheid, waarin de oorzaken werkten en de ziekte-verschijnselen zich vertoonen. In dit laatste opzigt onderscheidt men ligte, zware, bedenkelijke en gevaarlijke ziekten.

De wijziging (*modificatio*) eener ziekte heeft betrekking tot de verschillende beeldtenis, die de ziekte, ten opzigte van hare werking op de eigenaardige gesteldheid van ieder bijzonder mensch, aan den waarnemer voorstelt.

Vermits, namelijk, elken mensch, door zijnen geheelen ligchamelijken aanleg en door de tallooze

hem

hem omgevende invloeden, zoo geheel eigenaardige gesteldheden toebehooren, dat er niet alleen nooit twee menschen volkomen aan elkander gelijk kunnen zijn, maar ook een ieder, in elk tijdperk van zijn leven, groote veranderingen ondergaat, zoo is het zeer duidelijk, dat ieder voorkomend ziektegeval iets eigenaardigs hebben moet, en dat dus nooit alle omstandigheden, onder welke eene ziekte verschijnt, in een ander geval volkomen dezelfde zijn kunnen.

Het is van veel belang, deze wijzigingen der ziekten in ieder geval naauwkeurig op te nemen, omdat zij dikwijls een groot verschil in de behandeling vereischen.

DE VOORSPELLING (*Prognosis*).

Heeft nu de Arts door de bepaling der ziekte den voorafgaanden en tegenwoordigen toestand naauwkeurig opgenomen, dan besluit hij ook op het waarschijnlijk toekomstig beloop en den uitgang der ziekte.

Deze bepaling van het toekomstig beloop der ziekte heet de Voorspelling (*Prognosis*). Zij is een bijvoegsel tot de bepaling der ziekte, en hoe zekerder dus deze is, des te zekerder is ook de voorspelling.

Doch vermits het menschelijk ligchaam op ieder oogenblik door ontelbare uitwendige invloeden veranderd wordt, en er zoo dikwijls onvoorziene omstandigheden voorkomen, blijkt hieruit, dat er niet ligt eene onomstootelijk zekere voorspelling plaats grijpt.

Bij het maken der voorspelling, – eene zaak, die, zoo wel voor den lijder en deszelfs nabestaanden, als voor den naam des Geneeskundigen, van zeer veel gewigt is, – zijn eene naauwkeurige over-

overweging van alle omstandigheden en de grootste voorzigtigheid noodig, ten einde, bij eenen gevaarlijken toestand, het gemoed van den lijder niet te zeer ontsteld, en evenwel gewigtige beschikkingen ten aanzien van godsdienst en familie-betrekkingen niet verzuimd worden.

De Arts make daarom niet den lijder, maar de meest doorziende omstanders met de grootte van het gevaar bekend.

Ook dan, wanneer hem de lijder, met bepaaldheid en bereidheid, naar den aanstaanden dood vraagt, deele hij geene treurige voorspelling aan den lijder zelven mede, maar trachte hem door troost op te beuren, gedeeltelijk omdat in ziekten, onder zeer vertwijfelde omstandigheden, dikwijls nog, gelukkiger wijze, genezing volgt, gedeeltelijk omdat door eene meêdoogenlooze verrassing dikwijls groot ongeluk te weeg gebragt wordt.

De voorspelling wordt doelmatig verdeeld in eene, die op verstandelijke gronden rust (*prognosis rationalis*), en eene, die uit de ondervinding is afgeleid (*prognosis empirica*).

De voorspelling, die op verstandelijke gronden rust, rigt zich naar de waarschijnlijkheid, of de ziekte in gezondheid, in eene andere ziekte of in den dood zal overgaan.

Deze waarschijnlijkheid wordt gegrond: 1. Op den aanleg van den lijder. 2. Op de soort van gelegenheids-oorzaken. 3. Op de ziekte-verschijnselen. 4. Op het beloop.

1. Met betrekking tot den aanleg:

Hoe gunstiger de geheele ligchamelijke gesteldheid van den mensch, en dus hoe nader de lijder aan den mannelijken leeftijd, hoe sterker zijn ligchaams-

chaamsbouw, hoe gunstiger en zorgeloozer zijne levens-omstandigheden zijn, hoe minder hij door voorafgegane ziekten verzwakt is, des te ligter gaat de ziekte tot genezing over.

2. Met betrekking tot de gelegenheids-oorzaken:

Deze leveren de meest zekere punten van bepaling voor de voorspelling; want wanneer dezelve naauwkeurig bekend zijn, geheel uit den weg geruimd kunnen worden, en nog geene blijvende veranderingen in het ligchaam te weeg gebragt hebben, dan volgt de genezing. Daar dit echter slechts bij het kleinste getal van ziekten plaats grijpt, daar de werkende oorzaak meestal niet meer verwijderd, en ook niet meer in hare voortwerking kan beperkt worden, daar vele gelegenheids-oorzaken, vooral de smetstoffen, bij uitstek vijandig op het ligchaam werken, is de voorspelling van den kant der gelegenheids-oorzaken dikwijls zeer twijfelachtig en onbepaald.

3. Met betrekking tot de ziekte-verschijnselen:

Hoe edeler en teederder de bouw van het meest lijdende deel, en hoe onontbeerlijker deszelfs verrigting tot onderhoud van het leven is, hoe hooger de graad van hevigheid, hoe grooter de uitgestrektheid, en hoe aanmerkelijker het getal is, waarin de ziekte-verschijnselen zich opdoen; hoe hardnekkiger dezelve voortduren, des te gevaarlijker is over het algemeen de toestand. – Hoe meer het tegendeel plaats heeft, des te gunstiger is de voorspelling.

4. Met betrekking tot het beloop:

Hoe regelmatiger eene ziekte het beloop, dat de natuur haar voorschrijft, ten einde brengt;

hoe zuiverder, dat is, hoe meer zonder eenige inwikkeling met eene andere ziekte, dezelve blijft; hoe grooter de verligting is, waarmede de *crises* op het verwachte tijdstip ontstaan; hoe meer in het oog vallend de gebruikte geneesmiddelen de bedoelde werking te weeg brengen, des te gelukkiger uitgang is er te hopen.

Hoe meer van deze omstandigheden voorhanden zijn, des te gunstiger is de voorspelling; hoe minder, des te ongunstiger.

Nooit mag de voorspelling slechts uit eene enkele omstandigheid, maar altijd moet dezelve uit de vergelijking van alle worden opgemaakt.

De voorspelling, die uit de ondervinding is afgeleid (de empirische voorspelling), is gegrond op zekere, bij bijzondere ziekten voorkomende verschijnselen, bij welker tegenwoordigheid in vele gelijksoortige gevallen verligting of verslimmering volgt, of ook een gelukkige of ongelukkige uitgang wordt waargenomen.

Vele van deze verschijnselen zijn niet slechts aan den Arts, maar ook aan menschen, die zich veel met het oppassen van zieken bezig houden, bekend, maar blijven, op zich zelve beschouwd, zeer onzeker.

Zij worden, bij de beschouwing der afzonderlijke ziekten, voorgedragen, en behooren, ofschoon altijd met oplettendheid op de overige omstandigheden, niet geheel verwaarloosd te worden.

⁂

III. AF-

III. AFDEELING.

BEHANDELING DER ZIEKTE.

(*Curatio, Therapia.*)

De behandeling der ziekte (*cura*) noemt men iedere handelwijze, die met den lijder ondernomen wordt, met oogmerk, om zijnen toestand in gezondheid te veranderen (genezing), of, wanneer zulks niet mogelijk is, verzachting te verschaffen.

Door de bepaling der ziekte plaatst de Arts den voorafgaanden, tegenwoordigen en toekomenden toestand, als het ware, voor zijnen geest; hij ziet dus, en oordeelt, welke veranderingen bij de ziekte nog volgen moeten, ten einde de genezing aanvange, en op eene gewenschte wijze voortga.

Deze veranderingen worden nu, óf door de geneeskrachten der natuur, óf door werking der kunst, te weeg gebragt. De Arts moet derhalve weten, wat hij aan de natuur kan overlaten, en wanneer hij door de kunst werken moet.

De bepaling van de handelwijze, die bij eene ziekte moet gevolgd worden, om genezing of verzachting aan te brengen, heet de aanwijzing (*indicatio*). Zij is dus eene aanwijzing ter genezing (*indicatio curatoria, radicalis*) of eene aanwijzing ter verzachting (*indicatio palliativa*).

De wijze, waarop de aanwijzingen uitgevoerd worden, heet de behandelingswijze, geneeswijze, kuurmethode (*methodus medendi*).

De aanwijzing ter genezing tracht in de eerste plaats te bepalen:

1. Of de oorzaak, waarop de ziekte gegrond is, kan weggenomen worden (*indicatio directa*); dan wel
2. Of zulks niet mogelijk is (*indicatio indirecta*).

Het is een der gewigtigste en meest algemeene, nooit genoeg in te prenten grondregels, dat bij alle ziekten, bij welke de oorzaak óf geheel verwijderd, óf althans gedeeltelijk uit den weg geruimd, óf in hare voortwerking beperkt kan worden, zulks in de eerste plaats moet gedaan worden.

Deze oorzakelijke (*directe*) aanwijzing is dus de gewigtigste, en moet bij iedere ziekte in het bijzonder in het oog gehouden worden; wordt dezelve verwaarloosd, dan is iedere andere behandelingswijze ondoelmatig; van daar de algemeene grondregel: Men neme de oorzaak weg (*tollatur causa*).

Hoe weldadig, bepaald en zeker deze handelwijze in ieder gegeven geval bij ondervinding gebleken is, heeft dezelve toch slechts in het kleinste getal van ziekte-gevallen plaats, want in verre de meeste ziekten zijn wij niet in staat de oorzaak te verwijderen, dikwijls kennen wij haar volstrekt niet, en zoo wij al in staat zijn, haar in hare voortwerking te beperken, dan wordt toch de door haar te weeg gebragte ziekte niet weggenomen, maar deze zet haar door de natuur voorgeschreven beloop voort.

Hier ontstaat dan, van de zijde des Geneeskundigen, eene andere handelwijze (de *indirecte* behandeling).

Dezelve bestaat hierin:

1. Te zien, of de voorkomende ziekte door de genees-

neeskrachten der natuur kan overwonnen worden of niet.

Hiertoe wordt eene volledige kennis van de ziekten over het algemeen vereischt; de beslissing daarvan kan niet op zekere soorten van ziekten toegepast worden, maar geldt alleen bij elke afzonderlijke ziekte en slechts onder bepaalde omstandigheden.

Vele zijn in eenen geringen graad, andere bij een regelmatig beloop, door de natuur alleen, geneeslijk; eenige worden, door de natuur alleen, slechts bij uitstek zelden, andere nooit, genezen.

De bepaling, welke ziekte dit zijn, is het groote vraagstuk voor de geheele praktische Geneeskunde.

Over het algemeen houdt de Arts bij zulke ziekten, die door de geneeskrachten der natuur overwinbaar zijn, meer eene waarnemende, zachte, gerust afwachtende handelwijze (*methodus expectativa*) in het oog.

Hij tracht den loop der ziekte niet te storen, denzelven zoo regelmatig, als mogelijk is, te houden, hindernissen uit den weg te ruimen, en vooral de omgevende invloeden (den leefregel en de diëet) behoorlijk en met de grootste naauwkeurigheid te regelen; de geneesmiddelen, die hier gegeven moeten worden, moeten meer dienstig zijn, om eene geringe verzachting te verschaffen, en het vertrouwen van den lijder te behouden, die, zonder dezelve, meenen zou, door den Arts verwaarloosd te worden.

Deze meer waarnemende handelwijze is dus van het meeste gewigt, want, waar zij aangewezen is, is zij de weldadigste en zekerste, en zij bekleedt dus eenen uitstekenden rang onder de overige geneeswijzen.

De rang en het gewigt van deze waarnemende handelwijze worden nog meer verhoogd, vermits ook bijna bij alle ziekten, die de natuur alleen niet bedwingen kan, gedurende het beloop door hare tijdperken, bij de intrede, bij het toenemen, op de hoogte of bij het afnemen, tijdstippen voorkomen, waarin de geneeskracht der natuur wederom in staat is werkzaam te zijn, en dus eene afwachtende handelwijze moet gevolgd worden.

2. Doch wanneer de natuur alleen niet in staat is, de genezing te bewerken, dan tracht de Arts:

A. Het leven op zulk eene wijze te behouden, dat het, gedurende het beloop der ziekte, door de zwaarte en grootte van het lijden niet verloren ga (levens-aanwijzing, *indicatio vitalis*).

Dit geschiedt door, zoo veel mogelijk:

1. De verrigtingen van alle stelsels des ligchaams tot hare onderlinge overeenkomst (*harmonie*) en tot het evenwigt terug te brengen.
2. Ieder lijdend deel, naar deszelfs belangrijkheid, bouw en gestoorde verrigting, zorgvuldig te waarderen.
3. De levenskrachten behoorlijk te leiden, en in eenen toereikenden toestand te behouden.

B. Gevaardreigende of lastige ziekte-verschijnselen te verwijderen (*indicatio symptomatica*); want dikwijls heeft een ongelukkige uitgang plaats, niet door het beloop van de ziekte zelve, maar door een niet genoeg gewaardeerd of voorbij gezien verschijnsel, b. v. door pis-opstopping, doorloop, doorliggen enz.

Alle

Alle omstandigheden, die de Arts tot zijne aanwijzing brengen, noemt men de aanwijzende dingen (*indicantia*).

Deze omstandigheden nu bestaan in den aanleg van den lijder, in de oorzaken, in het beloop en in de ziekte-verschijnselen; derhalve is de onderkenning der ziekte het eigenaardig aanwijzende (*indicans*).

De hulpmiddelen, die den Arts ten dienste staan, om aan de aanwijzing te voldoen, heeten de aangewezene dingen (*indicata*).

Vermits er evenwel omstandigheden zijn, waarin het een of ander geneesmiddel wel aangewezen is, doch uit hoofde van bijkomende omstandigheden niet wel aangewend worden kan, ontstaan hieruit de tegenaanwijzingen (*contraindicantia*).

De aangewezene geneesmiddelen moeten op de naauwkeurigste wijze aan de gemaakte aanwijzingen beantwoorden, en met de eigenaardige gesteldheid van den lijder overeenkomen; voorts van eene bijzondere deugdelijkheid, zoo veel mogelijk, eenvoudig, en overal ligt te verkrijgen zijn, weshalve, over het algemeen, de inlandsche boven de buitenlandsche, de goedkoope boven de dure, de voorkeur verdienen; zelfs de huismiddelen, die meestal voortreffelijke, doch maar al te dikwijls ondoelmatig gebruikte geneesmiddelen zijn, verdienen, vooral op het platte land, eene bijzondere aandacht.

De uitgekozene geneesmiddelen kunnen uit een drievoudig gezigtspunt beschouwd worden: 1. Als diætetische middelen. 2. Als geneesmiddelen. 3. Als heelkundige middelen.

1. Diætetische middelen.

De diætetische verhouding is de bepaling van den

den geheelen leefregel des lijders, en bevat niet alleen de voedingsmiddelen en dranken, die men eigenlijk de *diëet* pleegt te noemen, maar ook de regeling van alle andere invloeden, die den lijder omgeven; derhalve bevat zij ook de bepaling van den warmte-graad, de lucht, het licht, de zuiverheid der woning en doelmatigheid der bedden, de beweging en rust van het ligchaam, de stemming van het gemoed, waken en slapen; voorts eene zorgvuldige oppassing, hulp en deelneming, de behandeling van den gemoeds-toestand, de wijze van kleeding enz.

Door zulk eenen doelmatigen leefregel alleen worden dikwijls zware en hardnekkige ziekten gelukkig doorgestaan, door eenen ondoelmatigen leefregel worden dikwijls ligte en geringe ziekten allergevaarlijkst, ja zelfs doodelijk. — Bij iedere ziekte is dus de bepaling van denzelven van het meeste belang.

2. Geneesmiddelen.

De geneesmiddelen worden, volgens de uit de leer der geneesmiddelen als bekend vooronderstelde grondbeginselen, zoo eenvoudig, als mogelijk is, uit de apotheek voorgeschreven, en het voorschrift van gebruik (de *signatuur*) daar bijgevoegd; terwijl men tevens nooit verzuimen moet, de wijze en den tijd, om dezelve in te nemen, ook mondelijk aan den lijder of de omstanders te zeggen.

3. Heelkundige middelen.

De heelkundige middelen, als: aderlatingen (waarbij altijd gezorgd moet worden, dat het bloed in eenen boog springt, en in een diep vat, niet op eenen platten schotel, zoo als nog veel gebruikelijk is, worde opgevangen), het zetten van bloedzui-

zuigers, koppen, klisteren, omslagen, trekpleisters, dragten, mosterdpappen, baden enz., moeten even naauwkeurig, als het gebruik van geneesmiddelen, geregeld worden.

OVER HET BEWERKEN DER ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Nadat het gewigtig werk van het onderzoek, de bepaling en behandelingswijze der ziekte afgeloopen is, worden de verzamelde opgaven opgeteekend, en als ziekte-geschiedenis tot verschillende nuttige oogmerken bewaard.

In dezelve worden, naar de opgegevene orde, de aanleg van den lijder, de gelegenheids-oorzaken, de geschiedenis van zijne reeds doorgestane ziekten en de schildering van den tegenwoordigen toestand voorgedragen, en vervolgens de bepaling der ziekte, de voorspelling en de behandelingswijze schriftelijk opgegeven.

Dit werk is allernuttigst, maar niet zonder moeite, en de groote STOLL zegt te regt: »Deze kunst (eene ziekte-geschiedenis op te stellen) is niet alleen bij uitstek gewigtig voor den Arts, zij is ook moeijelijk, en wordt slechts door vele oefening verkregen. Eene ziekte-geschiedenis verraadt altijd haren man op de overtuigendste wijze."

Deze oefening verkrijgt de Geneeskundige, die in een klinisch instituut onderrigt ontvangt, doordien ieder lijder, die aldaar opgenomen wordt, onder de leiding van den Leeraar, aan eenen Leerling wordt overgegeven. — De Leerling neemt daardoor tevens de pligt op zich, om de schildering van den lijder, de geschiedenis van zijne vorige en van zijne tegenwoordige ziekte met de meeste waar-

heid

heid, naauwkeurigheid en volledigheid te vervaardigen, en daar bij te voegen, hetgeen bij dit geval omtrent de bepaling der ziekte, de voorspelling en het opgevolgde geneesplan voorgedragen is.

Deze daadzaken worden openlijk voorgelezen, en tot voortzetting daarvan geleverd, hetgeen dagelijks met betrekking tot het beloop der ziekte wordt waargenomen en voorgedragen.

Op deze wijze wordt dit werk tot aan het einde der ziekte voortgezet. Aldus leert men de ziekten en derzelver beloop met alle wijzigingen allengskens meer en meer volledig kennen, en de op zulk eene wijze verzamelde daadzaken van eigene ondervinding dienen tot trouwe gezellinnen en leidsvrouwen in het zware beroep van den Arts.

Tot een aanschouwelijk overzigt volgt hier het voorbeeld van eene uitvoerige ziekte-geschiedenis ter verdere ontwikkeling van de dus verre voorgedragene handelwijze, naar welk voorbeeld in de klinische school bij elken lijder wordt te werk gegaan.

Deze ziekte-geschiedenis moge tevens voor den Heelmeester ten platten lande over het algemeen tot eene aanwijzing dienen, hoe hij schriftelijke opstellen over ziekten te vervaardigen hebbe.

In gewigtige gevallen van ziekte is de Heelmeester ten platten lande door zijn geweten, en uit kracht van de bestaande wetten, verpligt, den raad van eenen Geneesheer in te winnen.

Op het platte land verhindert de groote afstand zeer dikwijls de persoonlijke tegenwoordigheid van den Geneesheer, en dus is een grondig en volledig ziekte-berigt onmisbaar, want slechts zulk een berigt kan alsdan den Geneesheer in staat stellen, een juist oordeel te vellen, waarvan dikwijls het leven afhangt.

Dit

Dit ziekte-berigt moet de volgende punten bevatten: 1. De schildering van den lijder, deszelfs aanleg tot ziekten en vorige ziekten. 2. De opgave der gelegenheids-oorzaak, de beschrijving van het ontstaan, van het beloop en van den tegenwoordigen toestand der ziekte. 3. De bepaling der ziekte door den Heelmeester. 4. De opgave van de tot dus verre gebruikte middelen en derzelver uitslag, met bijvoeging van de voorgeschrevene recepten.

ZIEKTE-GESCHIEDENIS.

EENE WARE LONGONTSTEKING VAN EENEN HEVIGEN GRAAD, MET EEN REGELMATIG BELOOP, BIJ EEN JONG, STERK MENSCH.

(Peripneumonia vera, vehemens, normali decursu, in subjecto juvenili, robusto.)

Schildering der lijderes en van de voorafgegane ziekten.

(Anamnesis.)

Anna K . . ., 19 jaren oud, een dienstmeisje, van eenen zeer sterken, volbloedigen ligchaamsbouw en sanguinisch temperament, uit gezonde ouders geboren, had in hare vroege jeugd de pokken en mazelen gelukkig doorgestaan, en genoot, sedert dien tijd, eene onafgebrokene, bloeijende gezondheid. In haar 14de jaar verschenen voor het eerst de maandstonden, die steeds regelmatig op hunne vaste tijden wederkeerden.

Den 15. Februarij 1815 stelde zij zich, terwijl zij bij koud en vochtig weder de wasch bezorgde, aan het vatten van koude bloot; des avonds tastte haar een algemeen gevoel van onpasselijkheid aan, ver-

vervolgens eene hevige, twee uren lang durende koude, waarop eene brandende hitte met hoofdpijn en hevigen dorst, benevens loomheid in de leden, volgde.

Deze hitte duurde den volgenden dag aanhoudend voort, en er voegde zich eene hevige drukking op de borst met eenen droogen, kwellenden hoest bij.

Een Arts, die geroepen werd, schreef eene onbekende, zuurachtig smakende medicijn voor.

De toevallen lieten echter niet in het minste na; veeleer namen de hitte, de ongemakken bij het ademhalen en de hoest op den 3den en 4den dag tot in eenen zeer hoogen graad toe; de lijderes zocht nu hulp in het algemeen ziekenhuis, en werd den 18. Februarij, den 4den dag der ziekte, in het *clinicum* opgenomen.

Schildering van den tegenwoordigen toestand.

(*Status praesens.*)

Den 18. Februarij.

Den 4den dag der ziekte.

Het hoofd is zeer bezet, met aanhoudende, drukkende pijn in zijnen geheelen omvang; het aangezigt opgezet, hoogrood, zeer heet; de oogen levendig, uitpuilend en glinsterend; de blik vurig, bijna wild; de lippen brandend, rood en droog; de tong vochtig, en, met uitzondering van de kanten, een weinig wit beslagen; de eetlust verloren; de smaak slijmerig en walgelijk; daarentegen is er aanhoudend een hevige dorst; de stem is angstig, de spraak wat zacht; de halsslagaderen kloppen hevig.

De

De ademhaling is zeer moeijelijk en wat snel; het gewone inademen geschiedt alleen met het bovenste gedeelte der borst, is kort, menigvuldig, benaauwd, met het gevoel van hevige drukking verbonden, en wordt bijna alleen onder het uitzetten van het regter borstgewelf verrigt; het inademen is kort, het uitademen lang; de adem heet; er is een menigvuldige, harde, meer drooge hoest, met weinige, slijmerige, hier en daar met helderroode bloedstipjes vermengde fluimen, benevens het gevoel van groote beklemdheid, alsof er een last op de linker borst lag, mede verbonden.

Bij eene proef om dieper in te ademen wordt dadelijk de hoest, en door denzelven de drukking en beklemdheid, gelijk ook door het spreken, vermeerderd.

De lijderes kan alleen op de linker zijde liggen.

De onderbuik is zacht en onpijnlijk; de huid zacht, tot uitwaseming geneigd, maar brandend heet; de pis spaarzaam, geheel helder en doorschijnend, vuurrood; gisteren volgde een weinig harde stoelontlasting.

De pols is aan de regter hand gelijkvormig, zeer menigvuldig (108 slagen in eene minuut), tamelijk vol, sterk en hard; aan de linker hand meer onderdrukt, klein, maar toch ook hard.

De laatste maandstonden hadden den 12. Februarij opgehouden.

Bepaling der ziekte (*Diagnosis*).

Vermits de ziekte met eene aanhoudende koude, en daarop volgende, tot eene hevige hitte klimmende, dierlijke warmte, met het gevoel van algemeene matheid en stoornis van onderscheidene verrigtingen, begon, en met afwijkingen in den om-

loop des bloeds verbonden is, die zich door eenen ziekelijk veranderden, menigvuldigen pols te kennen geven, wordt dezelve:

1. Tot de klasse der koortsen gerekend.
2. Met betrekking tot den *typus* moet deze koorts, daar de ziekte-verschijnselen steeds voortduren, tot de orde der aanhoudende, en wel, daar tot dus verre nog bijna geene verzachting van de ziekte-toevallen ontstond, onder de gestreng-aanhoudende koortsen geteld worden.
3. Met betrekking tot het grondkarakter behoort deze koorts, uit hoofde van de jeugdige, krachtige ligchaamsgesteldheid der lijderes, uit hoofde van de aanleidende oorzaak, de gevatte koude, en den korten duur der ziekte, uit hoofde van de bovenmate geklommene werkzaamheid des bloedstelsels en van de overhand hebbende aandoening van het hart en de slagaderen, tot de familie van de ontstekingskoortsen; en wel, daar de ziekelijk verhoogde werkzaamheid des bloeds, boven alle andere, in het slagaderstelsel en het hart heerschend is, zoo als de sterke, volle, harde pols, de gelijkmatige, groote hitte, de gestreng-aanhoudende *typus*, de vermeerderde levensvolheid (*turgor*), de droogheid der ontlastingen en de vuurroode pis bewijzen, tot het geslacht der ware ontstekingskoortsen (*Febris continua continens inflammatoria*).
4. Ten opzigte van de inwikkeling (*complicatio*) is hier geen ander bijkarakter voorhanden, en dus is deze koorts eene zuivere, ware ontstekingskoorts, en wel,
5. Met betrekking tot den toestand der levens-

krach-

krachten, uit hoofde van den gelijkmatigen, sterken en harden pols, en de algemeen verhoogde levensvolheid (*turgor*), met den toestand van overspannen krachten.

Ten opzigte van het lijden der ligchaamsstelsels is dus deze ziekte eene koortsige ziekte van het bloedstelsel, eene ware, zuivere ontstekingskoorts.

Plaatselijk lijden.

Ten opzigte van het vergezellend lijden (*affectio*) der deelen en van derzelver verrigtingen is deze ontstekingskoorts met een belangrijk en zwaar lijden van de verrigting der ademhaling (*respiratio*) verbonden; en daar zulks zich, 1.) door het gevoel van aanhoudende drukking op de borst en hevige beklemdheid, 2.) door verhinderde ademhaling, 3.) door droogen hoest en met bloedstipjes vermengde fluimen, 4.) door vermeerdering van deze verschijnselen bij diep inademen, te kennen geeft, toont het een hevig plaatselijk lijden van de longen aan; en wel is er, uit hoofde dat het regter borstgewelf zich alleen verheft, uit hoofde van de verhinderde ligging op de regter zijde, van de ongelijkheid des polsslags aan de beide handen, en van den zamengetrokken', kleinen, harden pols aan den linker kant, een in het oog vallend ontstekingachtig lijden van de linker long voorhanden.

Benaming.

Deze ziekte is dus eene ware, zuivere ontstekingskoorts, verbonden met eene plaatselijke ontsteking van de longen, of eene Longontsteking (*Febris inflammatoria genuina, cum phlogosi pulmonum conjuncta, seu Peripneumonia vera*).

Deze longontsteking is van eenen zeer hoogen graad van hevigheid, doch tot dus verre van een regelmatig beloop, in het tijdperk der hoogte.

Daar de koorts vroeger dan het plaatselijk lijden voorhanden was, ging de ziekte oorspronkelijk van het bloedstelsel uit, en verbreidde zich vervolgens op de longen.

Voorspelling (*Prognosis*).

Iedere ontsteking van een gewigtig deel is door de stoornis van deszelfs verrigtingen (*functiones*), en door de geneigdheid om tot eene eigenaardige voortbrenging van eene ziekelijke vorming (valsch produkt) over te gaan, eene gevaarlijke ziekte. Nu behooren de longen tot de edelste, teederste deelen, die de bij uitstek gewigtige verrigting van het ademhalen, zonder welke het leven niet bestaan kan, uitoefenen, en dus is deze longontsteking, bij den zoo hoogen graad van hevigheid, eene zeer gevaarlijke ziekte; de natuur alleen is bij zulk eene hevigheid wel slechts bij uitstek zelden in staat, eenen anderen dan ongelukkigen uitgang te weeg te brengen.

Doch de gelukkige, door voorafgegane ziekten niet verzwakte ligchaamsgesteldheid van de lijderes, het wel zeer hevige, maar toch geheel regelmatige beloop, de korte duur, het tijdperk der hoogte, waarin nog geen overgang in andere ziekten plaats greep, eindelijk, de nog ten dienste staande krachtige geneesmiddelen doen een gewenscht ontstaan der *crises*, beslissing der koorts door zweet en pis, en oplossing van het lijden der longen door kritische fluimen met veel grond hopen.

Be-

Behandeling (*Therapia*).

Aanwijzing (*Indicatio*).

Vermits hier de opwekkende oorzaak der ziekte, de gevatte koude, niet meer weggenomen kan worden, is de aanwijzing slechts middellijk, en bestaat hierin: Ten 1ste, de koorts volgens haar grondkarakter te behandelen. Ten 2de, op het plaatselijk lijden van de allergewigtigste longen de grootste oplettendheid te vestigen. Ten 3de, de gevaardreigende of lastige verschijnselen te verwijderen. Ten 4de, het toekomstig ontstaan der *crises* en daarna de opvolgende tijdperken van afneming en herstelling behoorlijk te leiden.

Het grondkarakter der koorts is hier echt en zuiver ontstekingachtig (inflammatorisch), zonder inwikkeling met eenig ander bijkarakter; de levenskrachten zijn in eenen bovenmate ingespannen' en verhoogden toestand, en moeten dus met kracht tegengegaan, de ziekelijke vormdrift van het bloed moet beperkt, de algemeene spanning der vaste deelen verslapt en aan de onderdrukte ontlastingen vrijheid verschaft worden; derhalve is de zuivere ontstekingwerende (antiphlogistische) geneeswijze, berekend naar den graad der ziekte, aangewezen.

De longen zijn door eene hevige, snelle hulp vereischende ontsteking aangetast en met bloed opgevuld; de omloop des bloeds moet dus vrij gemaakt, en de door de ontsteking ontstane belemmeringen in den omloop weggenomen worden, bij gevolg moet, bij den krachtigen ligchaamsbouw der lijderes, de ontstekingwerende behandeling in eenen grooten omvang aangewend worden.

Deze behandeling bestaat in bloedontlastingen, verzachtende, inkleedende, verkoelende, verdunnende, de ziekelijke vormdrift van het bloed verminderende middelen, benevens eenen gestreng-ontstekingwerenden leefregel, matige warmte, rust en laauwe dranken.

Onder de verschijnselen verdienen de hevige, drukkende pijn op de borst, de hoest, de dorst en de trage stoelontlasting de oplettendheid; derzelver behandeling is hier in de algemeene aanwijzing begrepen.

Dien ten gevolge werd de ontstekingwerende geneeswijze in eenen hoogen graad aangewend en men schreef voor:

Ten eerste, eene aderlating, en wel, bij deze zeer sterke persoon, en den hoogen graad der ziekte, van 12 onsen.

Het bloed sprong in eenen vollen boog, zwartrood en dik, zonder eenige kwalijkheid te veroorzaken, uit de bloedader; binnen 10 minuten vertoonde zich reeds een dun, wit vlies.

Ten tweede, verzachtende pappen over de borst, uit Lijnzaad-meel.

Ten derde, inwendig voorschrift:

℞. *Radicis Althaeae unciam dimidiam.*
Coque sufficiente quantitate Aquae per quadrantem horae.
Colaturae unciarum octo adde
Nitri depurati drachmam unam,
Syrupi Althaeae unciam dimidiam.

M. D. S. Om de twee uren twee eetlepels vol, laauw te nemen.

Een likmiddel uit:

℞. *Mucilaginis gummi Arabici,*

Sy-

Syrupi Atthaeae, ana unciam dimidiam.
M. S. Theelepelswijze, dikwijls te nemen.
Tot drank:
℞. *Infusi florum Verbasci, ex drachmis duabus parati, libras duas,*
Sacchari albi drachmas duas.
M. S. Laauw te drinken.
Ten vierde, eene verzachtende klisteer.
Ten vijfde, tot voedsel alleen Gersteslijm.

Beloop.

Den 19. Februarij.
Den 5den dag der ziekte.

Op de aderlating volgde, reeds in een half uur, eene aanmerkelijke verligting, en de drukkende gevoeligheid liet na; de nacht was, tot middernacht toe, slapeloos, waarop een door zware droomen afgebroken slaap volgde; heden morgen is er hoofdpijn, met suizingen in de ooren, voorhanden; het aangezigt is opgezet; de wangen brandend rood, omschreven; de blik levendig; de tong vochtig, wit beslagen; de dorst zeer hevig; de ademhaling zeer beklemd, met drukking verbonden, hoog; het diep inademen nog onmogelijk, steeds van hoesten vergezeld; ook verheft zich heden het regter borstgewelf minder; de hoest is kwellend, hard; de fluimen zeer weinig, wit, alleen slijmig; de ligging is slechts op de linker zijde mogelijk; de onderbuik is zacht en onpijnlijk; er volgde eenmaal harde stoelontlasting; de pis nog vuurrood; de ligchaamswarmte zeer verhoogd; de huid zacht en uitwasemend; de pols aan beide handen gelijkvormig, zeer menigvuldig, vol en hard.

Het bloed vormde eenen vasten, met blaasjes en

eene spekkorst, ter dikte van 3 lijnen, voorzienen bloedkoek, met weinig bloedwater.

Bepaling.

De ziekte is nog in het tijdperk der hoogte; de linker long schijnt minder te lijden, en de ontsteking zich ook over de regter verbreid te hebben.

Voorspelling.

De toestand is nog altijd zeer gevaarlijk; er vertoonen zich voorboden van *crises*.

Behandeling.

De aanwijzing is dezelfde, de ontsteking is niet verminderd, de verschijnselen van de zeer verhinderde ademhaling vereischen dringend wederom eene bloedontlasting.

Voorschrift.

Wederom eene aderlating van 10 onsen.

Het bloed sprong als gisteren, de lijderes gevoelde zich oogenblikkelijk verligt.

Met al het andere wordt voortgegaan; maar tot drank kreeg zij:

℞. *Emulsionis Amygdalarum dulcium, ex uncia dimidia paratae, libras duas,*
Sacchari albi drachmas duas.

S. Laauw te drinken.

Des avonds. De bloedkoek was wederom met blaasjes en eene vaste ontstekingskorst; de verligting hield niet lang aan; de drukking op de borst is veeleer wat toegenomen; het inademen is zeer gehinderd, het diep inademen, zonder te hoesten, niet mogelijk; de hoest droog en kwellend; de ligchaamswarmte verhoogd; de huid droog en heet; de pis donkerrood; éêne stoelontlasting; de pols zeer menigvuldig, vol en hard.

Be-

Bepaling.

De ziekte is, met verslimmering tegen den avond, aan het toenemen.

Voorspelling.

Zeer gevaarlijke toestand, daar er volstrekt geene verligting voorhanden is.

Behandeling.

De aanwijzing is nog altijd, de overspannen krachten te verminderen, en aan den omloop van bloed door de longen meer vrijheid te verschaffen; de reeds bewerkstelligde bloedontlastingen mogen zoo min, als de onvoldoende gevolgde verligting, van eene herhaling derzelve onthouden.

Voorschrift.

Wederom eene aderlating van 10 onsen.

Met al het overige wordt voortgegaan.

Den 20. Februarij.

Den 6den dag der ziekte.

De lijderes sliep des nachts tamelijk wél; het hoofd is vrij; het suizen in de ooren heeft nagelaten; het aangezigt is matig rood; de tong vochtig en geel beslagen; de dorst matiger; de smaak een weinig bitter; de ademhaling is veel vrijer, geschiedt met het geheele borstgewelf, en met veel minder gevoel van drukking; zelfs het diepe inademen is mogelijk; de hoest losser; de fluimen wat dikker, wel met bloedstreepjes, maar van eene geheel donkerroode kleur, doortrokken; de onderbuik is vrij; er volgde geene stoelontlasting; de pis is donkerrood, met een wolkje op den bodem; de hitte matiger; de huid zacht; de pols gelijkvormig, matig menigvuldig, vol en weinig hardachtig.

Het bloed vormde slechts een beginsel van ontstekingskorst op den vlakken bloedkoek.

Bepaling.

Het ontstekingachtig karakter der koorts is veel verminderd, het plaatselijk lijden zeer verligt, en schijnt in oplossing over te gaan.

Voorspelling.

Gunstiger; er worden *crises* verwacht.

Behandeling.

Er wordt met alles voortgegaan.

Des avonds. Het hoofd is geheel vrij; de ademhaling nog minder gehinderd dan heden morgen; de hoest zeldzaam; de fluimen taai en slijmig; de onderbuik zacht; eenmaal stoelontlasting; de pis troebel, ondoorschijnend, geelachtig-rood, met stoffen verzadigd, en kort daarna met een zemelachtig, rozerood bezinksel voorzien; de warmte matig verhoogd; de huid algemeen zacht uitwasemend; de pols matig menigvuldig, vol en toereikend krachtig.

Bepaling.

Tijdperk der *crises*, die zich in de pis en de uitwaseming, maar nog niet in de fluimen, duidelijk vertoonen.

Voorspelling.

Daar er geene aanmerkelijke stoornissen voorhanden zijn, de *crises* regelmatig en zacht ontstaan, is de voorspelling zeer gunstig. Er worden nog gekookte fluimen verwacht.

Behandeling.

Geene verandering in de geneeswijze.

Den 21. Februarij.

Den 7den dag der ziekte.

Des nachts werd de slaap door onrustige droomen afgebroken; er is wederom wat hoofdpijn en eene beslagene tong voorhanden, doch de ademhaling

ling zelve, bij eene diepe inademing, vrij; de hoest tamelijk menigvuldig, los, met rijkelijke, wit en grijs gekleurde, dikke fluimen, die met groote verligting volgen; de onderbuik zacht en onpijnlijk; de pis bleek-rood, met een rijkelijk rozerood bezinksel en een witachtig beslag op den bodem van het glas; boven het bezinksel nog niet doorschijnend; de huid met een algemeen, rijkelijk, wasemend zweet bedekt; geene stoelontlasting; de pols gelijkvormig, natuurlijk in menigvuldigheid, krachtig, vol, doch zacht.

Bepaling.

Tijdperk der *crises* in alle ontlastingen, met groote verligting.

Voorspelling.

Zeer gunstig.

Behandeling.

Met alles wordt voortgegaan, het salpeter alleen wordt weggelaten.

Des avonds. Algemeene groote verligting; de eetlust begint te komen.

Den 22. Februarij.

Den 8sten dag der ziekte.

Zeer rustige nacht met verkwikkenden slaap; het hoofd is vrij, het gelaat helder; de tong wordt zuiver; de eetlust is vermeerderd, de dorst verdwenen; in het geheel geen ongemak bij de ademhaling; de hoest weinig, met rijkelijke, gekookte fluimen; de onderbuik en stoelontlasting regelmatig; de pis bleek-geel met weinig slijmig bezinksel; de warmte natuurlijk; de pols natuurlijk in menigvuldigheid, vol en zacht.

Bepaling.

Tijdperk der afneming, en begin der herstelling.

Behandeling.

De lijderes werd zonder medicijn gelaten; men veroorloofde haar rijstesoep en een zacht ei.

Den 23. Februarij.

Den 9den dag der ziekte.

De verschijnselen der ziekte zijn verdwenen; er komen nog eenige weinige dikke fluimen; geen spoor van koorts; de pis helder-geel en klaar; de lijderes klaagt slechts over zwakte in de spieren.

Men gaf haar des middags kalfsvleesch.

Den 24. Februarij.

Den 10den dag der ziekte.

Volkomene herstelling.

De lijderes moet nog slechts in de kamer blijven.

Den 25. Februarij.

Den 11den dag der ziekte.

Heden verliet de lijderes de kamer, en den 28. Februarij, den 14den dag der ziekte, keerde zij geheel hersteld, zonder spoor van hoest, zonder het geringste ongemak op de borst, tot de haren terug.

*

PRAKTISCHE GENEESKUNDE.

VERDEELING DER ZIEKTEN.

De ziekten worden in de algemeene ziekteleer, naar verschillende verdeelings-gronden, op menigvuldige wijzen verdeeld.

Zoo zijn er verschillende ziekten met betrekking tot:
1. Het geslacht, 2. den ouderdom, 3. den stand, 4. de leefwijze, 5. de jaargetijden, 6. den oorsprong, 7. het getal der aangetaste voorwerpen, 8. het beloop, 9. den uitgang, 10. de werking, 11. de inwikkeling, 12. de aangetaste deelen.

PRAKTISCHE VERDEELING.

Alle deze verdeelings-gronden geven evenwel geene aanleiding tot de praktische behandeling, en daarom werden, uit dit oogpunt, geheel andere verdeelingen beproefd.

De oudste bekende verdeeling der ziekten is, met betrekking tot den duur, in heete (*morbi acuti*) en slepende ziekten (*morbi chronici*).

Eene heete ziekte noemt men, die een snel beloop heeft, en met eenen zekeren graad van hevigheid en gevaar verbonden is; de overige noemt men slepende.

Willekeurig bepaalde men den langsten duur eener heete ziekte op 28 tot 40, ook wel 60 dagen.

Doch zoo min de snelheid, als de hevigheid van het beloop verschaft eene aanleiding tot de behandeling, en er zijn geene door de natuur bepaalde grenzen.

Eene

Eene gewigtigere hoofdverdeeling bestaat in de onderscheiding der ziekten in koortsen (*Febres*) en in ziekten, die geene koortsen zijn (*Apyrexiae*, of chronische ziekten in eenen ruimeren zin).

Deze verdeeling heeft reeds eenige praktische nuttigheid, want de koorts verschaft altijd een zeer gewigtig oogpunt, en leidt de behandelingswijze van den Arts.

Intusschen moet men in het oog houden, dat er bijna geene ziekte is, die niet, op het een of ander tijdstip van haar beloop, van koortsbewegingen vergezeld kan zijn; dit zijn dan koortsige ziekten, die evenwel niet tot de klasse der eigenlijke koortsen behooren.

LEER DER KOORTSEN (*PYRETOLOGIA*).

De Koortsen zijn de ziekten, die het meeste voorkomen; zij maken twee derde gedeelten van alle ziekten uit, en vereischen de naauwkeurigste beoefening.

Geen ouderdom, geen geslacht, geene leefwijze kan geheel voor dezelve beveiligen; zij zijn aan geene hemelstreek en aan geen jaargetijde verbonden.

Haar beloop is meestal snel; dikwijls vereischen zij eene spoedige en wél overlegde hulp.

Zij zijn dikwijls de oorzaak van den dood, maar ook dikwijls de heilzaamste middelen ter genezing, en hare kennis verspreidt veel licht over alle andere ziekten.

ALGEMEENE LEER DER KOORTSEN.

De groote menigte van ziekte-verschijnselen, van welke eene koorts meestal vergezeld is, en zon–

zonder welker tegenwoordigheid eene koorts toch voorhanden kan zijn, verleiden ligtelijk tot dwaling.

Om het begrip voor te dragen, moet de koorts als ziekte-verschijnsel en de koorts als ziekte zelve naauwkeurig onderscheiden worden.

Koorts als ziekte-verschijnsel (*Febris symptoma*) is die toestand, welke zich bij eene reeds voorhanden ziekte voegt, en bij welken de ligchamelijke warmte geklommen en de menigvuldigheid van den pols vermeerderd is.

Wordt deze koortsige toestand weggenomen, dan is de voorhanden ziekte nog niet overwonnen, b. v. bij de bleekzucht, waterzucht enz.

Koorts als zelfstandige ziekte (*Febris morbus, Pyrexia*) is een lijden van alle stelsels des ligchaams, dat zich door de volgende merkwaardige verschijnselen te kennen geeft:

1. Bij het ontstaan: door een eigenaardig gevoel van ziekte, — door hitte van verschillenden graad, waaraan meestal koude voorafgaat, — door veranderingen in den pols, welks menigvuldigheid meestal vermeerderd is.
2. Gedurende het beloop: door, op bepaalde tijden (periodisch) af- en toenemende, afwijkingen van de hitte en den pols, — door groote veranderlijkheid der ziekte-verschijnselen, — door stoornissen in de ontlastingen en door eene zekere streving naar *crises*.

Onder *crisis* verstaat men eene werkzaamheid van de geneeskrachten der natuur; waardoor, onder vermeerderde hevigheid van de voorhanden zijnde en het bijkomen van nieuwe verschijnselen, de overgang tot genezing, tot eene andere ziekte of tot den dood bepaald wordt.

BELOOP DER KOORTSEN.

Gedurende het beloop der koortsen kan men zeven tijdperken onderscheiden.

I. Het tijdperk der Voorboden (*Stadium prodromorum*).

II. Het tijdperk der Intrede of van het Uitbreken (*Stadium invasionis*).

III. Het tijdperk der Toeneming (*Stadium incrementi*).

IV. Het tijdperk der Hoogte (*Stadium acmes, vigoris* of *Status*).

V. Het tijdperk der *Crisis* (*Stadium criseos*).

VI. Het tijdperk der Afneming (*Stadium decrementi*).

VII. Het tijdperk der Herstelling (*Stadium reconvalescentiae*).

§ Aan deze tijdperken gaat, bij besmettelijke koortsen, nog het tijdperk der Besmetting (*Stadium infectionis*) vooraf.

Deze tijdperken kunnen evenwel niet bij alle koortsen onderscheiden worden.

I. TIJDPERK DER VOORBODEN.

In vele gevallen geven onderscheidene toevallen van stoornis in het wélbevinden het aannaderen eener koorts te kennen; deze eerste verschijnselen heeten Voorloopers of Voorboden, en worden te regt van de eigenlijke teekenen onderscheiden.

Derzelver kennis is in vele gevallen van veel gewigt, want dikwijls kan in dit tijdperk de ziekte in hare kiem verstikt worden; intusschen komt, helaas, maar zelden de gelegenheid voor, om dezelve waar te nemen, en te behandelen, omdat de Arts meestal eerst later geroepen wordt.

Hoe

Hoe heeter de ziekte is, des te korter, maar ook des te heviger zijn de voorboden; in de heetste koortsen komen zij te gelijk met het uitbreken; in slepende ziekten duren zij daarentegen des te langer.

De meest gewone Voorloopers zijn:

De gewone opgeruimdheid en gemakkelijkheid van het ligchaam gaan verloren; verdrietelijkheid, lusteloosheid voor bezigheden, vermoeidheid, eene bijzondere prikkelbaarheid en gevoeligheid komen in derzelver plaats; het hoofd wordt bezet, de slaap is zonder verkwikking, onrustig; de oogen verliezen hunnen glans; het aangezigt verandert van trekken, wordt lijdend, bleek of uitermate rood; er ontstaat dikwijls gapen, de eetlust gaat verloren; gewone dingen, als tabak, koffij, smaken niet; de mond is droog, de tong slijmig; de smaak vuil, bitter; er ontstaat dorst, misselijkheid, opripsen, benaauwde ademhaling, spanning onder de ribben; de lijder rekt zijne ledematen, waarin hij eene bijzondere zwaarte, gelijk ook het kruipen als van mieren langs de ruggegraat, gevoelt; dikwijls overvalt hem eene rilling, met eene ligte huivering van den rug naar de schouderbladen, die zich van daar naar de lenden, en vervolgens naar voren dwars over de ribben uitstrekt, en met eene vliegende hitte afwisselt; de huid is droog, gespannen, met herhaald, gering zweet; verouderde zweren worden blaauw, derzelver ettering vermindert; de gewone ontlastingen ontbreken of zijn onregelmatig, de pis meestal troebel, leemachtig; de pols ongelijkvormig, des avonds gemeenlijk versneld.

Vele van deze verschijnselen zijn dikwijls voorhanden, en evenwel volgt de koorts niet, gelijk

ook, omgekeerd, deze dikwijls zonder die verschijnselen ontstaat.

Kent men de aanleidende oorzaak, dan is er nog wederkeering tot de gezondheid mogelijk.

II. TIJDPERK DER INTREDE.

De werkelijke intrede (*invasio, introitus*) der koorts kondigt zich aan door een gevoel van koude (*frigus*), die in eene met hitte afwisselende, voorbijgaande rilling (*horripilatio*), huivering (*horror*), schuddende koude (*algor*) of ware verstijvings-koude (*rigor*) bestaat.

De koude doortrekt de huid van den rug en onderbuik af in de gezegde rigting, klimt allengskens tot huivering, is van vliegende hitte afgebroken, alsof er laauw water over den lijder gegoten werd; tevens ontstaat er huidkramp, waardoor de huid zich zamentrekt, droog en ruw wordt (het ganzenvel). — Het hoofd wordt zwaar en bedwelmd, het gevoel en geheugen gaan verloren, de matheid wordt zoo groot, dat zelfs de sterkste mensch zich te bed moet begeven, het aangezigt is bleek, de gelaatstrekken zijn veranderd, de neus, de oorlapjes en de toppen der vingers worden koud, de nagels en de lippen worden blaauw, de huidvaten zijn zamengetrokken, de uitwaseming belemmerd, en vandaar menigvuldige ontlasting van eene raauwe, als water zoo heldere, pis. De mondholte en tong worden droog, met grooten dorst, vandaar verlangen naar drinken, dat slechts aan de maag tot last verstrekt, welke opgezet wordt; er is gevoel van misselijkheid, geneigdheid tot braken en oprisping van de bevatte lucht voorhanden; de ademhaling wordt moeijelijk en benaauwd, dik-

wijls

wijls van eenen droogen hoest afgebroken; de pols is ongelijkvormig, menigvuldig, zamengetrokken en schijnbaar zwak.

De duur der koude is van een half tot 4, ja, in zeldzame gevallen, tot 12 uren; in eenen hevigen graad ontstaat klappertanden en beven, in de hevigste graden stuiptrekkingen en algemeene verstijving. — Hoe heeter (*acuter*) de ziekte is, des te korter en heviger is de koude; bij slepende ziekten is zij aanhoudend en zacht.

Zij ontstaat uit eene ongeregelde werkzaamheid van het zenuwstelsel en daardoor te weeg gebragte onderdrukking van de verrigtingen des bloedomloops.

Meestal ontstaat de koude vóór de hitte, maar dikwijls volgt zij op dezelve, of ontbreekt geheel; dus is zij er de oorzaak niet van.

III. TIJDPERK DER TOENEMING.

Nu begint de bloedomloop zich allengskens te verheffen; eerst ontwikkelt zich in de borst eene zachte warmte, die zich naar het hoofd en den onderbuik uitstrekt; de huidkramp verdwijnt, de huid wordt warm, zacht, vandaar geneigdheid tot uitwaseming, en spaarzamere ontlasting van eene vurige, roode, of donkere, met stoffen verzadigde pis.

Het hoofd is bedwelmd, heet op het gevoel, en pijnlijk; het aangezigt is heet, opgezet, de wangen hoogrood gekleurd, de oogen glinsterend, het geheugen keert terug, ja de inwendige zin wordt dikwijls verhoogd, en vandaar ijlingen; de matheid duurt voort ofschoon de onbewegelijkheid der ledematen nalaat; de dorst wordt sterk, de misselijkheid en het braken verminderen, de adem is heet, de ademhaling zelve snel, groot en vrijer, wan-

neer er geen plaatselijk lijden van de borst voorhanden is.

De pols is meer gelijkvormig, menigvuldig, vrij, dikwijls vol, sterk en hard; de slagaderen van den hals en aan de slapen kloppen dikwijls zigtbaar.

Naar mate van het onderscheid der lijdende deelen ontstaat nog eene geheele menigte van ziekteverschijnselen, en er vertoont zich eene aanhoudende afwisseling tusschen vermeerdering en verzachting van dezelve: verheffing (*exacerbatio*) en nalating (*remissio*).

De duur der hitte is naar het onderscheid der koortsen zeer verschillend: in tusschenpoozende koortsen van 2 tot 8 uren, in aanhoudende dikwijls vele dagen; en neemt, of aanhoudend, óf onder vele afwisselingen, toe.

Haar ontstaan wordt van de hevige tegenwerking des harts en vaatstelsels, door het toestroomende bloed, afgeleid, waardoor de werkzaamheid van het zenuwstelsel, die gedurende de koude de overhand had, binnen hare grenzen terug gebragt wordt.

De hitte volgt meestal op de koude, maar somwijlen gaat zij ook aan dezelve vooraf, en kan óf door den thermometer bepaald, óf alleen door het gevoel van den lijder bespeurd worden; zij is uitwendig of inwendig, algemeen of plaatselijk.

§ Het tijdperk der koude en der hitte verstond men in den ouden tijd onder den naam van het tijdperk der Raauwheid (*Stadium cruditatis*), waarin de verschijnselen in getal en hevigheid steeds toenemen.

IV. TIJDPERK DER HOOGTE.

Is de hitte tot op eenen zekeren graad geklommen, en heeft er geene vermeerdering der verschijnselen

selen meer plaats, dan duren zij, ten opzigte van hun getal en hevigheid, eenigen tijd in denzelfden graad voort, en dus is de koorts op hare hoogte.

Bij tusschenpoozende koortsen is dit tijdperk zeer kort, bij aanhoudende onderscheidenlijk langer.

§ Daar men gedurende dit tijdperk zulk eene bewerking (*subactio*) van de ziektestof verwachtte, dat zij door de ontlastings-organen verwijderd konde worden, heette men hetzelve in den ouden tijd het tijdperk der Koking (*Stadium coctionis*).

V. TIJDPERK DER *CRISES*.

Wanneer de koorts, volgens haren verschillenden aard, eenen langeren of korteren tijd op hare hoogte heeft voortgeduurd, dan ontstaat eene nieuwe verheffing, die de kritische genoemd wordt, en de laatste poging van de natuur is, om de ziekte uit het ligchaam te verwijderen.

Deze *crises* kunnen niet geloochend worden, want iedere ziekte, die zich eenmaal ontwikkeld heeft, behoeft eenen zekeren tijd, die zonder nadeel niet verkort kan worden, om de afwijkingen van de afzonderlijke deelen, en de daardoor veroorzaakte stoornissen in het geheele ligchaam, tot de regelmaat te doen terug keeren.

De *crises* worden volgens de ervaringen van de grootste Waarnemers op zekere dagen aangeduid: aanwijzende dagen (*indices, dies indicatorii*); op andere volbragt: kritische dagen (*dies critici*), aan welke laatsten de kritische bewegingen (*perturbatio critica, conamina critica*) voorafgaan (*).

De

(*) De overige, niet beslissende dagen heetten in den ouden tijd de artsenijdagen (*dies intercalares, intercidentes*, ook wel *medicinales*), omdat de Artsen alleen op deze dagen geneesmiddelen toedienden.

De belangrijkste kritische dagen zijn de vijf eerste, vervolgens de 7de, 11de, 14de, 17de, 21ste, 25ste, 28ste, 35ste; op deze dagen plegen heilzame *crises* voor te komen.

Nog heden ten dage volgen de koortsen deze kritische, reeds door HIPPOCRATES bepaalde dagen op; doch het begin der ziekte is meestal aan onze waarneming onttrokken, en daarom is zoo ligt een misslag in de rekening mogelijk; maar wij kunnen toch altijd omstreeks den bepaalden dag, een weinig vroeger of later, de *crises* verwachten.

Het getal zeven bepaalt de hoofddagen der *crises*, zoo dat de 7de en 14de, dikwijls ook de 21ste, de meest beslissende zijn; maar ook het half zevental, dat is de 4de, 11de en 17de dag, is merkwaardig, want bij snel verloopende koortsen zijn ook deze dagen dikwijls kritisch, of er heeft eene gedeeltelijke *crisis* plaats, b. v. door neusbloeding of zweet, zoo dat de koorts met verminderde verschijnselen voortduurt, en op den eerstvolgenden zevenden dag zich beslist; alsdan duiden deze dagen aan, hoe het op den eerstvolgenden kritischen dag zijn zal.

Neemt de koorts op deze aanwijzende dagen toe, dan is dikwijls op den kritischen dag geene of eene ongunstige beslissing te verwachten, en vandaar dat zij zoo ongunstig bekend zijn.

De *crises* geven zich door bijzondere verschijnselen te kennen, die men onder den naam van kritische bewegingen verstaat.

Men onderkent dezelve aan het ontbreken van andere omstandigheden, die zulke stoornissen zouden kunnen te weeg brengen.

Deze onderkenning is van het meeste belang, ge-

gedeeltelijk om op de verslimmering, die dikwijls eensklaps volgt, gevat te zijn, gedeeltelijk om geene andere ontstaande, zware ziekte-toevallen voor kritisch te houden.

De kritische bewegingen zijn voornamelijk: matheid, eene ligte, somwijlen naauwelijks te bespeuren huivering, toenemende hitte, hevige opwellingen, duizeling, duisterheid van het gezigt, tranen der oogen, klinken in de ooren, ijlingen, diepe slaap, flaauwten, benaauwdheid, beving, stuiptrekkingen, peeshuppeling, plaatselijk koud zweet, branding der pis, ongelijke, dikwijls bij uitstek menigvuldige, tusschenpoozende, tweemaal aanslaande, versterkte pols.

Ten einde de kritische bewegingen van andere gevaarlijke toevallen te onderscheiden, is het noodig:

1. Dat zij op het tijdstip komen van de te verwachten zijnde *crises*.
2. Dat er geene andere oorzaak voorhanden is, die aanleiding tot dezelve geeft.
3. Dat de levenskrachten in eenen toereikenden toestand zijn, om de verslimmering door te staan.
4. Dat er kritische ontlastingen met verligting volgen.

Nu ontstaat er langs verschillende wegen eene ontlasting, die men kritische ontlasting (*evacuatio critica*) noemt. — De deelen, waardoor dezelve geschiedt, heeten ontlastings-organen (*colatoria*).

Deze kritische ontlastingen geschieden:

1. Door zweet. 2. Door de pis. 3. Door den stoelgang. 4. Door fluimen. 5. Door huiduitslag. 6. Door bloedvloeijingen, en wel uit den neus, aanbeijen, de baarmoeder; gevaarlijker en zelden uit de longen, de maag, de

 nie-

nieren. 7. Door kwijling. 8. Door braking. 9. Door ziekte-verplaatsingen (*metastases*). De meeste en volkomenste volgen door het zweet en de pis, of door beiden te gelijk.

Vóór het uitbreken van een kritisch zweet gaat gemeenlijk eene geringe rilling vooraf; de pols is groot, zacht, golfachtig, met toenemende versterking van eenige slagen (*pulsus inciduus*); de huid opgezet, jeukend, geheel vochtig van de uitwaseming; het zweet zelf warm, menigvuldig, over het geheele ligchaam verbreid, van eenen bijzonder wasemenden, ook wel zuren, stekenden reuk, terwijl de pis niet al te menigvuldig en de stoelontlasting dikwijls traag is.

Niet ligt is het zweet bedenkelijk, wanneer het met verligting ontstaat; in het begin der ziekte is het nuttig, wanneer dezelve door eene gevatte koude of besmetting veroorzaakt is, maar niet bij onreinheden van de eerste wegen, bij oplossing der vochten, of wanneer het met geweld wordt uitgeperst.

In sommige gevallen is de huid, gedurende de geheele ziekte, droog, en evenwel volgt eene gelukkige *crisis* door zweet; deze toestand is echter altijd met eenig gevaar verbonden.

De kritische pis wordt verwacht, wanneer de pis niet meer helder, maar met een wolkje op den bodem van het glas voorzien, de dorst sterk, de pols zacht, somwijlen zelfs tusschenpoozend, is; daarbij voegen zich zwaarte in de lenden, jeukte aan de schaamdeelen, menigvuldige drang van het water te lozen, en somwijlen brandt zelfs de pisbuis onder de ontlasting.

Eerst verschijnt in de pis een wolkje boven en

in

in het midden van het glas; dit wolkje zakt dagelijks lager, en bereikt eindelijk den bodem. De stoffen, die door de *crisis* in de pis worden afgescheiden, zijn niet meer oplosbaar in het dierlijk vocht, vormen gedeeltelijk een aan het glas klevend, wit of rozerood beslag, en zakken gedeeltelijk als bezinksel (*sedimentum*) neder.

Het bezinksel is menigvuldig, zemelachtig, zamenhangend, rozerood, als roodaarde van kleur, wit of geelachtig; hoe vroeger hetzelve na de ontlasting op den bodem zakt, des te gewenschter; wanneer het van zelf wederom oplost, is het altijd bedenkelijk.

De roode pis gaat slechts in zeer weinige gevallen, zonder bezinksel te maken, in de gele kleur over; vandaar dat dezelve in koortsen altijd een gewigtig teeken is van den nog raauwen toestand. Ook het aan het glas klevende beslag der pis is van velerlei beteekenis.

De kritische doorloop kondigt zich aan door spanning in de zijden, rommelingen en matige krimpingen in den onderbuik, pijnen in den rug, ontlasting van winden, vrij sterken, ongelijken, somwijlen tusschenpoozenden pols.

De kritische doorloop is papachtig, niet slechts waterig en schuimend, zonder onstuimigheid en met verligting volgend.

Kritische fluimen grijpen meestal alleen plaats, wanneer de deelen der borst lijden; dikwijls gaat eene moeijelijke ademhaling, beklemdheid op de borst, menigvuldige, vochtige hoest vooraf; de fluimen zelve zijn geelachtig, wit, graauw, dik, niet kwalijk ruikend.

Kritisch huiduitslag geeft zich vooraf te

kennen door beklemdheid op de borst, prikkeling, onrust, hoest, pijnen in de ledematen, ligt zweet, doofheid van de vingers; het komt op kritische dagen met eene schielijke verligting voor den dag.

Kritische bloedvloeijingen komen vooral dikwijls voor in koortsen van onderdrukte bloedontlastingen, bij volbloedige, jonge personen; zij bewerken veel meer, dan zulke, die door kunst te weeg gebragt zijn.

Neusbloeding kondigt zich aan door roodheid der oogen, het zien van bloedroode plekken, een vurig gezigt, dikwijls ook duisterheid van de gezigtskracht, kloppen van de slaap- en halsslagaderen, klinken in de ooren, tranen der oogen, niezen, drukking boven den neus, vloeijen en jeuken van denzelven, zwaarte van het hoofd, kloppende pijn in het voorhoofd, duizeling, benaauwdheid, spanning en klopping in de borst, verdubbeling van sommige slagen van den pols (*pulsus dicrotus*).

Aanbeijen hebben tot voorboden brandende, trekkende pijnen in de streek van het kruis, in de dijen, herhaalden drang op de stoelontlasting en waterlozing, jeukte in den endeldarm en balzak. — Dezelfde verschijnselen vertoonen zich bij de kritische maandstonden, bij welke nog pijn boven de schaambeenderen, in de streek der baarmoeder en branding bij het waterlozen voorhanden zijn.

De kwijling geeft zich vooraf te kennen door gezwollene halsklieren, moeijelijke doorzwelging, pijn achter de ooren, opgeloopen aangezigt, kwalijk ruikenden adem en menigvuldig spuwen. — Slechts bij weinige ziekten komt zij als kritisch voor.

Kritisch braken is te verwachten, wanneer de lijder zeer benaauwd en onrustig is, duizeling, zwaarte van het hoofd, donkerheid voor de oogen, herhaalde huiveringen, hik, koud zweet op het voorhoofd ontstaan, en het opgeven van winden, walging, misselijkheid, branding in de maag, beving van de onderste lip, herhaald uitspuwen, somwijlen tusschenpoozende pols en een koud gevoel over den rug zich vertoonen.

De ziekte-verplaatsingen geven zich te kennen door pijn, roodheid, jeukte, spanning, zachte, golvende zwelling, moeijelijke verrigting van eenig deel, meestal met vernieuwde koude en hitte.

Hierbij kunnen teekenen van andere *crises* voorhanden zijn; doch de veranderlijke, heldere, meestal roode, of waterige pis, gebrek aan slaap en eetlust, het terug keeren van koortsbewegingen en de krachteloosheid duiden derzelver onvolkomenheid aan.

Zij ontstaan dikwijls eerst in het tijdperk der herstelling, zoo dat zij naauwelijks met de ziekte in verband schijnen te staan, en wel aan een inwendig of meer uitwendig gelegen deel; het laatste is meestal een gunstige, het eerste een gevaarlijke toestand.

Verdeeling der *crises*.

De *crises* worden verdeeld,

1. Met betrekking tot de herstelling:
   - *a.* In volledige (*crisis perfecta*), door welke de gelijkheid (*harmonie*) der verrigtingen, en dus de gezondheid, geheel weder hersteld wordt.
   - *b.* In onvolledige (*crisis imperfecta*), wanneer zulks niet plaats heeft.

2. Met betrekking tot haar getal:

   a. In beslissende (*crisis decisiva, solemnis*), wanneer eene enkele toereikend is.

   b. In gedeeltelijke (*crisis intercisa*), wanneer er meer vereischt worden.

3. Met betrekking tot haar gevolg:

   a. In gelukkige (*crisis fausta*), die met verligting van den lijder plaats heeft.

   b. In ongelukkige (*crisis infausta, mala*), wanneer er geene zoodanige verligting, maar de overgang tot eene andere ziekte of tot den dood volgt.

VI. TIJDPERK DER AFNEMING.

Na den afloop der *crises* laat het aantal en de hevigheid der ziekte-verschijnselen na, vele verdwijnen, de bewegingen worden gemakkelijker en vrijer, de matheid neemt af, de ziekelijke begeerten, vooral de dorst, verminderen, en in plaats daarvan begint het gevoel van honger wakker te worden.

Er vertoonen zich nog wel altijd verslimmeringen en nalatingen; doch de eerste worden steeds korter, en de laatste steeds langer, tot dat eindelijk de verslimmering naauwelijks meer te bespeuren is.

Doch is de *crisis* onvolledig, dan verminderen wel de hitte en de overige ziekte-verschijnselen, maar zij verdwijnen niet geheel, en er volgt weder eene ziekte, en wel dezelfde (eene Instorting, *Morbus recidivus*), of de koorts gaat in eene andere ziekte over.

VII. TIJDPERK DER HERSTELLING.

Dit tijdperk begint na het verdwijnen van alle koorts-toevallen, terwijl nog slechts de krachten

zwak

zwak zijn; het duurt, tot dat de verrigtingen des geheelen ligchaams weder met behoorlijke kracht, volharding, gemakkelijkheid en wélgevallen plaats hebben, en het door de koorts veroorzaakte verlies van organische zelfstandigheid vergoed is, hetgeen voornamelijk geschiedt door de herstelling van de spijsvertering en voeding.

De verschijnselen der herstelling zijn: begeerte naar voedsel, een eigenaardig, aangenaam gevoel van wélbevinden, wederkeering tot de gewone werkzaamheid, nog overhand hebbende ziekelijke prikkelbaarheid (*erethismus*), en vandaar eene bijzondere geneigdheid tot hartstogten, voornamelijk toorn, schrik, vreugde; ontwaking der geslachtsdrift; eindelijk verkrijgt het bleeke, ingevallen aangezigt allengskens zijne vorige volheid en roodheid weder, en ten slotte keert de vorige spierkracht terug.

De herstelling is over het algemeen een middelstaat tusschen ziekte en gezondheid.

LEER VAN DE OORZAKEN DER KOORTSEN.

De oorzaken der koortsen vervallen in den Aanleg en de Gelegenheids-oorzaken.

Aanleg.

Zoo als reeds gezegd is, kan ieder geslacht, iedere ouderdom, iedere ligchaamsgesteldheid, bij iedere bezigheid en leefwijze, door koortsen worden aangetast.

Doch er is een voorname aanleg in eene zekere prikkelbaarheid gelegen, en vandaar dat volbloedigen, kinderen en jonge menschen, gelijk ook het vrouwelijk geslacht, zeer tot koortsen geneigd zijn.

Behalve deze prikkelbaarheid zijn er evenwel nog andere, niet genoeg bekende omstandigheden, die eenen zekeren aanleg uitmaken, welke door het

door-

doorstaan der koorts dikwijls voor altijd wordt weggenomen, b. v. bij de pokken, mazelen; of voor langen tijd, b. v. bij den besmettelijken *typhus*. Bij velen is die aanleg op zekere tijden voorhanden, op andere tijden niet, zoo als het geval bij tusschenpoozende koortsen is.

Gelegenheids–oorzaken.

De meest voorkomende gelegenheids–oorzaken zijn:

1. De lucht, en wel door al te groote hitte en koude, snelle afwisseling der temperatuur, te groote vochtigheid of droogheid, bedorvenheid van hare bestanddeelen door uitwaseming van menschen en dieren, stilstaande wateren, moerassen, rottige uitdampingen; door smetstoffen, die in dezelve heerschen; en eindelijk, door eene hoogst gewigtige, niet genoeg bekende gesteldheid, van welke de *constitutio epidemica* afhangt.
2. In te groote hoeveelheid gebruikte, of, door hare bedorvene gesteldheid, nadeelige spijzen en dranken, misbruik van specerijen en geestrijke vochten, ondoelmatig gebruikte geneesmiddelen, als verhittende zelfstandigheden, sterke braak– en purgeermiddelen, vergiften enz.
3. Gemoedsbewegingen, zoo wel van eenen opwekkenden, als nederdrukkenden aard, als toorn, schrik, vreugde, vrees, verdriet, zorg, treurigheid, gekrenkte hoogmoed, ongelukkige liefde.
4. Hevige inspanningen van de ligchaams– en zielskrachten, door arbeiden, worstelen, loopen, aanhoudend waken, ingespannen denken.
5. Onderdrukte ontlastingen, als: gewone bloedvloeijingen uit den neus, de baarmoeder, de aanbeijen, het nalaten eener aderlating, waaraan men

men gewoon is; onderdrukking van de huiduitwaseming, van de pis; schielijke stopping van uitvloeijingen, vooral van eenen doorloop, van slijmvloeden van allerlei aard, van de kraamzuivering, van de melk bij zogenden. Ophoopingen van vreemde stoffen, als: gal, slijm, wormen, steenen. Terug gedreven huiduitslag, te onpas gesloten zweren. Desgelijks te rijkelijke ontlastingen van vochten van allen aard.

6. Beleedigingen, zoo wel werktuigelijke, door verwonding, kwetsing, schudding, verscheuringen, beenbreuken, ontwrichtingen; als scheikundige, door bijtmiddelen, verbrandingen.

UITGANGEN DER KOORTSEN.

Even als de overige ziekten hebben de koortsen driederlei uitgang: 1. In gezondheid. 2. In eene andere ziekte. 3. In den dood.

Overgang in gezondheid.

De vereischten, onder welke de gezondheid volgt, zijn: Gunstige aanleg; gelegenheids-oorzaken, die geene stoornis van eenig deel ten gevolge hebben; regelmatig beloop; ziekte-verschijnselen, die elkander niet tegenspreken; matige graad der ziekte, afwezigheid van eenige inwikkeling, doelmatige behandeling.

De wijze van overgang in gezondheid bestaat alleen in gelukkige, volledige *crises*.

Overgang in andere ziekten.

De overgang in andere ziekten heeft des te waarschijnlijker plaats, naar mate er meer van de zoo even gezegde vereischten ontbreken.

De wijze van overgang in andere ziekten geschiedt:

1. Door **opvolging** (*diadoche*), doordien de geheele natuur der ziekte verandert. In dit geval houdt de oorspronkelijke ziekte op, maar duurt in haren uitgang voort, b. v. ettering na ontsteking, waterzucht na scharlaken enz.
2. Door **verandering van den** *typus* of van de uitdrukking der koorts (*metaptosis*), b. v. eene anderdaagsche koorts gaat in eene aanhoudende over.
3. Door **verplaatsing**, verandering van de zitplaats der ziekte (*metastasis*). De ziekelijke werkzaamheid in eenig deel verdwijnt, en daarvoor komt eene andere ziekte in een afgelegen deel te voorschijn, b. v. eene scharlakenkoorts houdt op, en er komen oorkliergezwellen voor den dag; een schurft wordt terug gedreven, en er ontstaat eene longontsteking.

§ Verandert de ziekte hierbij alleen hare uitdrukking, en blijft het wezen hetzelfde, dan heet zulks **gedaanteverandering** (**vormverandering**, *metaschematismus*), b. v. bij eenen lijder aan jicht gaan de pijnen van de voeten naar de handen; de aangezigtsroos verplaatst zich naar de hersenen.

Overgang in den dood.

Hoe meer van de opgegevene vereischten er ontbreken, en in hoe hoogeren graad dezelve gestoord zijn, des te waarschijnlijker is deze uitgang te vreezen.

De wijzen, waarop koortsen in den dood overgaan, zijn:

1. Door te hevigen graad der ziekte, waardoor verrigtingen, die voor het leven onontbeerlijk zijn, ge-

geheel belemmerd worden, b. v. ontsteking der beide longen.

2. Door ongelukkige *crises*.
3. Door verplaatsingen naar edele ingewanden.
4. Door kwaadaardigheid (*malignitas*), dat is die toestand, bij welken dadelijk in den beginne, zonder bekende oorzaak, verschijnselen van zeer laag gedaalde levenskrachten voorhanden zijn.
5. Door verderfelijkheid (*perniciositas*), wanneer, onder den schijn van geringe ziekte-verschijnselen, onvermoed en eensklaps het grootste gevaar ontstaat.
6. Door uitputting der krachten.
7. Door naziekten.

VOORSPELLING BIJ KOORTSEN.

De op verstands-gronden rustende voorspelling (*prognosis rationalis*) rigt zich naar de waarschijnlijkheid der uitgangen; doch de voorspellingen omtrent leven en dood zijn, in koortsen, niet zonder uitzondering zeker.

Men kan nooit uit enkele verschijnselen alleen, maar slechts uit de vergelijking van alle omstandigheden, eene voorspelling opmaken.

Onzeker is de voorspelling vóór het tijdperk der *crises*.

Hoe hooger de graad der ziekte, hoe gewigtiger het aangetaste stelsel, hoe edeler het lijdende deel is, des te gevaarlijker is de toestand.

Hoe minder op de oorzaak gewerkt kan worden, des te twijfelachtiger is de ziekte.

Koortsen met een bepaald lijden van een gewigtig deel zijn bedenkelijker, dan zonder zulk een lijden.

Uit de ervaring afgeleide voorspelling (*prognosis empirica*).

Gunstige verschijnselen over het algemeen:

Vrij hoofd en zinnen, opgeruimdheid van de gelaatstrekken, levendige blik, natuurlijke kleur der oogen, verligtende neusbloeding, vochtige, ligt beweegbare tong, door drank te lesschen dorst, onveranderde stem, ongehinderde ademhaling, matig warme, tot uitwaseming geneigde, zachte huid, pis met bezinksel, papachtige stoelontlastingen, gelijkvormige, vrije, matig snelle pols, vrijheid van alle ingewanden, toereikende levenskrachten, regelmatig beloop. — Hier begint de op verstandsgronden rustende voorspelling.

Gevaardreigende ziekte-verschijnselen:

Aanhoudende bedwelmdheid en bewusteloosheid, aanhoudende ijling, volledige slapeloosheid, slaapzucht, flaauwten, zins-verwarring, aanhoudende pogingen om te ontvlugten; plotselinge onverschilligheid voor alle indrukselen, ontstelde gelaatstrekken, onoverwinnelijke matheid, betrokken blik, loodkleurig aangezigt; vuile, strakke, scheel ziende, half geslotene oogen, bij welke het wit vooral zigtbaar is; slap naar beneden hangende oogleden en lippen, droogheid van den mond zonder dorst, vochtige tong met hevigen dorst, knarsetanden; veranderde, zwakke stem; harde, ingekrompen, bevende, kegelvormige, moeijelijk beweegbare tong; ongelijke, zware, moeijelijke, kleine, snelle, bijna alleen met de buikspieren verrigte ademhaling; heete of koude, rottig ruikende adem; rusteloos omwerpen van het ligchaam; pijnlijke, op-

opgezette, heete of koude buikzijden [*hypochondria*]; opzetting en, bij het kloppen, geluid-geving van den buik (*meteorismus*); beving der ledematen, peeshuppeling, blaauwe nagels; aanhoudende, hevige, bij het aanraken brandende, lastige hitte; vuile, graauwe kleur van het ligchaam; donkerrood, paarsch, zwart huiduitslag; overmatig zweet, doorligging, stinkende omgeving van den lijder; onstuimige, waterige, pijnlijke, aasachtig stinkende, zonder bewustheid afgaande stoelontlastingen; aanhoudend bleeke, waterachtige, groene, bruine, zwarte, stinkende pis, die altijd dik en troebel blijft, schuimt, geen bezinksel maakt, of wanneer het bezinksel zich van zelf weder oplost; te onpas komende of te sterke bloedvloeijingen, met opgelost bloed; ongelijke, zeer menigvuldige, zwakke pols; zwaar lijden van edele deelen; elkander tegensprekende ziekte-verschijnselen.

Hoogstgevaarlijke verschijnselen:

Hippocratisch aangezigt, razernij, verlamming, geheele ongevoeligheid voor indrukselen, glazige, als met een vlies overtrokkene oogen, verdraaijing van dezelve, onbewegelijke oogappels; het eene oog grooter dan het andere; onbeweegbare, houtachtig ingedroogde, zwarte tong; aanhoudend opsperren en toesluiten van den mond; niet te stillen dorst, sprakeloosheid, verlamming van de slokwerktuigen; met rommeling verbondene doorzwelging; ongelijke, bij uitstek snelle, hooge, onder het bewegen der vleugels van den neus verrigte, reutelende ademhaling; afzakken van het ligchaam naar het voeteneinde, schaamtelooze ligging, begeerte om altijd overeind te zitten, hik; koud,

kleverig zweet, stuiptrekkingen, vlokken-lezen, koude ledematen, opstopping der pis, eensklaps helder wordende pis; uitputtende, niet te stillen, bloederige stoelontlastingen; zeer hevige bloedstortingen; zwarte, stinkende, rottige, bloederige brakingen; ongelijke, bij uitstek menigvuldige (van 130 tot 160 slagen in eene minuut), bij uitstek zeldzame (30 tot 50 slagen), zeer kleine, naauwelijks voelbare, bevende, tusschenpoozende pols.

Praktische regels.

Hoe verschrikkelijk het beeld van deze verschijnselen ook zij, leert nogtans de ondervinding het volgende:

1. Hoe meer van deze verschijnselen bij elkander komen, des te grooter is de graad van gevaarlijkheid.
2. Afzonderlijk genomen, dreigen slechts weinige het hoogste gevaar.
3. Dikwijls is de oorzaak van het voorkomen van vele dezer verschijnselen gelegen in de poging van de natuur, om de *crisis* te weeg te brengen; zij moeten in dat geval als kritische bewegingen beschouwd worden.
4. Dikwijls ontstaan deze ziekte-verschijnselen uit bijoorzaken, b. v. uit gastrische stoffen.

Nooit kan men uit deze verschijnselen alléén de voorspelling opmaken, maar altijd moet men de op verstands-gronden rustende voorspelling met dezelve in verband brengen.

BEHANDELING DER KOORTSEN.

De koortsen doorloopen hare tijdperken in eenen bepaalden tijd, die, wanneer niet onmiddellijk op de

de oorzaak kan gewerkt worden, niet zonder gevaar te verkorten is.

Vele worden alleen door de poging der natuur, om het gestoorde evenwigt der stelsels te herstellen, bedwongen; bij andere zou de natuur in dezen strijd moeten onderdoen.

Bij de eerstgezegde is het de zaak der kunst, die poging niet te storen, of de hindernissen, die zich opdoen, te verwijderen.

Bij de laatste tast zij de ziekte zelve aan. — Derhalve is de Arts dikwijls alleen waarnemer, dikwijls werkzaam medewerker. —

Buiten tegenspraak bestaat de grootheid der geneeskunde in de juiste onderscheiding der gevallen, waarin de natuur in hare verrigtingen aan zich zelve kan overgelaten worden, en waarin men haar krachtdadig moet aantasten.

Het is van hetzelfde groote aanbelang, bij toereikende geneeskrachten meer onwerkzaam te zijn, als bij ontbrekende geneeskrachten het oogenblik van mogelijke redding niet te verzuimen.

De aanwijzing bij koortsen beoogt vooral de geheele verwijdering van de ontdekte oorzaak; deze oorzakelijke (*directe*) aanwijzing is de zekerste, maar ook de zeldzaamste.

Is de oorzaak geheel onbekend, of kan zij niet meer verwijderd worden, dan grijpt eene andere geneeswijze (de *indirecte* aanwijzing of kuurmethode) plaats. Hier pogen wij, doch altijd met in het oog houding van de oorzaak, de levenswerkzaamheid op zulk eene wijze te behouden, dat zij, gedurende het beloop der ziekte, niet verloren ga, en dus trachten wij: 1. Aan de levenskrachten zulk eene rigting te geven, dat zij in staat zijn,

 de

de koortsaandoening te bedwingen (Levens-aanwijzing); en 2. Gevaardreigende verschijnselen te verwijderen (Symptomatische aanwijzing).

Deze *indirecte* aanwijzing is dus tweeledig:

I. Of zij ziet op de leiding van de levenskrachten (Levens-aanwijzing).

II. Of zij tracht gevaarlijke of lastige verschijnselen te verwijderen (Symptomatische aanwijzing).

I. LEVENS-AANWIJZING (*INDICATIO VITALIS*).

De levenskrachten in koortsen zijn óf voorhanden, óf ontbreken.

De voorhanden zijnde krachten kunnen zich in driederlei toestand bevinden:

1. Zij werken met meer hevigheid, levendigheid en sterkte, dan met het evenwigt van de verrigtingen overeenkomstig is (overspannen krachten).
2. Zij zijn wel voorhanden, maar kunnen hare werking niet uiten (onderdrukte krachten).
3. Zij zijn in staat het evenwigt van de gestoorde verrigtingen te herstellen (toereikende krachten).

De ontbrekende krachten zijn van tweederlei aard:

1. Zij zijn in eene te geringe mate voorhanden, om het gestoorde evenwigt te herstellen (gedaalde krachten).
2. Zij ontbreken geheel (uitgeputte krachten).

Er is dus vijfderlei toestand van de levenskrachten in koortsen; dezelve wordt het beste uit de hoofdpunten van de bepaling der ziekte (*momenta diagnostica*) onderkend.

1.

1. Overspannen, verhoogde krachten (*Vires exorbitantes, excentricae, excedentes*).

Te sterke uitingen van de levenswerkzaamheid.

Onderkenning. Aanleg. Jonge, sterke, wél gevoede, door ziekten niet uitgeputte menschen van een sanguinisch en cholerisch temperament, met eene stijve, gespannen spiervezel, zijn voornamelijk tot dezen toestand geneigd.

Opwekkende oorzaak is alles, wat bij zulk eenen aanleg het bloedstelsel prikkelt; vooral drooge, koude, zuivere, veel zuurstof bevattende lucht, verhittende spijzen en dranken, sterke beweging, onderdrukte bloedvloeijingen.

Verschijnselen. Gelijkvormige, wat menigvuldige, vrije, sterke, groote, volle en harde pols; algemeene levensvolheid; opgezet, rood aangezigt; levendige, vonkelende oogen, vermeerderde sterkte en volharding van de spier- en zielskrachten, dikwijls reuzenkracht; hevige, brandende, door drank te lesschen zijnde dorst; heete adem, versnelde ademhaling; heete, zachte, drooge, maar tot uitwaseming geneigde huid; gelijkmatig verbreide, groote, maar niet bijtende warmte; hoogroode, heldere, vlammige pis; spaarzame, harde stoelontlasting; vermeerderde vormdrift (*vis plastica*) van het bloed, vandaar overvloed aan vezelstof en strembare wei, vorming van schijnvliezen (ontstekingskorst).

Werking. De overspannen krachten veroorzaken drift in het bloedstelsel, de omloop des bloeds wordt onstuimig, het bloed treedt uit de

vaten, en vandaar bloedstortingen; de bouw van teedere ingewanden wordt verwoest, de voeding en afscheiding verhinderd, de natuur, in haar streven naar *crises*, gestoord; eindelijk gaan de krachten door de al te aanhoudende werkzaamheid in den toestand van uitputting over, en er volgt verlamming.

Behandeling.

De aanwijzing is, de overspannen krachten te verminderen. De geneeswijze, waardoor de te sterke uitingen van de levenswerkzaamheid verminderd en beperkt worden, verstaat men, volgens eene wel niet volkomen juiste, maar algemeen aangenomene uitdrukking, onder den naam van Ontstekingwerende of Antiphlogistische Geneeswijze (*Methodus antiphlogistica*).

Dezelve heeft ten doel, de drift in het bloedstelsel te matigen, den onstuimigen aandrang van het bloed naar de vaten en de levensvolheid te verminderen, de gespannen, stijve vezel te verslappen, de te hevige bewegingen te doen ophouden, de vloeibare deelen te verdunnen, de afscheidingen en ontlastingen te bevorderen.

De ontstekingwerende geneeswijze bestaat:

1. In geneesmiddelen. 2. In eene diætetische verhouding.

Tot de geneesmiddelen behooren:

A. Bloedontlastingen.
B. Verzachtende middelen.
C. Verkoelende en verdunnende middelen.
D. Stoelgang bevorderende middelen.
E. Uitwaseming bevorderende middelen.
F. De pisafscheiding ondersteunende middelen.

A.

A. Bloedontlastingen.

Dezelve geschieden: *a*) door Aderlating (*Venaesectio*); *b*) door Bloedzuigers (*Hirudines*).

Door de Aderlating wordt de hoeveelheid van het bloed verminderd, de door hetzelve te weeg gebragte prikkeling en wederstand aan de vaten geringer, de ziekelijke levensvolheid weggenomen, de aandrang naar sommige deelen verminderd, de gespannen, stijve deelen daardoor verslapt, de overgang van het bloed in de bloedaderen vrijer; de bloedaderen voeren eene geringere hoeveelheid bloeds aan het hart toe, waardoor deszelfs opgewekte werkzaamheid vermindert; vandaar regelmatigere werking van het hart en de slagaderen, vrijer omloop des bloeds, en minder menigvuldige, vrijer, zachter pols. De ziekelijke menging des bloeds wordt, in geval de vezelstof de overhand heeft, beperkt, de ontwikkeling van warmte verminderd; door de verminderde stijfheid der deelen worden de afscheidingen en ontlastingen, vooral van het zweet, de pis en den stoelgang, vrijer; de opslorping wordt bevorderd, stilstand in de vochten en krampen worden weggenomen.

De aderlating ruimt dus alle oorzaken en werkingen van de overspannen krachten op de krachtdadigste wijze uit den weg; geene andere behandeling is in staat de werkingen van dit groote en weldadige geneesmiddel te vervangen, geene verschaft zoo spoedig hulp; en het is eene verkeerde meening, dat het alleen zwakte veroorzaakt.

Het uit de ader ontlaste bloed vormt in vele gevallen eene ontstekingskorst; doch om deze te zien ontstaan, zijn de volgende vereischten noodig:

1. De wond moet groot zijn, en het bloed in eenen

boog uit de bloedader springen. 2. Het vat, waarin het bloed wordt opgevangen, moet diep en niet vlak zijn. 3. Het moet digt bij den arm gehouden worden. 4. Het ontlaste bloed moet dadelijk weggezet worden, en, in eenen matigen graad van warmte, stil blijven staan.

Zeer te wenschen, dikwijls dringend noodzakelijk, is de tegenwoordigheid van den Arts bij de aderlating. De kracht, waarmede het bloed springt, de verhouding van den pols en vele andere omstandigheden geven dikwijls gewigtige wenken.

De hoeveelheid van het te ontlasten bloed, de plaats, de aanwijzingen en tegenaanwijzingen ter herhaling van de aderlating worden bij de bijzondere ziekten opgegeven.

Bloedzuigers. Deze insgelijks groote middelen worden vooral bij plaatselijke ziekten en bij kinderen gebruikt.

Zij kunnen aan ieder deel van het ligchaam aangezet worden, maar vervangen geenszins de aderlating.

Bij derzelver aanwending houde men de voorzigtigheid in het oog, om aan deelen, waar zich vele slagaderen langs de oppervlakte verspreiden, voornamelijk aan den hals, slechts zulken, die van eene middelmatige grootte zijn, te gebruiken, omdat anders de nabloeding ligtelijk lastig, ja zelfs gevaarlijk, worden kan.

B. Verzachtende, inkleedende middelen (*Emollientia, Involventia*).

Hiertoe behooren,

Onder de slijmige middelen: *Radix Althaeae, Rad. Salep, Flores Verbasci, Flor. Papaveris Rhoeados, Flor. Malvae, Gummi Arabicum, Hordeum, Avena, Syrupi emollientes.*

On-

Onder de olieachtige: *Amygdalae*, *Semen Cannabis*, *Sem. Papaveris albi*, *Sem. Lini*, *Oleum Amygdalarum dulcium*, *Ol. Olivarum*, *Vitellus Ovorum* (*).

C. Verkoelende en verdunnende middelen.

Onder deze zijn de voornaamste: Water; verbinding van hetzelve met plantaardige zuren, waarnaar de lijder, door zijn instinkt, reeds begeerte heeft, als met Azijn, *Succus Citri*, *Sal essentiale acidum Tartari*; vervolgens met zuurachtige sappen van planten, als: *Syrupus Rubi Idaei*, *Syr. Berberum*, *Syr. Ribesiorum*, *Syr. Aceti*.

Nitrum, uitmuntend van wege zijne verkoelende kracht en bijzondere eigenschap, om de ziekelijke vormdrift van het bloed te verminderen.

Van eene gelijksoortige werking, die echter meer op de stoelontlasting gerigt is, zijn de zwavelzure zouten: *Sal Ebshamense*, *Sal mirabile Glauberi*, *Tartarus vitriolatus*; benevens de te gelijker tijd op de pisafscheiding werkende wijnsteenzure zouten: *Cremor Tartari*, *Tartarus tartarisatus*, *Sal polychrestum Seignetti*.

D. Stoelgang bevorderende middelen.

De geneesmiddelen, die aan dit oogmerk voldoen zullen, mogen het bloedstelsel niet verhitten, en hee-

(*) Aanmerking. Hier worden alleen de meest gebruikelijke geneesmiddelen opgegeven. Voor het overige moet men in aanmerking nemen, dat ieder geneesmiddel, bij zijne hoofdwerking, nog zijne bijzondere eigenschappen bezit, en dus aan bijzondere aanwijzingen voldoet. Het is volstrekt niet onverschillig, of het een of het ander, en in welke verbinding het gekozen worde; dit is een onderwerp van de leer der geneesmiddelen en van de voordragt aan het ziekbed.

heeten antiphlogistische Laxeermiddelen (*Eccoprotica*). Hiertoe behooren: *Manna*, *Tamarindi*, *Pulpa Prunorum*, de bovengezegde zwavelzure en wijnsteenzure zouten.

E. Uitwaseming bevorderende middelen.

Bij de overspannen krachten zijn de afscheidingen en ontlastingen van de huid belemmerd, tot dat de overmatige inspanning van kracht verminderd is; dan eerst lost zich de spanning op, en het zweet komt te voorschijn.

Tot dit oogmerk mogen alleen zulke geneesmiddelen gebruikt worden, die, zonder algemeene prikkeling of verhitting te weeg te brengen, de rigting der vochten naar de huid zachtelijk ondersteunen, de uitwaseming onderhouden, zonder evenwel zweet uit te persen (*Diaphoretica antiphlogistica*), als: Laauwe drank, *Infusum florum Verbasci*, *Inf. fl. Althaeae*, *Inf. fl. Papaveris Rhoeados*, *Inf. fl. Tiliae*, warme Limonade, *Rob Sambuci*, *Syrupus Sambuci*.

F. De pisafscheiding ondersteunende middelen.

Hiertoe behooren zulke middelen, die, zonder het bloedstelsel te verhitten, de afscheiding van de spaarzaam verzadigde pis vermeerderen, als menigvuldige, waterachtige drank, waartoe reeds de dorst uitnoodigt, de gezegde verdunnende dranken, vooral de zuurachtige, vervolgens *Althaea*, *Radix Graminis*, *Liquor Terrae foliatae Tartari*.

Diaetetische verhouding.

De gezegde geneesmiddelen vermogen weinig, wanneer niet alles, wat den lijder omringt en invloed op hem heeft, met dezelve de meest mogelijke overeenkomst heeft.

De

De antiphlogistische dieet vereischt zuivere lucht, matige warmte; weinig, dunne, niet voedzame spijs, derhalve slechts slappe Vleeschsoep (*), gekookte zomervruchten, als: Appelen, Pruimen, Kersen; ligte moeskruiden, als: Spinazie, Wortelen, Knollen; dun Gerste-, Haver- en Rijstenat, onthouding van vleeschspijzen, van meelspijzen en van alle prikkelende dranken; verwijdering van alle sterke indrukselen door licht, geraas, hartstogten; rustige ligging in het bed, ligte bedekking, met verwijdering van alle drukking op de spieren.

2. Onderdrukte, belemmerde krachten (*Vires suppressae, impeditae*).

Valsche, schijnbare zwakte (*Debilitas spuria, apparens*).

Onderdrukking der krachten is die allergewigtigste toestand, waarin de krachten wel in eene toereikende hoeveelheid en sterkte voorhanden zijn, maar, uit hoofde van eenige hindernis, niet in staat zijn, zich op zulk eene wijze te uiten, als tot het evenwigt der verrigtingen noodig is; b. v. in de dronkenschap, bij volbloedigheid, enz.

Onderkenning. Aanleg. Er bestaat geen bijzondere aanleg voor dezen toestand, maar dezelve

(*) Waarom wordt hier, vóór alle andere spijzen, slappe Vleeschsoep genoemd, en kort daarop onthouding van vleeschspijzen aangeprezen? Zelfs slappe vleeschsoep behoort niet tot de antiphlogistische diëet, en doet, in de meeste koortsen, meer nadeel, dan een zoogenaamd antiphlogistisch drankje, met een scrupel *Nitrum*, weder kan goedmaken. (Aanmerking van den *Recensent*, in de *Bibliothek der practischen Heilkunde*, 1824, *May*, *S.* 303.)

ve komt bij menschen voor, bij welken geen aanleg voor ware zwakte voorhanden is.

Opwekkende oorzaken. Dezelve verbreiden het meeste licht, en zijn:

1. Volbloedigheid, en wel algemeene of plaatselijke, ware en valsche. 2. Ontsteking. 3. Opvulling der ingewanden door ingebragte of in dezelve ontwikkelde stoffen, als: overlading met spijzen en dranken, ophooping van gal, slijm, wormen, pis, drekstof; ontwikkeling van ziektestoffen, als: ettervergaderingen, gezwellen, water, steenen. 4. Hartstogten. 5. Krampen. 6. Eenige bedwelmende middelen. 7. Kritische bewegingen. 8. Belemmering van den omloop des bloeds door banden, onadembare lucht-soorten, worgen, zwangerheid enz.

Verschijnselen. Bij onderdrukte krachten is het aangezigt gemeenlijk vol, opgezet, levendig, rood, of, bij het voorhanden zijn van eene hevige ontsteking, ook wel bleek, ingevallen, hol; de oogen puilen uit; in den blik heerscht levendigheid en vuur; de tong is vochtig, zuiver of beslagen; de ademhaling versneld, moeijelijk, hoog; de stem levendig, onveranderd; van wege het gevoel van matheid houdt de lijder zich meestal voor zwak, maar de ledematen vallen niet slap naar beneden, en somwijlen is veeleer plaatselijk vermeerderde spierkracht voorhanden. De warmte is gelijkmatig verbreid, voor den aanrakenden vinger niet lastig; er volgt eene rijkelijke uitwaseming; er vertoonen zich bloedvloeijingen met eene in het oog vallende verligting; de stoelontlasting is verstopt, of hard en droog; de pis geel of rood; de pols menigvuldig, klein, hardachtig, met eene steeds overhand

heb-

hebbende belemmering in de gelijkvormigheid van uitzetting en zamentrekking.

Daar echter deze toestand van de meest verschillende oorzaken afhankelijk is, kan men geene getrouwe beeldtenis van denzelven naar de verschijnselen ontwerpen; maar nog eenige gewigtige omstandigheden leiden ons tot de juiste onderkenning. Deze omstandigheden zijn:

1. Over het algemeen beginnen de ziekten slechts bij uitstek zeldzaam met het karakter van ware zwakte, en dus is de toestand der krachten in het eerste tijdperk óf overspannen, óf onderdrukt, óf toereikend. — Slechts voorafgegane, hevige bloedstortingen, overmatige doorloop, voorafgaande verzwakking en eenige kwaadaardige smetstoffen mogen eene uitzondering maken.
2. Wanneer de krachten, zonder overmatige ontlastingen, zonder ondoelmatig gebruikte geneesmiddelen, bij een anders regelmatig beloop, eensklaps verminderen, dan is zulks dikwijls aan hare onderdrukking toe te schrijven.
3. Wanneer sterke en zwakke menschen, zonder onderscheid, bij heerschende epidemiën, dadelijk in den beginne door zwakte worden aangetast, dan is deze toestand gemeenlijk slechts schijnbare zwakte.
4. Uit het gevolg der geneesmiddelen (*ex juvantibus et nocentibus*) wordt dikwijls de beste opheldering verkregen. Wanneer dus verkoelende en ontlastende middelen verligting verschaffen, terwijl prikkelende middelen den toestand verslimmeren, dan zijn de krachten slechts onderdrukt.

Werking. De onderdrukte krachten, aan zich zelve overgelaten, gaan in den toestand van uit-

put–

putting over; zij zijn niet in staat de uitoefeningen van kracht te verrigten, welke tot behoud van het leven noodig zijn, en verhinderen de natuur, de *crises* te weeg te brengen.

Behandeling. De aanwijzing is, de onderdrukte krachten te bevrijden; dit geschiedt door het wegnemen van de hindernis, dat is, door het bestrijden van de oorzaak. Doch vermits deze toestand door zoo zeer verschillende oorzaken te weeg gebragt wordt, is er geene bijzondere geneeswijze, om denzelven te hehandelen, maar de behandeling is even verschillend, als de oorzaken zelve zijn.

3. Toereikende krachten

(*Vires sufficientes, moderatae*).

De toereikende krachten zijn op zich zelve in staat, gunstige *crises* in koortsen te weeg te brengen, en zoo de genezing te bewerkstelligen.

Onderkenning. Aanleg. Deze toestand der krachten komt bij te voren gezonde, sterke menschen, bij eenen matigen graad der ziekte, zeer dikwijls voor.

De opwekkende oorzaken, die dezen toestand te weeg brengen, zijn de afwezigheid van alle omstandigheden, waardoor eenige andere gesteldheid der levenskrachten ontstaat.

Verschijnselen. Dezelve geven zich door matigheid, regelmatig beloop, matig menigvuldigen, natuurlijk sterken pols te kennen, waarbij echter meestal eenige opwelling als koortstoestand voorhanden is.

Behandeling. De aanwijzing is, de toereikende krachten te behouden. Zulks wordt bereikt door eene behandeling, die, zonder op het bloed-

en

en zenuwstelsel bijzonderlijk te werken, ten oogmerk heeft, de spijsverteringswerktuigen in zulk eenen toestand te verplaatsen, dat het evenwigt der voeding hersteld, de verwisseling der dierlijke stoffen aangespoord, sommige afscheidingen veranderd, stilstaande vochten in beweging gebragt, en alle ontlastingen in vrijheid gehouden worden.

Men noemt deze behandeling de Oplossende Geneeswijze (*Methodus solvens*).

Deze geneeswijze is, bij den dikwijls voorkomenden toestand van toereikende krachten, in de praktijk van het beste gevolg; door dezelve worden de hindernissen uit den weg geruimd, die de vrije ontwikkeling der krachten tot aan het tijdstip der *crises* belemmeren.

Deze geneeswijze vervalt: 1. In de zacht-, 2. in de meer doordringend-oplossende geneeswijze.

De zacht-oplossende geneeswijze (*Methodus solvens mitior*) bevat:

a) Zeepachtige middelen, als: *Radix Graminis, Rad. Taraxaci, Rad. Cichorei, Rad. Saponariae, Mel; Oxymel, Sapo medicatus.*

b) De onzijdige zouten (op eene eigenaardige en gepaste wijze door onze Voorvaders onder den naam *Incidentia* begrepen). Hiertoe behooren de reeds vermelde zwavelzure, wijnsteenzure en azijnzure zouten, in zulke giften, dat zij slechts zachtelijk op de stoelontlasting werken. Onder de zoutzure zouten is het *Sal Ammoniacum* gewigtig door zijne krachtige, op de slijmvliezen gerigte, zonder bevordering van den stoelgang, oplossende werking; onder de koolzure zouten het *Sal alcali minerale.*

De meer doordringend-oplossende geneeswijze bevat:

a) De omstemmende of veranderende middelen (*Alterantia*), die door eene geringe schudding op de deelen werken.

Hiertoe behooren onder de metaalzouten: *Tartarus emeticus* in kleine giften, *Sulphur auratum Antimonii*, *Kermes minerale*, *Flores salis Ammoniaci martiales*, *Calomel.*

b) Zulke middelen, die door eene bijzondere scherpe stof op zekere stelsels en verrigtingen van de deelen werken, en eigenaardige veranderingen te weeg brengen. Bij derzelver gebruik is eene groote voorzigtigheid noodig ten opzigte van het bepalen der gift. Hiertoe behooren: *Herba Digitalis*, *Radix Scillae*, *Flores Arnicae*, *Herba Chelidonii majoris*, *Cicuta*, *Lactuca virosa*, *Lactuca scariola.*

Uit het onderscheid van deze middelen blijkt de groote verscheidenheid van deze geneeswijze; zij ligt, als het ware, in het midden tusschen de ontstekingwerende, antigastrische en prikkelende geneeswijzen, kan met iedere van dezelve verbonden worden, en maakt dikwijls den overgang derzelve uit.

4. Verminderde, gedaalde krachten (*Vires imminutae, dejectae*).

Ware zwakte (*Debilitas vera*).

Gedaalde krachten zijn dezulke, die in eene te geringe mate voorhanden zijn, om de voor het leven noodige verrigtingen te onderhouden.

De kracht-uitoefeningen zijn bij den toestand van zwakte, wel altijd met betrekking tot hare sterkte, maar niet altijd met betrekking tot hare snelheid,

ver-

verminderd, vandaar dat deze toestand voorkomt verbonden met onregelmatig verhoogde prikkelbaarheid en bewegelijkheid (*debilitas cum erethismo*), of met vermindering van dezelve, met bedwelmdheid en gevoelloosheid (*debilitas cum stupore*).

Onderkenning. Aanleg. Menschen, die een teeder, slap, sponsachtig ligchaam, met verkeerde menging der vochten hebben, — personen, die door voorhanden zijnde ziekten, als: zenuwtoevallen, kwaadsappigheid, scheurbuik, venusziekte, langdurige bloed- en slijmvloeijingen, uitgeput zijn, hebben eenen bijzonderen aanleg, dien men daarom den zwakkelijken aanleg gewoon is te noemen.

Opwekkende oorzaken. Gebrek aan zuivere lucht, vochtige koude, gebrek aan voedsel of slechte voedingsmiddelen, te groote traagheid des ligchaams, te lange slaap, nederdrukkende hartstogten, vooral zorg, hartzeer, vrees, treurigheid; verlies van vochten, en wel voornamelijk van bloed, door te onpas gedane aderlatingen, door sterke bloedstortingen; onttrekking van andere, voor het ligchaam noodzakelijke vochten door overmatigen doorloop, zweet, kwijling, verlies van zaad, etteringen, de te lange duur eener ziekte, niet beantwoordende aan derzelver regelmatig beloop.

Verschijnselen. Daar de toestand van zwakte zich bij verschillende ziektevormen voegen kan, is ook de beeldtenis van denzelven zeer verschillend. Over het algemeen zijn de voornaamste verschijnselen: menigvuldige, dikwijls bij uitstek menigvuldige, slechts zelden langzame, aan den onderzoekenden vinger bijna in het geheel geenen tegenstand biedende pols, die daarom de zwakke

pols genoemd wordt; verminderde zelfbewustheid, duizeling, suizingen in de ooren; flaauwe, betrokken blik; bleek, ingevallen aangezigt; drooge tong; veranderde, flaauwe stem; hevige, naauwelijks te stillen dorst; drooge, brandende, of tot overmatig zweeten geneigde huid; menigvuldige, vloeibare, verzwakkende stoelontlastingen; verlies van de spierkracht, en onmogelijkheid om het ligchaam te bewegen.

Zijn echter deze omstandigheden ter onderkenning van dezen toestand nog niet toereikende, dan verschaffen de volgende punten dikwijls opheldering:

1. Slechts zeer zelden is een toestand van ware zwakte bij den aanvang der koortsen voorhanden, maar dezelve voegt zich meestal eerst naderhand daarbij.
2. Afwezigheid der oorzaken, waardoor onderdrukte krachten te weeg gebragt worden.
3. Vrijwillige ontlastingen, vooral bloedvloeijingen en doorloop, brengen geene verligting aan, maar verslimmeren dezen toestand.
4. De uitslag der geneesmiddelen: ontstekingwerende en ontlastende middelen bewerken verslimmering; middelen, die de krachten verhoogen en versterken, worden voortreffelijk en met verligting verdragen.

Werking. De gedaalde krachten zijn niet in staat, aan de vereischten, die tot behoud van het leven en ter voortbrenging der *crises* noodig zijn, te voldoen, en gaan, wanneer zij niet ondersteund worden, in den toestand van uitputting over.

Behandeling. Bij de gedaalde krachten is de aanwijzing, dezelve op te heffen, en de opgehevene te behouden. Men noemt de geneeswijze, die aan deze aanwijzingen voldoet, de Opwekkende,

Prik-

Prikkelende Geneeswijze (*Methodus excitans, erigens, cardiaca*).

Deze opwekkende geneeswijze tracht óf slechts de gedaalde levenswerkzaamheid schielijk op te heffen, óf tevens de opgewekte krachten te behouden, en vervalt dus: 1. In de vlugtig prikkelende, en 2. in de aanhoudend prikkelende geneeswijze.

1. Vlugtig prikkelende geneeswijze (*Methodus excitans per diffusibilia*).

Door deze wordt de levenswerkzaamheid, zoo wel in het bloed- als zenuwstelsel, opgewekt; doch naar mate de gebezigde middelen, ofschoon zij altijd op beide de stelsels werken, voornamelijk het eene of het andere stelsel meer opwekken, vervalt zij: *a*) In de geneeswijze, die het bloedstelsel opwekt, en *b*) in de zenuwversterkende geneeswijze.

a) De geneeswijze, die het bloedstelsel opwekt (*Methodus stimulans*), zet de spiervezel aan tot eene krachtdadigere tegenwerking, verhoogt den omloop des bloeds en de dierlijke warmte, en verwekt vermeerderde uitwaseming.

De voornaamste hiertoe behoorende middelen, waarvan elk zijne bepaalde bijwerkingen bezit, en dus aan eene bijzondere aanwijzing beantwoordt, zijn, uit het plantenrijk: *Radix Valerianae sylvestris*, *Rad. Angelicae*, *Rad. Arnicae*, *Rad. Calami aromatici*, *Rad. Serpentariae Virginianae*, *Rad. Imperatoriae*, *Herba Menthae crispae*, *Flores Chamomillae*; de specerijen, als: *Cortex Cinnamomi*, *Cort. Cassiae ligneae*, *Semen Foeniculi*, *Sem. Anisi*, *Sem. Carui*, *Camphora*.

De specerijachtige Wateren, etherische Oliën en Tincturen; echte, edele Wijnen.

Uit het dierenrijk: *Spiritus Cornu Cervi, Sal Cornu Cervi volatile, Spiritus Cornu Cervi succinatus, Oleum animale.*

Uit het delfstoffelijk rijk: *Flores salis Ammoniaci, Spiritus salis Ammoniaci anisatus;* de verzoete zuren, als: *Naphtha Vitrioli, Naphth. Aceti, Liquor anodynus mineralis Hoffmanni, Spiritus Nitri dulcis, Spir. Salis dulcis.*

b) De zenuwversterkende geneeswijze (*Methodus nervina*) rigt voornamelijk de werkzaamheid van het zenuwstelsel op, zet hetzelve door zachte prikkeling aan, maar verhoogt tevens ook de werkzaamheid van den bloedomloop.

Hiertoe behooren, uit het plantenrijk: *Folia Aurantiorum, Flores Aurantiorum, Radix Caryophyllatae, Macis, Crocus orientalis, Flores Tiliae, Herba Melissae, Herb. Hyssopi, Herb. Rorismarini;* onder de harsen: *Asa foetida.*

Uit het dierenrijk: weinige, maar krachtige ligchamen: *Moschus, Castoreum.*

§ Er zijn ook zenuwmiddelen, die niet verhittend op het bloedstelsel werken, als: *Extractum Hyoscyami, Flores Zinci, Magisterium Bismuthi.*

§ Worden de prikkelende middelen in kleine tusschenpoozingen toegediend, ten einde eensklaps op de gedaalde levenswerkzaamheid te werken, dan heet deze geneeswijze de Hartsterkende geneeswijze (*Methodus analeptica*).

Hiertoe behooren: de aromatische Wateren, *Liquor anodynus mineralis Hoffmanni, Spiritus Nitri dulcis, Spir. Cornu Cervi, Spir. salis Ammoniaci anisatus, Naphtha Vitrioli, Castoreum.*

Met

Met de opwekkende inwendige geneesmiddelen moeten daaraanbeantwoordende uitwendige prikkels verbonden worden. Dezelve bestaan in smeersels van specerijachtige stoffen en zalven, prikkelende klisteren, rood-makende middelen, als: Mostaardpappen, Mierikwortel met Azijn, Spaanschevlieg-pleisters, aromatische baden.

Met deze behandeling moet eene doelmatige diëet verbonden worden. Dezelve bestaat in het bezorgen van eene zuivere lucht, eene gematigde temperatuur, behoorlijken toegang van licht, verwijdering van alle hevige gemoedsbewegingen, vervrolijking van den lijder en het genot van prikkelende, specerijachtige, ligt te verteren voedingsmiddelen, die altijd in eene geringe hoeveelheid, maar dikwijls moeten gegeven worden, als krachtige Vleeschsoep, Wijnsoep en het matig gebruik van Wijnen.

Voedzame stoffen, welke in staat zouden zijn, om het verlies van organische zelfstandigheid te herstellen, verdragen de spijsverteringswerktuigen in dezen toestand volstrekt niet.

Praktische regels, bij het aanwenden van de vlugtig prikkelende geneeswijze, zijn de volgende:

1. Daar de toestand van zwakte, in de koortsen, een gevolg is, ontstaat dezelve slechts allengskens, en daarom beginne men, bij den overgang tot deze geneeswijze, met de zachtste, aan de aanwijzing voldoende, prikkelende middelen, verbinde dezelve met de tot dus verre aangewezene behandeling, en klimme trapswijze naar den graad van de gedaalde krachten.
2. Volgt er, gedurende het beloop der koorts, bij de verslimmeringen eene onstuimige opwel-

ling van het bloedstelsel, dan beperke men dadelijk de prikkelende geneeswijze, tot dat de toestand van zwakte wederkomt; ja dikwijls vereischt de aanwijzing, om tot eene meer verzachtende, inkleedende behandeling terug te keeren.

3. Hoe meer de levenskrachten dalen, in des te kortere tusschenpoozingen wende men de prikkelende middelen aan, des te werkzamere stoffen kieze men uit; doch, naar mate de levenswerkzaamheid zich verheft, verminder men de hoeveelheid derzelve, ten einde de vatbaarheid van het zenuwstelsel voor de prikkels niet uit te putten.

2. Aanhoudend prikkelende geneeswijze; Versterkende geneeswijze (*Methodus excitans per permanentia; Methodus tonica, roborans*).

Daar de opgewekte krachten, na eene ligte inspanning, dikwijls wederom dalen, is eene behandeling noodig, waardoor de opgewekte krachten ook voor den duur behouden worden; deze behandeling noemt men daarom de Versterkende of Tonische geneeswijze.

Hiertoe behooren: 1. Zuiver bittere middelen, en wel: *Fel bovinum, Herba Trifolii fibrini, Herb. Fumariae, Herb. Cardui benedicti, Herb. Centaurii minoris, Radix Gentianae, Lignum Quassiae.* 2. Aromatisch bittere middelen, als: *Flores Chamomillae, Summitates Millefolii, Herba Absinthii, Cortex Aurantiorum, Radix Rhei, Rad. Columbo.* 3. Zamentrekkende, looistof bevattende middelen (*Adstringentia*), als: *Radix Polygalae amarae, Rad. Tormentillae, Cortex Peruvianus, Cort. Hippocas-*

castani, *Cort. Quercus*, *Cort. Salicis albae*, *Lichen Islandicus*, IJzer en deszelfs bereidingen.

Met de versterkende geneeswijze moet eene versterkende diëet verbonden worden; dezelve bestaat in het toedienen van voedzame stoffen, die in staat zijn, eene duurzame herstelling van de verlorene organische zelfstandigheid te bewerken, en door de spijsverteringswerktuigen verdragen kunnen worden.

Hiertoe behooren: krachtig Vleeschnat, ligte, goede Wijnen, slijmige voedingsmiddelen, Eijeren, naderhand de overgang tot Vleesch. Buitendien matige beweging en genot van de zuivere, vrije lucht en van het licht, vervrolijking van het gemoed. — Zonder deze versterkende diëet is de tonische geneeswijze weinig in staat te bewerken.

Praktische voorschriften bij het aanwenden van de versterkende geneeswijze zijn:

1. De tonische geneeswijze vereischt altijd eenen toereikenden graad van het werkingsvermogen der spijsverteringswerktuigen; wanneer dus dat vermogen verminderd is, wordt dezelve niet ligt verdragen.
2. In aanhoudende koortsen heeft hare aanwending zelden plaats vóór den afloop van het tijdperk der *crises*.
3. De met dezelve gepaard gaande voedzame middelen moeten altijd in geringe giften, maar des te meermalen, toegediend worden.

5. Uitgeputte krachten (*Vires exhaustae*).

Verlammings-toestand (*Status paralyticus*).

Wanneer de krachten, die ter onderhouding van de levensverrigtingen noodig zijn, geheel ontbre-

ken, dan is de toestand van uitgeputte krachten voorhanden.

Bij dezen toestand kunnen de uitoefeningen van kracht naauwelijks waargenomen worden, en er is geen spoor voorhanden van eene poging der natuur tot *crises*; het gevoelsvermogen en de beweging verdwijnen, er ontstaat algemeene verlamming.

Onderkenning. Aanleg. Bijzonderen aanleg tot dezen toestand hebben personen, die zich aan sterke prikkels, b. v. aan het overmatig gebruik van geestrijke dranken, gewend hebben, voorts hoog bejaarde, en door voorafgegane ziekten uitgeputte menschen.

Opwekkende oorzaken. Dezelve zijn.

1. Overspannen krachten, die miskend, niet verminderd, of zelfs wel met prikkelende middelen behandeld werden.
2. Onderdrukte krachten, die voor ware zwakte gehouden, en, in plaats van, door het wegnemen van derzelver oorzaak, bevrijd te worden, prikkelend behandeld werden.
3. Gedaalde krachten, die niet opgewekt, maar aan zich zelve overgelaten, of zelfs wel met verzwakkende middelen behandeld werden.
4. Groot verlies van vochten, als door sterke bloedstortingen, door ondoelmatige, te menigvuldige aderlatingen, door overmatigen doorloop, zweet en kwijling.
5. Eenige smetstoffen, voornamelijk kwaadaardige pokken en scharlaken, dikwijls ook het *typhus*- en pestgift.
6. Eenige invloeden, die eene volstrekte, schielijke vermindering van de levenswerkzaamheid te weeg brengen, als de bliksem.

Ver-

V e r s c h i j n s e l e n. Alle verrigtingen zijn verlamd; vandaar de grootste bedwelmdheid en bewusteloosheid, ongevoeligheid voor de hevigste indruksels; ingevallen, hol aangezigt, geen spoor van levensvolheid; kwijnende, betrokken blik, glazige oogen; moeijelijkheid of onmogelijkheid om de tong uit te steken; sprakeloosheid; lood-zwaarte van het ligchaam, vandaar afzakken naar het voeteneinde, onbewegelijkheid en koude van de ledematen; verslapping van de ontlastings-organen, vandaar bewustelooze afgang van pis en vloeibare stoelontlasting; koud, kleverig zweet; bij uitstek menigvuldige, zeer kleine, zwakke, dikwijls naauwelijks voelbare of ook tusschenpoozende pols. De vatbaarheid voor indruksels is zoo zeer gedaald, dat de sterkste prikkels geene tegenwerking te weeg brengen; Spaanschevlieg-pleisters en Mostaardpappen trekken niet. De geringste aanwending van verzwakkende middelen is verderfelijk, en heeft eenen spoedigen dood ten gevolge.

B e h a n d e l i n g. De aanwijzing bij dezen toestand van uitgeputte krachten is, dezelve wederom te voorschijn te roepen. Dit is alleen mogelijk, wanneer de uitgedoofde vatbaarheid opgewekt, en, als dit moeijelijk werk gelukt is, op zulk eene wijze behouden wordt, dat de aan het bloed- en zenuwstelsel eigene kracht-uitoefeningen volgen kunnen. Doch de vatbaarheid kan, in zulk eenen gedaalden toestand, alleen door de krachtigste prikkels, bij aanhoudendheid aangewend, wederom opgewekt worden, en dus is de prikkelende geneeswijze i n h a r e n g e h e e l e n o m v a n g (*Methodus alexipharmaca*) aangewezen, en de gestrenge aanwending van dezelve is hier, doch helaas ook

slechts

slechts somwijlen, alleen in staat, misschien redding aan te brengen. Hiertoe behooren, onder de geneesmiddelen: *Moschus, Camphora, Castoreum, Radix Valerianae sylvestris, Rad. Angelicae, Rad. Serpentariae Virginianae, Naphtha Aceti, Naphtha Vitrioli, Spiritus Cornu Cervi, Sal Cornu Cervi volatile, Spiritus salis Ammoniaci anisatus, Oleum animale, Tinctura Cinnamomi.*

Gaat met dezen toestand tevens ontbinding van de organische stof en oplossing der vochten gepaard, dan moet men, in verbinding met de gezegde middelen, *Cortex Peruvianus, Elixir acidum Halleri, Elix. Vitrioli acidum,* geven.

Bij deze middelen wordt eene onafgebrokene aanwending van uitwendige prikkels vereischt, zoo als: Spaanschevlieg-pleisters, Mostaardpappen, Mierikwortel, prikkelende smeersels en stovingen, dikwijls herhaalde toediening van prikkelende middelen in klisteren, wrijvingen van het ligchaam met geestrijke vochten, eindelijk laauwe, aromatische baden.

Voor diëet: geringe giften van krachtig Vleeschnat, specerijen en edele Wijnen.

Praktische regels bij het aanwenden van deze geneeswijze zijn:

1. Men zij allervoorzigtigst in het bepalen van dezen toestand, want kritische bewegingen en onderdrukte krachten bedriegen dikwijls onder den schijn van uitgeputte krachten.
2. Daar deze toestand van zeer verschillende oorzaken afhangt, moet men ook eene zeer verschillende behandeling volgen.
3. Men geve de aangewezene prikkelende middelen in eene onafgebrokene opvolging, in korte tus-

schen-

schenpoozingen van één, een half of een vierde uur, en in nog kortere tijdperken, tot dat de vatbaarheid voor indruksels wederom opgewekt is.

4. Is dezelve wederom opgewekt, dan verminderé men de hoeveelheid en gesteldheid der geneesmiddelen naar dezelfde mate, waarnaar de levenswerkzaamheid zich weder verheft, en ga allengskens tot eenen minderen graad van de prikkelende geneeswijze over.

II. SYMPTOMATISCHE AANWIJZING (*INDICATIO SYMPTOMATICA*).

De behandeling der *symptomata*, in koortsen, is van het hoogste belang, want dikwijls volgt een ongelukkige uitgang, niet door het beloop der koorts, maar door over het hoofd geziene of niet genoeg geachte ziekte-verschijnselen; b. v. bloedstortingen, doorloop, pisopstopping, oorkliergezwellen, doorliggen enz.

In zulke gevallen wordt dan de symptomatische behandeling even gewigtig, als de levens-aanwijzing. Dikwijls komt zij met de algemeene geneeswijze overeen, dikwijls ook vereischt zij eene van dezelve geheel verschillende behandeling.

De verschijnselen worden doelmatig in ziekteverschijnselen en kritische verschijnselen onderscheiden; de eerste vermeerderen slechts het lijden van den zieken; de laatste ontstaan uit de pogingen van de geneeskrachten der natuur, om door bewerking en afscheiding van stoffen, die aan het ligchaam vreemd zijn, de genezing te verkrijgen.

Ziekte-verschijnselen.

De meest algemeene ziekte-verschijnselen in koortsen, die dikwijls eene behandeling vereischen, zijn:

kou-

koude, hitte, matheid, slapeloosheid, slaapzucht, ijlingen, hoofdpijn, dorst, misselijkheid, hoest, oprispingen en winden, braken, stuiptrekkingen, krampen, huiduitslag, doorloop, bloedvloeijingen, flaauwten, pijnen, hik.

Daar deze verschijnselen van de meest verschillende oorzaken, die gedeeltelijk in den aard der koortsen gelegen zijn, gedeeltelijk van bijoorzaken ontstaan, — daar zij in de verschillendste toestanden en tijdperken van de koortsen voor den dag komen, en nu eens onbeduidend, dan eens allergevaarlijkst zijn kunnen, — zoo blijkt daaruit de onmogelijkheid eener algemeene behandelingswijze, maar dezelve moet altijd op het wegnemen van de oorzaak, welke die verschijnselen te weeg brengt, gerigt worden.

Kritische verschijnselen.

Bij het ontstaan der kritische verschijnselen moet men naauwkeurig waarnemen, of dezelve door de geneeskrachten der natuur alleen te weeg gebragt worden, dan wel of de kunst, door eene werkzame behandeling, hindernissen te overwinnen, en het leven, tot aan het tijdperk der *crises*, te handhaven hebbe.

In het eerste geval is de Arts alleen waarnemer, in het laatste moet de aangewezene geneeswijze voortgezet worden, omdat het ligchaam, aan vreemde invloeden gewoon, met de kritische verschijnselen, en het gebrek aan de voor den tegenwoordigen toestand noodige invloeden, te gelijker tijd zoude te strijden hebben, en ligtelijk zoude kunnen onderdoen.

Van het hoogste belang is het, waar te nemen,

naar

naar welke ontlastings-organen de kritische ontlastingen hare rigting nemen.

Iedere koorts heeft in hare verschillende tijdperken, in dit opzigt, hare eigenaardigheid, en deze eigenaardigheid is, naar het karakter der heerschende epidemie, wederom zeer verschillend; vandaar dat op zekeren tijd sommige *crises* dikwijls weldadig zijn, die bij eene andere epidemische ziekte-gesteldheid doodelijk zijn, b. v. bloedvloeijingen, doorloop.

Het onderzoek van dit bijzonder karakter is eene gewigtige bezigheid van den Arts.

Over het algemeen is de aanwijzing: geene kritische ontlasting te storen, zoo lang zij niet buitensporig wordt; en zij wordt dan eerst buitensporig, wanneer zij niet meer met verligting plaats heeft, maar van eene vermindering der krachten vergezeld wordt.

De rigting der kritische ontlastingen wijst de natuur aan; de Arts kan dezelve niet daarstellen; hij vermag alleen de verschijnende, maar vertragende, te ondersteunen, en de buitensporige te beperken.

BEHANDELING DER AFNEMING.

Zelden is er slechts eene enkele en beslissende *crisis* voorhanden, maar meestal volgen zij allengskens in eenige dagen; daarbij nemen echter de ziekte-verschijnselen, en wel eerst in de verrigtingen van de werkzaamheid der zenuwen, vervolgens in de aandoening van het vaatstelsel, en eindelijk in het spijsverterings- en voedingsstelsel, zoo wel in hevigheid als in aanhoudendheid, dagelijks meer en meer af, zoo dat dagelijks de verslimmeringen zachter en korter, en de nalatingen langer worden.

In het tijdperk der afneming moet dus, naar mate

van

van de wederkeerende verrigtingen in de verschillende stelsels, de hoeveelheid der geneesmiddelen verminderd worden, en de kritische verschijnselen, die zich nog vertoonen, mogen niet gestoord worden.

Daar echter de spijsverterings-werktuigen het laatst tot hare regelmatigheid terug keeren, moet men de eigenlijk versterkende geneeswijze met voorzigtigheid, en slechts naar omstandigheden, aanwenden, omdat zij reeds eenen zekeren graad van werkzaamheid dezer deelen vooronderstelt. — Eene bijzondere opmerkzaamheid verdienen verschijnselen, welke het ontstaan van eene verplaatsing aanduiden.

BEHANDELING DER HERSTELLING.

Bij de herstelling is eene behandeling aangewezen, waardoor de nog overgeblevene zwakte wordt weggenomen, en de organische stoffen, die door de ziekte verloren gegaan zijn, hersteld worden.

Dit geschiedt óf alleen door de diaetetische verhouding, óf dezelve moet tevens door de versterkende geneeswijze (doch niet in alle gevallen) ondersteund worden. Intusschen moet dezelve altijd met het karakter van de doorgestane koorts in de meest mogelijke overeenstemming staan, en zij is dus, even als dit karakter, zeer verschillend.

Met betrekking tot de diëet komt voornamelijk de voedzame te pas, als: versterking door versche lucht, landlucht, kleine reizen, matige beweging, onthouding van hevige gemoedsbewegingen, voedzame, ligt te verteren Vleeschspijs, matig gebruik van Wijn, baden, dikwijls het gebruik van minerale wateren.

Onder de geneesmiddelen staan de bittere, en, onder zekere omstandigheden, de *Cortex Peruvianus*, bovenaan.

BIJ-

BIJZONDERE LEER DER KOORTSEN EN DERZELVER BEHANDELING.

VERDEELING DER KOORTSEN.

Naar mate van de verscheidenheid, waarop men de verdeeling grondt, worden de koortsen op velerlei wijzen onderscheiden, en wel:

I. Met betrekking tot het getal der aangetaste menschen. In dit opzigt heeft men:

1. Verstrooid voorkomende (*Febres sporadicae*), en 2. Algemeen heerschende koortsen (*Febres epidemicae*).

Verstrooid voorkomende worden genoemd, die uit bijzondere aanleidingen hier en daar enkele menschen aantasten, b. v. uit verkoeling, overlading van de maag enz.

De verklaring der algemeen heerschende koortsen is reeds voorgedragen. Zij maken de heerschende ziekte-gesteldheid (*Genius morborum; Constitutio epidemica*) in de opgegevene vier hoofdpunten uit.

A) STAANDE KOORTS.

In welke orde het staande karakter wederkeert, is onbekend; desgelijks ook deszelfs duur en oorzaken.

Zeker is het, dat het op de overige, zoo wel koortsige, als slepende ziekten, eenen voor de behandeling allergewigtigsten invloed uitoefent.

Ten allen tijde is er eene staande koorts voorhanden, ofschoon in verschillende opvolging, en in eenen meer of min duidelijken graad.

Deze staande koorts is van het jaargetijde, de

weêrsgesteldheid en de tot dus verre bekende bestanddeelen van den dampkring geheel onderscheiden en onafhankelijk.

Waarschijnlijk is dit karakter op denzelfden tijd in verschillende landen, naar de gesteldheid van derzelver hemelstreken, verschillend, of ten minste zeer veranderd.

Sydenham, die het staande karakter het eerst met duidelijke woorden beschreef, nam hetzelve slijmig, ontstekingachtig en galachtig waar; na hem werd dit gewigtig onderwerp, gedurende eene geheele eeuw, niet verder behandeld, tot dat Stoll eene bijzondere oplettendheid op hetzelve vestigde, en het, eerst ontstekingachtig en vervolgens galachtig, waarnam.

Op het einde van de verloopene en in het begin der tegenwoordige eeuw werd het bijna algemeen voor zenuwachtig erkend, en van het jaar 1809 zag men het in het ontstekingachtig-rheumatische overgaan.

Sedert het jaar 1811, dat door groote hitte gekenmerkt was, is het staande karakter aanmerkelijk veranderd, en meer tot het zuiver ontstekingachtige overgegaan, hetwelk tot dus verre bij voortduring de overhand heeft.

B) JAARSKOORTS.

De jaarskoortsen volgen in de verschillende jaargetijden, volgens eene zekere wet, elkander op.

Deze koortsen hangen van den stand der aarde met betrekking tot de zon, dat is van het jaargetijde, en van het heerschende weder, dus van de gesteldheid des dampkrings, af.

Men onderscheidt dezelve naar het jaargetijde in voorjaars-, zomer-, najaars- en winterkoortsen.

Zijn

Zijn de jaargetijden in het voortbrengen van het weder regelmatig, dan volgen de jaarskoortsen in eene bepaalde orde; daarentegen zullen in dit opzigt, wanneer het weder dikwijls afwisselt, vele uitzonderingen plaats hebben.

Over het algemeen hebben vooral warmte en koude, vervolgens vochtigheid en droogheid van de lucht, den grootsten invloed op het ontstaan en de afwisseling der jaarskoortsen.

De koude, en derzelver afwisseling, brengt ontsteking, de hitte galstof te weeg; vandaar heerscht in den winter en het begin der lente het ontstekingachtige, in den zomer het galachtige karakter; in de lente en den herfst, wanneer de aarde denzelfden stand heeft met betrekking tot de zon, heerschen de tusschenpoozende koortsen.

Gemeenlijk is eene grootere droogheid aan de lente en den zomer, eene grootere vochtigheid aan den herfst en winter eigen; vandaar dat in het begin der lente nog zinkingkoortsen, in het begin van den herfst slijmkoortsen heerschen, en, wanneer de vochtigheid met hitte verbonden is, dan heeft het rotachtig karakter de overhand.

Daar echter het weder zoo dikwijls niet aan het jaargetijde beantwoordt, daar warmte en koude in zeer verschillende verhoudingen met droogheid en vochtigheid verbonden kunnen zijn, zijn ook de orde der jaarskoortsen, derzelver duur, hevigheid en overgangen even zeer verschillend, als de gezegde omstandigheden zijn.

De jaarskoortsen hebben, even gelijk de afzonderlijke ziekten, hare tijdperken van toeneming, hoogte en afneming, en gaan slechts allengskens in elkander over, en daarom heeft er bij dien over-

gang dikwijls eene inwikkeling plaats. Vermits evenwel het weder hier den grootsten invloed uitoefent, kan ook het jaarskarakter geheel onderdrukt, of althans zeer veranderd worden.

Iedere jaarskoorts geeft zich in het ligchaam op eene verschillende wijze te kennen, en dus ontstaat er eene menigte van ondergeschikte ziekten, op welke het jaarskarakter den grootsten invloed uitoefent. Zoo heerschen nu eens hoofdverkoudheid, borstzinkingen, borstvliesontstekingen, longontstekingen, dan eens rheumatismen, keelziekten, roos, doorloop, oogontstekingen en dergelijke.

Ook de overige, afzonderlijk voorkomende ziekten nemen aan het karakter der jaarsziekte zeer veel deel, als longtering, waterzucht, beroerte, jicht, kraamvrouwenkoorts, kinkhoest, en dergelijke.

Zelfs iedere tusschenloopende epidemie ondergaat, door het jaarskarakter, hoogstgewigtige veranderingen voor de behandeling.

Eindelijk wordt zelfs het staande karakter door het jaarskarakter zeer verschillend gewijzigd.

Uit deze regels, die uit de ervaring zijn afgeleid, volgt de door SYDENHAM en STOLL voorgedragen, zeer gewigtige regel: Eene ziekte, die in haren vorm dezelfde is, vereischt, naar het verschil der staande- en jaarskoorts, dikwijls eene zeer verschillende behandeling.

C) TUSSCHENLOOPENDE EPIDEMIËN.

De tusschenloopende epidemische koortsen verschijnen in ieder jaargetijde, en derzelver duur is geheel onbepaald.

Zulk eene epidemie heeft insgelijks hare tijdperken, waarin zij toeneemt, hare hoogte bereikt en afneemt.

Tot

Tot de bekende oorzaken behooren: gebrek aan of bederf van voedingsmiddelen, en dus hongersnood, doorgewassen koorn, rottig vleesch, bedorven water; overstroomingen, nederdrukkende hartstogten, de gevolgen van den oorlog, en dergelijke.

Tot de niet genoeg bekende oorzaken behooren: eene eigenaardige gesteldheid van den dampkring, nadeelige winden, door vreemde bestanddeelen bedorven lucht; intusschen zijn alle deze niet toereikend, om het wezen dezer ziekten te verklaren.

Zulke tusschenloopende epidemiën zijn, onder de niet besmettelijke ziekten: zinkingen, keelziekten, borstvlies- en longontstekingen, roos, kriewelziekte, kraamvrouwenkoorts, gierstuitslag.

Onder de besmettelijke: natuurlijke pokken, mazelen, scharlaken, roodvonk, *typhus*, rotkoorts, persloop, misschien ook kinkhoest en croup.

Tot de bij ons zeldzame, doch zeer gewigtige, worden gerekend: de russische zinking (*influenza*), het engelsch zweet en de pest.

Deze tusschenloopende epidemiën staan altijd onder den invloed van het staande- en jaarskarakter; zij hebben dus op verschillende tijden een zeer verschillend voorkomen, en op deze wijze is het te verklaren, waarom dezelfde geneeswijze op den eenen tijd zeer weldadig, op eenen anderen tijd zelfs verderfelijk worden kan.

Men moet niet uit het oog verliezen, dat deze tusschenloopende epidemiën, vooral in het tijdperk van derzelver hoogte en afneming, ook wederom op de overige ziekten eenen belangrijken invloed uitoefenen. Zoo voegen zich, gedurende *typhus*-epidemiën, dikwijls bij de overige ziekten zenuwachtige verschijnselen; gedurende scharlakenkoort-

sen, keelpijnen; bij epidemiën van persloop, pijnen in den onderbuik en doorloop enz., hetgeen op de onderkenning en behandeling eenen gewigtigen invloed heeft.

D) LANDZIEKTEN.

De landziekten tasten de bewoners van een geheel land, of van eenige streek, aan, en duren in ieder jaargetijde voort.

Zij hebben hare oorzaken in de bijzondere gesteldheid der hemelstreek en der ligging, in de omringing van bergen, in het bloot liggen voor bijzondere, nadeelige winden, in overstroomingen, moerassen, gebrek aan verandering van lucht, eigenaardige gesteldheid van den grond en van het water, in bijzondere bezigheid, voedsel, gewoonten en zeden van de inwoners; zoo zijn, b. v., in Egypte de pest, in Jamaika de gele koorts, in moerassige streken de tusschenpoozende koortsen, in Polen de haarvlecht, in bergachtige streken de kropgezwellen inlandsch.

Voor zoo ver eene beperking of wegneming van de oorzaken mogelijk is, kunnen ook de landziekten verzacht of geheel uitgeroeid worden.

Ook over de landziekten strekken de overige epidemische ziekten haren invloed uit; gelijk, aan den anderen kant, deze door gene onderscheidenlijk gewijzigd worden.

II. Met betrekking tot de mededeeling vervallen de koortsen in niet besmettelijke en besmettelijke.

Bij de besmettelijke ziekten volgt, zoo als reeds gezegd is, de besmetting óf alléén door onmiddelijke en eigenlijke aanraking van den lijder of van zijne goederen; hier is de smetstof alleen aan

aan de dierlijke vochten, als etter, speeksel, slijm, zweet enz. gebonden (*contagium fixum*). Hiertoe behooren: de hondsdolheid, de venusziekte, het schurft, de melaatschheid, de koepokken, de pest.

Of de besmetting volgt, behalve door de eigenlijke aanraking, ook nog door middel van de lucht, waaraan zich de smetstof op eenen kleineren of grooteren afstand mededeelt (*contagium volatile*). Hiertoe behooren: de natuurlijke pokken, de mazelen, het scharlaken, de roodvonk, de besmettelijke *typhus*, waarschijnlijk ook de kinkhoest en de croup.

Op dit onderscheid zijn de voor de menschheid zoo allergewigtigste inrigtingen ter verhoeding en verhindering van de verbreiding der besmettelijke ziekten gegrond.

Beide soorten van smetstoffen zijn dierlijke voortbrengsels; zij deelen zich mede óf door menschen zelve, óf door aanraking van zulke ligchamen, die in staat zijn, de smetstof op te nemen, als vellen, pelterijen, wol, haren, vederen, vlas, hooi, stroo en mos. (Vandaar het onderscheid tusschen *contagium vivum* en *mortuum*.)

Onderscheid tusschen besmettelijke en epidemische ziekten.

De besmettelijke ziekten onderscheiden zich van de epidemische door het volgende;

1. De besmettelijke ziekten tasten in den beginne slechts enkele menschen aan, en verbreiden zich eerst allengskens, in den loop des tijds, over velen, zoo dat men dikwijls in staat is, de plaats van haar ontstaan aan te toonen; de epidemische ziekten tasten dadelijk bij haar begin vele menschen op denzelfden tijd aan.

2. De besmettelijke ziekten deelen zich door aanraking en gemeenschap aan anderen mede, en vermeerderen door het bij elkander zijn van menschen; de epidemische ziekten niet.
3. Het ontstaan, de toeneming, hoogte en afneming zijn bij besmettelijke ziekten niet zoo zeer aan het jaargetijde en weder gebonden, als bij epidemische.
4. Door doelmatige inrigtingen ter verhoeding kunnen de besmettelijke ziekten dikwijls afgeweerd of bij haar ontstaan uitgeroeid, of althans in hare verbreiding beperkt worden; de epidemische niet.

In weerwil van dit onderscheid leert de ondervinding de volgende regels :

1. Ofschoon de besmettelijke koortsen afzonderlijk ontstaan, is het evenwel buiten twijfel, dat sommige van dezelve, wanneer zij zich reeds aan eenige menschen hebben medegedeeld, tevens epidemisch worden. De dampkring zelf schijnt, in eenen zekeren omtrek, aan die besmettelijke eigenschap deel te nemen.

Dit is bewezen bij natuurlijke pokken, mazelen en scharlaken; twijfelachtig is het bij den besmettelijken *typhus*.

Zulke koortsen zijn dan besmettelijk en tevens epidemisch heerschend, en ook, omgekeerd, kunnen eenige epidemisch heerschende koortsen tevens besmettelijk zijn; vandaar het onderscheid tusschen niet besmettelijke en besmettelijke epidemiën.

2. Heerschende besmettelijke koortsen hebben op de overige ziekten eenen onloochenbaren invloed.
3. In de meeste gevallen nemen de doorgestane besmettelijke koortsen de vatbaarheid van het voor-

werp

werp voor deze ziekte voor altijd, of ten minste voor eenen langen tijd, weg.

III. Met betrekking tot den duur worden de koortsen in bij uitstek heete (*acutissimae*), zeer heete (*peracutae*), heete (*acutae*) en slepende (*chronicae*) onderscheiden.

IV. Met betrekking tot den oorsprong, het beloop, den uitgang, de werking, de verbinding en den graad heeft het onderscheid plaats, dat uit de algemeene ziekte-leer bekend is.

Praktische verdeeling.

Volgens eene aan het ziekbed ten leiddraad dienende verdeeling vervallen de koortsen:

I. In koortsen, zonder overhand hebbend lijden van eenig deel.

II. In koortsen, die van een overhand hebbend lijden van een of ander deel vergezeld gaan, Ontstekingen (*Inflammationes*).

Deze ontstekingen betreffen óf de verschillende deelen van het ligchaam over het algemeen, óf de uitwendige oppervlakte (het huidstelsel); en vervallen dus: 1. In plaatselijke ontstekingen. 2. In huidontstekingen (heete uitslagziekten).

In dit opzigt onderscheidt men dus drie hoofdafdeelingen der koortsen:

I. Koortsen, zonder overhand hebbend plaatselijk lijden (*Febres sine praevalente affectione topica; Febres*).

II. Plaatselijke Ontstekingen (*Inflammationes topicae; Phlegmasiae*).

III. Heete Uitslagziekten (*Exanthemata*).

I.

KOORTSEN, ZONDER OVERHAND HEBBEND PLAATSELIJK LIJDEN.

De koortsen zonder overhand hebbend plaatselijk lijden worden praktisch naar den *typus*, of naar de orde, waarop de verheffingen en nalatingen, met betrekking tot den tijd, ontstaan, in twee rangen verdeeld:

A) In Aanhoudende koortsen (*Febres continuae*), bij welke, van haar begin af, gedurende het geheele beloop, altijd verschijnselen van koorts voorhanden zijn.

B) In Tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes*), bij welke, tusschen twee aanvallen, een koortsvrije tusschentijd voorhanden is.

Deze verdeeling, eerwaardig door haren ouderdom, verschaft, van de praktische zijde, een zeker rigtsnoer, en is voor de behandeling van belang.

EERSTE RANG.

AANHOUDENDE KOORTSEN.
(*FEBRES CONTINUAE.*)

Of de aanhoudende koortsen duren met dezelfde hevigheid, van het begin tot aan het einde, voort, en heeten dan gestreng-aanhoudende Koortsen (*Febris continua continens*).

§ In den strengsten zin bestaat er, buiten eenen enkelen koorts-aanval, wel naauwelijks zulk eene gestreng-aanhoudende koorts, omdat bij iedere koorts

koorts toch altijd eenige verheffing of nalating bespeurd wordt. De zuivere ontstekingskoorts komt nog het naast aan de gestreng-aanhoudende, maar ook bij die kunnen zekere verslimmeringen en verminderingen van de verschijnsels niet geloochend worden, zoo dat dan ook het begrip van gestreng-aanhoudende koortsen alleen met betrekking tot de duidelijk nalatende koortsen gebezigd wordt.

Of de aanhoudende koortsen vergunnen op zekere tijden klaarblijkelijk den lijder meer rust, hebben eene toe- en afneming der toevallen, en heeten dan nalatend-aanhoudende Koortsen (*Febris continua remittens*).

§ Dit onderscheid maakt evenwel geene eigenaardige soorten van de koortsen uit, maar het hangt veeleer van den graad van hevigheid af. Hoe heviger eene koorts is, des te meer nadert zij den gestreng-aanhoudenden *typus*.

Bij de aanhoudende koortsen komt, in de eerste plaats, het grondkarakter in aanmerking, dat is, er moet bepaald worden, welk stelsel van het ligchaam het meest aangetast is.

In dit opzigt vervallen de aanhoudende koortsen in vier familiën:

Eerste familie. Koortsen met een bijzonder overhand hebbend lijden van het bloedstelsel; — Koortsen met een ontstekingachtig karakter; — Ontstekingskoortsen.

Tweede familie. Koortsen met een overhand hebbend lijden van het spijsverteringsstelsel; — Koortsen met een gastrisch karakter; — Gastrische koortsen.

Derde familie. Koortsen met een overhand hebbend lijden van het zenuwstelsel; — Koortsen met

met een zenuwachtig karakter; — Zenuwkoortsen.

Vierde familie. Koortsen met een overhand hebbend lijden van het spijsverterings- en zenuwstelsel; — Koortsen met een rotachtig karakter; — Rotkoortsen, Ontbindingskoortsen.

EERSTE FAMILIE.

KOORTSEN MET EEN ONTSTEKINGACHTIG KARAKTER; ONTSTEKINGSKOORTSEN.

(*FEBRES CUM CHARACTERE INFLAMMATORIO; FEBRES INFLAMMATORIAE*)

Onder Ontstekingskoortsen verstaat men de aanhoudende koortsen, bij welke de aandoening van het hart en de slagaderen met eene bijzondere vormdrift van het bloed en met den toestand van overspannen en onderdrukte levenskrachten verbonden is.

De ontstekingskoortsen worden in drie geslachten verdeeld:

1) De ware Ontstekingskoorts (*Febris inflammatoria genuina*).
2) De Zinkingkoorts (*Febris catarrhalis.*)
3) De Rheumatische koorts (*Febris rheumatica*).

1) WARE ALGEMEENE ONTSTEKINGSKOORTS.

(*FEBRIS INFLAMMATORIA GENUINA UNIVERSALIS; SYNOCHA.*)

De ware Ontstekingskoorts is eene gestreng-aanhoudende koorts, bij welke de aandoening van het hart en de slagaderen met vermeerderde vormdrift van het bloed en den toestand van overspannen krach-

krachten voorhanden is, zonder de aanwezigheid eener ontsteking van een bijzonder deel.

Deze koorts maakt, in eenen zekeren zin, de grondslag uit van alle andere koortsen.

Geene hoofdverrigting, geen deel is in eenen in het oog loopenden graad gestoord, en evenwel lijden bijna alle.

Beeldtenis der ziekte.

Meestal tast deze koorts den lijder eensklaps aan, zonder of na zeer korte voorboden, met matige of hevige koude, waarop gelijkmatige, over het geheele ligchaam verbreide, aanhoudende, dikwijls zeer hevige hitte volgt.

Het aangezigt is rood, opgezet (levensvolheid, *turgor*), heet; de oogen glinsterend, de blik levendig, vurig.

Het hoofd, vooral het voorhoofd, door eene drukkende pijn bezet, zonder bedwelmdheid.

Bij prikkelbare personen en kinderen volgen ligtelijk ijlingen, bij de laatsten dikwijls ook stuipen.

De slaap is onrustig, met schrikachtige droomen; kinderen vliegen dikwijls in denzelven op.

De neus, de lippen en de mond zijn droog; de tong vochtig, somwijlen droog, hoogrood, of dun en wit beslagen.

De dorst is aanhoudend, groot, met verlangen naar zuurachtigen drank, maar toch te lesschen; de eetlust ontbreekt.

De smaak vuil, somwijlen metaalachtig.

De ademhaling hoog, nu en dan diep ingetrokken; de adem heet; het diep inademen niet gehinderd.

De huid tot uitwaseming geneigd, zacht, heet, dikwijls rood, bij de aanraking zonder lastig, stekend gevoel.

De

De ontlastingen zijn onderdrukt; de pis spaarzaam, doorschijnend, hoogrood, vlammig; de stoelgang spaarzaam en droog.

De lijder gevoelt zich mat en loom.

De pols is gelijkvormig, matig menigvuldig, vrij, sterk, vol, groot en hard.

Is er evenwel een aanmerkelijke aandrang van bloed naar eenig deel, of pijn, of kramp voorhanden, dan is de pols dikwijls ook onderdrukt, en dus zamengetrokken en klein, maar h a r d.

Het uit de ader ontlaste bloed bevat weinig bloedwater, formeert eenen dikken bloedkoek, waarop eene vaste, spekachtige ontstekingskorst verschijnt.

Daar het beeld van deze toevallen sedert eeuwen aldus in de natuur voorkomt, werd het ook door de Waarnemers van alle tijden op deze wijze beschreven.

Eene ware algemeene ontstekingskoorts zonder eenig plaatselijk lijden is altijd een zeldzaam verschijnsel.

De wezenlijke teekenen van deze koorts zijn: de vrije, groote, volle, of ook onderdrukte, harde pols; de gelijkmatig verbreide hitte, de gestreng-aanhoudende *typus*, de gesteldheid van het bloed en de toestand van overspannen krachten.

Het beloop dezer koorts is binnen den tijd van 24 uren (é é n d a a g s c h e k o o r t s, *Febris ephemera*) of van 3 dagen (*Ephemera protracta*) ten einde; of zij eindigt binnen 7, zeldzamer binnen 14 dagen.

O o r z a k e n. A a n l e g tot deze koorts hebben vooral menschen, die tot den toestand van overspannen krachten geneigd zijn.

De o p w e k k e n d e o o r z a k e n zijn voornamelijk;

lijk: aanhoudende koude en droogheid van de lucht, onderdrukte huiduitwaseming, en dus het vatten van koude, of ook het plotselijk overgaan van hevige koude in warmte; groote hitte, misbruik van gekruide spijzen en verhittende dranken, sterke beweging, gebrek aan slaap, opwekkende hartstogten, onderdrukking van gewone bloedvloeijingen, terugdrijving van huiduitslag en uitvloeijingen, werktuigelijke beleedigingen en vele smetstoffen.

Uitgangen.

1. In gezondheid door middel der *crises*, voornamelijk door zweet, pis, somwijlen door bloedvloeijingen.
2. In andere ziekten: *a*) In ontstekingen van bijzondere deelen. *b*) In het zenuwachtig karakter. *c*) In het rotachtig karakter. *d*) In slepende koortsen. *e*) Somwijlen in tusschenpoozende koortsen. *f*) In ziekte-verplaatsingen.
3. In den dood. Op zich zelve slechts dan, wanneer de ziekte in eenen te hevigen graad voorhanden is, en de hulp geheel verzuimd wordt. Intusschen kan de dood ook door overgang in andere ziekten volgen.

Voorspelling.

De voorspelling is over het geheel, bij eene doelmatige hulp, gunstig.

Gevaarlijker zijn ware ontstekingskoortsen van onderdrukte bloedvloeijingen; dikwijls zeer gevaarlijk zijn die van terug gedreven huiduitslag en met geweld onderdrukte uitvloeijingen.

Tot de gunstige omstandigheden behooren een regelmatig beloop en kritische neusbloeding.

Verdeeling.

De ontstekingskoortsen worden verdeeld:

1)

1) Volgens hare zuiverheid: *a*) In zuivere (*purae; eenvoudige, simplices*), wanneer, behalve de aandoening van het bloedvaatstelsel, geen ander koortskarakter daarmede verbonden is. *b*) In ingewikkelde (*complicatae*), wanneer er nog een bijkarakter bijgevoegd is.

Zuivere koortskarakters zijn over het algemeen veel zeldzamer dan ingewikkelde, en zoo al eene koorts met haar karakter in volle zuiverheid begint, dan voegt er zich toch in het beloop meestal een ander bijkarakter bij.

De naauwkeurigste kennis van de inwikkelingen der karakters bij koortsen is van het hoogste aanbelang, want daarop is derzelver behandeling gegrond.

Deze inwikkelingen kunnen op driederlei wijzen voorhanden zijn:

a) Zij maken langzame overgangen. — Eene koorts is zuiver ontstaan, maar in haar beloop voegt zich bij het oorspronkelijk karakter een bijkarakter, b. v. bij eene ontstekingskoorts voegt zich in het beloop, bij heerschende zomerhitte, het galachtig karakter. Hier is nu een tijd, waarop de koorts de teekenen van een ontstekingachtig karakter heeft, en tevens reeds verschijnselen van het galachtige karakter ontstaan zijn. In dit tijdperk wordt de ziekte eene ontstekingskoorts met een galachtig bijkarakter of eene galachtige Ontstekingskoorts.

Zoo zullen zich, b. v., bij eene ontstekingskoorts, uit terug geblevene stukken van den moederkoek ontstaande, in het beloop reeds verschijnselen van den rotachtigen toestand ontwikkelen, terwijl het voorhanden zijn van een ontstekingachtig karakter

nog

nog niet kan ontkend worden (het overgangs-punt). Op deze wijze ontstaat eene **rotachtige Ontstekingskoorts.**

Dit tweede koortskarakter blijft er nu bij, en neemt allengskens af, terwijl het oorspronkelijke karakter zijne tijdperken doorloopt; of hetzelve neemt toe, wordt hoofdkarakter, en dringt het oorspronkelijke karakter terug, b. v. de verschijnselen van het ontstekingachtig karakter verdwijnen allengskens, en het rotachtig karakter komt in zijne geheele hevigheid te voorschijn.

Zoo is dan het ontstekingachtig karakter in het rotachtig karakter veranderd.

Men is alsdan, volgens een aangenomen, maar oneigenlijk spraakgebruik, gewoon te zeggen, dat de lijder onderscheiden koortsen, als ontstekingskoorts, rotkoorts enz., heeft doorgestaan; doch het waren geene verschillende koortsen, die den lijder aantastten, maar de koorts vertoonde, in haar beloop, verscheidene, onderling afwisselende karakters, waardoor eene reeks van velerlei toevallen, geheel verschillende beeldtenissen der ziekte en dikwijls groot gevaar veroorzaakt werden.

b) Er is reeds bij de intrede der koorts, op denzelfden tijd, een dubbel karakter (eene inwikkeling) voorhanden; b. v. een mensch, door hevigen toorn verhit, gebruikt geestrijke dranken in overmate, en krijgt eene galachtige ontstekingskoorts.

c) Het bijkarakter voegt zich geheel toevallig, uit oorzaken, die niet te voorzien zijn, b. v. misslagen in den leefregel, gemoedsbewegingen enz., in het beloop bij.

§ De koorts wordt eerst genoemd naar het hoofdka-

karakter, en dit wordt in de Nederduitsche taal door het zelfstandig naamwoord, het bijkarakter, daarentegen, door het bijvoegelijk naamwoord uitgedrukt; b. v. Eene galachtige Ontstekingskoorts (*Febris inflammatoria biliosa*); hier heeft het ontstekingachtig karakter de overhand, de galachtige toestand is het bijkarakter. — Deze galachtige ontstekingskoorts moet dus wel degelijk van eene ontstekingachtige Galkoorts (*Febris biliosa inflammatoria*) onderscheiden worden.

2) De ontstekingskoortsen zijn, naar hare verbinding (vergezelling), óf zonder eenig plaatselijk lijden, óf met eenen bijzonderen aandrang van het bloed en verhoogde prikkeling van eenig deel (vaatprikkeling, ontstekingachtige prikkeling, ontstekingachtige aandoening; *congestio activa, irritatio localis, diathesis irritativa*) verbonden.

Deze vaatprikkeling geeft zich te kennen door ziekelijk verhoogde werkzaamheid van het deel, door pijn en sterkere klopping der slagaderen in hetzelve; in uitwendige deelen door roodheid, vermeerderde warmte en opzwelling.

Zulk eene vaatprikkeling onderscheidt zich evenwel van eene wezenlijke plaatselijke ontsteking, door eenen geringeren graad der verschijnselen, door korteren duur, door mindere stoornis der verrigting en door den uitgang, vermits de vormdrift des bloeds nog niet hoog genoeg geklommen is, om ziekelijke voortbrengsels te formeren.

Zulk eene aandoening bezit de grootste geneigdheid, om tot eene wezenlijke ontsteking over

te

te gaan; zij moet dikwijls als de eerste graad daarvan beschouwd en altijd naauwkeurig in het oog gehouden worden, b. v. bij ontstekingskoortsen van kinderen is dikwijls zulk eene vaatprikkeling in de hersenen voorhanden.

Men onderscheidt daarom zeer doelmatig ontstekingskoortsen met ontstekingachtige aandoening van de hersenen (de heete koorts in het hoofd), — met ontstekingachtige aandoening van de longen, van het borstvlies enz.

Bestaat het plaatselijk lijden in eene wezenlijke ontsteking van eenig deel, dan verkrijgt de ziekte haren naam van hetzelve, b. v. hersenontsteking, longontsteking, darmontsteking en dergelijke.

Met betrekking tot de hevigheid onderscheidt men ontstekingskoortsen van eenen geringen graad (eenvoudige prikkelkoorts; *febris irritativa*) hevige en zeer hevige ontstekingskoortsen.

Behandeling.

De aanwijzingen bij de ware ontstekingskoorts zijn:

1. De oorzaken te verwijderen. 2. De koorts volgens haar karakter te behandelen. In dit opzigt is de ontstekingskoorts zuiver of ingewikkeld. 3. De vaatprikkeling van afzonderlijke deelen zorgvuldig in het oog te houden. 4. De *crises* en de herstelling behoorlijk te leiden.

De zuivere ontstekingskoorts vereischt vermindering van de overspannen krachten, derhalve moet de ontstekingwerende geneeswijze, naar den graad van hevigheid berekend, gebezigd worden.

In den geringen graad moeten dus eene rustige verhouding, laauwe, niet prikkelende, zuurachtige drank, met Azijn, Citroensap, Frambozenazijn, aangewend worden.

Onder de geneesmiddelen: *Nitrum*, *Cremor Tartari*, *Tartarus tartarisatus*, benevens verzachtende klisteren.

In hoogere graden zijn Aderlatingen, bij kinderen het aanleggen van Bloedzuigers, aangewezen.

De ingewikkelde ontstekingskoorts vereischt eene zorgvuldige oplettendheid op het bijkarakter. In dit opzigt zijn er zinkingachtige, rheumatische, saburrale, galachtige, zenuwachtige en rotachtige Ontstekingskoortsen, waarvan de nadere behandeling eerst bij de beschrijving van deze koortskarakters zal opgegeven worden.

De plaatselijke vaatprikkeling vereischt, in eenen hevigen graad, het gebruik van Bloedzuigers en afleidende middelen, ten einde den overgang tot wezenlijke ontsteking te verhoeden.

Praktische voorschriften.

Geringe graden van ontstekingskoorts kunnen aan de natuur worden overgelaten, vooral wanneer er kritische neusbloeding te verwachten is.

Men wachte zich bij ontstekingskoortsen voor middelen, die op eenige wijze eene prikkeling in het bloed te weeg brengen.

ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Ware, zuivere Ontstekingskoorts, met eene instorting, bij een jeugdig mensch.

(*Febris inflammatoria genuina, recidiva, in subjecto juvenili.*)

A. M., 20 jaren oud, een dienstmeisje, van een sanguinisch temperament en eenen sterken ligchaamsbouw, was, sedert zij de kinderziekten gehad had, altijd gezond, doch hare maandstonden waren nog nooit verschenen.

Den

Den 21. Februarij 1816 stelde zij zich, terwijl haar ligchaam door den arbeid verhit en nat van zweet was, aan togtlucht bloot; kort daarop gevoelde zij hevige hoofdpijn, loomheid in de ledematen en zwaarte van het geheele ligchaam; bij deze verschijnselen voegde zich eene vrij sterke koude, die een uur lang duurde, en waarop al spoedig eene ondragelijke, brandende hitte, vooral langs de wervelkolom, en een slapelooze nacht, met kwellenden dorst, volgden.

Den volgenden dag verslimmerden vele van deze verschijnselen; zij begaf zich daarom in het algemeen ziekenhuis, en werd den 23. Februarij (den 2den dag der ziekte), des avonds, in het *clinicum* opgenomen.

Hier vertoonde zich de volgende beeldtenis van haren toestand:

Den 23. Febr. (2). Hevige, brandende hitte over het geheele ligchaam, met hoogrood, opgezet aangezigt en levendige oogen; hevige pijn in het voorhoofd; de tong aan den wortel beslagen en geheel vochtig; aanhoudende, sterke dorst, en geheel verloren eetlust, met bitteren smaak. De slagaderen van den hals klopten vrij hevig, de ademhaling was geheel vrij, de onderbuik onpijnlijk. Er volgde sedert eergisteren geene stoelontlasting, en er is nog geene pis voorhanden. De huid was zeer heet, zacht en vochtig; de pols gelijkvormig, menigvuldig, vol, sterk en gespannen, doch matig hard.

De ziekte werd voor eene zuivere, ware ontstekingskoorts, uit eene gevatte koude, verklaard, en de ontstekingwerende geneeswijze in eenen matigen graad aangewend; de lijderes kreeg:

℞. *Rad. Althaeae unc.* β.
Fiat decoct. per quadrant. hor.
Colat. unc. viij *add.*
Nitri depur. drachm. j,
Oxymell. simpl. unc. β.
M. S. Om de twee uren twee eetlepels vol (*).

Voor drank: *Decoct. Hordei cum Infus. Liquirit.* — Eene verzachtende klisteer. — Gestrenge diëet.

Den 24. Febr. (3). De nacht was onrustig en slapeloos, want tegen den avond vermeerderden de hitte, de hoofdpijn en de dorst. Des morgens hebben deze toevallen in hevigheid nagelaten; de lijderes klaagt voornamelijk over pijn in de streek van het kruis; de overige toestand is dezelfde; de pols matig menigvuldig, vol en een weinig gespannen; de pis hoogrood, wat vlammig, met een wolkje aan de oppervlakte; de huid wasemt zachtelijk uit; er volgde eenmaal stoelontlasting.

Ten einde de uitwaseming te onderhouden, werd, in plaats van het *Oxymel,* eene halve onse *Rob Sambuci* bij de medicijn gevoegd.

Des avonds verminderden alle verschijnselen, de pis werd donkergeel en troebel.

Den 25. Febr. (4). De nacht was zeer rustig, met verkwikkenden slaap, en rijkelijk, dampig, algemeen zweet verbonden. De hoofdpijn verdween, maar er is nog zwaarte van het hoofd voorhanden; de tong vochtig en wit beslagen, de dorst verminderd, de huid zacht, warm en uitwasemend; de

(*) Aanmerking. Deze wijze van gebruik geldt bij alle voorschriften, wanneer er niet uitdrukkelijk eene andere bijgevoegd is. — Desgelijks worden ook, ten opzigte van de dranken, wanneer er niet verder van gesproken wordt, altijd dezelfde herhaald.

de pis donkergeel, troebel, met een wit beslag aan het glas; geene stoelontlasting; de pols matig menigvuldig, nog vol en een weinig gespannen.

Er werden bij de medicijn twee drachmen *Tart. tartar.* gevoegd.

Den 26. Febr. (5). Gisteren, in den namiddag, verliet de lijderes, zonder toestemming, het bed, vattede op nieuw eene koude, en, daar de ziekte zich juist in het tijdperk der *crises* door zweet en pis, welke laatste nog niet het eigenlijke bezinksel verkregen had, bevond, ontstond des avonds eene aanmerkelijke verheffing der toevallen: de koorts werd hevig, de hitte aanhoudend, meer droog; somwijlen ijlingen; de dorst zeer groot, de pis wederom helder en hoogrood, de pols zeer menigvuldig, onderdrukt, dus klein en zamengetrokken, maar hard.

Daar door deze verslimmering de poging der natuur, om de ziekte door heilzame *crises* gelukkig te beslissen, eensklaps werd afgebroken, dreigde de ziekte een nieuw en langer beloop te hebben, dat reeds niet meer zoo ongevaarlijk, als tot dus verre, zijn zou.

Er werd dus eene Aderlating, die aan de nog matige hevigheid van den ontstekingachtigen toestand en aan de gesteldheid van den pols beantwoordde, van ongeveer zes onsen, en wel, omdat de maandstonden nog nooit verschenen waren, op den voet, gedaan, terwijl het gebruik der medicijn werd voortgezet.

Den 27. Februarij (6). Des nachts ontstond zweet, dat eenige uren duurde; de pis maakte een rijkelijk bezinksel; alle verdere toevallen waren verminderd, de pols meer bedaard, matig menigvuldig,

 zacht,

zacht, toereikend krachtig; de lijderes had eetlust; eene zachte uitwaseming hield nog gedurende drie dagen aanhoudend aan.

Den 2. Maart (10) keerde de lijderes, hersteld, tot de haren terug.

Aanmerkingen.

Deze ontstekingskoorts zou, zonder den gezegden misslag in den leefregel, geene Aderlating vereischt hebben.

De Aderlating op den voet bij heete koortsen is over het algemeen niet gebruikelijk, en gaat ook niet met zoo veel verligting gepaard, als wanneer zij op den arm gedaan wordt. De zamenkomst van alle omstandigheden regtvaardigde in dit geval de gemaakte aanwijzing.

Zuivere Ontstekingskoorts.
(*Febris inflammatoria genuina.*)

R. M., 27 jaren oud, eene keukenmeid, van eenen sterken ligchaamsbouw, te voren altijd gezond, vattede, op den 15. Maart 1821, bij het bezorgen der wasch, eene koude. Eene hevige hoofdpijn noodzaakte haar, zich te bed te leggen, en al spoedig kwam er eene sterke koude met daarop volgende hitte bij.

Den volgenden dag vertoonden zich de maandstonden, welke slechts 24 uren duurden; groote matheid, kwellende dorst en aanhoudende hitte bewogen de lijderes, de hulp van eenen Arts in te roepen, die haar ook medicijn voorschreef. Daar alle toevallen gestreng aanhielden, begaf zij zich den 21. Maart (den 7den dag der ziekte) naar het *clinicum*.

Het hoofd was in de diepte zeer pijnlijk, en de lij-

lijderes was niet in staat, hetzelve op te rigten. Het aangezigt was heet, levendig, rood en opgezet; het bindvlies roodachtig, de oogen gevoelig voor het licht, de lippen rood en droog, de tong dun wit beslagen, in het midden droog; de smaak vuil, de dorst zeer groot; de slagaderen van den hals klopten; de ademhaling was ongehinderd, maar hoog en versneld; de onderbuik vrij, de huid heet en droog, de pis spaarzaam, vlammig; sedert twee dagen geene stoelontlasting; de pols gelijkvormig, matig menigvuldig, vol, gespannen en waarlijk hard.

Er werd voorgeschreven eene Aderlating van acht onsen, en

℞. *Aq. commun. unc.* iv,
Cremor. Tartar. depur.,
Lapid. Cancror., *ana scrup.* ij,
Sacchar. alb. drachm. ij.
M. S. Wél omgeschud, om de twee uren een eetlepelvol.

Voor drank: *Decoct. Hordei.* — Eene verzachtende klisteer. — Schrale dieet.

Den 22. Maart (8). Door de bloedontlasting ondervond de lijderes eene aanmerkelijke verligting; de nacht was evenwel nog zeer onrustig, en de slaap door schrikachtige droomen afgebroken; de hoofdpijn was veel verminderd, er volgde een algemeen zweet. Des morgens was de huid heet en droog op het gevoel, er heerschte nog eene ziekelijk verhoogde levensvolheid in alle verrigtingen, de pis was met een wolkje voorzien en hoogrood van kleur; er volgde geene stoelontlasting. Het uit de ader ontlaste bloed formeerde eene dikke, vaste ontstekingskorst.

Voorschrift. Bij de bovenstaande medicijn werd, in plaats van *Lapid. Cancror.*, eene halve drachme *Nitrum* gevoegd. – Eene verzachtende klisteer.

Den 23. Maart. (9). Aanmerkelijke nalating van de overspannen levenskrachten. Rustiger nacht en slaap met een algemeen, dampig zweet. Verdwijnen van de hoofdpijn, verminderde opgezetheid en geringere roodheid van het aangezigt; vochtige, nog beslagen tong; een ligt hoestje met weinige, slijmige fluimen; voor het overige de borst en de onderbuik vrij. Er volgde eenmaal stoelontlasting, en de aanhoudend uitwasemende huid is natuurlijk warm. De pis gelijkt naar omgeroerd, leemachtig water en maakt reeds bezinksel. De pols matig menigvuldig, met eenige hardheid en volheid.

Het geneeskundig voorschrift bleef hetzelfde.

Den 24. Maart. (10). Uit hoofde van eene geringe avondverheffing met vermeerderde warmte, dorst en hoofdpijn had de lijderes onrustig geslapen en veel gezweet. Des morgens waren alle deze verschijnselen verdwenen. De pis maakte een rijkelijk bezinksel, en was boven hetzelve doorschijnend.

Den 25. Maart. (11). Begin der herstelling. De eetlust keert weder; de pis is stroogeel met een ligt wolkje. Om aan het verlangen der lijderes te voldoen, hetgeen hier zonder nadeel geschieden kon, gaf men haar *Decoct. Hord. libr.* ij, met *Sal essent. acid. Tartar. gran.* xv, voor drank; met het overige wordt voortgegaan.

Vermeerderde diëet. Ooft-spijs.

Den 27. Maart. (13). Lastige hoofdpijn, die de lijderes zich, door het vatten van koude, op den hals haalde; ook gaf de pols blijken van eenige prikkeling. Dezelfde medicijn werd voortgezet.

Toen

Toen den volgenden dag de hoofdpijn voortduurde, werd eene Spaanschevlieg-pleister in den nek gelegd.

Den 29. Maart (15) was de pijn verdwenen; de lijderes bevindt zich wél, de eetlust is voortreffelijk, alle verrigtingen geschieden natuurlijk, doch de stoelontlasting is traag. Daarom werd alleen *Cremor. Tart. dep. drachm.* j met vier onsen Water, eetlepelswijze, gegeven, en eene verzachtende klisteer gezet.

Den 31. Maart bleef zij zonder medicijn.

Den 1. April verliet zij gezond het *clinicum.*

Aanmerking. Dit is een geval van zuivere ontstekingskoorts, zonder plaatselijk lijden. De hoofdpijn, door het vatten van koude ontstaan, was van eenen rheumatischen aard, en daarom werd dezelve, daar de koorts reeds verdwenen was, door de Spaanschevlieg-pleister weggenomen.

Ware Ontstekingskoorts met aandrang van bloed naar het hoofd. Heete Koorts in het hoofd.

(*Febris inflammatoria genuina cum congestionibus ad caput. Febris acuta cephalica.*)

P. K., een kamermeisje van 23 jaren, van eene sterke ligchaamsgesteldheid, volbloedig uitzigt en levendig temperament, kreeg in haar 15de jaar de maandstonden, welke op den behoorlijken tijd altijd vrij rijkelijk wederkeerden.

In haar 21ste jaar namen dezelve in hoeveelheid aanmerkelijk af, en nu werd zij dikwijls door hoofdpijnen aangetast, die zich op den 5. April, na het voorafgaan van sterke koude en hitte, met groote hevigheid vertoonden, en vooral de linker zijde innamen.

De

De koorts hield een gestreng-aanhoudend beloop, met algemeene, hevige hitte, grooten dorst, weinig zweet en spaarzame ontlastingen en afscheidingen.

Nog te huis zijnde werd haar, vóór vier dagen, door eenen Arts eene Aderlating voorgeschreven, en op den 5den dag kwam zij in het *clinicum*.

Het hoofd was bezet en zeer pijnlijk, vooral deszelfs linker zijde; de blik vurig, de oogen glinsterend, het aangezigt opgezet en zeer rood; de lippen vochtig, de tong droog, met wit slijm bedekt, aan de kanten hoogrood; de dorst matig, de ademhaling geheel vrij, geen hoest, de warmte der huid zeer verhoogd, de huid uitwasemend, de stoelontlasting traag, de pis spaarzaam en vuurrood; de pols menigvuldig, vol, gespannen en hard.

Er werd voorgeschreven:

℞. *Dec. rad. Alth., ex unc. β parat., unc.* viij,
Nitri depur. drachm. β,
Cremor. Tart. depur. drachm. j,
Sacch. alb. drachm. ij.
M. D. S. Wél omgeschud, om de twee uren twee eetlepels vol.

Achter de ooren werden zes Bloedzuigers gezet. Na derzelver aanwending nam de pijn aanmerkelijk af, de tong werd vochtig, en er volgde eenmaal stoelontlasting.

Tegen den avond ontstond wederom eene verslimmering met vermeerderde hoofdpijn, drooge tong en sterkeren dorst.

Er werden wederom vier Bloedzuigers gezet, en met de inwendige middelen voortgegaan.

Den 7den dag verscheen eene hevige verslimmering, hierop volgde zweet en een dik bezinksel in

de

de pis; den volgenden dag werd de pis wederom helderrood en doorschijnend, de koorts duurde, in eenen matigen graad, met avondverheffingen, voort; den 11den dag vertoonde zich in de pis een wolkje, dat steeds meer en meer aan den bodem van het vat naderde, en den 14den maakte zij wederom een rijkelijk bezinksel; den 15den begon de volkomene herstelling.

Ontstekingachtige ééndaagsche Koorts.
(*Febris inflammatoria ephemera.*)

Een jong meisje, van 6 jaren, van een sanguinisch temperament en matig sterken ligchaamsbouw, te voren altijd gezond, en somwijlen aan neusbloeding onderhevig, gevoelde zich, den 30. October 1817, bij onaangenaam, nevelachtig herfstweder, des morgens wat loom, zonder eetlust, en over het algemeen onpasselijk.

Des avonds overviel haar, gedurende een vierde uur, eene hevige koude, waarop eene gloeijende hitte met dorst volgde. Men wist geene verdere aanleidende oorzaak.

Er voegden zich bezetting en zwaarte van het hoofd en drukking boven de oogen bij.

Het aangezigt was brandend rood, opgezet; de oogen rood, de neus en de lippen droog, de tong vochtig, een weinig wit beslagen; de dorst hevig.

De ademhaling hoog en een weinig snel; het diep inademen niet gehinderd; geen hoest.

De onderbuik geheel vrij, gisteren volgde eene harde stoelontlasting; de pis doorschijnend, helder en hoogrood.

De pols gelijkvormig, zeer snel, vol, groot en wat hard.

Het kind wierp zich onrustig heen en weder.

De

De ziekte was eene algemeene ontstekingachtige koorts, zonder dat er eenige bijzondere plaatselijke vaatprikkeling voorhanden was.

Er werd voorgeschreven: Rustige ligging in het bed, gestrenge diëet en

℞. *Aq. Rubi Idaei unc.* iv,
Nitri depur. gran. viij,
Sal. polychrest. Seignett. drachm. j,
Syrup. Rub. Idaei unc. ß.
M. D. S. Om de twee uren een eetlepelvol.

Voorts eene verzachtende klisteer. — Water met suiker voor drank.

Gedurende den nacht werd Zuurdeesem van Meel, Azijn en Zout onder de voetzolen gelegd.

Den 31. Oct. (2). De nacht was wat onrustig; eerst tegen den morgen volgden slaap en zweet.

Des morgens was er groote zwaarte in het hoofd, met drukkende pijn in het voorhoofd, klopping boven den wortel van den neus, een trekkend gevoel in de beide oogen, die wat traanden. Er was eenmaal stoelontlasting gevolgd; de pols als gisteren.

Des namiddags ten 3 ure volgde eene rijkelijke neusbloeding, die ongeveer twee onsen bedroeg; het aangezigt werd wat bleek, doch de pols bleef snel, vol, gespannen en hardachtig.

De neusbloeding werd daarom niet gestild, maar hield, na verloop van een vierde uur, van zelve op.

Een uur daarna had de pis een rijkelijk, rozerood, zemelachtig bezinksel; er brak een algemeen, dampig zweet over het geheele ligchaam uit; de nacht was rustig. Den volgenden dag was de pis reeds geel, alle verschijnselen van koorts waren verdwenen, en den 4den begon de herstelling.

Aan-

Aanmerkingen. In dit geval waren des morgens Bloedzuigers aangewezen, doch de voorhanden toevallen duidden aan, dat er eene neusbloeding te verwachten ware. Daarom werd derzelver aanwending tot des avonds uitgesteld, toen de natuur het gebruik derzelven reeds was voorgekomen.

Heete Koorts in het hoofd met een snel beloop.
(*Febris acuta cephalica ephemera.*)

A. F., een knaap van 11 jaren, van eenen matig sterken ligchaamsbouw en meer stil temperament, werd in zijne vroege jeugd gevaccineerd, en was van dien tijd af onafgebroken gezond.

Den 19. November 1822, des nachts ten 2 ure, werd hij door hevige hoofdpijn aangetast, en gevoelde hitte, duizeling en klinken in de ooren.

Des morgens namen deze verschijnselen zoo toe, dat eene groote bedwelmdheid en bewusteloosheid, met herhaald knarsetanden, zich daarbij voegden.

De oogen stonden stijf en waren glinsterend, met roodheid en hitte in het aangezigt.

Daar hij bij eenen praktizerenden Arts in huis woonde, liet deze hem, omdat er een hevige aandrang van bloed naar het hoofd was, eene Amandelmelk met Salpeter toedienen, en oogenblikkelijk 4 Bloedzuigers achter de ooren zetten. Dezelve trokken sterk, en, toen de lijder zich, na verloop van 4 uren, nog niet beter gevoelde, werden nog 3 Bloedzuigers aan het voorhoofd gezet.

Deze middelen beantwoordden zoo zeer aan het oogmerk, dat de lijder zich reeds na verloop van eenige uren veel verligt gevoelde.

Bij een naauwkeurig onderzoek bleek, dat de

knaap, des avonds te voren, zelf zijne kamer buitengemeen heet gestookt had.

Des avonds werd hij in het *clinicum* gebragt.

Hij lag onrustig in het bed, de oogen waren glinsterend, de vaten van het witte vlies met bloed opgevuld, de wangen rood en heet; klinken in de ooren; bij het oprigten klaagde de lijder over duizeling, met het zeggen, dat alles met hem rond draaide; de tong was vochtig, wit beslagen, veel dorst; sterke klopping van de halsslagaderen; sedert eenige dagen een geringe hoest; de huid zacht en tot uitwaseming geneigd. Gisteren volgde stoelontlasting. De pols menigvuldig (160 slagen), vol, zacht. De toestand werd voor eene ontstekingachtige koorts in het hoofd verklaard.

Het voorschrift bestond in een *Dec. rad. Alth.* met 1 scrupel *Nitrum;* een afkooksel van *Salep* voor drank, en Mostaardpappen aan de kuiten.

Den 20. Nov. (2). De nacht werd door schrikachtige droomen afgebroken; de hoest gering; alle verschijnselen zijn den volgenden dag verminderd; de pols nog wat koortsig, maar zacht; de pis geel, met een wolkje op den bodem.

Vermits nog geene stoelontlasting volgde, werd eene verzachtende klisteer voorgeschreven.

Des avonds ontstond eene vrij sterke neusbloeding; kort daarop maakte de pis een dik, slijmig bezinksel, met beslag aan het glas. — Alle koortsige verschijnsels waren den 21. Nov. verdwenen; de pis helder en geel; en men gaf aan het verlangen van den hersteldden toe, om naar huis terug te keeren.

Aanmerking. Alleen de doelmatig aangewende hulp bij den aanvang der ziekte was in staat,

om

om de dreigende ontwikkeling eener hersenontsteking te verhoeden.

2) ZINKINGKOORTS.
(*FEBRIS CATARRHALIS s. CATARRHOSA.*)

Onder Zinkingkoorts verstaat men eenen geringeren graad van ontstekingskoorts, van eenen aanhoudend-nalatenden *typus*, verbonden met eene plaatselijke aandoening van de slijmvliezen, die in den beginne een dun en scherp, naderhand een dik en kleverig vocht afscheiden.

Waar slijmvliezen in het ligchaam voorhanden zijn, kan eene zinking ontstaan.

De slijmvliezen vervallen in twee gewigtige verdeelingen, waarvan de eene de werktuigen der ademhaling en spijsvertering, de andere de werktuigen des pisstelsels en de teeldeelen van binnen bekleedt.

Alleen de plaatselijke, koortsige ongesteldheden van de slijmvliezen der ademhalingswerktuigen is men gewoon, in eenen naauweren zin, met den naam van Zinkingkoortsen te benoemen.

Of de Zinkingkoortsen beginnen te gelijk met het plaatselijk lijden, óf het plaatselijk lijden ontstaat vroeger of later, dan de koorts.

De verschijnselen dezer koorts zijn over het algemeen de verschijnselen eener ontstekingskoorts van geringeren graad: ligte, dikwijls wederkeerende rillingen, waarop eene aanhoudend-nalatende hitte volgt, die vooral des avonds zich verheft, en tegen den morgen met zweet eindigt; stompe hoofdpijn boven de oogen, bij kinderen dikwijls bedwelmdheid.

De tong is wit beslagen, de reuk verminderd,

de smaak vuil of zoutachtig, de dorst vermeerderd, de spijsvertering gestoord, de stoelontlasting traag, de pis rood, of geel, of troebel, en meestal een bandvormig beslag aan de wanden van het glas makende.

De warmte is matig verhoogd, de lijder gevoelig voor de lucht, de pols een weinig snel, vol, zacht of hardachtig, of ook zamengetrokken en klein. De levenskrachten over het algemeen bevinden zich in eenen matig verhoogden, onderdrukten of toereikenden staat.

Plaatselijk lijden. Het plaatselijk lijden geeft zich over het algemeen in den beginne door de afscheiding van een dun, scherp vocht (in hoogere graden door geheele droogheid) te kennen; dit vocht verandert gedurende het beloop in een dik, taai, klevig slijm.

Zelden lijdt slechts één deel, maar bijna altijd verbreidt zich de ziekte ook op de nabijgelegene slijmvliezen.

Eene eigenlijke pijn is er niet mede verbonden, maar wel ontstaan er, naar het verschil van de aangetaste deelen, velerlei lastige gewaarwordingen, als: in het oog, roodheid van het bindvlies, rijkelijke afscheiding der tranen, of droogheid, trekken en knipoogen, met vermeerderde gevoeligheid voor het licht; in den neus, drukking boven den neuswortel en de oogen, kittelen en niezen, verhinderde doorgang van de lucht, vermeerderde afscheiding van een helder, scherp vocht, dat dikwijls de bovenlip rood maakt en ontvelt (verkoudheid, *coryza*), of geheele droogheid (drooge verkoudheid, *gravedo*); in den slokdarm, noodzakelijkheid van dikwijls te slikken; in de gehoorbuis,

buis, oorpijn, suizingen in de ooren, moeijelijk gehoor; in de luchtpijp, heeschheid, schrapen, en een eigenaardige, raauwe, diepe of ook hooge toon van de stem; in de longen, gevoel van drukking, branding en beklemdheid van de borst; in den beginne drooge, allengskens vochtig wordende hoest; in den endeldarm, persing; in de teeldeelen, drang op het water, met een gevoel van branding verbonden.

De zinkingkoortsen hebben in haar beloop duidelijke nalatingen en verslimmeringen, duren onbepaald van 5 of 7 tot 28 dagen; ja, zij worden ligtelijk langdurig. De waterachtige afscheiding verandert in eene dikke, slijmige uitvloeijing, die, naar de eigenaardigheid van het aangetaste deel, verschillende eigenschappen heeft.

De zinkingachtige toestand komt ook dikwijls zonder merkbare koortsbewegingen voor.

Oorzaken. Aanleg tot zinkingkoortsen hebben de meeste menschen, vooral kinderen, personen, die eene groote gevoeligheid der huid bezitten, en zulken, die reeds dikwijls zinkingen gehad hebben. — Voorts brengt het vochtige weder, zoo als het dikwijls in de lente en den herfst heerscht, gelijk ook eene eigenaardige gesteldheid van den dampkring, eene groote geneigdheid tot dezelve te weeg, en kan zelfs, in eenen hoogen graad, eene opwekkende oorzaak worden.

Tot de gelegenheids-oorzaken behooren voornamelijk: 1. Het vatten van koude, plotselinge overgang uit de warmte in de koude, en omgekeerd. En daar zulks bij zoo menigvuldige gelegenheden plaats heeft, komen deze koortsen zoo dikwijls voor. 2. Hevige inspanningen van de

borst door spreken, schreeuwen en dergelijke; inademen van scherpe dampen. 3. Smetstoffen: de meeste door besmetting ontstaande koortsen beginnen met zinkingachtige toevallen, vooral de mazelen, de pokken, het scharlaken en de *typhus*. Hiertoe behoort ook de *influenza*.

Uitgangen.

1. In gezondheid. De koorts door *crises*, door middel van zweet, pis en neusbloeding. — Het plaatselijk lijden door vermeerderde afscheiding van slijm.
2. In andere ziekten. De koorts: *a*) In ware ontstekingskoorts. *b*) In gastrische koortsen door het menigvuldig doorgeslikt slijm en de medelijdendheid der eerste wegen. *c*) In het zenuwachtig en rotachtig karakter, wanneer de algemeen heerschende ziekte-gesteldheid van zulk eenen aard is, wanneer het ligchaamsgestel zwakkelijk is, of wanneer er een groot verlies van vochten heeft plaats gegrepen. *d*) In tusschenpoozende koortsen. — Het plaatselijk lijden: in aanhoudende slijmvloeijingen; in uitzweeting, verharding en ettering. Naar het onderscheid der deelen ontstaan uit deze gering schijnende kwalen dikwijls vreesselijke gevolgen, vooral in de longen, als: knobbels, veretteringen, langdurige hoest en slepende ontstekingen; vandaar dat verwaarloosde zinkingen eene rijke bron zijn van de zoo menigvuldig voorkomende longtering.
3. In den dood, niet op zich zelve, maar, helaas, maar al te dikwijls door de naziekten.

Voorspelling. De zinkingkoortsen met een plaatselijk lijden van het slijmvlies van den neus, der pisbuis en der scheede zijn niet ligt gevaarlijk,

maar

maar wel van het strottenhoofd, der longen en der darmen.

Epidemisch heerschende zinkingen zijn dikwijls met gevaar verbonden.

Dikwijls wederkeerende, verwaarloosde zinkingen van de borst veroorzaken ligtelijk eene ongeneeslijke longtering.

Een hardnekkige hoest, die na eene zinkingkoorts overblijft, wordt meestal niet geacht: de natuur deed deze kwaal slechts met geringe ongemakken gepaard gaan; vandaar dat zoo dikwijls eerst hulp gezocht wordt, wanneer er reeds wezenlijke verwoestingen van de longen door ettering voorhanden zijn. In dezen zin slepen de verkoudheden meer menschen naar het graf, en brengen meer onheil voort, dan misschien vele pestachtige ziekten.

Verdeeling. De zinkingkoortsen worden verdeeld:

1. Volgens hare zuiverheid, in zuivere (eenvoudige) en ingewikkelde.

Zuivere zinkingkoortsen hebben, behalve de plaatselijke aandoening van het slijmvlies en den matig verhoogden toestand der levenskrachten, geen ander bijkarakter.

Dezelve komen veel voor, doch in het beloop voegt zich bijna altijd een gastrisch bijkarakter daarbij.

Met de zinkingkoorts vereenigt zich zeer ligt ieder ander koortskarakter; dus zijn er ware ontstekingachtige, rheumatische, saburrale, galachtige, slijmachtige, wormachtige, zenuwachtige, rotachtige en kwaadaardige Zinkingkoortsen.

Onder deze komt het meeste voor de ware ontstekingachtige Zinkingkoorts (de ontste-

kingachtige Zinking; *Febris catarrhalis inflammatoria*, *phlegmonosa*; *Catarrhus inflammatorius*), bij welke de plaatselijke aandoening van de slijmvliezen tot eene ware ontsteking toeneemt.

Zulks verdient altijd op de zorgvuldigste wijze in het oog gehouden te worden, en geeft zich door de bijgevoegde verschijnselen van ware ontstekingskoorts te kennen.

Alle verschijnselen treden dan met de grootste hevigheid te voorschijn, de *typus* wordt meer gestreng-aanhoudend, in plaats van de scherpe uitvloeijing is eene volledige droogheid voorhanden. Er ontstaan dikwijls verligtende bloedvloeijingen; de hitte en dorst zijn groot; de pols is snel, vol, gespannen en hard; het uit de ader ontlaste bloed formeert eene ontstekingskorst.

Dit ware ontstekingskarakter treedt oorspronkelijk op, of de zinkingkoorts gaat tot hetzelve over. De overige inwikkelingen komen onder de beschrijving van hare karakters voor.

2. Volgens het vergezellend plaatselijk lijden is er geene zinkingkoorts zonder aandoening van een slijmvlies. – Intusschen is het niet te ontkennen, dat dikwijls het geheele slijmafscheidende stelsel in eenige medelijdendheid komt, en vandaar de menigvuldige doch langzame overgangen.

Met betrekking tot de aangetaste deelen is er eene zinkingachtige oogontsteking, hoofdverkoudheid, zinkingachtige keel-, luchtpijp- en longontstekingen (die het meest voorkomen), zinkingachtige doorloop en persloop, eene zinking van de pisbuis, de blaas en de scheede.

Behandeling. De aanwijzing is:

1.

1. Zoo veel mogelijk te doen ter beperking van het voortwerken der oorzaak. 2. De koorts volgens haar karakter te behandelen. In dit opzigt is zij zuiver of ingewikkeld. 3. Het plaatselijk lijden naauwkeurig in het oog te houden.

De zuivere zinkingkoorts bestaat in eenen geprikkelden toestand van de slijmvliezen met matig verhoogde of onderdrukte levenswerkzaamheid; derhalve moet eene prikkellooze, verzachtende, inkleedende geneeswijze, met in het oog houding van eene zachte bevordering der huiduitwaseming, aangewend worden.

Hiertoe behooren: *Althaea, Salep, Malva, Verbascum, Papaver Rhoeas, Liquiritia, Cremor Hordei, Mucilago gummi Arabici, Syrupi emollientes, Amygdalae, Manna, Species Althaeae, Species decocti pectoralis cum fructibus.*

Zinkingkoortsen, die tot ware ontsteking zijn toegenomen, vereischen eene krachtdadigere, naar den graad van ontsteking berekende, antiphlogistische behandeling, en dus ook algemeene en plaatselijke bloedontlastingen. De behandeling der overige inwikkelingen wordt naderhand vermeld.

Het is van veel belang, het plaatselijk lijden in het oog te houden.

Over het algemeen is aangewezen: vermijding van alle koude en ook van te groote hitte, het gebruik van verzachtende dampen, omslagen, voetbaden.

Vooral de luchtpijpszinking in eenen hevigeren graad vereischt het gebruik van plaatselijke bloedontlastingen, gelijk ook de longzinking, bij welke, naar den graad van hevigheid en naar den aanleg des lijders, de Aderlating niet moet verzuimd worden.

Leefwijze. De lucht moet matig warm, niet

 voch-

vochtig zijn; plantenspijs, slijmige voedingsmiddelen, onthouding van geestrijke en koude dranken, van specerijachtige en zure spijzen, en rust des ligchaams zijn noodzakelijke vereischten.

Is de koorts bij de zinkingen door de *crises* beslist, dan duurt het tijdperk van de slijmafscheiding voort, en meestal zijn er dan ongemakken van de spijsvertering bij. – Wanneer er nog een toestand van ontstekingachtige aandoening voorhanden is, dan moet met de verzachtende middelen worden voortgegaan; bij het einde van dien toestand werkt eene vermeerderde afscheiding van de slijmvliezen der eerste wegen, als afleidende, plaatsvervangende werkzaamheid, dikwijls weldadig, zoo dat ook zachte ontstekingwerende ontlastingsmiddelen met groot voordeel toegediend worden, terwijl voorts tegen de ziekelijke slijm-afscheiding, naar omstandigheden, *Sal Ammoniacum*, *Dulcamara*, *Tussilago*, *Oxymel simplex*, *Flores Sulphuris*, *Sulphur auratum Antimonii*, *Vinum antimoniale*, *Oxymel scilliticum*, *Ipecacuanha* in kleine giften, *Extractum Hyoscyami*, *Pulvis Doveri*, *Radix Polygalae amarae*, *Lichen Islandicus*, *Extractum Cardui benedicti*, Spaanschevlieg-pleisters, Mostaardpappen, aangewend kunnen worden.

Praktische regels. Men houde geene zinking der ademhalingswerktuigen voor onbeduidend, en dringe op eene naauwkeurige opvolging van de gegevene voorschriften.

In het menigvuldig verwaarloozen van de zinkingen bij derzelver begin is de grond van haren zoo langen duur gelegen.

Men verzuime bij hevigere, tot ontsteking geklommene zinkingen der luchtpijp en der longen het

het gebruik van bloedontlastingen niet, maar neme zich voor eene overmaat in acht.

Bij verwaarloosde en verouderde zinkingen lette men zorgvuldig op, of er ook nog iets ontstekingachtigs, als spanning en volheid van den pols, hitte, drooge, sterke hoest, voorhanden zij. In dit geval mogen alleen ontstekingwerende geneesmiddelen gebruikt worden, en dikwijls zijn bloedontlastingen onvermijdelijk. — Hier zouden de middelen tegen de slijm-afscheiding, die met eenige prikkeling werken, het lijden slechts verslimmeren.

Zonder doelmatige leefwijze, en door verhittende geneesmiddelen, worden zinkingen ligtelijk verergerd, dikwijls allergevaarlijkst; door de diëet alleen volgt dikwijls volledige herstelling.

ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Eenvoudige Zinkingkoorts.
(*Febris catarrhalis pura, simplex.*)

S. W., een daglooner, 45 jaren oud, van eenen sterken ligchaamsbouw en levendig temperament, kreeg vóór 6 jaren, door het opheffen van eenen last, eene ingeklemde breuk, waarvan hij, in het algemeen ziekenhuis, door de kunstbewerking gelukkig bevrijd werd. Voor het overige leefde hij altijd gezond. Den 3. November 1819 werd hij, na eene verkoeling, door koude met daarop volgende hitte aangetast; hierop ontstond eene groote loomheid, drukkende pijn in het voorhoofd, beslagen tong, slijmige smaak, verloren eetlust, vermeerderde dorst, spanning op de borst en een menigvuldige hoest met slijmige fluimen. Alle deze verschijnselen waren nog voorhanden, toen hij den

9. Nov. (6) in het *clinicum* gebragt werd. De pols was menigvuldig, vol en sterk, de ademhaling ongehinderd, de pis bleekrood met een slijmig bezinksel.

De ziekte werd voor eene *Febris catarrhalis simplex* verklaard, en, benevens eene matig warme verhouding, en gerstenat voor drank, het volgende aan den lijder voorgeschreven:

℞. *Rad. Alth. unc.* ß.
F. dec. per quadr. hor. Col. unc. viij *add. Rob Sambuc. unc.* ß.

De nacht was rustig, met eene zachte uitwaseming en menigvuldige, slijmige fluimen. Den volgenden dag behield de pis nog haar bezinksel, de fluimen waren veel verminderd, de borst geheel vrij; den 11. Nov. volgde geen hoest, noch fluimen, meer; en reeds den 12. verliet de lijder, volkomen wél, het *clinicum*, daar hij hersteld was door de geneeskrachten der natuur, onder eene rustige, warme verhouding in het bed.

Aanmerking. Indien deze allereenvoudigste ziekte behoorlijk was opgepast geworden, dan zou zij zich door de natuur alleen gunstig beslist hebben. Doch daar de lijder dacht, dat hij de ziekte zou te boven komen, en bij het ruwe winterweder zijn werk verrigtte, kon er, door de aanhoudend gestoorde verrigting van het huidstelsel, geene gelijkmatige uitwaseming en oplossing van het plaatselijk lijden volgen. Een inwendig gevoel van krankte bewoog hem geneeskundige hulp te zoeken. De vereischten eener matige, gelijkvormige warmte en rust in het bed waren toereikend, om de uitwaseming te herstellen, en de reeds begonnen *crises* door de pis werden nu ook spoedig door zweet en fluimen voleindigd.

Zin-

Zinkingkoorts met aandoening van het strottenhoofd.
(*Febris catarrhalis cum irritatione laryngis.*)

F. A., 19 jaren oud, eene dienstmeid, van eenen matigen ligchaamsbouw en levendig temperament, leed, sedert 4 weken, aan drukkende hoofdpijn en droogen hoest, met herhaalde rillingen gepaard gaande. Als oorzaak vermoedde zij eene gevatte koude, door het slapen en aankleeden in eene koude keuken. Zij kreeg van eenen Arts kruiden voor thee, die haar eenige verligting verschaften. Daar zij echter te huis geene oppassing had, werd haar toestand wederom erger, waarom zij hare toevlugt in het *clinicum* zocht.

De ziekte-verschijnselen waren bij hare aankomst, den 8. Maart 1820, de volgende: Het hoofd tamelijk vrij, de wangen aan beide zijden even rood, matig heet; de tong vochtig, witachtig; de dorst matig; een hoest, die vooral na middernacht heviger is, van eenen hollen toon, met slijmige fluimen, en aanmerkelijke raauwheid van de stem; het strottenhoofd pijnlijk bij de betasting, het diep inademen ongehinderd, de pis geel, op den bodem een slijmig wolkje vertoonende; de pols gelijkvormig, matig menigvuldig, gespannen en hardachtig. Vóór 2 dagen stoelontlasting.

Men legde der lijderes eene verzachtende pap om den hals, gaf haar eene olieachtige klisteer, en schreef haar inwendig het volgende voor:

℞. *Rad. Alth. unc.* ß.
F. decoct. Col. unc. viij *add.*
Nitri depur. scrup. j,
Rob Sambuc. unc. ß.

Den

Den 9. Maart. Des nachts volgde zweet, de raauwe toon der stem en de pijn van het strottenhoofd zijn aanmerkelijk verminderd; de pols is zacht.

Het *Nitrum* werd weggelaten, en om den hals werden slechts warme doeken gelegd.

Den 10., des avonds, klaagde de lijderes over pijn in den onderbuik, vliegende steekten tusschen de schouderbladen, en vooral zwaarte in de beenen; het strottenhoofd was geheel vrij, de hoest zeer gering.

Den 13. vertoonden zich de maandstonden; de lijderes werd alleen diaetetisch, en zonder geneesmiddelen, behandeld. Met het einde der maandstonden waren ook alle sporen van hoest verdwenen.

Den 16. werd zij hersteld ontslagen.

Ontstekingachtige Zinkingkoorts, met aandoening van de takken der luchtpijp en uitslag aan de lippen.
(*Febris catarrhalis inflammatoria, cum affectione bronchiorum et hidroa febrili.*)

Z. M., eene keldermeid, 24 jaren oud, van eenen vrij sterken ligchaamsbouw, te voren altijd gezond, werd, na eene verkoeling bij het dansen, door koude met opvolgende hitte aangetast, waarop al spoedig hoofdpijn en menigvuldige hoest, met een gevoel van drukking in de streek van het bovenste gedeelte des borstbeens, volgden. Gedurende 3 dagen bleef zij daarmede sukkelen, tot dat zij, door het toenemen dier toevallen, genoodzaakt werd, hulp te zoeken. Den 16. Januarij 1821 (den 4den dag der ziekte) werd zij in het *clinicum* opgenomen.

Zij

Zij klaagde over aanhoudende pijn in het voorhoofd en drukking boven de oogen; het aangezigt was opgezet, hoogrood, de dorst niet zeer hevig, de tong wit beslagen, de smaak vuil; een gevoel van schrapen in den hals met aanhoudende prikkeling tot hoesten en spaarzame, slijmige, met bloedstrepen vermengde fluimen; het diep inademen met eene drukkende pijn in de streek van het bovenste gedeelte des borstbeens verbonden; de regter zijde van den buik bij het aanraken wat pijnlijk, de stoelontlasting traag, de pols gelijkvormig, menigvuldig, gespannen en hardachtig.

Men zettede haar 6 Bloedzuigers op de borst, legde, na het uitbloeden, verzachtende pappen aan, gaf eene dergelijke klisteer, en diende inwendig het volgende toe:

℞. *Rad. Alth. unc.* ß.
Coq. s. q. Aq. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Nitri depur. drachm. ß,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voorts een likmiddel uit *Mucil. gumm. Arab.* en *Syrup. Althaeae;* en voor drank *Decoct. Hord. cum Inf. Liquirit.*

Den 17. Jan. waren de pijnen op de borst aanmerkelijk verminderd, de hoest matiger, de fluimlozing gemakkelijker en de fluimen zonder bloedstrepen.

Den 18. Jan. klaagde de lijderes over branding aan de lippen en in den mond zelven, waarop spoedig een rijkelijk blaasvormig uitslag aan den linker hoek van den mond, aan deszelfs binnensten rand en aan de punt der tong te voorschijn kwam.

Dit uitslag (*hidroa febrilis*), anders altijd een guns-

gunstig, kritisch teeken, verbreidde zich bij deze lijderes, binnen twee dagen, naar het linker oor, trok over den neusvleugel naar het linker ooglid, tot aan de traanstippen, en deed vreezen, dat het het oog zelf zoude aantasten.

Alle overige verschijnselen waren gematigd, en er waren *crises* door zweet, pis en fluimen voorhanden.

In dit geval verdiende het uitslag zorgvuldig in het oog gehouden te worden.

De lijderes kreeg daarom eene *Inf. herb. Jaceae, ex unc.* β *parat., ad colat. unc.* x, om zich dikwijls te wasschen; tegen de zweertjes in den mond en aan de tong, om met een penseel te bestrijken:

℞. *Mell. Rosar. unc.* j,
Borac. Venet. scrup. j.

En inwendig: ℞. *Rad. Tarax. unc.* j.
F. dec. unc. viij. *Col. add.*
Tinct. Rhei aquos. drachm. vj,
Tart. tartaris. drachm. ij.

Er volgden eenige ligte stoelontlastingen, en reeds den volgenden dag werd de voortgang van het uitslag beperkt; hetzelve droogde allengskens op, de hoest en de pijnen op de borst verdwenen, en den 26. Jan. keerde de lijderes gezond tot de haren weder (*).

Zinkingkoorts en maagpijn.
(*Febris catarrhalis et dolor ventriculi.*)

D. F., 22 jaren oud, eene dienstmeid, van eenen ster-

(*) Dit geval had zeer zeker eene Aderlating, in plaats van 6 Bloedzuigers, vereischt. In weerwil van den gelukkigen uitgang is het, naar onze gedachte, niet geschikt voor een leerboek, in hetwelk de ziekte-geschiedenissen als therapeutische voorbeelden ter navolging moeten voorgedragen worden. (Aanmerking van den *Rec.* in de *Bibl. d. pract. Heilk.*, t. a. p.)

sterken ligchaamsbouw, voorheen altijd gezond, kreeg in haar 17de jaar de maandstonden, die altijd op den bepaalden tijd verschenen. Sedert 4 weken leed zij echter aan stekende hoofdpijn, die nu eens overging, dan eens wederkwam. Den 8. Januarij 1820 kreeg zij, na verkoeling, eene koude met afwisselende hitte, de hoofdpijn werd heviger, en zij zag zich genoodzaakt, den 9. Jan. in het *clinicum* hulp te zoeken.

Zij klaagde hier over drukkende, stekende pijnen in het voorhoofd, de oogen glinsterden, het aangezigt was rood en opgezet, de dorst matig, de tong wat beslagen; de hoest hevig en droog, doch het diep inademen ongehinderd.

In de maagstreek waren, bij eene sterke betasting, stekende pijnen, doch zonder zwelling en spanning, voorhanden, de stoelontlasting was regelmatig, de pislozing met branding verbonden, de pols matig menigvuldig, voldoende sterk en hardachtig.

Er werd voorgeschreven:

℞. *Amygdal. dulc. excort. unc.* β.
F. l. a. emuls. Col. unc. viij *add.*
Mucil. gumm. Arab. drachm. vj,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voorts warme doeken op de streek der maag.

Den volgenden dag had de branding bij de pislozing geheel nagelaten, bij het diep inademen was nog eenige pijn onder het borstbeen, en vooral in de streek der maag, voorhanden; de pols was matig menigvuldig en meer zacht. Men legde der lijderes eene Mostaardpap op de maagstreek, en inwendig kreeg zij:

℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Sacch. alb. drachm. ij.

Den

Den 11. Jan. De nacht was rustig, met rijkelijk zweet. Des morgens gevoelde zich de lijderes zeer verligt in het hoofd, het steken in de maagstreek verdween, de eetlust keerde weder, de pis was geel met een ligt bezinksel, en er bleef nog slechts een hoest met slijmige fluimen over, waartegen zij, bij afwezigheid van alle koortsbewegingen, kreeg:

℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Extr. Hyoscyam. gran. ij,
Sacch. alb. drachm. ij.

Deze medicijn werd driemaal herhaald, en den 17. Jan. verliet zij gezond het ziekenhuis.

Zinkingkoorts en ontstekingachtige aandoening van de lever.
(*Febris catarrhalis et affectio inflammatoria hepatis.*)

S. P., Een huisknecht in het algemeen ziekenhuis, 37 jaren oud, van eenen sterken ligchaamsbouw, leed in zijn 22ste jaar, toen hij als soldaat sterke marschen, bij slecht weder en voedsel, doen moest, aan eene anderdaagsche koorts, van welke hij, in den tijd van 6 weken, genezen werd. Zoo leefde hij gezond tot den 5. Mei 1820, toen hij, nat van zweet, aan de togtlucht blootgesteld, schielijk ijskoud bier dronk. Kort na het gebruik daarvan tastte hem eene koude met daarop volgende hitte aan, waarop hevige hoofdpijn, hoest, pijnlijke ademhaling, opgezetheid van den onderbuik, hevige, brandende pijnen en eene opzwelling in de regter zijde van den buik volgden. Aldus bragt hij drie dagen door, tot dat hij door het vermeerderen der toevallen genoodzaakt werd, hulp te zoeken.

Den

Den 9. Mei (5). Bij zijne opneming in het *clinicum* klaagde hij over drukkende pijn in het voorhoofd; het oog was flaauw, ingevallen, de blik treurig, het bindvlies een weinig rood, het aangezigt bleek, de tong meer droog en sterk witgeel beslagen, de dorst niet zeer hevig, de smaak vuil en leemachtig; het diep inademen met eenen droogen, korten, pijnlijken hoest verbonden, de regter zijde van den buik gezwollen en heet op het gevoel, en bij drukking doet zich daar eene brandende pijn gevoelen; de stoelontlasting is traag; de pis spaarzaam, donkerrood, vlammig; de pols menigvuldig, onderdrukt, klein en hardachtig.

Men gaf hem verzachtende pappen op de regter zijde van den buik, zettede hem eene dergelijke klisteer, en schreef inwendig voor:

℞. *Dec. rad. Alth., ex unc. β parat., unc.* viij,
Nitri depur. drachm. β,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Hord. c. Inf. Liquir.*

Den 10. Mei (6). De toestand des lijders is in hevigheid aanmerkelijk toegenomen; de hoest is menigvuldiger, met rijkelijke, dikke fluimen verbonden, de brandende pijn in de regter buikzijde heviger. Er volgden twee pappige stoelontlastingen. De pols is onderdrukt en hardachtig.

Aan de regter buikzijde werden 6 Bloedzuigers gezet; na het uitbloeden werd met de verzachtende pappen voortgegaan, en men schreef voor:

℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Sal. Ammoniac. depur. gran. xv,
Extr. Gram. drachm. ij.

Den 11. Mei (7). De lijder bevindt zich over het algemeen beter; op den hoest volgen rijkelijke

fluimen, de brandende pijn in de regter buikzijde heeft aanmerkelijk nagelaten; er wordt veel pis geloosd, die bleekgeel is, met een wolkje op den bodem. De pols is menigvuldig, meer vrij, vol en nog een weinig hardachtig.

Den 12. Mei (8). Gedurende den nacht ontstond een zweet, dat over het geheele ligchaam verbreid was, en groote verligting te weeg bragt.

Den 13. en 14. Mei. De nachten waren zeer rustig, de hoest zeldzamer, de regter buikzijde nog wel opgezet maar niet pijnlijk meer, de stoelontlasting volgde natuurlijk, de pis was bleekgeel, met een slijmig wolkje op den bodem.

Voorschrift:

℞. *Rad. Taraxac. unc.* j.
Coq. s. q. Aq. per quadr. hor.
Colat. unc. viij *express. add.*
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j.

De verzachtende pappen werden voortgezet.

Den 15. Mei (11). Vermits er eenige vloeibare stoelontlastingen volgden (*), werd voorgeschreven:

℞. *Dec. rad. Salep unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j.

Voorts: ℞. *Pulv. rad. Ipecac. gran.* ij,
—— *Diatragac. drachm.* j.
M. F. pulv. Divid. in dos. aeq. num. vj.
S. Driemaal daags een poeder te nemen.

Den

(*) Waarom werden deze ontlastingen, die bij een lijden der lever eenen onmiddellijken invloed op het zieke deel hebben, niet gerust aan zich zelve overgelaten? In de ziekte-geschiedenis worden geene omstandigheden opgegeven, die de poging, om dezelve te beperken, eenigzins regtvaardigen. (Aanmerking van den *Rec.* in de *Bibl. d. pract. Heilk.*, t. a. p.)

Den 18. Mei (14). De lijder bevindt zich zeer wél, de tong is vochtig en zuiverder, de eetlust begint te komen, de hoest is zeer zelden, de fluimen slijmig, het diep inademen ongehinderd, de regter buikzijde verdraagt de drukking, de opzwelling der lever is nog een weinig te voelen, de pis formeert een slijmig bezinksel, de stoelontlasting is natuurlijk. Het *Dec. Salep* en de *Pulv. ex Ipecac.* worden ter zijde gesteld, en alleen *Dec. rad. Tarax.* gegeven; voorts wordt voorgeschreven, om in de regter buikzijde in te wrijven:

℞. *Ungt. mercurial.*,
—— *Digital. purp.*, *ana drachm.* ij.

M. S. Driemaal daags, ter grootte eener boon, in te wrijven.

Onder voortzetting van deze behandeling nam de nog overgeblevene opzwelling der lever geheel af, en den 29. Mei werd de lijder gezond ontslagen.

Ontstekingachtige Zinkingkoorts met steekte in de zijde.
(*Febris inflammatoria catarrhalis cum dolore pleuritico.*)

H. M., 33 jaren oud, eene schrijnwerkersvrouw, van eene sterke ligchaamsgesteldheid, moeder van vier kinderen, en te voren altijd gezond, kreeg, den 26. April 1820, ten gevolge van koud drinken bij verhitting van het ligchaam, koortsbewegingen, waarop al spoedig hoofdpijn en steekten in de linker zijde der borst volgden.

Zij bediende zich van verschillende middelen, doch zonder gevolg, waarom zij zich, na verloop van 14 dagen, den 9. Mei 1820, in het algemeen ziekenhuis begaf. Zij klaagde over hevige pijnen

in het voorhoofd en boven de oogen, welke rood en glinsterend waren; de wangen rood, de tong een weinig wit beslagen, de dorst matig, de hoest aanhoudend, met fluimen, die naar etter geleken; het diep inademen, door hoesten en stekende pijnen in de linker zijde der borst, moeijelijk; de ligging alleen op den rug en de regter zijde mogelijk; de stoelontlasting traag, de pols matig menigvuldig, vol, gespannen en wat hardachtig.

Er werden haar 6 Bloedzuigers op de lijdende plaats gezet (*), verzachtende pappen opgelegd, en inwendig het volgende voorgeschreven:

℞. *Sem. Lini drachm.* ij.

F. dec. per quadr. hor. Col. unc. viij *add.*

Extr. Liquir. drachm. j.

Voorts dagelijks 's morgens en 's avonds een poeder uit een half grein *Extr. Hyosc.* met acht greinen Suiker.

Na het aanleggen der Bloedzuigers lieten de pijnen in de borst na, de hoest verminderde, en den 11. Mei ontstonden reeds kritische ontlastingen door zweet, en pis met een roodachtig bezinksel en beslag aan het glas.

De ligging was op beide zijden mogelijk, het diep inademen ongehinderd, de fluimen verminderden dagelijks in hoeveelheid.

Alle

(*) Wat bewoog den Arts hier geene Aderlating te doen? Immers niet de omstandigheid, dat de lijderes eerst op den 14den dag der ziekte in zijne behandeling kwam? Voor het overige wordt deze ziekte-geschiedenis onder het opschrift: Ontstekingachtige Zinkingkoorts met steekte in de zijde, medegedeeld, zonder dat het zinkingachtig karakter aan den Lezer kennelijk wordt. (Aanmerking van den *Rec.* in de *Bibl. d. pract. Heilk.*, t. a. p.) — In alle geval is het Latijnsche opschrift gepaster.

V. E.

Alle ziekte-verschijnselen hielden allengskens op, en de lijderes verliet, den 15. Mei, gezond het ziekenhuis.

Zinkingkoorts van een langdurig beloop.
(*Febris catarrhalis protracta*).

K. D., eene dienstmeid van 19 jaren, van eene vrij sterke ligchaamsgesteldheid en sanguinisch temperament, werd, na eene verkoeling, door koude met daarop volgende hitte aangetast, die dagelijks met elkander afwisselend zich vertoonden. Hierbij voegden zich eene drukkende pijn boven de oogen en hoest. Zij achtte, tien dagen lang, deze toevallen niet, tot dat ongemakken op de borst en matheid haar noodzaakten, hulp te zoeken. Den 23. November 1821 werd zij, in den volgenden toestand, in het *clinicum* opgenomen:

Drukkende pijn in het voorhoofd, het bindvlies rood, de oogen tranend en gevoelig voor het licht, de wangen hoogrood, de neus verstopt, de tong vochtig en wit beslagen, de dorst groot, de smaak vuil, de hoest droog, de ademhaling vrij, doch bij het diep inademen met wat spanning en benaauwdheid verbonden; de stoelontlasting traag, de pis rood, met een bovendrijvend wolkje; de pols menigvuldig, vol en wat gespannen.

Voorschrift:

℞. *Rad. Alth. unc. β.*
Coq. s. q. Aq. per quadr. hor.
Sub fin. infund.
Flor. Papav. Rhoead. drachm. ij.
Stent in digest. calid. adhuc per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*

 Ni-

Nitri depur. scrup. j,
Syrup. Samb. unc. β.
Voorts verzachtende pappen op de borst.

Daar deze ziekte in haar eerste tijdperk geheel verwaarloosd werd, kon men in de eerstvolgende dagen geene *crisis* verwachten. De hoofdpijn verminderde wel onder het voortzetten van het gebruik dezer medicijn, de oogen werden minder gevoelig, de hoest bedaarde, er volgden slijmige fluimen, de pijn op de borst verdween allengskens geheel; maar de koorts duurde voort, zich des avonds verheffende, en des morgens met een onvoldoend zweet eindigende; de pis bleef nog altijd met een wolkje voorzien.

Eerst op den 21sten dag der ziekte kwamen kritische ontlastingen door pis en zweet te voorschijn; nu namen de koortsbewegingen af, de fluimen volgden met groote verligting, de pis zettede hare *crises*, vier dagen lang, voort, de ziekte-verschijnselen verdwenen allengskens, en de lijderes verliet den 18. December volkomen gezond het ziekenhuis.

3) RHEUMATISCHE KOORTSEN.

(*FEBRES RHEUMATICAE.*)

Onder den naam van Rheumatische Koorts verstaat men eenen geringeren graad van ontstekingskoorts, van eenen aanhoudend-nalatenden *typus*, verbonden met plaatselijke aandoening der vezelachtige deelen of der weivliezen, die zich door scheurende, uitgebreide en rondtrekkende pijnen te kennen geeft.

Waar vezelachtige deelen of weivliezen in het ligchaam zich bevinden, kan het Rheumatisme ontstaan;

staan; het is voor deze deelen datgene, hetwelk de zinking voor de slijmvliezen is.

Tot de vezelachtige deelen, die zich door eene witte, glinsterende kleur te kennen geven, behooren: 1. Vliezen, als: het harde hersenvlies, het witte vlies des oogs, de bekleedende vliezen der spieren, de scheeden der pezen, de peesachtige uitbreidingen, de scheeden der zenuwen, het beenvlies, de buitenste gewrichtsbeurzen, de witte rok des zaadbals, het tweede vlies der milt en der nieren. 2. Bundels: de pezen en banden.

Tot de weivliezen, die overal dubbele zakken formeren, worden geteld: de binnenste plaat van het harde hersenvlies, het spinnewebvlies, het borstvlies, het hartzakje, het buikvlies en deszelfs verlengsels, de scheederok van den zaadbal, de vliezen, die het gewrichtsvocht bevatten.

Daar het stelsel van vezelachtige deelen en weivliezen door het geheele ligchaam verbreid is, en onderling in eene naauwe verbinding en verwandschap staat, blijkt hieruit, dat de rheumatische ziekten onder de verschillendste beelden, en op velerlei wijze rondtrekkend, verschijnen kunnen.

Het is merkwaardig, dat deze deelen, die in eenen gezonden toestand beroofd van —, of althans zeer arm aan zenuwen, en ongevoelig zijn, bij eene ziekelijke gesteldheid door zeer verhoogde gevoeligheid en hevige pijn boven anderen uitmunten.

Of de rheumatische koortsen beginnen te gelijk met het plaatselijk lijden, óf het plaatselijk lijden ontstaat vroeger of later dan de koorts.

De verschijnselen der koorts zijn: geringere koude en hitte, dan bij de ware ontstekingachtige koortsen, met duidelijke nalatingen en verheffin-

 gen,

gen, vooral des avonds; hoofdpijn, gebrek aan eetlust, dorst, traagheid der stoelontlasting; de nachten zijn kwellend, met een algemeen, rijkelijk, dikwijls kleverig zweet, dat evenwel geene verligting verschaft; de pis is spaarzaam, geel of rood, naderhand formeert zich in dezelve een wolkje, vervolgens een wit beslag aan het glas, en een rijkelijk, zemelachtig, roodaardachtig, dikwijls zandachtig bezinksel. De pols is menigvuldig, gespannen, hardachtig, toereikend krachtig; doch heeft de koorts een heviger ontstekingachtig karakter, dan is hij sterk, vol en hard.

Het plaatselijk lijden geeft zich te kennen door scheurende, woelende, stekende pijn, welke somwijlen met eene bleeke of roodachtige zwelling in deelen, die aan de oppervlakte gelegen zijn, verbonden is; de beweging en verrigting van het deel zijn moeijelijk; de geringste aanraking of schudding van het ligchaam vermeerderen de pijn buitengemeen; zij heeft eene bijzondere geneigdheid, om van plaats te veranderen, in alle deelen rond te trekken, zich, dikwijls met buitengemeene snelheid, naar ver afgelegene deelen te verplaatsen, en zich dan op eene plaats vast te zetten. Deze pijnen houden gelijken gang met de hevigheid der koorts, zijn zeer kwellend, dikwijls ondragelijk.

Het beloop dezer koortsen is van duidelijke nalatingen en vooral van nachtverheffingen vergezeld; derzelver duur strekt zich tot op den 7den, 14den of 21sten dag uit; zij beslissen zich door duidelijke *crises* van zweet, dat met verligting ontstaat, en van pis met bezinksel, dikwijls ook door huiduitslag, vooral door rood gierstuitslag. Zeer dikwijls blijven evenwel nog, gedurende eenen langen tijd, lastige pijnen over. De

De rheumatische toestand komt ook dikwijls voor, zonder van koorts vergezeld te zijn.

Oorzaken. Een bijzondere aanleg is dikwijls aangeboren, of door te warme behandeling der huid of ook door onderscheidene ambachten verkregen.

Vette, volbloedige, aan aanbeijen lijdende (*) menschen, en zulken, die reeds meermalen door rheumatische toevallen aangetast werden, zijn voornamelijk wederom tot dezelve geneigd.

Onder de gelegenheids-oorzaken is verre weg de meest voorkomende de stoornis van de verrigting der huid, en dus het vatten van koude, vooral van eene plotselinge, op het verhitte ligchaam, of slechts op een gedeelte van hetzelve, werkende koude, als: door togtlucht, sterke beweging tegen den wind in, schielijke verwisseling van kleederen, kouden drank, afwisseling van het weder, door vochtige koude in de lente en den herfst, door koude avonden en warme dagen. Vandaar dat de rheumatismen zoo dikwijls algemeen en in zekere streken heerschen. — Buitendien kunnen gemoedsbewegingen, hevige inspanningen en verrekking der spieren, gehinderde gal-afscheiding, smet-

(*) Bij menschen, die aan aanbeijen lijden, kan de bijzondere geneigdheid tot rheumatismen wel niet door de ondervinding aangetoond worden. Zulk eene bijzondere geneigdheid kan men veeleer bij personen aanwijzen, die bij de minste beweging in zweet geraken, en wier huid op eene gelijksoortige wijze tot zweet, als het darmkanaal van anderen tot doorloop, geneigd is: Dezulken hebben reeds vóór het rheumatisme bijna altijd een verschijnsel van hetzelve, namelijk het vergeefsche zweeten, aan hun ligchaam. (Aanmerking van den *Rec.* in de *Bibl. d. pract. Heilk.*, t. a. p.)

smetstoffen, gebreken in de voeding, onderdrukt huiduitslag en bloedvloeijingen pijnen te weeg brengen, die met rheumatismen overeenkomst hebben.

Uitgangen. De rheumatische koortsen eindigen in gezondheid: door kritisch zweet en pis; het plaatselijk lijden door het ophouden der pijn en wederkeerende verrigting van het deel; intusschen blijft dikwijls eene bijzondere geneigdheid tot instortingen voorhanden.

In andere ziekten: de koorts kan een waar ontstekingskarakter aannemen, of tot een gastrisch of zenuwachtig karakter, of tot tusschenpoozende koorts overgaän.

Het plaatselijk lijden gaat zeer ligt in langdurige pijnen (*Rheumatalgia*) over; of in weiachtige uitzweetingen, en dus in gezwellen en ophoopingen van water; of in afscheiding eener kalkachtige stof, in vergroeijing, zeldzamer in ettering, die nooit goedaardig is.

In den dood eindigen rheumatische koortsen op zich zelve zelden; intusschen kan dezelve door een al te hevig lijden van edele deelen en vooral door ziekte-verplaatsingen volgen.

Voorspelling. De voorspelling bij rheumatische koortsen is, wanneer zij niet zeer edele deelen aantasten, over het geheel niet ongunstig: het lijden is meer kwellend, dan gevaar dreigend; doch het overgaan van het eene naar het andere deel is altijd bedenkelijk. — Wanneer rheumatische pijnen schielijk, tegen alle verwachting, verdwijnen, en edele deelen aantasten, dan ontstaat meestal een allergevaarlijkste toestand.

Verdeeling. De rheumatische koortsen vervallen:

1.

1. Naar hare zuiverheid, in zuivere en ingewikkelde.

De zuivere geven zich te kennen door den beschrevenen, matig verhoogden, meer toereikenden toestand der krachten, en afwezigheid van eenig bijkarakter.

De ingewikkelde zijn: de ware ontstekingachtige, zinkingachtige, galachtige, slijmachtige en zenuwachtige Rheumatische koorts.

De ware ontstekingachtige Rheumatische koorts, het heet Rheumatisme (*Febris Rheumatica inflammatoria* (*phlegmonosa*), *Rheumatismus acutus inflammatorius*), komt dikwijls voor.

Dezelve wordt onderkend door de bijgevoegde verschijnselen van ware ontstekingskoorts, door den meer gestreng-aanhoudenden *typus*, groote hitte, hevigen dorst; door de op ééne plaats zich vastzettende, hevige pijn, waarbij het deel meestal, wanneer het nabij de oppervlakte ligt, onder eene vermeerderde hitte, opzwelt, en voorts in zijne verrigtingen gestoord is, en niet de geringste aanraking verdraagt. De pis is meestal hoogrood en vlammig, en wordt naderhand troebel; de pols is versneld, vol en hard; het bloed formeert eene ontstekingskorst.

Deze ware ontstekingachtige rheumatismen tasten voornamelijk jonge, bloedrijke, aan het gebruik van geestrijke dranken overgegevene, door hunne bezigheid veel aan togtlucht bloot gestelde, aan onderdrukte bloedvloeijingen lijdende menschen aan.

Zinkingachtige Rheumatische koortsen hebben, bij de scheurende pijn, de verschijnselen van aandoening der slijmvliezen.

2. Naar de verbinding met het plaatselijk lijden ver-

verkrijgen de rheumatismen verschillende benamingen, als: rheumatische koorts in het hoofd (*Febris rheumatica cephalica*), rheumatische hersenvliesontsteking, rheumatische oog–, oor–, tand– en keelpijnen, stijve hals, rheumatisch zijdewee (*Pleuritis rheumatica et spuria, s. Rheumatismus musculorum intercostalium*), rheumatisch kolijk, rheumatische doorloop, – persloop, rheumatische buikvlies–, darm– en pisblaasontstekingen.

Voorts heeft men de volgende bijzondere soorten van plaatselijk lijden:

Het Rheumatisme (*Rheumatismus acutus artuum*), met spannende, scheurende, de beweging belemmerende pijn in de ledematen, welke dikwijls zwellen, heet en wat rood zijn, en vaak door uitwaseming geheel vochtig worden, waardoor de pijn vermindert.

De rheumatische Gewrichtsontsteking (*Rheumatismus inflammatorius articulorum, Arthritis rheumatica*), met rondtrekkende, stekende, en vervolgens in een of meer, somwijlen in alle gewrichten zich vastzettende pijn en koorts. Dikwijls formeert zich in dezelve een heet, rood, niet de geringste aanraking gedoogend gezwel, met een onuitsprekelijk gevoel van pijn, angst en geheel belemmerde beweging.

Het Lendenwee (*Lumbago*). Hetzelve heeft zijne zitplaats in de vliezen en banden der lenden, in de streek van het kruis, somwijlen aan het staartbeentje. De pijn wordt door elke beweging, oprigting van het ligchaam, nederzitten en buigen van de dijen vermeerderd; de lijders moeten voorover gebukt gaan; het is hun, alsof de streek van

het

het kruis zoude breken. — Deze pijn deelt zich ligtelijk tot aan de lendenspier mede.

Het Heupzenuwwee (*Ischias nervosa Cotunnii*). Hier strekt zich de pijn naar den loop der heupzenuw (*nervus ischiadicus*) uit, en dus van den grooten draaijer en van het heiligbeen, aan de buitenzijde der dij, tot onder het kniegewricht, en van het hoofd des kuitbeens tot aan den uitwendigen knokkel en in den voet (*Ischias postica*). De lijder gelooft, dat hij zich verstuikt heeft. Dikwijls eerst na verloop van weken wordt de pijn aanmerkelijker, borend; zij zit in de diepte, en wordt bij uitwendige drukking heviger. Het gaan wordt zeer moeijelijk, de lijder sleept het lijdende been met vrees achterna; somwijlen wordt het korter. Verlamming, verkwijning van de spieren der heup en des beens, en algemeene uittering kunnen de treurige gevolgen daarvan zijn.

In zeldzame gevallen, wanneer de ziekte hare zitplaats in de dijzenuw heeft, strekt zich de pijn van de heup naar de lies en langs de binnenzijde der dij tot in de kuit uit (*Ischias antica*); en eene drukking op de plaats, waar de zenuw onder den band van *Poupart* uit het bekken te voorschijn komt, vermeerdert de pijn.

Het Heupgewrichtswee (*Morbus coxarius, acetabuli et capitis femoris, Coxalgia*) geeft zich te kennen door pijn, vlugtige steekten in het gewricht, spoedige vermoeijenis na eene beweging, met koortsbewegingen des avonds; eene sterke drukking vermeerdert de pijn. — Naderhand wordt de gang onzeker, met dikwijls stronkelen, kreupelheid en naslepen van het been. — Het been wordt allengskens langer, de groote draaijer keert zich bui-

buitenwaarts, eene zeer hevige pijn in de knie van de lijdende zijde kwelt vooral des nachts, er komt eene algemeene vermagering bij, vergezeld van eene uitterende koorts. — In het vervolg wordt het been allengskens korter, de pijn in de knie duurt voort, de bil zwelt. — Eindelijk breekt het gezwel open, dat een etterachtig en bedorven vocht ontlast, en de dood volgt onder toevallen van de grootste verzwakking.

De Aangezigtspijn (*Dolor Fothergillii*) heeft hare zitplaats in de streek, waar de onderste oogkuilszenuw zich met de takken der aangezigtszenuw (*portio dura nervi septimi*) verbindt. Somwijlen gaan aan dezelve eene spannende gewaarwording in de raak, in den neus en boven de oogen, jeukte en kitteling van deze deelen vooraf. Dikwijls ontstaat zij eensklaps met eene uiterst hevige, knagende, scheurende pijn, die ter zijde van de vleugels van den neus meestal slechts aan ééne zijde van het aangezigt woedt, en door de geringste aanraking, zelfs door de beweging der spieren van het aangezigt, zeer toeneemt. Derzelver duur is korter, wanneer de hevigheid der pijn grooter is, en zij keert in aanvallen van eene minuut tot een half uur weder. Bij de nalating volgt eene vermeerderde afscheiding van tranen en speeksel, en de pijnlijke plaats zwelt meestal wat op.

Behandeling. De aanwijzing bij rheumatische koortsen is: 1. Het voortwerken der oorzaak te beperken. 2. De koorts volgens haar karakter te behandelen. 3. Het plaatselijk lijden naauwkeurig in het oog te houden, en de hevigheid der pijn te verzachten.

Is de rheumatische koorts in haar karakter zui-

ver

ver (eenvoudig), dan vereischt de matig verhoogde toestand der kracht eene zacht ontstekingwerende geneeswijze met in acht neming van het onderhouden der huiduitwaseming, zonder evenwel zweet uit te persen. — Tot dit oogmerk zijn voldoende: laauwe, niet prikkelende drank, *Althaea, Verbascum, Gramen, Rob Sambuci, Syrupus Sambuci, Sal Ammoniacum.*

Is de darmontlasting te traag, dan moeten verzachtende klisteren en geringe giften van zacht werkende middelzouten toegediend worden.

Het plaatselijk lijden verdraagt geene vochtige warmte; maar plaatselijke, drooge warmte en inwikkeling van het deel in warme doeken, gewast taf, werk, hennep of flanel werken weldadig.

Is echter de koorts tot een waar ontstekingachtig karakter toegenomen, dan is de krachtigere ontstekingwerende geneeswijze aangewezen; en alsdan moeten *Nitrum*, middelzouten, en, bij nog hoogere graden der ziekte met hevige hitte, vastzittende pijn en eenen gespannen, harden pols, Aderlatingen aangewend worden.

De behandeling der plaatselijke ontsteking rigt zich naar derzelver hevigheid en de belangrijkheid van het aangetaste deel, zoo dat nu eens plaatselijke, dan eens algemeene bloedontlastingen kunnen aangewezen zijn. – Ook worden hier verzachtende, laauwe stovingen en pappen, die echter door hare zwaarte niet lastig mogen zijn, en bij welker verwisseling geene verkoeling van het deel mag plaats hebben, gebruikt, maar slechts zoo lang voortgezet, als dringend noodzakelijk is, en vervolgens keere men tot de drooge warmte weder.

Zinkingachtige rheumatische koortsen vereischen

de

de verbinding der geneeswijze, die bij de zinkingen is opgegeven.

Heeft de koorts hare *crises* gehad, en duren de pijnen voort, dan zijn zachte, uitwaseming bevorderende en eigendommelijk werkende middelen aangewezen.

Hiertoe behooren: *Flores Sambuci, Dulcamara, Spiritus Mindereri, Tartarus emeticus* in kleine giften, *Flores Sulphuris, Sulphur auratum Antimonii, Aethiops antimonialis, Extractum Aconiti, Extr. Hyoscyami, Pulvis Doveri, Calomel,* naar omstandigheden *Camphora.*

Uitwendig: Mostaardpappen, Spaanschevlieg-pleisters, *Linimentum volatile*, Braakwijnsteenzalf, Kwikzalf, laauwe baden (*).

De bijzondere plaatselijke aandoeningen maken verschillende wijzigingen in de behandeling noodig.

Over het algemeen is eene gelijkmatige warmte, — wanneer Bloedzuigers aangewezen zijn, derzelver aanlegging met vermijding van alle verkoeling, — en rust van het lijdende deel noodzakelijk. Spaanschevlieg-pleisters mogen eerst, nadat de hevigheid der koorts gebroken is, aangelegd worden: zij vermeer-

---

(*) De ligt mogelijke verplaatsing der rheumatismen, de onloochenbare, goed waargenomen gevallen van derzelver overgang naar inwendige deelen, b. v. naar het hart, hadden den Schrijver behooren aan te zetten, om voor het onvoorzigtig gebruik van uitwendige middelen te waarschouwen, vooral omdat hij Wondartsen onderwijst, die geneigd zijn dezelve te bezigen; doch wij zien hem zelfs (bladz. 203) van de Kamfer in een smeersel gebruik maken, — een middel, dat, uit hoofde van zijne eigenschap, bij het uitwendig gebruik, rheumatismen naar inwendige deelen te verdrijven, bij vele ervarene praktische Artsen met reden verdacht is. (Aanmerking van den *Rec.* in de *Bibl. d. pract. Heilk.*, t. a. p.)

meerderen anders slechts de pijn en de onbewegelijkheid; daarentegen werken zij bij rheumatismen zonder koorts voortreffelijk. – Bij het heupzenuwwee doen vooral Bloedzuigers of Koppen aan de dij en het aanleggen van Spaanschevlieg-pleisters onder het hoofd des kuitbeens, ter plaatse waar de kuitbeenszenuw naar buiten komt, groote diensten.

Treden de rheumatismen terug, en verplaatsen zij zich op een edel deel, dan volgt eene allergevaarlijkste ontsteking. Deze ontsteking moet, zonder uitstel, met alle kracht antiphlogistisch behandeld worden, terwijl men het rheumatisme door prikkelende middelen, als: Mostaardpappen, Spaanschevlieg-pleisters, Mierikwortel, wrijvingen, enz., op zijne vorige plaats tracht terug te brengen.

De leefregel moet met de geneeswijze, volgens de reeds opgegevene grondregels, overeenkomen; te groote hitte, vochtigheid en togtlucht moeten zorgvuldig vermijd worden.

P r a k t i s c h e   r e g e l s. Men overhaaste zich bij rheumatische koortsen niet, want het door de natuur voorgeschreven beloop gedoogt geene verkorting.

Men overdrijve het niet met de plaatselijke warmte, en zoeke het zweet niet te dwingen: het volgt, onder eene behoorlijke leiding der koorts, van zelf; daarom is het volstrekt verkeerd, om dadelijk in den beginne, zonder onderscheid, de zoogenaamde zweetdrijvende middelen te gebruiken: ontstekingachtige rheumatische koortsen worden daardoor slechts verergerd. — De aanhoudende pijnen, die zoo ligtelijk overblijven, zijn dikwijls het gevolg van de niet doelmatig ondernomene leiding der koorts.

ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Zuivere (eenvoudige) Rheumatische Koorts.
(*Febris rheumatica simplex.*)

S. K., 26 jaren oud, eene dienstmeid, van eenen sterken ligchaamsbouw, verheugde zich over eene onafgebrokene gezondheid. Sedert haar 15de jaar waren de maandstonden altijd regelmatig verschenen. Den 22. Mei 1822 vattede zij, op eene plaats, die zeer aan togtlucht was blootgesteld, eene koude. Reeds tegen den avond werd zij door koude rillingen met daarop volgende hitte en hoofdpijn aangetast; in den nacht voegden zich daarbij hevige, scheurende pijnen in de bovenste ledematen en algemeene loomheid; des morgens was zij niet in staat, het bed te verlaten. Onder het gebruik van verschillende huismiddelen bragt zij 8 dagen door, en zweette altijd veel bij nacht, zonder verligting te gevoelen.

Zij werd, den 30. Mei (8), in den volgenden toestand, in het *clinicum* opgenomen: Pijnen in het voorhoofd en de kruin, de tong zuiver, de dorst vermeerderd, de borst en de onderbuik vrij; de lijderes klaagde over scheurende pijnen in de beide bovenste ledematen, vooral in de gewrichten der schouders; deze deelen waren bij het aanraken zeer gevoelig, de warmte der huid toegenomen, de huid zelve meer droog; er volgde dagelijks stoelontlasting, de pis was een weinig rood, de pols versneld met eenige spanning en hardheid.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Rob Sambuc. unc. β.

Voor drank: *Dec. Hord. cum Infus. Liquir.*

War-

Warme, rustige verhouding in het bed, bedekking der schouders met warme doeken.

Den 31. Mei (9). De lijderes bragt den nacht, uit hoofde van het toenemen der scheurende pijnen in de oksels, zeer onrustig door; zij sliep in het geheel niet, des morgens duurde de hoofdpijn nog voort; er kwamen suizingen in de ooren met hardhoorigheid bij, en er waren eenige vloeibare stoelontlastingen gevolgd; de overige verschijnselen zijn dezelfde.

Voorschrift: Behalve de boven gezegde medicijn, de volgende poeders:

℞. *Pulv. rad. Ipecac. gran.* ij,
Sacch. alb. drachm. j.
M. F. pulv. Divid. in dos. aeq. num. vj.
S. Om de drie uren een poeder te nemen.

Den 1. Junij (10). De lijderes heeft, gedurende den nacht, weinig geslapen, maar veel gezweet; de hoofdpijn duurt nog voort, de pijn in de schouders is minder hevig, de dorst nog altijd groot; er volgden twee pappige stoelontlastingen; de pis is rood met een wolkje, de pols matig menigvuldig en zacht.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Gramin. unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij,
Rob Sambuc. unc. ß.

Voor drank: *Dec. Salep cum Sacchar.* — Alleen des avonds een poeder te nemen.

Den 2. Jun. (11). De lijderes bevindt zich in alle opzigten beter; des nachts ontstond wederom een rijkelijk zweet, onder eenen gerusten slaap. De hoofdpijn heeft nagelaten, gelijk ook de scheurende pijn in de schouders; de dorst is matig, er komt eenige eetlust, de warmte der huid is natuur-

 lijk,

lijk, de pols zacht, matig menigvuldig; de pis troebel, met een wolkje en beslag aan het glas.

Het voorschrift bleef, zonder eenige verandering, hetzelfde.

Den 3. Jun. (12). De lijderes sliep, gedurende den nacht, gerust, en is zonder eenige pijnlijke gewaarwording. Zij verlangt dringend naar eten. Dezelfde medicijn wordt voortgezet, en, met betrekking tot de diëet, melkspijs gegeven.

Den 4. Jun. (13). Met snelle schreden keert de vorige gezondheid terug; er worden geene ziekteverschijnselen meer waargenomen.

De medicijn werd ter zijde gesteld, en de gewezene lijderes, den volgenden dag, gezond ontslagen.

Ontstekingachtige Rheumatische Koorts van eenen matigen graad.
(*Febris rheumatica inflammatoria mitior.*)

D. L., 35 jaren oud, eene naaister, van eene vrij sterke ligchaamsgesteldheid, werd, zonder bekende oorzaak, door hevige hoofdpijnen, koude en hitte aangetast, al spoedig ontstond een vermeerderde dorst, loomheid en zwaarte in de leden, en in de beenen een scheuren, hetwelk vooral in het gewricht van den linker voet hevig was; zij bragt aldus 8 dagen door, eer zij hulp zocht. Den 1. Mei 1817 werd zij in het *clinicum* opgenomen.

De ziekte-verschijnselen, die zich opdeden, waren de volgende: stekende hoofdpijn, drukking boven de oogen, het aangezigt rood, de tong wit beslagen, de smaak vuil, de dorst groot, de ademhaling niet geheel vrij, met hoesten gepaard gaande; de onderbuik onpijnlijk, de warmte van het ligchaam een weinig verhoogd, dagelijksche stoel-

ont-

ontlasting, de pis vrij rood, matige pijn in de onderste ledematen, vooral in den linker voet; de pols matig menigvuldig, hardachtig en gespannen.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Gramin. unc.* viij,
Tart. tartaris.,
Extract. Gramin., *ana drachm.* ij.

Voor drank: *Dec. Hordei cum Oxymell. simpl.*

Den 2. Mei (9). De hoofdpijnen zijn zeer hevig, en zoo ook duren de scheurende pijnen in de onderste ledematen voort, die de lijderes, vooral des nachts, verontrusten; er volgde eenmaal stoelontlasting. Men schreef eene Mostaardpap tusschen de schouders voor, en vervolgde met het overige.

Den 3. Mei (10.) De lijderes sliep weinig gedurende den nacht, doch zweette algemeen en sterk; de hevigheid der hoofdpijn heeft wat nagelaten, gelijk ook de scheurende pijn in de onderste ledematen; er volgde tweemaal stoelontlasting, de pols is nog altijd hardachtig, zonder zeer menigvuldig te zijn.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Nitri depur. drachm. β,
Oxymell. simpl. unc. β.

Bij het avondbezoek klaagde de lijderes over pijnen in de lendenstreek, die ook bij het betasten zeer gevoelig was. Men beval daarom 6 bloedige Koppen te zetten.

Den 4. Mei (11). De bloedontlasting had het gewenschte gevolg, de pijn was bijna geheel verdwenen, en de lendenstreek gedoogde nu de betasting goed. De overige verschijnselen waren dezelfde, gelijk ook den volgenden dag.

Den 6. Mei (13). De hoofdpijn is nog altijd zeer lastig voor de lijderes, ofschoon zij niet meer

zoo hevig is; gedurende den nacht volgde een algemeen rijkelijk zweet, met groote verligting van de pijnen in de ledematen; de koorts is matig.

Voorschrift: Behalve het voortgezet gebruik der medicijn, Spaanschevlieg-pleisters achter de beide ooren.

Den 7. en 8. Mei (14 en 15). De hoofdpijnen zijn zeer verminderd, de nachten rustig, de eetlust neemt toe, de scheurende pijn in de onderste ledematen neemt dagelijks af. Sedert 48 uren volgde geene stoelontlasting. De pis is bleekrood met een wolkje, de warmte der huid natuurlijk, de pols niet koortsig.

Voorschrift: ℞. *Aquae comm. unc.* vj,
Tinct. Rhei aquos. drachm. vj,
Tart. tartaris.,
Extr. Gramin., *ana drachm.* ij.

Van den 9. tot den 12. Mei (16–19). Allengskens zijn alle pijnen in de beenen verdwenen, het hoofd is vrij, de slaap bij nacht rustig, meestal van een, over het geheele ligchaam verbreid, zweet vergezeld; de eetlust is voortreffelijk, er volgt dagelijks stoelontlasting. Er is nog een ligte hoest, die der lijderes vooral des nachts lastig is, overgebleven; daarom werd voorgeschreven:

℞. *Lichen. Island.*,
Rad. Polygal. amar., *ana drachm.* ij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Extr. Liquir. drachm. j.

Onder het gebruik van deze medicijn, dat eenige dagen voortgezet werd, verdween ook de hoest, zoo dat de gewezene lijderes, den 17. Mei, volkomen gezond het ziekenhuis verliet.

Rheu-

Rheumatisch-gastrische Koorts bij eene zwangere.

(*Febris rheumatica gastrica in gravida.*)

K. A., eene in de vierde maand zwangere vrouw, 30 jaren oud, van eene middelmatige ligchaamsgesteldheid en phlegmatisch temperament, te voren steeds gezond, werd, ten gevolge eener verkoeling, veroorzaakt door met bloote voeten in ruw weder bij nacht uit te gaan, door koude met afwisselende hitte aangetast. Hierbij voegden zich pijnen in het voor- en achterhoofd, zure oprispingen, bittere smaak, misselijkheid en braking van eene groene stof, drukking in de maag en rondtrekkende pijnen in de ledematen.

Zij werd, gedurende 4 dagen, door eenen Arts behandeld; doch daar haar toestand niet beterde, begaf zij zich, den 14. November, den 14den dag der ziekte, naar het *clinicum*.

Zij klaagde over hoofdpijn, vooral des nachts, flikkering voor de oogen, verloren' eetlust, bitteren smaak, zure oprispingen, vermeerderden dorst, misselijkheid en geneigdheid tot braken. De tong was wit beslagen; drukkende pijnen in de streek der maag, en scheurende pijnen in de bovenste en onderste ledematen; de stoelontlastingen menigvuldig en vloeibaar, de pols gelijkvormig, matig menigvuldig, vol en wat hardachtig. Men schreef voor:

℞. *Rad. Salep drachm. ß.*
Coq. s. q. Aq. ad dissol. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij,
Syrup. Diacod. unc. ß.

Den volgenden dag ontstond eene neusbloeding, waarop de hoofdpijnen aanmerkelijk nalieten. De

geneigdheid tot braken en de drukking in de maag, gelijk ook de doorloop, hielden op, en de scheurende pijnen in de ledematen verminderden. – Zij kreeg:

℞. *Rad. Gramin. unc.* j.
Coq. s. q. Aq. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij,
Sacch. alb. drachm. ij.

Den 17[den] dag der ziekte ontstond kritische pis met een roodaardachtig bezinksel; er volgde verligting van alle verschijnselen, en ook de eetlust keerde spoedig weder.

Den 23[sten] dag kwam de geneigdheid tot braken terug, waarom, behalve de bovenstaande medicijn, opbruisende poeders, naar het volgende voorschrift, gegeven werden:

℞. *Magnes. alb. gran.* xxxvj,
Sal. essent. acid. Tartar.,
Sacch. alb., *ana gran.* xviij.
M. F. pulv. Divid. in doses num. vj.
S. Driemaal daags een poeder, onder het opbruisen te nemen.

Hierop verdween de misselijkheid, de lijderes beterde van dag tot dag, en verliet, den 2. December, gezond het ziekenhuis.

Rheumatische Koorts met eenen stijven hals.
(*Febris rheumatica cum collo obstipo.*)

L. K., 27 jaren oud, eene dienstmeid, van eene matige ligchaamsgesteldheid, verkoelde zich, bij het bezorgen der wasch, en kreeg pijnen bij het slikken. Den volgenden dag overviel haar eene koude, waarop hitte volgde, die met zweet eindig–

digde; en trekkende, scheurende pijnen in den nek, die het bewegen en omdraaijen van het hoofd zeer pijnlijk en bijna onmogelijk maakten, voegden zich daarbij.

Den 3den dag ontstonden hevige hoofdpijnen, duizeling bij het oprigten van het hoofd en geneigdheid tot braken. Een geroepen Arts schreef een braakmiddel voor, waarop tweemaal braken volgde. De toevallen namen vooral tegen den avond toe, de verheffing hield gedurende den nacht aan, en beroofde de lijderes van rust en slaap. Zij kon het bed niet verlaten, en kwam, onder het aanhoudend toenemen der ziekte, den 5. Augustus 1813 (5), in het *clinicum*. De lijderes klaagde in het voor- en achterhoofd over hevig woedende, in den nek over trekkende en scheurende pijnen, die zich naar den regter schouder verbreidden; deze plaatsen waren bij het betasten zeer gevoelig, een weinig gezwollen, het buigen en omdraaijen van den hals zeer pijnlijk, de tong wit beslagen, de smaak bitter, de borst en de onderbuik vrij; er is dagelijks stoelontlasting, de pis is een weinig rood, de warmte van het ligchaam vermeerderd, de huid uitwasemend, de pols versneld, klein en zamengetrokken.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Gramin. unc.* viij,
Sal. mirab. Glaub.,
Extr. Gramin., ana drachm. ij,
Rob Sambuc. unc. β.

Voor drank: *Infus. flor. Verbasc. cum Saccharo*, laauw te drinken.

Tegen den avond ontstond eene verheffing, de warmte van het ligchaam was vermeerderd, de huid meer droog, de pols sneller, voller. Vermits

 nog

nog geene stoelontlasting gevolgd was, werd eene verzachtende klisteer voorgeschreven; de hals werd met doorwarmd werk van hennep omwikkeld.

Den 6. Aug. (6). Gedurende den nacht had de lijderes veel gezweet; bij het ochtendbezoek was de pijn in het voorhoofd verminderd, doch dezelve duurde met eene gelijke hevigheid in het achterhoofd en den nek, tot naar den regter schouder toe, voort, zoo dat de hals bijna onbewegelijk stijf was, en alleen onder groote pijnen kon bewogen worden. De tong nog altijd sterk geelachtig wit beslagen, de smaak bitter, de huid uitwasemend. Er werd geene verandering in de behandeling gemaakt.

Den 7. Aug. (7). De lijderes genoot, gedurende den nacht, meer rust; zij had wederom veel gezweet, en klaagde nog alleen over pijnen in het achterhoofd, den nek en den regter schouder, doch veel minder, dan te voren; ook is de beweging van den hals minder pijnlijk. De pis geel van kleur, de huidwarmte en de pols wijken weinig van den natuurlijken toestand af; er volgde ééne stoelontlasting.

Den 8. Aug. (8). De lijderes had in den afgeloopen' nacht slechts weinig gezweet, en gerust geslapen; des morgens zijn de pijnen in den nek en het achterhoofd, tot op eenige spanning na, verdwenen; de draaijing van den hals kan ligter geschieden; in den regter schouder is evenwel nog eene scheurende pijn voorhanden, die tot aan het gewricht van den elleboog trekt; de tong is nog geelachtig wit beslagen, de pols bedaard, de lijderes zonder koorts.

Voor-

Voorschrift:

℞. *Rad. Taraxac. unc.* j.
Coq. s. q. Aq. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Tinct. Rhei aquos. (*sine Sal. Tart. parat.*)
drachm. vj,
Spirit. Minder.,
Extr. Gramin., *ana unc.* β.

Den 9. Aug. (9). Toenemende beterschap; alleen in den regter schouder is nog een pijnlijk gevoel voorhanden. Behalve de medicijn werd nog het volgende smeersel gegeven:

℞. *Liniment. volat. drachm.* vj,
Camphor. scrup. j (*).

Onder deze, gedurende 4 dagen voortgezette, behandeling verdwenen alle pijnen en ongemakken; doch de stoelontlasting was meestal hard. Men deed daarom, in plaats van den *Spirit. Minder.*, 2 drachmen *Tartar. vitriol.* bij de medicijn, onder welker gebruik de stoelontlasting al spoedig regelmatig volgde, zoo dat de herstelde, den 15. Aug., volkomen wél het ziekenhuis verliet.

Ontstekingachtig-Rheumatische Koorts met plaatselijk lijden der gewrichten. (*Rheumatismus inflammatorius articulorum.*)

M. G., 28 jaren oud, een knoopenmaker, van eenen middelmatigen ligchaamsbouw, doorstond de kinderziekten gelukkig, en was, tot in zijn 28ste jaar, gezond, toen hij zich eens sterk verhittede en eensklaps verkoelde. Den volgenden dag gevoelde hij pijnen in de gewrichten, die, zonder het

(*) Omtrent dit smeersel leze men de aanmerking op bladz. 192. V. E.

het gebruik van eenig geneesmiddel, wederom verdwenen, maar, na verloop van 3 weken, veel heviger dan te voren wederkeerden. Hierbij voegden zich afwisselende koude en hitte, groote dorst, hoofdpijn en loomheid door het geheele ligchaam. In dezen ziekelijken toestand verrigtte hij toch nog drie dagen zijnen arbeid; doch toen nu de pijnen al te hevig werden, en hij in zijne woning, die buitendien zeer vochtig was, geene behoorlijke oppassing hebben kon, kwam hij, den 2. Februarij 1822 (den 5den dag der ziekte), in het *clinicum*.

Zijn toestand was deze:

De lijder klaagde over hoofdpijn, grooten dorst en geheel gebrek aan eetlust; zijne tong was meer droog dan vochtig, en geelachtig beslagen; bij het diep inademen gevoelde hij eene stekende pijn in de regter zijde der borst.

De pijnen in de ledematen waren zeer groot, vooral in de gewrichten van de beide handen, die tevens gezwollen, en bij de zachtste aanraking zeer pijnlijk waren. Sedert 4 dagen was geene stoelontlasting gevolgd; de huid was droog, de pols matig menigvuldig, sterk, vol en gespannen. Men schreef voor: ℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Nitri depur. drachm. ß,
Rob Sambuc. unc. ß.

Voorts verzachtende pappen over de borst, en eene verzachtende klisteer. De armen werden met werk van hennep omwikkeld.

Den 3. Febr. (6). De nacht werd door de hevige pijnen slapeloos doorgebragt; de koorts heeft eene grootere hevigheid, de pols is menigvuldig, gespannen en hard; de pis hoogrood; daarom werd

eene

eene Aderlating van 8 onsen gedaan, waarop de lijder, reeds na verloop van eenige uren, groote verligting bespeurde. – Het bloed formeerde eene ontstekingskorst.

Den 4. Febr. (7). De verligting duurt voort; des nachts volgde een rijkelijk zweet, de pijnen in de gewrichten hebben aanmerkelijk nagelaten, er was stoelontlasting geweest, de *crises* begonnen door het zweet en de pis, welke laatste in eene groote hoeveelheid geloosd werd, geheel troebel en ondoorschijnend was, en op den bodem van het glas een vrij dik, roodaardachtig bezinksel maakte. — Aldus bleef de toestand tot op den 6. Febr., toen er, uit hoofde van traagheid der stoelontlasting, in plaats van het *Nitrum*, drie drachmen *Sal mirab. Glaub.* bij de medicijn gevoegd werden.

Den 7. Febr. (10) vertoonde zich aan den hals een jeukend, wit gierstuitslag; voor het overige ging het den lijder wél, behalve nog eenige geringe pijnen in het gewricht van den linker schouder; de pis was nog roodachtig, maar zuiver en doorschijnend; de pols regelmatig.

De beterschap nam met iederen dag toe, de huid bleef bij voortduring in eene zachte uitwaseming, de pijnen verdwenen allengskens, en de vrije beweging der ledematen keerde weder.

Den 13. Febr. (16) werd hij hersteld ontslagen.

*

TWEE-

TWEEDE FAMILIE.

KOORTSEN MET EEN GASTRISCH KARAKTER; GASTRISCHE KOORTSEN.

(*FEBRES CUM CHARACTERE GASTRICO; FEBRES GASTRICAE.*)

Gastrische Koortsen noemt men de aanhoudend-nalatende koortsen, bij welke de spijsverteringswerktuigen, door schadelijke stoffen, die zich in dezelve bevinden, het voorname lijden uitmaken.

Deze schadelijke stoffen (onreinheden) komen door den mond in de maag en het darmkanaal, of ontwikkelen zich in het ligchaam zelf. — Hiertoe behooren: in te groote hoeveelheid gebruikte of onverteerbare voedingsmiddelen en andere stoffen, uitgestorte gal, slijm, bedorven maag- en darmsap, ontbonden bloed, wormen, drekstoffen.

Naar het onderscheid der schadelijke stoffen vervallen de gastrische koortsen in vier geslachten:

1. De Saburraalkoorts (*Febris gastrica saburralis*).
2. De Galkoorts (*Febris gastrica biliosa*).
3. De Slijmkoorts (*Febris gastrica pituitosa*).
4. De Wormkoorts (*Febris gastrica verminosa*).

1) SABURRAALKOORTS.

(*FEBRIS GASTRICA SABURRALIS.*)

Saburraalkoortsen zijn aanhoudend-nalatende koortsen, te weeg gebragt en onderhouden door onreinheden van de eerste wegen, welke uit te rijkelijk gebruikte of onverteerbare stoffen, of opgehoopte drekstoffen, bestaan.

De

De saburraalkoorts begint met loomheid en matige koude, waarop spoedig hitte volgt. Daarbij is het hoofd, in het voorhoofd en de slapen, pijnlijk; de tong vuilwit, dik beslagen; de dorst vermeerderd, de eetlust verloren; er is walging, misselijkheid, geneigdheid tot braken, zure en naar bedorven eijeren ruikende oprispingen, dikwijls wezenlijke brakingen, drukking en zwaarte in de streek der maag voorhanden. De onderbuik is meestal opgezet en pappig op het gevoel, met rommelingen, snijdingen en ontlasting van stinkende winden.

De stoelontlasting is verstopt of vloeibaar, somwijlen met onverteerde voedingsmiddelen vermengd.

De huid gemeenlijk tot uitwaseming geneigd, met een eigenaardig, zuur ruikend zweet.

De pis rood of geel, troebel of leemachtig; de pols versneld, vol en krachtig, niet hard; of zamengetrokken en onderdrukt, somwijlen onregelmatig.

Braking en doorloop hebben met verligting plaats.

Somwijlen komen nog vele andere verschijnselen daarbij, als: suizingen in de ooren, ijlingen, duizeling, hoest, pijnen in de ledematen, onderscheiden soorten van huiduitslag.

Het beloop dezer koortsen strekt zich van éénen dag tot eene of twee weken uit.

O o r z a k e n. Eenen bijzonderen a a n l e g bezitten menschen, die zwakke spijsverteringswerktuigen hebben, en zulken, wier spijsvertering, door eene zittende leefwijze, hartstogten, aanhoudend waken, koortsigen toestand, gestoord is.

De g e l e g e n h e i d s-o o r z a k e n zijn: in te groote hoeveelheid gebruikte of onverteerbare spijzen of dranken, vele geneesmiddelen, onderdrukking

der

der huiduitwaseming, ophooping van drekstof in de darmen.

Uitgangen: In gezondheid (in geringere graden dikwijls door de natuur alleen), door kritische brakingen, stoelontlastingen, pis en zweet.

In andere ziekten: In het ware ontstekingachtige karakter, door verhittende dranken, specerijen, onder eene ondoelmatige behandeling met geestrijke middelen; — in het zenuwachtige of rotachtige karakter, of ook in tusschenpoozende koortsen; voorts blijven dikwijls verschillende ongemakken over, als: gestoorde spijsvertering, maagkramp, winderigheid, doorloop.

In den dood op zich zelve niet, maar door overgang in andere ziekten.

Verdeeling. De saburraalkoortsen zijn zuiver (eenvoudig) of ingewikkeld. Zij vereenigen zich ligtelijk met ieder ander koortskarakter, zoo dat er ontstekingachtige, zinkingachtige, rheumatische, galachtige, slijmachtige, zenuwachtige en rotachtige Saburraalkoortsen zijn.

Bij de behandeling der saburraalkoorts bestaat de aanwijzing:

1. In het verwijderen van de oorzaak, dat is, in het uitvoeren van de schadelijke stoffen.

Bij deze koortsen is de mogelijkheid, om de oorzaak te verwijderen meermalen, dan bij alle andere, voorhanden.

Zijn de schadelijke stoffen nog in de eerste wegen, dan worden zij door braakmiddelen (*emetica*) of door stoelontlastingsmiddelen (*purgantia*) het spoedigste en het zekerste verwijderd.

Het is van belang derzelver gebruik naauwkeurig te bepalen:

Braak-

Braakmiddelen zijn aangewezen, wanneer de schadelijke stoffen naar boven streven (*saburra sursum turgens*).

Dit onderkendt men door eene onzuivere, vuil beslagene tong, pappigen smaak, dikwijls spuwen, kwaden reuk uit den mond, walging tegen spijzen, oprispingen, misselijkheid, geneigdheid tot braken, valsche brakingen, spanning in den hartkuil.

Alle deze toevallen zijn alleen en op zich zelve genomen nog niet toereikende; zij moeten volstrekt met de voorafgegane oorzaken naauwkeurig vergeleken worden.

Voorts moeten de schadelijke stoffen zich nog in de maag of het bovenste gedeelte des darmkanaals bevinden, en voor het uitbraken geschikt (bewegelijk) zijn (*saburra mobilis*).

De tegenaanwijzingen van het braken verdienen zorgvuldig in het oog gehouden te worden.

Deze tegenaanwijzingen zijn: 1. Volbloedigheid. 2. Sterke aandrang van bloed naar het hoofd en de borst, vooral bij personen, die aanleg tot beroerte of bloedspuwing hebben, of aan longtering lijden. 3. Ontsteking. 4. Breuken. 5. Zwangerheid, geneigdheid tot bloedvloeijingen uit de baarmoeder en miskraam. 6. Menschen, die zeer moeijelijk braken.

Alle deze tegenaanwijzingen gelden evenwel slechts betrekkelijk, en men moet daarom zien, of zij niet vooraf weggenomen of beperkt kunnen worden.

Tot de braakmiddelen behooren: *Tartarus emeticus* en *Radix Ipecacuanhae*.

De *Tartarus emeticus* werkt schielijker, doordringender en heviger, maar werkt ligtelijk naar beneden; de *Radix Ipecacuanhae* werkt langza-

mer, en heeft de bijeigenschappen van den braakwijnsteen niet; dezelve is daarom voor prikkelbare en gevoelige personen meer geschikt. Dikwijls worden beiden doelmatig, met elkander verbonden, toegediend.

Niet dadelijk op het braakmiddel, maar eerst dan, wanneer misselijkheid volgt, late men laauw water drinken, hetwelk ook, onder zekere omstandigheden, geheel alleen genomen, dikwijls als braakmiddel werkt.

Wanneer de schadelijke stoffen naar beneden streven (*saburra deorsum tendens*), dan zijn stoelontlastingsmiddelen aangewezen.

Zulks onderkent men: door opgezetheid, volheid en pappig gevoel van den onderbuik, door rommelingen en snijdingen in den buik, door ontlasting van winden, buikverstoptheid of ontlasting van weinige, vloeibare, of onverteerbare stoffen bevattende, bij uitstek stinkende drekstoffen, door een lang verblijf van de onreinheden in het darmkanaal, bij afwezigheid van de aanwijzingen voor het braken.

Tegenaanwijzingen zijn: Groote geneigdheid tot doorloop, ontsteking van het darmkanaal, reeds gedaalde levenskrachten, hardnekkige buikverstoptheid, die eerst door eene zachte, oplossende behandeling en gelijksoortige klisteren moet weggenomen worden.

Tot de meest gewone stoelontlastingsmiddelen behooren, onder de zacht afvoerende middelen (*eccoprotica*): *Cremor Tartari*, *Tartarus tartarisatus*, *Sal polychrestum Seignetti*, *Sal Ebshamense*, *Sal mirabile Glauberi*, *Tartarus vitriolatus*, *Tamarindi*, *Pruna*, *Manna* en oplossende klis-

klisteren; onder de eigenlijke purgeermiddelen (*purgantia*): *Rheum* en *Senna.*

In de gevallen, die verre het meest voorkomen, hebben echter de gelegenheids-oorzaken reeds te lang gewerkt, en daardoor zijn de toevallen van streving naar boven of naar beneden niet meer duidelijk voorhanden. Alsdan hebben de schadelijke stoffen vooraf eene voorbereiding noodig, om tot den uitvoer geschikt gemaakt te worden (*saburra mobilis reddita*). Dit geschiedt door de oplossende, meer of min doordringende geneeswijze, en wel door het toedienen van afkooksels van *Gramen, Taraxacum,* met zachte middelzouten, met kleine giften van *Tartarus emeticus*, met *Sal Ammoniacum* of met *Rheum* verbonden.

En door zulk eene behandeling worden dikwijls, met behulp van de geneeskrachten der natuur, de schadelijke stoffen bewerkt, allengskens ontlast, en de koorts maakt den overgang tot gezondheid door zachte *crises*, zonder eene doordringendere behandeling te behoeven.

2. Kan er niet onmiddellijk meer op de oorzaak (de schadelijke stoffen) gewerkt worden, dan moet men de koorts volgens haar karakter behandelen. In dit opzigt is de saburraalkoorts zuiver (eenvoudig) of ingewikkeld.

De eenvoudige Saburraalkoortsen zijn meestal van eenen toereikenden, slechts weinig verhoogden of onderdrukten toestand der krachten vergezeld, zoo dat, met betrekking tot het verwijderen der oorzaken, eene zachte, verkoelende, oplossende behandeling moet aangewend worden.

Hiertoe dienen: *Gramen, Taraxacum, Cichoreum,* middelzouten; bij geneigdheid tot doorloop,

Sal Ammoniacum in kleine giften; het toedienen van zuurachtige dranken, zomervruchten, plantenspijs, onthouding van alle geestrijke en specerijachtige stoffen.

Bij de ingewikkelde Saburraalkoortsen moet de langzame ontwikkeling en toeneming van het bijkarakter zorgvuldig in het oog gehouden worden.

Bij ontstekingachtige Saburraalkoortsen moet dus eene ontstekingwerende oplossende behandeling gevolgd worden; is het ontstekingachtige karakter hooger geklommen, dan het gastrische, hetgeen uit hoofde van den aanleg des lijders, door prikkelende, schadelijke stoffen, of ook door het toedienen van geestrijke en versterkende middelen, dikwijls het geval is, dan moet eene meer ontstekingwerende geneeswijze aangewend worden. — Hier moeten braakmiddelen in het geheel niet, of eerst na het wegnemen van den ontstekingstoestand, gegeven worden; onder de ontlastingsmiddelen mag men alleen de ontstekingwerende uitkiezen.

Bij zinkingachtige Saburraalkoortsen is eene meer verzachtende, oplossende behandeling met *Althaea, Manna, Gramen, Saponaria, Sal Ammoniacum*, — bij rheumatische vooral zorg voor de huiduitwaseming, en dus *Sal Ammoniacum, Vinum antimoniale*, heilzaam.

De saburrale toestand voegt zich echter ook ligtelijk bij alle andere koortskarakters, door stoornis in de afscheidingen en ontlastingen, door onthouding van voedsel, door gebrek aan beweging en door het dikwijls noodzakelijke gebruik van walgelijke, slijmige en olieachtige geneesmiddelen. — Dezelve moet hier als bijkarakter behandeld worden.

In het tijdperk der herstelling vereischt de saburbur-

burraalkoorts dikwijls eenige versterking van de spijsverteringswerktuigen, die door oplossende, bittere middelen, als: *Cichoreum, Marrubium album, Fumaria, Carduus benedictus, Trifolium fibrinum, Centaurium minus, Elixir stomachicum Viennense, Elixir viscerale Hoffmanni, Rheum* in geringe giften, verkregen wordt.

ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Eenvoudige Saburraalkoorts.
(Febris gastrica saburralis simplex.)

H. T., een teeder meisje van 11 jaren, bespeurde, na het gebruik van in vet gebakken meelspijzen, onpasselijkheid, misselijkheid en geneigdheid tot braken. Bij deze verschijnselen voegden zich al spoedig rillingen met afwisselende hitte en matheid; zij klaagde over oprispingen, duizeling, spanning in den onderbuik, en was meermalen op het punt van flaauw te vallen.

Eene, door eenen Arts voorgeschrevene, medicijn verschafte geene verligting; veeleer kwam er eene hevige hoofdpijn bij, waardoor eindelijk de ouders bewogen werden, hun kind, op den 6. Maart 1816 (den 6den dag der ziekte), in het algemeen ziekenhuis te brengen.

Hier vertoonden zich de volgende verschijnselen: Hevige pijn in het voorhoofd, het aangezigt rood, de tong geel beslagen, de smaak bitter, walging tegen spijzen, zeer groote dorst, de onderbuik gespannen, gevoelig bij eene drukking op de streek der maag; de stoelontlastingen niet menigvuldig, maar vloeibaar; de pis donkerrood, de warmte der huid vermeerderd, de uitwaseming spaarzaam, de

pols gelijkvormig, zeer menigvuldig, genoegzaam krachtig.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gramin.*,
—— *Taraxac.*, *ana unc.* j.
F. dec. Col. express. unc. viij *add.*
Tart. emet. gran. β,
Crem. Tart. dep. scrup. ij,
Extr. Gramin. drachm. ij.
M. D. S. Wél omgeschud, om de twee uren twee eetlepels vol.

Voor drank: *Dec. Hordei.*

Den 7. Maart (7). De lijderes heeft, gedurende den nacht, wat geslapen, de hoofdpijn is minder, de dorst geringer; er volgde éénе pappige stoelontlasting. De pis maakte een zemelachtig bezinksel met een slijmig beslag aan het glas. De huid was droog op het gevoel, en weinig tot uitwaseming geneigd. — Het voorschrift bleef hetzelfde.

Daar alle toevallen verminderden, en de huiduitwaseming nog alleen wegbleef, werd den 8. Mrt., in plaats van het *Extr. Gram.*, bij de medicijn gevoegd *Rob Sambuc. unc.* β.

Onder het voortgezet gebruik van deze medicijn tot den 11. Mrt. werd het hoofd geheel vrij, het aangezigt helder, de tong zuiver, de smaak natuurlijk, de eetlust voortreffelijk, de onderbuik was vrij van alle ongemakken, de stoelontlasting dagelijks, de pis stroogeel, de pols en de warmte der huid met den natuurlijken toestand overeenkomstig.

Alle medicijn werd ter zijde gesteld; de lijderes bleef, bij eene voedzame diëet, nog drie dagen

hier,

hier, als wanneer zij zich geheel herhaald had, en, op den 14. Mrt., hersteld naar hare ouders terug gezonden werd.

Saburraalkoorts met doorloop.
(*Febris gastrica saburralis diarrhoica.*)

M. M., eene keukenmeid, 30 jaren oud, van eenen middelmatigen ligchaamsbouw, doorstond, in haar 26ste jaar, den besmettelijken *typhus*, en leefde voor het overige gezond. Den 7. December 1816 stelde zij zich aan het vatten van eene hevige koude bloot, ten gevolge waarvan loomheid, koude rillingen en afwisselende hitte, hoofdpijn, gebrek aan eetlust en vele vloeibare stoelontlastingen ontstonden. Den 12. Dec. kreeg zij van eenen Arts een braakpoeder, waarop tienmaal braken volgde; alle toevallen verergerden, vooral vermeerderde de doorloop, waardoor zij zich zeer verzwakt gevoelde. — Den 14. Dec. (7) werd zij in het *clinicum* opgenomen.

De lijderes klaagde over bezetting in het hoofd, pijn in het voorhoofd en suizingen in de ooren; het aangezigt was bleek en ingevallen, de tong vochtig en wit beslagen, de eetlust verloren, de smaak pappig, de dorst groot, de onderbuik in de streek der maag gevoelig, de warmte matig verhoogd, de pis niet voorhanden; gedurende den nacht volgden zes vloeibare stoelontlastingen, de matheid was bij uitstek groot, de pols gelijkvormig, menigvuldig, geprikkeld, doch genoegzaam krachtig.

In dezen toestand verdiende de overhand nemende doorloop vooral in het oog gehouden te worden:

dezelve moest beperkt, maar niet eensklaps gestopt worden.

Voorschrift: ℞. *Rad. Salep drachm.* β.
Coq. s. q. Aq. ad. dissol.
Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij,
Aq. Cinnamom. unc. β.

Voor drank: *Decoct. alb. Sydenhami.*

Den 15. Dec. (8). Des avonds verschenen de maandstonden; des nachts volgden wederom zeven vloeibare stoelontlastingen, de tong is wat zuiverder, de streek der maag nog gevoelig.

Het Kaneelwater werd tot op ééne onse vermeerderd.

Des avonds. Groote verligting, geen doorloop.

Den 16. Dec. (9). De nacht was rustig, met uitwaseming; de smaak is natuurlijk, de tong zuiver, er volgde slechts ééne vloeibare en ééne pappige stoelontlasting; de streek der maag gedoogt eene aanmerkelijke drukking; de pols is matig menigvuldig, vol en zacht.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Salep, ex scrup* j
par., unc. viij,
Extr. Columb. scrup. j.

Den 17. Dec. (10). De lijderes bevindt zich wél; er is eetlust; de stoelontlasting is natuurlijk, de pis geel; de maandstonden zijn geëindigd.

Den 18. Dec. werd zij ontslagen.

Ontstekingachtige gastrische Koorts met aanmerkelijke aandoening der borst.

(*Febris gastrica inflammatoria cum affectione pectoris.*)

H. B., een schildersleerling van 17 jaren, van

eene

eene matig sterke ligchaamsgesteldheid, werd, zonder eigenlijke aanleiding daartoe, behalve het vatten van koude, te kunnen opgeven, door hevige hoofdpijn, vermeerderden dorst, loomheid in de ledematen, hitte en koude aangetast. Eene, door eenen Arts voorgeschrevene, medicijn verschafte geene verligting; zijn toestand werd veeleer van dag tot dag erger, zoo dat hij, den 7. December 1815 (den 5den dag der ziekte), genoodzaakt was, zich in het *clinicum* te begeven.

De ziekte-toevallen waren de volgende: Stekende pijn in het voorhoofd, levendige oogen, rood aangezigt, wit beslagene, vochtige tong, bittere smaak en oprispingen, afkeer van spijzen, groote dorst; de ademhaling versneld, bij het diep inademen vlugtige steekten in de nabijheid van het borstbeen, en een droog hoestje; de buik is gespannen; er volgde gisteren éénmaal stoelontlasting, de pis donkerrood van kleur, de warmte der huid verhoogd, de uitwaseming spaarzaam; de pols niet bijzonder menigvuldig, doch hardachtig en vol.

Er werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Gramin. unc.* j.
Coq. s. q. Aq. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Extr. Gramin. drachm. iij.

Voor drank: *Dec. Hord. cum Infus. Liquir.*

Den 8. Dec. (6). De nacht was zeer onrustig; vermeerderde hitte, dorst en hoofdpijn vergunden den lijder geenen slaap. Vooral klaagde hij over een aanhoudend steken in de borst, dat door den droogen hoest nog vermeerderd werd. Sedert 24 uren was nu geene stoelontlasting gevolgd. De pols

vertoonde eene grootere menigvuldigheid van slagen, was hardachtig en gespannen op het gevoel. — Er werden 6 Bloedzuigers op de borst gezet, na het uitbloeden verzachtende pappen gegeven, en inwendig verordend:

℞. *Rad. Gramin. unc.* j,
——— *Alth. unc.* β.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Tart. tartaris. drachm. ij,
Extr. Gramin. unc. β.

Voorts eene verzachtende klisteer.

Op het gebruik der Bloedzuigers liet de stekende pijn na, de ademhaling werd vrijer, de hoest ligter; doch tegen den avond van den 7den dag volgde eene verheffing: de onrust, hitte en hoofdpijn namen toe, het getal der polsslagen klom, het aangezigt werd rooder, de dorst grooter.

Den 10. Dec. (8). Des nachts ontstond, onder eene algemeene uitwaseming, slaap; het hoofd is vrijer, de tong aan de punt zuiver, de smaak natuurlijk, de dorst matiger, de ademhaling vrijer, de hoest zeer gering, met ligte, slijmige fluimen. Er volgden dagelijks eenige gemakkelijke stoelontlastingen; de pis is troebel, niet ongelijk aan omgeroerd, leemachtig water; de huid zacht, behoorlijk uitwasemend; de pols vertoont nog eene vermeerderde hoeveelheid van slagen, doch is daarbij zacht en krachtig.

Uit hoofde van de ontegenzeggelijk kritische pogingen der natuur, werd er in de behandeling niets veranderd.

Den 11. en 12. Dec. maakte de pis een rijkelijk, roodachtig bezinksel, en hiermede waren ook alle toevallen verdwenen; de slaap werd gerust en verkwik-

kwikkend, de lijder opgeruimd, en de eetlust keerde weder. De ademhaling en alle andere verrigtingen des ligchaams hadden, zonder het geringste ongemak, plaats; de pis, nog met een wolkje voorzien, werd geheel helder, en nam hare gele kleur aan; de pols was zacht, krachtig, met een natuurlijk getal van slagen.

De lijder vertoefde nog eenige dagen, om zich geheel te herhalen, kreeg nu het *Dec. Gramin. et Tarax. simplex*, en verliet, den 15. Dec. (13), hersteld het ziekenhuis.

Zinkingachtige Saburraalkoorts.
(*Febris saburralis catarrhosa.*)

R. K., 28 jaren oud, eene dienstmeid, van eenen vrij sterken ligchaamsbouw, werd, nadat zij den 2. April 1817 eene koude gevat had, ongesteld. Rillingen, met afwisselende hitte, vooral tegen den avond, loomheid, drukkende hoofdpijn, zwaarte van het hoofd, niezen, met verstoptheid van den neus, kwelden de lijderes. Toen zij, in dezen toestand, op zekeren dag, zonder eetlust, gezuurd, vet vleesch gebruikte, tastte haar al spoedig eene sterke koude met daarop volgende hitte aan; walging tegen spijzen, vermeerderde dorst, oprispingen en geneigdheid tot braken, gevoel van drukking en benaauwdheid in de streek der maag noodzaakten de lijderes, om, nadat zij 14 dagen al sukkelende had doorgebragt, geneeskundige hulp te zoeken. Zij werd den 16. Apr. (15) in het *clinicum* opgenomen.

Hare ongemakken waren: hevige pijn in het voorhoofd, klinken in de ooren, herhaald tranen van de oogen en kittelen in den neus; de neus was te

vo-

voren verstopt, en nu vloeide een rijkelijk, dun vocht, dat de bovenlip ontvelde, uit denzelven; bittere smaak, oprispingen, wit beslagen tong, vermeerderde dorst. De ademhaling was onbelemmerd, doch van menigvuldig hoesten vergezeld; raauwheid in de keel en vele slijmige fluimen; de onderbuik gespannen, de streek der maag bij drukking gevoelig, de warmte van het ligchaam verhoogd, de huid droog, sedert twee dagen geene stoelontlasting, de pis rood, de pols matig menigvuldig, vol en toereikend sterk.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gramin.*,
— *Tarax.*, *ana unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *express. add.*
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Tinct. Rhei aquos.,
Extr. Gramin., *ana unc* β.

Voor drank: *Dec. Hord. cum Infus. Liquir.*

Eene klisteer met Olie en wat Zout.

Den 17. Apr. (16). De lijderes had den nacht onrustig doorgebragt; hevige hoofdpijn en vermeerderde, brandende hitte hadden allen slaap verhinderd; er was ééne pappige stoelontlasting gevolgd; de hoest was los, met slijmige fluimen; de overige verschijnselen waren dezelfde, en alleen de oprispingen hadden opgehouden.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gramin.*,
— *Tarax.*, *ana unc.* j.
F. dec. unc. viij. *Add.*
Tart. tartaris. drachm. ij,
Rob Sambuc. unc. β.

Den 18. Apr. (17). Deze nacht was rustiger; de hoofdpijn is niet meer zoo hevig, de dorst nog groot,

groot, de smaak pappig, de tong sterk beslagen, de hoest matig, de onderbuik zachter, nog gevoelig in de streek der maag; er volgden twee stoelontlastingen; de pis is van eene donkerroode kleur; de pols matig menigvuldig, vol en sterk.

Bij het avondbezoek vertoonde zich de pis geelachtig, troebel, ondoorschijnend, met stoffen verzadigd.

Den 19. Apr. (18). Des nachts had de lijderes grootendeels geslapen, de hoofdpijn en hitte hebben aanmerkelijk nagelaten, de smaak is nog bedorven, de tong beslagen, de dorst en hoest matig, de borst en de onderbuik vrij, de huid niet zeer tot uitwaseming geneigd, de stoelontlasting traag, de pis met een rijkelijk bezinksel, de pols matig menigvuldig en eenigzins vol.

Voorschrift:

℞. *Rad. Gramin. unc.* j.
F. dec. Sub finem infund.
Stip. Dulcamar. drachm. ij.
Stent in digest. calid. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Tart. tartaris. drachm. ij,
Extr. Gramin. unc. *β*.

Den 20. en 21. Apr. De nachten zijn rustig, de hoofdpijn en de hoest hebben nagelaten, de tong begint zuiver te worden, er is nog geen eetlust, er volgde driemaal stoelontlasting, de pis laat bij voortduring een bezinksel vallen.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gramin.*,
—— *Tarax.*, *ana unc.* j.
F. dec. unc. viij. *Add.*
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Extr. Gramin. unc. *β*.

Den

Den 22. en 23. Apr. De toestand der lijderes betert aanhoudend, de slaap is rustig, het hoofd vrij, de smaak natuurlijk, de eetlust neemt toe, de tong wordt zuiver, er volgt dagelijks stoelontlasting, de pis is geel van kleur, de pols natuurlijk.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gramin.,*
— *Tarax., ana unc.* j.
F. dec. unc. viij.

Onder het gebruik van deze eenvoudige medicijn gedurende eenige dagen kreeg de lijderes haren vorigen eetlust en gezondheid weder. Zij vertoefde nog eenige dagen, om zich geheel te herhalen, en verliet, den 2. Mei, hersteld het ziekenhuis.

Rheumatisch-gastrische Koorts met eene instorting.
(*Febris gastrica rheumatica recidiva.*)

B. F., 18 jaren oud, een schoenmaker, van vrij sterke ligchaamsgesteldheid, verkoelde zich bij het baden in koud water, en werd door hevige koude aangetast, welke een uur duurde, en in algemeene hitte overging; er voegde zich vermeerderde dorst, benevens hevige pijn in het voor- en achterhoofd, bij, de lijder had afkeer van spijzen, menigvuldige oprispingen en eenen zeer bitteren smaak. In de bovenste ledematen en in de gewrichten der onderste gevoelde hij nu eens stekende, dan eens scheurende pijnen; de nachten waren onrustig en slapeloos, omdat tegen den avond de ziekte-verschijnselen altijd in hevigheid toenamen. De stoelontlasting was spaarzaam en hard.

In dezen toestand kwam hij den 10. Junij (6) in het *clinicum.* De tong was met een geel, taai slijm sterk bedekt, de dorst groot, de ademhaling zon-

zonder eenig ongemak, de onderbuik vol en gespannen op het gevoel, de huid tot uitwaseming geneigd, de pols menigvuldig, vol en toereikend krachtig.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gramin.*,
— *Tarax.*, *ana unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sal. mirab. Glaub. drachm. iij,
Tart. emet. gran. j,
Extr. Gramin. unc. β.

Voor drank: *Dec. Gramin. cum Oxymell. simpl.*

Eene klisteer met Olie en Zout.

Den 11. Jun. (7). De lijder heeft des nachts eenmaal gebraakt, des morgens was de hoofdpijn veel geringer, de tong sterk beslagen, de smaak bitter, het oprispen zeldzaam; de misselijkheid is na het braken opgehouden; de volheid van den onderbuik en de drukking in de streek der maag waren nog voorhanden; er volgde éénmaal stoelontlasting; de pis is natuurlijk van kleur, de scheurende pijnen in de armen zijn bijna geheel verdwenen, de pols is hardachtig, matig menigvuldig.

Het voorschrift bleef hetzelfde.

Den 12. Jun. (8). Des nachts sliep de lijder gerust, des morgens is het hoofd vrij van pijn, het gelaat opgeruimder, de drukkende pijn in de streek des hartkuils van weinig belang, de onderbuik minder gespannen en zacht; er volgde éénе stoelontlasting; ook in de onderste ledematen is de pijn geringer.

Den 13. en 14. Jun. Matig zweet gedurende den nacht; de tong wordt zuiverder, de smaak natuurlijk, er komt eenige eetlust weder, de onderbuik in zijnen geheelen omtrek onpijnlijk en inge-

gevallen; dagelijks volgde eene zachte stoelontlasting; in de pis en den pols was niets onregelmatigs waar te nemen. De pijnlijke gewaarwording in de gewrichten der ledematen was verdwenen. — De medicijn werd voortgezet.

Den 15. Jun. (11). Er was heden eene aanmerkelijke verandering aan den lijder te bespeuren: Bij het morgenbezoek klaagde hij over pijn in het voorhoofd, de tong was meer beslagen, de smaak bitter; geen eetlust, dikwijls oprispen, geene stoelontlasting, de pols sneller dan te voren. De oorzaak van deze verslimmering was een misslag in de diëet, waaraan de lijder zich schuldig gemaakt had.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Gramin. unc.* viij,
Tart. vitriol. drachm. ij,
—— *emet. gran.* j,
Oxymell. simpl. unc. β.

Den 16. Jun. (12). De lijder sliep gedurende den nacht onrustig, zweette veel, en klaagde, des morgens, over drukkende hoofdpijn; de tong was met een witachtig geel slijm dik beslagen, de smaak bitter, geheel gebrek aan eetlust, menigvuldige, bittere oprispingen, vermeerderde dorst, de streek der maag bij het betasten gevoelig; er volgde ééne stoelontlasting; de pis was meer rood en troebel, de pols sneller dan te voren.

Voorschrift: ℞. *Tart. emet. gran.* j,
Pulv. rad. Ipecac. gran. xv.
M. D. S. Braakpoeder, in eens te nemen.

Een laauw, slap aftreksel van Kamillen te drinken, zoo dra het braken begint.

Den 17. Jun. (13). De lijder heeft viermaal gebraakt,

braakt, en wel grootendeels stoffen van gebruikte spijzen; gedurende den nacht volgde een rijkelijk zweet, de hoofdpijn houdt aan, de tong is beslagen, de smaak bitter, het oprispen zeldzaam, de onderbuik vrij; er volgde ééne stoelontlasting, de pols is als gisteren.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Gramin. unc.* viij,
Tinct. Rhei aquos. unc. j,
Extr. Tarax.,
Rob Sambuc., ana unc. ß.

Den 18. Jun. (14). De hoofdpijn was minder, de tong aan de punt zuiver, de lijder verlangde wederom naar voedsel, de smaak was natuurlijk; er volgden twee stoelontlastingen, waardoor vele drekstoffen ontlast werden; de huid aangenaam uitwasemend, de pols van eene gele kleur, de pols matig menigvuldig, krachtig.

Den 19. en 20. Jun. Toenemende beterschap, het hoofd is vrij, de tong een weinig wit beslagen, vermeerderde eetlust, de onderbuik onpijnlijk, de stoelontlasting pappig, de pis met een wolkje voorzien, de pols natuurlijk.

Voorschrift;
℞. *Rad. Calam. arom. drachm.* ij.
Inf. in s. q. Aq. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Extr. Centaur. min. drachm. j,
Spir. Nitr. dulc. drachm. ß.

Deze medicijn werd gedurende eenige dagen voortgezet, de eetlust was voortreffelijk, de tong zuiver; er volgde dagelijks eene zachte stoelontlasting; de lijder kreeg zijn vorig gezond uitzigt weder, en keerde den 2. Julij gezond naar huis.

Sa-

Saburraalkoorts, tot den zenuwachtigen toestand overhellende.

(*Febris gastrica saburralis subnervosa.*)

F. P., 29 jaren oud, een tuinier, van een sanguinisch temperament en vrij sterken ligchaamsbouw, doorstond, in het jaar 1809, de zenuwkoorts, en verheugde zich anders over eene volkomene gezondheid. Den 20. November 1817 gebruikte hij vet vleesch, bespeurde kort daarop onpasselijkheid, des avonds hitte en koude, misselijkheid, oprispingen, walging, een lastig gevoel van zwaarte in de streek der maag, hoofdpijn, en tevens was buikverstoptheid voorhanden. Op het voorschrift van eenen Arts nam hij den volgenden dag een braakpoeder in, waarop driemaal braken van slijm, gal en grove stoffen volgde. Daar de hitte voortduurde, en de overige verschijnselen toenamen, kwam hij den 26. November (6) in het *clinicum*.

Hier klaagde de lijder over lastige pijn in het voor- en achterhoofd en over groote loomheid; het aangezigt was bleek, de tong vochtig, sterk wit beslagen; de smaak bitter, met geheel gebrek aan eetlust; de dorst groot, met verlangen naar zuurachtige dranken; daarbij voortdurende oprispingen en misselijkheid; de ademhaling zonder eenige pijn, zonder hoest; de streek der maag bij het betasten een weinig gevoelig, doch voor het overige was de geheele onderbuik onpijnlijk; de ligchaamswarmte een weinig verhoogd, de huid zacht, tot uitwaseming geneigd; de pis nog niet voorhanden; geene stoelontlasting sedert gisteren; de pols gelijkvormig, matig menigvuldig, vol, zacht en toereikend krachtig.

De

De ziekte werd voor *Febris gastrica saburralis*, van eenen zeer matigen graad van hevigheid, verklaard, de aanwijzing werd gemaakt, dat de oplossende geneeswijze vereischt werd, en men schreef voor: ℞. *Rad. Tarax. unc.* j.

F. dec. per quadr. hor.
Col. express. unc. viij *admisce*
Tart. tartaris. drachm. ij,
Tinct. Rhei aquos.,
Extr. Gramin., *ana unc.* β.

Voor drank: *Dec. Graminis.*

Den 27. Nov. (7). De nacht was, door de hoofdpijn, zeer onrustig; er volgde éénmaal eene rijkelijke pappige stoelontlasting; de pis is geelrood van kleur; de overige verschijnselen duren voort.

In plaats van den *Tart. tartaris.*, werd een scrupel *Sal Ammoniac.* bij de medicijn gevoegd; met het overige voortgegaan.

Daar des avonds de hoofdpijn aanhield, werd eene Spaanschevlieg-pleister tusschen de schouders gelegd.

Den 28. Nov. (8). De hoofdpijn was veel verminderd, de oogen helder, de tong evenwel nog sterk beslagen, de uitwaseming vrij rijkelijk, de pols wat menigvuldig, doch geheel zacht, genoegzaam krachtig; er volgden eenige vloeibare stoelontlastingen; daarom gaf men, behalve de medicijn, om de drie uren een poeder uit *Rad. Ipecac. gran.* β, met 5 greinen *Calamus aromat.* en 4 greinen Suiker.

Den 29. Nov. (9). Na de avondverheffing was het hoofd bezet, met suizingen in de ooren; het aangezigt veranderd, ingevallen, met eenen trek van treurigheid; de tong half droog, het spreken

 moei-

moeijelijk, de pols vrij snel, zacht, een weinig zwak; de pis donkerrood, de huid wat droog. — Het scheen, alsof, in plaats van de *crises*, een zenuwachtige toestand zich bij het gastrisch karakter voegen wilde. — Er werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Caryophyllat. drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Extr. Gramin.,
Sacch. alb., *ana drachm.* ij.

Den 30. Nov. (10). Des nachts ontstond eene rijkelijke uitwaseming, na voorafgegane groote hitte en onrust; des morgens waren alle verschijnselen minder, de pis bruinrood, met een wolkje op den bodem, de pols, met betrekking tot zijne menigvuldigheid en kracht, bijna regelmatig. Des avonds veranderde de pis in eene donkergele kleur met een slijmig bezinksel; er ontstond wederom een matig, verligtend zweet. — Klaarblijkelijk waren de gezegde zenuwachtige verschijnselen door de kritische pogingen te weeg gebragt.

Den 1. December en de volgende dagen keerden de verrigtingen allengskens tot haren natuurlijken toestand terug; het gelaat werd opgeruimder, de tong was bijna geheel zuiver, de eetlust begon te komen, de pols was regelmatig, de stoelontlasting volgde dagelijks, de pis was doorschijnend en geel, de spierkracht keerde weder. — De lijder kreeg een *Dec. Tarax. et Cichor.* met *Tinct. Rhei aquos. drachm.* vj, en naderhand, uit hoofde van vertraging der stoelontlasting, poeders uit 6 greinen *Rheum* met 8 greinen *Magnes. alb.* om de vier uren te nemen.

Den 3. Dec. keerde hij volkomen gezond tot de zijnen terug. 2)

2) GALKOORTS.

(*FEBRIS GASTRICA BILIOSA.*)

Onder Galkoortsen verstaat men die aanhoudend-nalatende koortsen, bij welke zich het lijden der spijsverteringswerktuigen in het leverstelsel, door vermeerderde en ziekelijk veranderde afscheiding der gal, te kennen geeft.

Bij alle galkoortsen is een ziekelijke prikkelingstoestand van de lever voorhanden, waardoor de gal zich vroeger of later in den twaalfvingerigen darm uitstort, en velerlei stoornissen te weeg brengt.

Deze aandoening der lever kan tot eene wezenlijke ontsteking klimmen, en het is daarom van zeer veel belang, galkoortsen van leverontstekingen te onderscheiden.

De ziekelijk verhoogde werkzaamheid der gal-afscheiding wordt vooral door de zomerhitte te weeg gebragt; vandaar dat deze koortsen des zomers en in heete landen epidemisch heerschen, terwijl voorts het galachtig karakter zich dikwijls bij andere koortsen voegt, en zelfs staande karakter worden kan.

Aan de galkoortsen gaat dikwijls een bijzondere toestand vooraf, dien men Galzucht (*Polycholia*) noemt. De kenteekenen daarvan zijn: gele kleur van het bindvlies en aangezigt, loomheid, onrustige slaap, geel beslagen tong, bittere smaak en oprispingen, gebrek aan eetlust, verlangen naar zuurachtige dranken, donker gekleurde pis, trekkende pijnen door de leden.

De intrede der koorts zelve geschiedt met afwisselende koude en groote hitte, die zich vooral des avonds, verslimmeren; het hoofd is zwaar, dikwijls

in zijnen ganschen omtrek zeer pijnlijk, met brandende hitte; somwijlen ontstaan levendige ijlingen, razernij, of ook groote bedwelmdheid.

De oogen zijn geel, roodachtig geel of geelgroenachtig, tranend; de wangen hoogrood, omschreven; het aangezigt geelachtig, vooral om de oogen, de vleugels van den neus en de hoeken des monds; de tong met een geel slijm dik beslagen, ruw, bevend; het speeksel bitter of zoetachtig, dikwijls zeepachtig schuimend; de smaak wrang, dikwijls metaalachtig; de eetlust verminderd; walging; de dorst hevig, met verlangen naar koude, zuurachtige dranken; geneigdheid tot braken en dikwijls wezenlijk braken van eene geelachtige, kopergroenachtige, zwartachtige, scherpe gal, die in den slokdarm branding veroorzaakt, de tanden sleeuw maakt, en dikwijls in eene ongeloofelijk groote hoeveelheid voorhanden is.

In de streek der maag is volheid, drukking en spanning; in die der lever een gevoel van stompe drukking, dat bij de betasting niet op één punt bepaald en ook niet stekend is; somwijlen zijn er ook vlugtige steekten in de borst en naar den regter schouder voorhanden.

De stoelontlasting is donkergeel gekleurd, van eenen bijzonderen reuk, met stinkende winden; de pis schuimend, verzadigd, donker van kleur, donkerrood, ook wel geelachtig of saffraankleurig, en maakt witte stoffen geel.

De huid is heet, tot uitwaseming geneigd; het zweet rijkelijk, van eenen bijzonderen, zuren reuk; er komt dikwijls een huiduitslag, als gierstuitslag, blutsvlekken of roos, te voorschijn.

Het uit de ader ontlaste bloed maakt dikwijls

eene

eene wit-gele ontstekingskorst; het bloedwater is geel-groenachtig van kleur.

De pols is menigvuldig, vol, groot, en zachter dan bij ontstekingskoortsen; dikwijls ook onderdrukt, zamengetrokken en klein.

Naar mate van de verscheidenheid des plaatselijken lijdens, dat met de galkoorts verbonden is, ontstaan dikwijls nog de verschillendste verschijnselen. — Het beloop der galkoortsen geschiedt binnen 7 tot 14 dagen; meestal verslimmeren de toevallen des avonds, en des morgens ontstaat verligting.

Oorzaken. Aanleg tot galkoortsen brengen eene heete luchtstreek en heet jaargetijde te weeg. Menschen van een cholerisch en melancholisch temperament, en voorts die aan ongemakken van aanbeijen en stoornissen in het poortaderstelsel lijden, zijn vooral daartoe geneigd.

De opwekkende oorzaken zijn: Groote, aanhoudende zomerhitte, snelle verkoeling na verhitting, misbruik van geestrijke vochten, genot van scherpe, vette spijzen en gistende dranken, misbruik van braak- en ontlastingsmiddelen; hartstogten, als: toorn, zorg, treurigheid; groote inspanning van den geest, onderdrukking van bloedvloeijingen, hevige schuddingen en beleedigingen der hersenen of der lever, de beet van sommige giftige dieren.

Uitgangen. In gezondheid, door middel van *crises* door zweet, pis, door galachtigen doorloop en brakingen, somwijlen door gierstuitslag en uitslag aan de lippen.

In andere ziekten, als: in ontstekingskoorts, zenuwkoorts, rotkoorts en tusschenpoozende koort-

sen; in niet-koortsige ziekten, als: langdurige ongemakken van de lever en de spijsverteringswerktuigen, geelzucht, waterzucht, jicht, oorkliergezwellen, hardnekkigen doorloop, ziekte-verplaatsingen.

In den dood, door verplaatsingen naar de hersenen en longen; door overgang in andere ziekten.

De voorspelling is over het algemeen bij de eenvoudige galkoorts niet ongunstig; doch hevigere graden moeten onder de belangrijke ziekten geteld worden. Door eene verkeerde behandeling en het karakter eener kwaadaardige epidemie kan de galkoorts allergevaarlijkst, dikwijls doodelijk worden.

Aanhoudende ijlingen, zeer groote, onleschbare dorst, duisterheid voor de oogen, een aanhoudend brandend gevoel in het darmkanaal, het niet volgen van braking op het gebruik van een aangewezen braakmiddel zijn allerongunstigste verschijnselen.

De galkoortsen worden verdeeld:

1. Volgens hare zuiverheid, in zuivere (eenvoudige) en ingewikkelde. — Bij de zuivere galkoortsen is de prikkelingstoestand der lever met matig verhoogde of onderdrukte krachten verbonden.

Met betrekking tot de inwikkeling kan ieder ander koortskarakter zich bij eene galkoorts voegen; dus zijn er ontstekingachtige, zinkingachtige, rheumatische, saburrale, slijmachtige, wormachtige, zenuwachtige en rotachtige Galkoortsen.

Aan den anderen kant voegt zich het galachtig karakter ook ligtelijk bij iedere andere koorts, vooral bij heerschende zomerhitte.

2. Ten opzigte van de verbinding is er óf geen plaatselijk lijden, behalve de aandoening des le-

leverstelsels, óf nog een bijzonder plaatselijk lijden voorhanden; dus vindt men galachtige hersenontsteking, oogontsteking, keelpijn, hoest, zijdewee, bloedspuwing, maagkramp, kolijk, darmontsteking, persloop, pis-ongemakken, jicht, heupzenuwwee, lendenwee, huiduitslag, als: galachtige roos, netelroos, gierstuitslag.

Behandeling. De aanwijzingen zijn: 1. Op verwijdering van de oorzaken te werken. 2. De koorts volgens haar karakter te behandelen. 3. Het plaatselijk lijden zorgvuldig in het oog te houden.

Is de galkoorts zuiver, dan trachte men het lijden der lever weg te nemen, de ziekelijk afgescheiden gal te ontlasten en derzelver scherpte te verzachten; daarom moeten de galachtige stoffen voorbereid, en dan, naar mate van hare streving naar boven of naar beneden, door braak- of ontlastingsmiddelen verwijderd worden.

Daar ook bij de zuivere galkoorts een prikkelingstoestand van de lever voorhanden is, moet vooraf op de galachtige stoffen, door eene verzachtende, oplossende behandeling (*apparatus antibiliosus*), gewerkt worden. Hiertoe behooren: *Gramen*, *Taraxacum*, *Tamarindi*, *Pruna*, *Cremor Tartari*, *Tartarus tartarisatus*, *Succus Citri*, *Sal essentiale acidum Tartari*, *Oxymel*, zuurachtige zomervruchten, dranken met Azijn vermengd, Hui.

Bij te groote scherpte en onregelmatige beweging der gal, moet dezelve vooraf verzacht worden, en dus komen verzachtende, inkleedende middelen te pas, als: *Althaea*, *Salep*, *Gummi Arabicum*, Gersteslijm met *Succus Citri*.

Streven nu, in het beloop der ziekte, de galach-

tige stoffen naar boven, dan behoort men, onder de boven opgegevene maatregelen van voorzigtigheid, braakmidelen —, streven zij naar beneden, dan behoort men ontlastingsmiddelen, uit *Tamarindi*, *Manna*, *Cremor Tartari*, *Tartarus tartarisatus*, *Sal Ebshamense*, *Sal mirabile Glauberi*, toe te dienen.

Deze behandeling ondergaat evenwel gewigtige wijzigingen in geval van inwikkelingen.

De ontstekingachtige Galkoorts (*Febris biliosa inflammatoria*) vereischt de meeste zorg voor den graad van het ontstekingskarakter.

Hier moet eene meer ontstekingwerende behandeling gevolgd worden, en, naar mate van den graad van hevigheid, worden ook bloedontlastingen vereischt. Intusschen verdragen over het algemeen de ontstekingachtige galkoortsen geene zoo groote en menigvuldige bloedontlastingen, als zuiver ontstekingachtige koortsen, — en ligtelijk kan de overgang tot het rotachtig karakter te weeg gebragt worden.

Braakmiddelen vereischen hier de grootste voorzigtigheid; zij mogen óf in het geheel niet, óf slechts na gedane bloedontlastingen, en bij dringende aanwijzing, gegeven worden, wanneer men den prikkelingstoestand der lever niet tot eene gevaarlijke ontsteking wil doen toenemen.

Eene bijzondere oplettendheid vereischt de Brandende Koorts (*Febris ardens*, *Causus*): Dezelve is eene galkoorts, waarmede een hevig, waar ontstekingachtig karakter verbonden is.

Eene zeer hevig brandende, ongelijk verdeelde hitte aan het hoofd en de borst (uitwendig is zij niet altijd zoo hevig; in de ledematen is dikwijls

kou–

koude), die kwellend is voor het gevoel van den lijder, welke dezelve met een gloeijend ijzer in het ligchaam vergelijkt, en lastig voor den aanrakenden vinger; harde, metaalachtig klinkende stem, hoest, heete adem, droogheid van de huid, den neus, de tong, die tevens ruw, bruin of zwart beslagen is; onleschbare dorst, snelle, hijgende ademhaling, walging en braken, benaauwdheid, onrust en de grootste loomheid; ijlingen, slaapzucht, stuiptrekkingen, snelle, dikwijls onregelmatige en onderdrukte, harde pols, — deze zijn de verschijnselen der brandende koorts. — Bloedvloeijingen uit den neus ontstaan met verligting.

De brandende koorts vereischt, in de eerste plaats, het verwijderen van den ontstekingstoestand, en dus de krachtig ontstekingwerende geneeswijze, met algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, en dan eerst kan op den galachtigen toestand gewerkt worden; deze koorts heeft over het algemeen eene groote geneigdheid, om in hersen- of longontsteking, of ook in het zenuwachtig karakter, over te gaan.

Zinkingachtige, rheumatische en saburraal-galkoortsen vorderen oplettendheid op dit bijkarakter, volgens de opgegevene regels.

Gedurende het tijdperk der *crises* moet men de oplossende behandeling voortzetten, in het oog houdende nogtans, dat de ontlastingen niet te hevig, noch in te groote hoeveelheid, plaats hebben.

Gedurende de herstelling zijn eene ligte diëet, zuurachtige dranken, of geringe giften van echten wijn met water, en het gebruik van bittere middelen, wanneer er geen prikkelingstoestand van de lever meer voorhanden is, aangewezen.

ZIEKTE-

ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Zuivere Galkoorts van eenen matigen graad.
(*Febris biliosa mitior.*)

E. S., eene dienstmeid, 20 jaren oud, van eenen matig sterken ligchaamsbouw, werd, zonder dat zij eene bijzondere oorzaak daarvan wist op te geven, den 7. Julij 1822 eensklaps door koude met daarop volgende hitte, verbonden met hevige pijn in het voorhoofd, grooten dorst, walging en viermaal braken van eene groene stof, aangetast. Daarbij was het slikken pijnlijk en de huid rood. Uit vrees, dat zij de scharlakenkoorts, die juist sterk heerschte, krijgen zoude, werd zij op den 5den dag harer ziekte in het *clinicum* gebragt.

De lijderes klaagde over drukkende, stekende pijn in het voorhoofd, de kleur van het aangezigt was geelachtig, met heete, roode wangen; de tong vochtig en vuil-geel beslagen; de smaak bitter, verbonden met oprispingen; de dorst hevig, met begeerte naar zuurachtige dranken; het slikken moeijelijk, de amandelklieren en het zacht verhemelte rood.

De ademhaling was vrij, maar toch een drooge hoest voorhanden; volheid in de streek der maag en lever; de huid heet, tot uitwaseming geneigd; de stoelontlasting traag, de pis donkerrood, de pols matig snel, vol en wat gespannen.

Zij verkreeg: ℞. *Dec. rad. Gramin.*, *ex unc.* j
par., *unc.* viij,
Tart. tartaris. drachm. iij,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Hordei libr.* ij. — Voorts een

een verzachtend mondwater; warme bedekking van den hals.

Den 13. Julij (6). De nacht was vrij rustig, de hitte wat vermeerderd, er volgden zweet en stoelontlasting, de pijnen in de keel zijn verminderd.

Den 14. Julij (7). De tong is wat droog, de dorst groot, de handen beven, het slikken moeijelijker, de pis bleekrood, met een zwevend wolkje; de pols matig menigvuldig, een weinig gespannen.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gramin. unc.* j,
Fruct. Tamarind. enucleat. drachm. vj.
F. dec. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Cremor. Tart. dep. drachm. j,
Sacch. alb. drachm. ij.

Gedurende den nacht volgde een rijkelijk zweet, met verligtende stoelontlastingen; de pis maakte een slijmig bezinksel, en was boven hetzelve doorschijnend en geel. De toevallen verminderden dagelijks in hevigheid, den 16. Julij was de koorts verdwenen, de eetlust keerde weder, en den 22. werd zij hersteld ontslagen.

Galkoorts van een langdurig beloop.
(*Febris gastrica biliosa protracta.*)

A. K., 35 jaren oud, van eenen vrij sterken ligchaamsbouw, moeder van 5 kinderen, verloor, door het gebruik van met tegenzin gegeten vet vleesch, haren eetlust. Kort daarop volgde een gevoel van drukking in de streek der maag, stinkende oprispingen, afkeer van spijzen, vermeerderde dorst, bij welke verschijnselen, na verloop

van

van eenige dagen, zich nog hitte, met koude afwisselende, loomheid in de leden en hoofdpijn voegden. Dezen toestand weinig achtende, geraakte zij bij eenen twist in hevigen toorn, waardoor hare ongesteldheid zoo zeer verergerde, dat zij genoodzaakt was, het bed te houden.

Zij zocht dus op den 8. Maart (den 9[den] dag der ziekte) hulp in het algemeen ziekenhuis, alwaar zich de volgende verschijnselen vertoonden: kloppende hoofdpijn in de streek der slapen, het wit van het oog en de huid des aangezigts vrij geel van kleur, de tong wit-geel beslagen, de smaak bitter, stinkende oprispingen, vermeerderde dorst, spanning en gevoel van drukking in de streek der maag, welk gevoel zich tot in de regter buikzijde uitstrekt, welke plaats bij het betasten wat gevoelig is. De warmte der huid is verhoogd, de stoelontlasting sedert 2 dagen niet gevolgd, de pis donkerbruin met een geelachtig schuim; de pols versneld, genoegzaam krachtig, gelijkvormig.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gramin.*,
Prunor. enucleat., ana unc. j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Tart. tartaris. drachm. iij,
Extr. Gramin. unc. *β*.

Voor drank: ℞. *Dec. Hord. libr.* ij,
Sal. essent. acid. Tart. gran. xviij.
D.

Voorts eene verzachtende klisteer.

Den volgenden dag liet de hevigheid der verschijnselen een weinig na, de oprispingen zijn zeldzaam, de dorst is matig, er volgde éénmaal harde stoelgang onder ontlasting van winden. Met de medicijn wordt voortgegaan.

Den

Den 10. Mrt. (11). De lijderes sliep gedurende den nacht rustiger, een algemeen zweet, dat het linnegoed geel maakte, bragt groote verligting aan, de hoofdpijn werd daardoor veel verminderd, en er bleef nog alleen eene zekere ligtheid in het hoofd over; doch het gebrek aan eetlust, de drukking in de streek der maag en lever, met eene vermeerderde gevoeligheid bij eene sterkere betasting, duurden voort. Er volgden eenige pappige stoelontlastingen; de pis had nog altijd eene donkere bruinroode kleur.

Om doordringender op de schadelijke stoffen, die nog in de eerste wegen bevat waren, te werken, werden, behalve het *Dec. Gramin. simplex,* de volgende poeders, om de drie uren te gebruiken, voorgeschreven:

℞. *Tart. emetic. grani quartam partem,*
Sal. Ammoniac. dep. gran. v,
Tart. vitriolat. gran. iij.
M. F. pulv. Dent. tales num. iv.

Hierop volgde na verloop van eenige dagen:

℞. *Rad. Gramin.,*
— *Tarax., ana unc.* j.
F. dec. per quadr. hor.
Col. express. unc. viij *add.*
Tinct. Rhei aquos. unc. j,
Extr. Marrub. drachm. j.
M. D.

Deze medicijn werd vervolgens dus veranderd:

℞. *Rad. Tarax. unc.* j.
F. dec. Sub fin. infund.
Rad. Rhei drachm. j.
Col. unc. viij *add.*
Tart. emet. gran. j,
Extr. Gram. unc. β.

Na-

Naderhand kreeg zij:

℞. *Aq. commun. unc.* viij,
Tart. emet. gran. j,
Extr. Marrub.,
— *Tarax.*, *ana drachm.* ij.

Voor drank: *Dec. Gramin.* met *Oxymel.*

Onder het gebruik van deze op elkander volgende, gedurende eenen langen tijd voortgezette medicijnen verminderden allengskens alle ziekte-verschijnselen, en eindelijk verdwenen dezelve geheel. Het hoofd werd vrij, de gele kleur der huid in het aangezigt en in het wit van het oog veranderde in de natuurlijke, de tong werd zuiver, de smaak natuurlijk, de eetlust keerde weder, met verlangen naar zuurachtige dingen; doch de spijsvertering bleef zwak. De onderbuik was zacht op het gevoel, alle spanning en drukking was verdwenen, dagelijks volgde eene zachte stoelontlasting, de pis maakte een rijkelijk bezinksel, en onderscheidde zich verder niet meer van de gezonde. Alle koortsverschijnselen waren overwonnen; de pols krachtig en natuurlijk menigvuldig. Behalve eene hevige jeukte van de huid, waarop gemeenlijk een algemeen zweet volgde, was er geen ziekelijk verschijnsel meer waar te nemen.

Ter herstelling van de verzwakte spijsverteringskrachten werd nu voorgeschreven:

℞. *Summit. Millefol.*,
——— *Centaur. min.*, *ana drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep.,
Liq. anod. min. Hoffm., *ana scrup.* j,
Extr. Gram. unc. ß.

En

En ten slotte de volgende pillen:

℞. *Fell. bovin. inspissat.*,
Extr. Marrub.,
— *Chelidon. maj.*, *ana drachm.* j,
Pulv. rad. Rhei drachm. ß,
— — *Calam. arom. q. s.*,
ut f. pil. gran. iij.
Consp. Pulv. rad. Liquir.

D. S. Tweemaal daags vier pillen.

Onder het, gedurende eenen langen tijd voortgezette en vermeerderde gebruik van deze pillen kreeg de lijderes hare vorige, volkomene gezondheid terug, zoo dat zij den 3. Mei, na een verblijf van 53 dagen in het ziekenhuis, hersteld ontslagen werd.

3) SLIJMKOORTS.
(*FEBRIS GASTRICA PITUITOSA.*)

De Slijmkoorts is eene aanhoudend-nalatende koorts van een langzaam en traag beloop, bij welke het lijden der spijsverteringswerktuigen zich door eene ziekelijke voortbrenging van slijm in de eerste wegen, uit slapheid van de vaste deelen, te kennen geeft.

De ziekelijke afscheiding van slijm openbaart zich bij deze koortsen in alle slijmvliezen, en de bloedmassa zelve bevat weinig van het roode gedeelte des bloeds (*cruor*), en daarentegen eene groote hoeveelheid bloedwater.

De slijmkoortsen heerschen dikwijls epidemisch, en zijn in koude, vochtige landstreken endemisch; de slijmachtige toestand kan zelfs staande karakter worden.

Aan de slijmkoortsen gaan meestal, als voorbo-

den, de verschijnselen der verslijming (slijm-toestand, *status pituitosus*) vooraf.

Deze verschijnselen geven zich te kennen door een bleek, opgezet, sponsachtig uitzigt, bleek aangezigt, flaauwen blik, gebrek aan levendigheid, vuilen, slijmigen smaak, opgezetten, dikken onderbuik en gestoorde spijsvertering.

Deze voorboden duren dikwijls eenige weken lang, de slijmkoorts zelve begint met ligte, aanhoudende huiveringen en daarop volgende matige hitte, die aanmerkelijke nalatingen maakt, en des nachts meestal vermeerderd is.

Hierbij voegen zich: stompe hoofdpijn, treurigheid, mismoedigheid, matte glans van de loodkleurige oogen, verzameling van slijm in de neus-, mond- en raakholte, het opgeven van slijmige fluimen uit de longen, witte, met een taai slijm beslagene tong, leemachtige, zoetachtige smaak, moeijelijke, dikwijls reutelende ademhaling, terwijl anders de inademing onbelemmerd en diep is; drukking in de streek der maag, herhaalde misselijkheid en braking van slijm, trage ontlasting van slijmige stoelgangen, vermeerdering van den witten vloed, wanneer die misschien voorhanden is; dunne, waterachtige, meer bleeke pis, die dikwijls een slijmig bezinksel maakt.

De pols is in deze koortsen matig versneld, traag, dikwijls veel langzamer, dan in den natuurlijken toestand, zacht, klein, onderdrukt, dikwijls zwak.

Gedurende het beloop, dat zich ten minste van 14 dagen tot 4 weken, ja maanden lang, uitstrekt, voegen zich ligtelijk spruw in den mond en het darmkanaal, doorloop, bedwelmdheid, stuiptrekkingen, blutsvlekken, dikwijls ook de allergevaarlijk-

lijkste toestand van valsche longontsteking (*Peripneumonia notha*) daarbij.

Aanleg tot deze koortsen veroorzaken vochtig, koud weder, vooral in de lente en den herfst, vochtige en laag liggende landstreken. — Voorts zijn vooral menschen van een phlegmatisch temperament, van de boven vermelde, eigenaardige ligchaamsgesteldheid, kinderen, bleekzuchtige meisjes en in armoede levende menschen daartoe geneigd.

De opwekkende oorzaken zijn: koude, vochtige, ingesloten lucht, slecht voedsel, te rijkelijk gebruik van meelachtige, kaasachtige stoffen, van aardappels en peulvruchten, gebrek aan beweging, nederdrukkende hartstogten en onzindelijkheid.

Uitgangen. In gezondheid, door eene doelmatige behandeling. De *crises* zijn niet in het oog vallend, maar volgen slechts langzaam en gedeeltelijk, door zweet en pis, somwijlen door braking en doorloop.

In andere ziekten, en wel: in ware ontstekingachtige koortsen allerzeldzaamst (misschien alleen door eene sterk prikkelende behandeling); dikwijls in het zenuwachtige (vooral in de slepende zenuwkoorts) en rotachtige karakter, en in tusschenpoozende koortsen; — in niet-koortsige ziekten, als: slijmzucht, waterzucht, langdurigen doorloop en uittering.

In den dood, door verlies van krachten, door verbinding met de valsche longontsteking, en door overgang in andere ziekten, vooral in het zenuwachtige en rotachtige karakter.

Met betrekking tot de voorspelling zijn de slijmkoortsen, door de geringe werkzaamheid der natuur en door de geneigdheid om in zenuw- en rot-

rotkoortsen over te gaan, moeijelijk te behandelen ziekten, en te moeijelijker, naar mate de slijmige aanleg reeds langer en dieper in het ligchaam ingeworteld is.

De slijmkoortsen worden verdeeld:

1. Volgens hare zuiverheid, in zuivere (eenvoudige) en ingewikkelde.

De zuivere slijmkoortsen zijn met eenen onderdrukten, dikwijls karig toereikenden, somwijlen meer gedaalden toestand der levenskrachten verbonden.

De inwikkeling heeft plaats met bijna alle andere karakters, maar toch zelden met het ware ontstekingachtige.

Dus zijn er zinkingachtige, rheumatische, saburrale, galachtige, zenuwachtige en rotachtige Slijmkoortsen.

2. Met betrekking tot hare verbinding is de slijmkoorts, behalve de ziekelijke gesteldheid der vaste deelen, óf zonder eenig ander plaatselijk lijden, óf met een plaatselijk lijden gepaard, en hieronder behooren vooral de keelpijn en de valsche longontsteking (*Angina et Peripneumonia pituitosa*).

Behandeling. De aanwijzingen bij de slijmkoortsen zijn: 1. De werkende oorzaak, zoo veel mogelijk, uit den weg te ruimen. 2. De koorts volgens haar karakter te behandelen. 3. Het plaatselijk lijden zorgvuldig in het oog te houden.

Is de koorts eenvoudig, dan trachte men voornamelijk de slapheid der vaste deelen, welke de ziekelijke slijm-afscheiding te weeg brengt, te verbeteren, de ziekelijke gesteldheid van het opslorpende vaatstelsel en van de bloed-massa weg te ne-

nemen, en het lastige slijm op te lossen, bewegelijk te maken en te ontlasten. — Het slijm bekleedt de spijsverteringswerktuigen dikwijls als eene korst, zoo dat de geneesmiddelen niet werken kunnen. Intusschen mag men, bij den over het algemeen verzwakten en tragen toestand van het ligchaam, met de ontlasting van hetzelve niet te haastig zijn, maar men moet eene oplossende, doch meer doordringende, en niet verzwakkende geneeswijze aanwenden. Hiertoe behooren: *Sal Ammoniacum, Tartarus vitriolatus, Sal mirabile Glauberi, Taraxacum, Cichoreum, Saponaria, Vinum antimoniale, Oxymel scilliticum.*

Zijn er aanwijzingen tot een braakmiddel, bij verschijnselen van streving naar boven, door het opgeven van los slijm, gedeeltelijk uitbraken van hetzelve, misselijkheid, oprispingen enz., voorhanden, dan worde het toegediend. In de meeste omstandigheden is de *Tartarus emeticus* hier meer geschikt dan de *Ipecacuanha.*

Streven de slijmige stoffen meer naar beneden, dan moet men op eene langzame, niet sterke ontlasting door den stoelgang werken. Hiertoe behooren voornamelijk: *Tartarus vitriolatus, Sal mirabile Glauberi, Rheum, Folia Sennae, Calomel, Jalappa.*

Is de verzameling van slijm op zulk eene wijze grootendeels weggenomen, dan is de voortzetting van de oplossende en de overgang tot eene meer versterkende geneeswijze aangewezen. Hiertoe behooren: *Taraxacum, Cichoreum, Rheum, Flores Arnicae, Sal Ammoniacum, Marrubium, Chamomilla, Caryophyllata, Calamus aromaticus, Millefolium, Centaurium minus, Trifolium fibri-*

num, Flores salis Ammoniaci martiales, Gummi Ammoniacum (*).

De herstelling behoort zorgvuldig, door het voortzetten van deze behandeling, door ligt te verteren vleeschspijzen, matig gebruik van wijn, versche, drooge lucht, ondersteund te worden.

Onder de inwikkelingen vereischt het zinkingachtige en rheumatische karakter oplettendheid op de voorhanden zijnde aandoening, welke naauwelijks ooit eene aanwijzing tot algemeene, maar wel somwijlen tot plaatselijke bloedontlastingen, en tot huidprikkels, geven zal.

Algemeene bloedontlastingen zijn alleen met de grootste voorzigtigheid, en nog slechts wanneer er eene valsche longontsteking bijgevoegd is, in zekere gevallen aangewezen.

De inwikkeling met het saburrale en galachtige karakter verschaft dikwijls eene dringende aanwijzing tot ontlastingsmiddelen.

ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Slijmkoorts.
(*Febris gastrica pituitosa.*)

M. P., eene dienstmeid van 27 jaren, van een phlegmatisch temperament, kreeg hare maandstonden reeds in het 12de jaar van haren ouderdom; dezelve waren echter altijd spaarzaam, en het bloed meer bleek.

Tegen het einde van Mei 1822 werd zij, zonder dat zij eene duidelijke oorzaak daarvan wist, door

(*) Hier mist men de, vooral bij eene gelijktijdige aandoening van de borst, zoo werkzame *Radix Senegae.* (Aanmerking van den *Rec.* in de *Bibl. d. pract. Heilk.*, t. a. p.)

door rillingen, opvolgende hitte, stompe hoofdpijn en algemeene loomheid aangetast.

Er verzamelde zich veel slijm in den mond, dat zij, vooral des morgens, in groote hoeveelheid uitwierp. Een Arts schreef haar een onbekend afvoerend poeder voor, doch zonder verligting; intusschen bleef zij 5 weken lang in dezen toestand, en kwam den 5. Julij (den 37sten dag der ziekte) in het *clinicum*.

Bleek opgezet aangezigt, stompe pijn in het voorhoofd, flaauwe blik, algemeene, groote matheid, met veel, taai slijm beslagene tong, pappige smaak, groote dorst, drukkende pijn op de borst met hoest en het uitwerpen van veel slijm, dat in draden kon getrokken worden; pijn en volheid in den hartkuil, matige warmte, bleekroode pis met een wolkje, weinig versnelde, zachte, kleine en zwakke pols, — waren de hoofdverschijnselen. De stoelontlasting was traag, en gisteren gevolgd.

Om den langen duur der ziekte en den toestand van reeds gedaalde krachten werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Caryophyllat. drachm.* iij.
F. infus. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Hordei.*

In de volgende dagen verminderde de hoofdpijn, de longen ontlasteden eene zeer groote hoeveelheid taai slijm, de pis werd bleekgeel met een zwevend wolkje, er ontstond des nachts een zachte slaap; de overige toevallen bleven dezelfde.

Den 11. Julij was reeds eetlust voorhanden, de slijm-ophooping verminderd, de borst vrij, de pols matig menigvuldig, doch klein en zwak.

Er werden *Rad. Polygal. amar. drachm.* ij bij de medicijn geinfundeerd. Alle verrigtingen des ligchaams keerden nu, zonder in het oog vallende *crises* tot den gezonden toestand terug, en slechts matheid en een zwakke pols, benevens grooten honger, waren voorhanden. Zij kreeg dus op den 13. Julij:

℞. *Rad. Caryophyllat.,*
— *Polygal. amar., ana drachm.* ij,
— *Calam. aromat. drachm.* jβ.
F. inf. ferv. per quadr. hor.
Col. unc. viij *refrig. add.*
Spir. Nitr. dulc. drachm. β,
Elaeosacch. Menth. pip. drachm. j.

Den 16. bij volkomene herstelling:

℞. *Aq. flor. Chamom. unc.* iv.
In quibus solve
Extr. Trifol. fibrin. drachm. β,
Spir. Sal. dulc. scrup. j.
M. D. S. Om de drie uren een eetlepelvol.

Den 22. Julij keerde zij, er wél uitziende, naar huis terug.

Slijmkoorts met aanwijzing tot braken.

A. N., 20 jaren oud, student in de regten, van eenen matig sterken ligchaamsbouw, had in zijne jeugd veel van ronde wormen geleden. Sedert zijn 14de jaar verdwenen die ongemakken, en hij leefde gezond tot in Januarij 1816, toen hij, vooral des morgens na het ontwaken, met het uitwerpen van veel taai slijm, dikwijls met misselijkheid en slijm braken verbonden, gekweld werd. Hij achtte deze toevallen, waarbij zich verloren eetlust en matheid voegden, gedurende 14 dagen niet, tot dat eene on-

ondragelijke wildheid in het hoofd, eene zachte aanhoudende koude en buitengewone loomheid hem noodzaakten, hulp te zoeken.

Het hoofd was zeer bezet, met drukking boven de oogen, de blik flaauw, groote kringen om de oogen, de wangen omschreven rood, matig heet; de streek om de vleugels van den neus en de bovenlip een weinig geel, de tong blinkend van slijm, wit beslagen; zoete smaak, volledige afkeer van spijzen, matige dorst, de ademhaling geheel vrij; menigvuldige, losse hoest, met het opgeven van veel taai slijm; de onderbuik vol, pappig op het gevoel; de pis bleekgeel, de stoelontlasting traag, zacht; de pols matig versneld, onderdrukt, klein en zamengetrokken.

Voorschrift:

℞. *Dec. rad. Tarax., ex unc.* j *par.*, *unc.* vj,
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Tart. vitriol. drachm. ij,
Oxymell. simpl. unc. β.

Voor drank: *Dec. Graminis.*

Den volgenden dag, den 17. Jan., was de warmte matig verhoogd, de overige toevallen dezelfde; het slijm was zeer lastig, de pols naauwelijks versneld te noemen.

Er werd *Tart. emetic. gran.* j, in plaats van den *Tart. vitriol.*, bij de medicijn gevoegd.

Den 18. Jan. De nacht was vrij rustig, de eetlust is geheel verloren, en misselijkheid, geneigdheid tot braken en het rijkelijk opgeven van slijm voorhanden; er volgde ééne pappige stoelontlasting, de pis is bleekgeel, de pols langzamer dan in den natuurlijken toestand, traag en onderdrukt.

Voorschrift:

℞. *Tart. emet. gran.* iij.
Solv. in
Aq. destill. unc. iij.

S. Eerst twee eetlepels vol, en vervolgens, om de tien minuten, eenen eetlepelvol te nemen, tot dat er braken volgt.

Een laauw, zeer slap aftreksel van Kamillen te drinken, wanneer de misselijkheid begint.

Des avonds. De lijder heeft de medicijn geheel opgebruikt, en driemaal eene zeer ongewone hoeveelheid van een glazig, taai slijm, dat in draden kon getrokken worden, overgegeven. Hij gevoelt zich verligt, maar zwak. — Alle verdere medicijn werd van daag ter zijde gesteld.

Den 19. Jan. Groote verligting na eenen rustigen nacht, gedurende welken uitwaseming volgde; de smaak is zeer vuil en er is nog een slijmige hoest voorhanden; de bleekgele pis maakt een wolkje, de pols is wat menigvuldiger, vrijer en krachtiger.

Er werd voorgeschreven:

℞. *Dec. rad. Tarax. unc.* vj,
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Tinct. Rhei aquos. drachm. vj,
Syr. Cichor. cum Rheo unc. β.

In de volgende dagen namen de ziekte-verschijnselen allengskens af, de warmte werd natuurlijk, het uitwerpen van slijm matiger, de pis wat donkerder van kleur (eene werking van het *Rheum*), met een wit-geelachtig bezinksel, de pols met den natuurlijken toestand overeenkomstig; slechts gebrek aan eetlust en zwakte van de spijsvertering duurden voort, en de lijder kreeg daarom, den

24.

24. Jan., bij afwezigheid van alle koortsbewegingen: ℞. *Aq. cort. Aurant. unc.* v,
Tinct. Rhei aquos. unc. j,
Liquor. anod. min. Hoffm. drachm. β,
Elaeosacch. cort. Aurant. drachm. ij.
M. S. Om de drie uren een eetlepelvol.

Deze medicijn werd driemaal herhaald, en ten slotte werden de volgende pillen voorgeschreven:

℞. *Fell. bovin. inspissat.,*
Extr. Trifol. fibrin.,
— *Marrub., ana drachm.* j,
Pulv. rad. Rhei scrup. ij,
— — *Calam. arom. q. s.,*
ut f. l. a. pil. gran. iij.
Consperg. Pulv. sem. Lycopod.
D. S. Tweemaal daags vier pillen te nemen.

Onder het voortgezet gebruik dezer pillen, waarvan hij er, al klimmende, dagelijks tot 15 nam, herhaalde de lijder zich allengskens, en tegen het midden van Februarij was hij geheel hersteld.

4) WORMKOORTS.

(*FEBRIS VERMINOSA.*)

De Wormkoorts is eene soort van slijmkoorts, aan welker ontstaan wormen in de eerste wegen als oorzaak medewerken.

In het menschelijk ligchaam kent men tot dus verre 12 soorten van wormen, die gedeeltelijk buiten, gedeeltelijk in het darmkanaal hunne zitplaats hebben. De laatsten alleen kunnen deel hebben aan het ontstaan der wormkoorts; intusschen veroorzaken de wormen over het algemeen in de meeste gevallen velerlei andere en gewigtige, niet-koortsige

sige ongemakken, die een onderwerp zijn van de leer der slepende ziekten.

De wormen, die hun verblijf in het darmkanaal hebben, zijn: 1. De Ronde Wormen (*Lumbricus*, *Ascaris lumbricoides*) in de dunne darmen; zij komen dikwijls tot in de maag, en worden dan ook wel door braking uitgeworpen. 2. De Aarsmaden (*Ascaris vermicularis*, *Oxyuris vermicularis*) in de dikke darmen, vooral in den endeldarm. 3. De Platkopwormen (*Trichuris*, *Trichocephalus dispar*), in den blinden darm van de meeste menschen. 4. De Kettingworm (*Taenia Solium*, *cucurbitana*). 5. De Lintworm (*Taenia lata*, *Bothriocephalus latus*); de beide laatsten in de dunne darmen.

De verschijnselen, die bij de wormkoortsen voorkomen, zijn dezelfde als die der slijmkoorts, waarbij zich evenwel nog eenige bijzondere toevallen voegen, die men gemeenlijk worm-verschijnselen pleegt te noemen. Dezelve zijn: een zeer verwijde oogappel, dubbelzigtigheid, blaauwe kringen om de oogen, dikwijls en schielijk afwisselende, nu eens bleeke, dan eens roode kleur van het aangezigt; jeukte in den neus, en daardoor menigvuldig krabben en peuteren in denzelven; suizingen in de ooren, zwelling van de bovenlip en den neus, knarsing op de tanden in den slaap, krampen en stuipen, verzameling van slijm in den mond, gebrek aan eetlust, plotselinge geeuwhonger, toeloop van water in den mond, toesnoering der keel, plotselinge stemmeloosheid, hartkloppingen, herhaalde misselijkheden bij nuchtere maag, flaauwten, geneigdheid tot braken, plotselinge opzetting van den onderbuik, rommelingen, gevoel van kna-

ging

ging en beweging in denzelven, tusschenpoozende krimpingen in de streek des navels, herhaalde doorloop met ontlasting van een taai, nestachtig slijm. — (Jeukte aan den aars, in den endeldarm en zelfs in de scheede, vooral des avonds, en dikwijls persing op de stoelontlasting, bij het voorhanden zijn van aarsmaden.)

Alle deze verschijnselen verschaffen nog geene onomstootelijke zekerheid van hunne tegenwoordigheid; deze blijkt alleen uit de ontlasting der wormen zelve.

Vele van deze verschijnselen vertoonen zich somwijlen, en toch zijn geene wormen voorhanden. Dikwijls ontbreken alle verschijnselen, zelfs de slijmige aanleg, en evenwel gaat eene ongeloofelijke hoeveelheid wormen, vooral aarsmaden, bij kinderen in koortsen, af.

Het beloop der wormkoorts heeft, behalve de ontlasting van wormen, niets eigenaardigs; somwijlen echter ontstaan zeer ongewone verschijnselen, als: stuipen, blindheid, bedwelmdheid, flaauwten, vallende ziekte enz.

Aan den anderen kant worden kinderen dikwijls, zonder dien aanleg tot wormen te hebben, en zonder bijzondere aanleiding, door hevige koortsen, zelfs van een waar ontstekingachtig karakter, aangetast, en tegen alle verwachting gaan veel wormen met verligting af; in zulke gevallen schijnt het toch, dat de wormen door hunne prikkeling de opwekkende oorzaak der koorts, zelfs van eene ware ontstekingachtige koorts, zijn kunnen.

De uitgangen en de voorspelling komen met die der slijmkoorts overeen. Met de herstelling van de spijsvertering verdwijnen zeer dikwijls de wormtoevallen.

Bij

Bij de behandeling is de aanwijzing, de wormkoorts naar de grondbeginsels, die bij de slijmkoorts zijn opgegeven, te behandelen, en voor de verwijdering der wormen en de verhoeding van het weder ontstaan derzelven te zorgen. Dit oogmerk wordt het zekerste bereikt, wanneer de ziekelijke toestand der spijsverteringswerktuigen, die het ontstaan der wormen begunstigt, uit den weg geruimd, en de voeding tot hare natuurlijke werkzaamheid gebragt wordt.

De wormen kunnen niet altijd onmiddellijk uitgedreven worden, want de meest geprezene wormmiddelen weigeren dikwijls de bedoelde werking, en zeer vele derzelven zijn hevig werkende, prikkelende of ontlastingsmiddelen, die den koortsigen toestand buitengemeen verergeren zouden.

Men kieze dus onder de zoogenaamde wormmiddelen alleen dezulke, die aan den toestand der levenskrachten en het karakter der koorts beantwoorden. Vele derzelven, vooral de bittere middelen, komen met de aanwijzingen bij de slijmkoortsen overeen.

Onder de wormmiddelen, die in koortsen kunnen gebruikt worden, zijn de voornaamste: *Sal Ammoniacum*, *Tartarus vitriolatus*, *Rheum*, *Valeriana*, *Scilla*, *Extractum nucum Juglandum*, *Gentiana*, *Absinthium*, *Semen Santonicum*, *Asa foetida*, *Camphora*, naar omstandigheden *Calomel*, *Senna*, *Jalappa*.

Voorts moet het uitwendig gebruik van wormmiddelen, in de gedaante van klisteren en smeersels, niet verwaarloosd worden. Hiertoe behooren: *Valeriana*, *Absinthium*, *Chamomilla*, *Tanacetum*, *Juniperus*, *Asa foetida*, *Allium*, *Fel bovinum*, *Camphora*, *Oleum Petrae*.

Men

Men wachte zich, bij eenen koortsigen toestand, voor het toedienen van drastische wormmiddelen.

Heeft het darmkanaal den behoorlijken graad van werkzaamheid en spijsverteringskracht wedergekregen, dan verdwijnt meestal het ontstaan der wormen; in de jaren der manbaarheid bewerkt zulks de natuur dikwijls van zelve.

Bij ware ontstekingachtige koortsen wordt de ontlasting der wormen, gedeeltelijk door de hevige inspanningen der natuur in de koorts over het algemeen, gedeeltelijk door de aangewezene ontstekingwerende middelen, vele van welken de wormen niet verdragen, bewerkstelligd.

De diaetetische verhouding is van veel gewigt; ligt te verteren voedingsmiddelen, onthouding van peulvruchten, aardappelen en alle vet; gebruik van versterkend voedsel van malsch vleesch, jonge groenten, mierik, kers, uijen, knoflook; ligte wijnen, beweging in zuivere, vrije, drooge lucht, bevorderen niet alleen de herstelling, maar verhinderen ook krachtdadig het op nieuw ontstaan van wormen.

ZIEKTE-GESCHIEDENIS.

Wormkoorts.

(*Febris verminosa.*)

J. R., een teeder en zwak jongeling van 15 jaren, had, behalve de kinderpokken, nog geene belangrijke ziekte gehad.

In zijn 13de jaar werd hij, zonder eenige bekende oorzaak, door eene flaauwte aangetast, die een vierde uur duurde, en waarop hevige hoofdpijn met duizeling volgde.

Na verloop van 3 maanden keerde deze aanval terug, die zich nu meermalen herhaalde. Een Arts schreef hem een *electuarium* tegen wormen voor, en er gingen inderdaad, volgens de beschrijving, eenige ronde wormen af. Daar er zich loomheid en rillingen met hitte bijvoegden, kwam hij, den 14. Januarij 1818, in het *clinicum*.

De koortsige toevallen waren zeer gering, het uitzigt teeder en slap, de oogappel zeer verwijd, de borst vrij, de onderbuik opgezet, de streek om den navel pijnlijk, met een eigenaardig, niet te beschrijven gevoel, doch de betasting wel verdragende; waterachtige oprispingen en rommelingen; daarbij kwam, op onbepaalde tijden, eene bijzondere kitteling in den aars en neus; de stoelontlasting was naar behooren doch hard, de pis bleekgeel, de pols matig menigvuldig, een weinig onderdrukt en klein.

De ziekte werd meer voor eenen wormtoestand, dan voor wormkoorts, verklaard, en er werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Gram. unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Tinct. Rhei aquos.,
Sal. Ebsham., *ana unc. β*,
Sacch. alb. drachm. ij.

Daar de toestand over het geheel dezelfde bleef, alle koortsbewegingen al spoedig verdwenen waren, en er nog eenige traagheid van de stoelontlasting voorhanden was, werd op den 21. Jan. gegeven:

℞. *Dec. Gram. unc.* viij,
Sal. mirab. Glaub. drachm. iij.
S. Om de drie uren twee eetlepels vol.

Voorts

Voorts de volgende pillen:

℞. *Asae foetid. drachm.* β,
Extr. Gentian. drachm. jβ,
Pulv. rad. Valerian. sylv. drachm. j,
— — *Calam. aromat. q. s.*,
ut f. l. a. pil. gran. iij.
Consp. Pulv. rad. Liquir.

S. Tweemaal daags vier pillen.

Den 25. ging een ronde worm af. Den 28. had de lijder drie pappige, slijmige stoelontlastingen, waarin zich vele aarsmaden vertoonden; hij klaagde nu dikwijls over krimpingen in den onderbuik en onaangename oprispingen.

Er werd nu *Sem. Santonic. drachm.* j bij de pillen gevoegd, en over den onderbuik zakjes met kruiden, uit gelijke deelen *Pulv. Chamomill.*, *Absinth.* en *Tanacet.* bestaande, gelegd.

De oprispingen en pijnen verminderden; de lijder gebruikte de pillen tot op den 4. Februarij, en daar hij wederom over de boven beschreven toevallen in eenen hevigeren graad, zonder eenige aandoening van koorts, klaagde, werd hem gegeven:

℞. *Pulv. rad. Jalapp. gran.* iij,
Calomel. gran. j,
Elaeosacch. Foenicul. gran. vj.
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.

S. 's Morgens en 's avonds een poeder.

Op deze poeders volgde bevrijding van de lastige toevallen, zonder verdere ontlasting van wormen.

Nu werd op den 8. Febr. voorgeschreven:

℞. *Fell. bovin. inspissat. drachm.* jβ,
Asae foetid.,
Pulv. rad. Rhei, ana drachm. β,
— *sem. Foenicul. q. s.*,

ut f. l. a. pil. gran. iij.
Consp. Pulv. rad. Liquir.

S. Driemaal daags drie pillen te nemen.

Den 11. Febr. verliet de lijder, zonder verdere aanmerkelijke ongemakken, het *clinicum.*

Men ried den lijder het voortgezet gebruik van deze pillen, gedurende 6 weken, aan; voorts eene gepaste beweging in de vrije lucht, het gebruik van matig gekruide spijzen, vooral vleeschspijs, en onthouding van vette meelspijs en peulvruchten.

Na verloop van 10 maanden bezocht hij, gezond er uitziende, wederom de praktische school, met de verzekering, dat, in al dien tijd, noch aanvallen van flaauwien, noch de overige ongemakken ontstaan waren.

DERDE FAMILIE.

KOORTSEN MET EEN ZENUWACHTIG KARAKTER; ZENUWKOORTSEN;
(*FEBRES CUM CHARACTERE NERVOSO; FEBRES NERVOSAE.*)

Onder koortsen met een zenuwachtig karakter, gemeenlijk Zenuwkoortsen genaamd, verstaat men de aanhoudende koortsen, die zich door een in het oog vallend lijden van de werkzaamheid des zenuwstelsels, verbonden met den toestand van gedaalde of uitgeputte levenskrachten, te kennen geven.

Bij iedere koorts zijn stoornissen van de verrigtingen des zenuwstelsels voorhanden, als matheid, algemeen gevoel van ziek zijn, zwaarte en pijn in het hoofd, duizeling, dikwijls ijlingen, be-

bedwelmdheid, bevingen, krampen, stuiptrekkingen enz. Intusschen is daarom het karakter der koorts nog niet zenuwachtig; maar deze toevallen zijn dikwijls het gevolg van de geprikkelde en op het zenuwstelsel terug werkende werkzaamheid van het bloedvatenstelsel, van schadelijke stoffen enz. — Bij zenuwkoortsen ontstaan deze en meer andere verschijnselen in eene bepaalde opvolging, en zijn niet van eenen verhoogden of onderdrukten toestand der levensverrigtingen, maar van opwellingen en van langzame daling der werkzaamheid van het bloedvatenstelsel vergezeld.

De zenuwkoortsen zijn geene eigenaardige koortsen, doch zeer belangrijke koortskarakters, die zich onder de verschillendste omstandigheden bij andere koortsen voegen, of waarin andere koortsen overgaan.

De zenuwkoortsen worden in drie geslachten verdeeld:

1. De heete Zenuwkoorts (*Febris nervosa acuta*).
2. De slepende Zenuwkoorts (*Febris nervosa lenta*).
3. De kwaadaardige Zenuwkoorts (*Febris nervosa maligna*).

1) HEETE ZENUWKOORTS.
(*FEBRIS NERVOSA ACUTA.*)

De heete Zenuwkoorts is eene aanhoudende koorts, bij welke het overhand hebbende lijden des zenuwstelsels met den toestand van gedaalde of uitgeputte krachten, en met een snel beloop, verbonden is.

De hoofdverschijnselen van den zenuwachtigen toestand vervallen in die van den beginnenden

 (*sta-*

(*status subnervosus*) en die van den ontwikkelden zenuwachtigen toestand (*status nervosus*).

De beginnende zenuwachtige toestand geeft zich te kennen door bezetting, ligtheid of zwaarte van het hoofd, somwijlen met duizeling verbonden; slapeloosheid kwelt den lijder; de herinneringskracht en bewustheid verminderen allengskens; en er ontstaan voorbijgaande ijlingen, vooral des nachts. Het aangezigt is, met betrekking tot de uitdrukking, eigenaardig veranderd, ingevallen, eenigzins in de lengte getrokken, bleek, somwijlen echter ook met eene omschrevene roodheid der wangen.

De blik verliest zijne levendigheid, het oog zijnen glans, er ontstaat suizen en klinken in de ooren; de tong wordt in het midden droog, blijft nog aan de kanten vochtig en is wat bevend; de spraak is veranderd, haastig, een weinig stamelend; de dorst meestal hevig, door drinken moeijelijk te lesschen; de ademhaling ongestoord, dikwijls versneld en hoog; de onderbuik zacht, de huid brandend heet, droog, en veroorzaakt in den aanrakenden vinger een bijtend gevoel; groote matheid heerscht in alle willekeurige bewegingen; de stoelontlasting is meestal vermeerderd en vloeibaar, de pis gemeenlijk donkerrood, zonder wolkje; de pols gelijkvormig, zeer snel, klein, zacht, aanvankelijk nog toereikend krachtig, en wordt allengskens zwak.

Dit beginnende zenuwachtige karakter voegt zich, voornamelijk omstreeks het tijdperk der *crises*, niet zelden bij andere koortsen; dezelve zweven dikwijls gedurende eenige dagen op de grenzen van den zenuwachtigen toestand, zoo dat men zeker gelooft, dat zich eene zenuwkoorts zal ontwikkelen, en evenwel verdwijnen de zenuwachtige verschijn-

schijnselen somwijlen allengskens, terwijl de oorspronkelijke koorts haar beloop voortzet, en zich door *crises* beslist.

Het ontwikkelde zenuwachtige karakter heeft alle verschijnselen van het beginnende in eenen hoogeren graad; het gelaat verandert meer en meer, het ijlen wordt ook bij dag aanhoudend, de bewustheid gaat dikwijls geheel verloren, de lijder heeft moeite, om op de voorgestelde vragen met eenig overleg te antwoorden, het suizen in de ooren verandert in hardhoorigheid, die dikwijls tot doofheid klimt, de slijmvliezen droogen op, vandaar gebrek aan slijm in den neus; de tong wordt geheel droog, schraal, krimpt in, kan slechts bevende worden uitgestoken, en droogt, na het gebruik van eenigen drank, zeer spoedig weder op; de spraak wordt stamelend, de ademhaling hoog, sneller, het diep inademen is moeijelijk, zonder geheel gehinderd te zijn; de uitademing dikwijls met een eigenaardig zacht gedruisch, uit hoofde van de opdrooging van de slijmvliezen der longen, verbonden; de dorst is zeer hevig of ontbreekt ook wel geheel; de onderbuik wordt opgezet, geeft bij de betasting geluid (*meteorismus*), is óf onpijnlijk, óf rondom den navel zeer gevoelig, en alsdan worden, bij de betasting, de spieren van het aangezigt vertrokken; de stoelontlastingen zijn zeer menigvuldig, vloeibaar, naderhand dikwijls zonder bewustheid afgaande; de pis blijft rood, of donkerrood, zonder wolkje, doch is niet vlammig; slechts in zeldzame gevallen, wanneer krampen voorhanden zijn, of ziekte-verplaatsingen dreigen te ontstaan, wordt zij bleek, zeer zelden is zij, gedurende het geheele beloop der koorts, geel; de huid blijft heet, droog,

 schraal,

schraal, onaangenaam voor den aanrakenden vinger; de pols is zeer snel, klein en waarlijk zwak.

Deze zenuwkoortsen hebben eenen aanhoudend-nalatenden, dikwijls ook gestreng-aanhoudenden *typus*, waarbij men niet uit het oog verliezen moet, dat bij de verheffingen dikwijls de hitte toeneemt, de blik levendiger, het ijlen sterker, de pols verheven, gespannen en zelfs hardachtig, ja dikwijls hard wordt. Is de verheffing ten einde, dan daalt de pols des te meer, en de toestand van zwakte wordt des te grooter.

Het zenuwachtige karakter vertoont zich onder eene tweeledige beeldtenis:

Het is óf met verhoogde prikkelbaarheid en bewegelijkheid van het zenuwstelsel (*Febris nervosa versatilis*, *cum erethismo*), óf met verminderde prikkelbaarheid, met stompheid en bedwelmdheid (*Febris nervosa stupida*, *cum stupore*) verbonden.

Bij de zenuwkoorts met verhoogde prikkelbaarheid is haastigheid in alle bewegingen, zonder nadruk, voorhanden; de lijder werpt zijnen blik onrustig heen en weder, spreekt over allerlei onderwerpen, en meestal ijlhoofdig; alles maakt eenen grooten indruk op hem; het suizen in de ooren is hem gevoeliger; licht, gedruisch, luid spreken verdraagt hij niet goed; hij blijft altijd onrustig.

Dikwijls is de grootste tegenstrijdigheid in de verschijnselen voorhanden: de tong is droog en de lijder heeft geenen dorst, en omgekeerd, hij gevoelt koude bij eene brandend heete huid, ijlt bij uitstek hevig bij eenen kleinen, zwakken pols; hij klaagt over niets, is gerust en vol hoop, en alle toevallen zijn allergevaarlijkst; in andere gevallen heeft hem, terwijl voor het overige de toeval-

vallen niet zeer erg zijn, de zekere en door geene tegengronden overwinbare voorstelling van den nabijzijnden dood geheel overmeesterd, — een teeken, dat steeds allerbedenkelijkst is.

De zenuwkoorts met stompheid geeft zich door onverschilligheid en ongevoeligheid voor uitwendige indrukken te kennen; de lijder ligt in eene stille bedwelming, en is moeijelijk uit dezelve op te wekken; hij mompelt onverstaanbare woorden; al wat men hem toedient, slikt hij door, zonder eenige gewaarwording daarvan te kennen te geven; hij heeft geene begeerte naar behoeften; er is eene ongewone traagheid in alle bewegingen voorhanden; de pols is dikwijls langzamer dan in den natuurlijken toestand; de stoelontlasting en pis gaan onwillekeurig af; de ontlasting der laatste is dikwijls onderdrukt, zonder dat de lijder zulks bespeurt; uitwendige prikkels op de huid werken niet.

In eenen hoogeren graad komen dikwijls bij die beide soorten van den zenuwachtigen toestand: peeshuppelingen, bevingen (*tremores*), vlokken-lezen, muggen-vangen, krampen, stuiptrekkingen, doorliggen van gedrukt wordende plaatsen, verschillende soorten van huiduitslag, als: blutsvlekken, gierstuitslag.

In het beloop der heete zenuwkoortsen heerscht eene groote verscheidenheid. De tijd van derzelver duur is, naar het verschil der intrede, moeijelijk te bepalen. Over het geheel strekt zich het zenuwachtig karakter tot 7, 14, 17, 21, somwijlen tot 28, 35, ja in zeer zeldzame gevallen tot over de 50 dagen uit.

Het beslist zich door zekere, bij eene naauwkeurige waarneming niet te miskennen *crises*, aan

 welke

welke eene duidelijke verslimmering voorafgaat. Deze *crises* geschieden voornamelijk door zweet en pis. De drooge, schrale huid wordt eindelijk door een rijkelijk zweet vochtig, de onderdrukte afscheiding der slijmvliezen komt weder tot hare natuurlijke werkzaamheid, en het uitgedroogde slijm wordt dikwijls in vliesvormige stukken uit den neus, de longen en het darmkanaal ontlast, zoo dat er een ware zinkingachtige toestand (als een zeer gunstig teeken) ontstaat.

De pis, die tot dus verre aanhoudend donkerrood, raauw en onveranderd bleef, maakt een wolkje, en laat vervolgens een slijmig, roodachtig of witachtig bezinksel vallen. – De *crises* door de pis verschijnen dikwijls omstreeks de kritische dagen; de pis wordt echter na dezelve niet altijd geel, maar blijft nog rood, of wordt weder raauw, en dan zijn er op de eerstvolgende kritische dagen wederom gedeeltelijke *crises* door dezelve te wachten. — Zoo lang de pis hare gele kleur niet verkrijgt, blijven de spijsverteringskrachten gestoord.

Oorzaken. Eenen bijzonderen aanleg veroorzaken een teedere, zwakkelijke ligchaamsbouw, uitputting door ingespannen arbeid, nederdrukkende hartstogten, bijzondere prikkelbaarheid des gemoeds, opwekking der inbeeldingskracht, voorafgegane zenuwziekten, eindelijk, eene nog niet genoeg bekende gesteldheid des dampkrings, waardoor zenuwkoortsen dikwijls epidemisch heerschen.

De opwekkende oorzaken zijn voornamelijk: onzuivere lucht, gebrek aan voedsel of bedorven voedsel, vooral van zieke dieren; al te groot verlies van vochten van allen aard, aanhoudende neder-

derdrukkende hartstogten, bovenmatige inspanning der ligchaams– en zielskrachten.

De menigvuldigste en voornaamste oorzaken zijn echter voorafgegane koortsen van eenen anderen aard, als overgang van welke het zenuwachtig karakter moet beschouwd worden. – Omstreeks den tijd der kritische dagen verschijnen, namelijk, de *crises* óf niet langs den behoorlijken weg, óf niet in eene behoorlijke hoeveelheid, maar, in plaats van de door de *crisis* verwacht wordende verligting, ontstaan de boven beschrevene zenuwachtige toevallen. – Zulks heeft vooral plaats, wanneer overspannen krachten te weinig of te veel verminderd —, onderdrukte niet bevrijd —, toereikende niet behouden —, reeds gedaalde nog meer verzwakkend behandeld worden. – Voorts wanneer braakmiddelen, ontlastingsmiddelen of ook bloedontlastingen te onpas, of ook in te groote hoeveelheid, aangewend werden. – Eindelijk hebben sommige ziekten eenen bijzonderen tijd, waarin zij een zenuwachtig tijdperk doorloopen, en hiertoe behoort vooral de besmettelijke *typhus*, terwijl andere ligtelijk geneigd zijn, daarin over te gaan, zoo als vooral de heete uitslagziekten en de kraamvrouwenkoorts.

Overweegt men, dat dikwijls menschen, die door zorg, krenking, heimwee, honger, hevige en uitputtende inspanningen des ligchaams of groot verlies van vochten verzwakt zijn, door koortsen kunnen aangetast worden, — dat eenige kwaadaardige smetstoffen somwijlen dadelijk in haar begin allervijandigst het zenuwstelsel in zijn binnenste aandoen, dan kan men eene oorspronkelijke zenuwkoorts niet ontkennen, te meer, wanneer, reeds

in het begin bij koortsen, hevige zenuwtoevallen met gedaalde levenswerkzaamheid ontstaan. — Intusschen komt zij zeer zelden voor.

Veel vaker vindt men bij vele koortsen dadelijk in den beginne eene duidelijke overhelling tot het zenuwachtige karakter, en men kan ook den overgang tot hetzelve met zekerheid vooruitzien, zonder dat het daarom oorspronkelijk voorhanden is; op gelijksoortige wijzen hebben vele ontstekingen eene geneigdheid, om in zekere uitgangen over te gaan, zoo als de pokken in ettering, het doorliggen in koud vuur, de croup in vorming van schijnvliezen, zonder dat iemand beweren zal, dat deze overgang dadelijk in den beginne voorhanden zij.

Het is allergewigtigst het zenuwachtige karakter van zenuwontsteking en van den besmettelijken *typhus* te onderscheiden.

Bij de ontsteking eener aanmerkelijke zenuw zijn allezins hevige zenuwtoevallen, dikwijls in eenen hoogen graad, voorhanden, doch zij ontwikkelen zich niet in eene langzame opvolging, maar zij ontstaan reeds dadelijk in het begin: er is angst en hevige pijn naar den loop der zenuw voorhanden, en de deelen, waarin zij zich inplant, zijn in hunne verrigtingen gestoord; de pols is niet wezenlijk zwak, maar vol en hardachtig, of onderdrukt. Voorts geeft de gelegenheids-oorzaak dikwijls eene voorname opheldering. — De besmettelijke *typhus* is geen koortskarakter, maar, even als de pokken en het scharlaken, eene ziekte van bijzonderen aard, van een bepaald beloop, uit bepaalde oorzaken ontwikkeld en medegedeeld, en van bijzondere verschijnselen vergezeld; in zijn beloop echter ontstaat, even gelijk bij de pokken het tijdperk van

ettering, een eigenaardig zenuwachtig tijdperk, hetwelk de reden is van de zoo menigvuldige verwisseling.

Uitgangen. De zenuwkoortsen gaan over: In gezondheid, door *crises*, welke niet zoo in het oog loopend en beslissend zijn, als bij de ontstekingskoortsen, maar toch zeker omstreeks den 11den, 14den, 17den, 21sten, 28sten dag, dikwijls nog veel later, verschijnen. — Dikwijls gaat met de herstelling een lang aanhoudende hoest met het uitwerpen van vele fluimen gepaard, — een toestand, die als het gevolg van de wederom plaats grijpende werkzaamheid van de slijmvliezen der longen te beschouwen is.

In andere ziekten, vooral in het rotachtig karakter, in oorkliergezwellen en andere ziekteverplaatsingen, dikwijls in langdurige stoornissen van de zielswerkzaamheid, somwijlen ook in het ontstekingachtig karakter; voorts in slepende en in tusschenpoozende koortsen.

In den dood, door uitputting der levenskrachten, door krampen, stuipen, beroerte, ziekte-verplaatsingen en bijkomende ontstekingen van inwendige deelen, voornamelijk der longen en der darmen; eindelijk door naziekten.

Voorspelling. Bij het zenuwachtig karakter is een allergewigtigst stelsel, dat de edelste verrigtingen uitoefent, aangetast, en daarom is iedere zenuwkoorts eene gevaarlijke, dikwijls allergevaarlijkste ziekte.

Hoe regelmatiger en zachter het beloop is, des te eerder is een gunstige uitgang te hopen. Tegenstrijdigheid in de verschijnselen over het algemeen, het voorhanden zijn van de, in de algemeene

leer

leer der koortsen vermelde, hoogst gevaarlijke toevallen, het bijkomen van ontsteking der hersenen, der longen of der darmen maken de voorspelling allerongunstigst.

Verdeeling. De zenuwkoortsen worden verdeeld:

1. Volgens hare zuiverheid, in zuivere en ingewikkelde.

Eene geheel zuivere zenuwkoorts is over het algemeen moeijelijk te begrijpen, want de zenuwachtige toestand is bijna altijd het gevolg van eene andere voorafgaande koorts, neemt dus, bij zijn ontstaan, deel aan het karakter derzelve, en maakt bij den overgang steeds eene inwikkeling uit.

Intusschen komen er, vooral in openbare ziekenhuizen, dikwijls zenuwkoortsen voor, die in een reeds zoo ver gevorderd tijdperk zijn, dat het spoor van het oorspronkelijke karakter reeds geheel verdwenen is, en het zenuwachtige karakter alleen de overhand heeft. Zulke zenuwkoortsen kan men, betrekkelijk, als zuiver beschouwen.

Ingewikkelde zenuwkoortsen zijn menigvuldig: ieder koortskarakter kan in het zenuwachtige overgaan, en dus zijn er ontstekingachtige, zinkingachtige, rheumatische, saburrale, galachtige, slijmachtige en rotachtige Zenuwkoortsen.

Bij alle deze inwikkelingen geeft zich het zenuwachtig karakter door bijzondere wijzigingen te kennen.

Het zenuwachtige karakter over het algemeen heeft nog dit eigenaardige, dat het in zijn beloop bij de verheffingen gaarne aan eene ontstekingachtige aandoening zijne plaats inruimt, vermits dan klaarblijkelijk de werkzaamheid des bloedstel-

stelsels de overhand heeft; bij de nalatingen gaat die aandoening wederom terug, en de toestand van zwakte komt weder te voorschijn, die dan des te grooter is, wanneer, gedurende de verheffing, prikkelende middelen aangewend werden.

2. Met betrekking tot de verbinding. Somwijlen is er, behalve het lijden der hersenen, geen bijzonder plaatselijk lijden voorhanden, maar dikwijls komt er een plaatselijke, wezenlijk ontstekingachtige toestand der hersenen, der longen, zeer dikwijls van de darmen, en vooral van de dunne darmen, in het bijzonder van derzelver slijmvlies, bij, waarvan men de sporen in lijken vindt: dit zijn de zoogenaamde zenuwachtige ontstekingen; dezelve vereischen de grootste oplettendheid, worden ligtelijk voorbij gezien, en zijn eene menigvuldige oorzaak van den dood.

Behandeling. De aanwijzingen bij zenuwkoortsen zijn: 1. Op de oorzaak acht te geven. 2. De koorts volgens haar karakter te behandelen. 3. Het plaatselijk lijden, hetwelk de gevaarlijkste verschijnselen oplevert, zorgvuldig in het oog te houden. 4. Gevaardreigende verschijnselen te verwijderen.

Daar de zuivere zenuwkoorts slechts betrekkelijk als zoodanig voorhanden is, moet steeds het oorspronkelijk karakter der koorts zorgvuldig in het oog gehouden worden.

De nog niet verdwenen verschijnselen van hetzelve en de reeds ontstaan zijnde zenuwachtige verschijnselen vereischen eenen langzamen overgang en de verbinding van de eene geneeswijze met de andere.

Het

Het zenuwachtige karakter vertoont zich dikwijls reeds door onregelmatigheden in de verrigtingen des zenuwstelsels, en de pols is nog geprikkeld en gespannen, of althans toereikend krachtig, de voortdurende opwelling van het bloedstelsel duidelijk, en de toestand der krachten dus slechts gedeeltelijk en niet in alle verrigtingen gedaald.

Over het algemeen leert eene veelvuldige ervaring, dat ook bij het zenuwachtige karakter de geneeskrachten der natuur nog dikwijls werkzaam, en onder sommige omstandigheden bijna alleen in staat zijn, de *crises* en de herstelling te weeg te brengen.

Zulks geldt voornamelijk, wanneer een regelmatig beloop, niet te hevig werkende oorzaken, en een geringe graad van den zenuwachtigen toestand voorhanden zijn, en de lijder nog niet met prikkelende middelen overladen werd.

Ook hier leidt dan eene wel niet geheel werkelooze, maar toch zachte en meer waarnemende handelwijze van de zijde der kunst tot eenen gelukkigen afloop. De krachten zijn aanvankelijk nog niet veel gedaald, ja bijna toereikend, zoo dat iedere sterk opwekkende behandeling den toestand, bij de groote prikkelbaarheid, slechts verslimmert.

Onder de aangewezene middelen zijn de eerste en voornaamste de Spaanschevlieg-pleisters, die niet door andere middelen kunnen vervangen worden. Deze waarlijk groote middelen werken krachtig op de drooge, heete huid, verwekken in dezelve eene bijzondere (weiachtige) afscheiding, verminderen, door afleiding, de bezetting van het hoofd, bevorderen de huiduitwaseming, en beperken den doorloop; zij beantwoorden dus aan iedere

aan-

aanwijzing, doch veroorzaken somwijlen ongemakken in de pislozing, waarop men zorgvuldig moet acht geven. Zij moeten blijven liggen, tot dat zij eene wezenlijke blaar getrokken hebben. — Gelijksoortige en snellere, doch niet zoo krachtig doordringende werking bezitten de Mostaardpappen.

Het is buiten allen twijfel, dat, door Spaanschevlieg-pleisters alleen, menige beginnende zenuwachtige toestand beperkt en zelfs weggenomen wordt.

Onder de inwendige geneesmiddelen zijn, ter verbetering van den toestand van zwakte, opwekkende middelen aangewezen.

Hiertoe behooren : *Radix Caryophyllatae* (een zeer voortreffelijk geneesmiddel, met eene zachte prikkeling op de zenuwwerkzaamheid werkende, en de spijsverteringskrachten zachtelijk ondersteunende; doch deze wortel moet met voorzigtigheid gedroogd en niet verlegen zijn), *Radix Arnicae*, *Rad. Valerianae sylvestris*, *Rad. Angelicae*, *Rad. Imperatoriae*, *Flores Chamomillae*, *Spiritus Cornu Cervi succinatus*, *Spir. Cornu Cervi rectificatus*. Alle deze middelen moeten in eene langzame klimming en onderlinge afwisseling gegeven worden. — Is de huid droog, de pols zeer menigvuldig, klein en waarlijk zwak, of zijn er, door de Spaanschevlieg-pleisters, ongemakken in de pislozing voorhanden, dan is *Camphora* in kleine giften (*aura camphorata*) weldadig, doch dezelve moet dadelijk ter zijde gesteld worden, wanneer, staande de verheffing, de pols onstuimig en hardachtig wordt.

Bij het ontstaan van zware zenuwtoevallen, als: peeshuppelingen, bevingen, krampen, stuiptrekkingen, hik, en zelfs wanneer de pols zamengetrok-

trokken en hardachtig verschijnt, moeten *Moschus, Castoreum*, in verbinding met uitwendige huidprikkels, en klisteren, uit *Chamomilla*, *Ruta*, *Asa foetida*, aangewend worden; intusschen mogen deze toevallen niet door eene inwendige ontsteking te weeg gebragt worden.

Is de zenuwkoorts met bedwelmdheid en stompheid verbonden, dan zijn herhaalde Spaanschevlieg-pleisters en Mostaardpappen, en, onder de inwendige middelen, bij afwezigheid van doorloop, *Flores Arnicae*, de hoofdmiddelen.

In het beloop der zenuwkoortsen vereischen de hevigheid van het lijden en de verscheidenheid der bijgevoegde, nader te vermelden verschijnselen eene groote voorzigtigheid in de behandeling.

Over het algemeen wordt de aanwending der Spaanschevlieg-pleisters en der rood-makende middelen meermalen herhaald, en de zacht opwekkende geneesmiddelen worden voortgezet; doch men verzuime niet, wanneer er, gedurende de verheffing, een toestand van hevige aandoening des bloedvatenstelsels ontstaat, de opwekkende middelen te verminderen, naar omstandigheden ook wel slechts verzachtende middelen, als: *Althaea*, *Salep*, *Emulsio amygdalina*, *Mucilago gummi Arabici*, in derzelver plaats te stellen, en dikwijls zelfs wordt, bij eenen hevigen aandrang van bloed naar een edel deel, het aanzetten van Bloedzuigers dringend noodzakelijk.

Daarom is dikwijls bij de verheffing eene meer waarnemende, zelfs zacht ontstekingwerende, bij de nalatingen eene meer opwekkende geneeswijze aangewezen.

Deze behandelingswijze is allezins aan verschillende

wij-

wijzigingen onderhevig, doch voor den gelukkigen uitslag volstrekt noodzakelijk.

Behandeling der inwikkelingen.

De inwikkelingen der zenuwkoortsen zijn even menigvuldig, als derzelver behandeling gewigtig is.

De Ontstekingachtige Zenuwkoorts (*Febris nervosa inflammatoria*) werd door de praktische Artsen van alle tijden erkend. Doch men moet geenszins onder dezelve eenen toestand verstaan, waarin te gelijker tijd overspannen en gedaalde krachten in het geheele ligchaam voorhanden zouden zijn: dit is eene tegenstrijdigheid; maar het bloedvatenstelsel en zenuwstelsel zijn beurtelings in eene overhand hebbende werkzaamheid; er is een waarlijk gestoord evenwigt, een strijd tusschen die beide stelsels op denzelfden tijd voorhanden, zoo dat bij de verheffingen klaarblijkelijk de ontstekingachtige aandoening, bij de nalatingen de zenuwachtige toestand den boventoon heeft.

De verschijnselen der ontstekingachtige zenuwkoorts zijn: Het aangezigt is rood, heet, de blik levendig, de dorst groot, door zachte dranken te bedaren, de pols voller, sterker en harder dan bij den eenvoudigen zenuwachtigen toestand. — Hoe meer deze eigenschappen toenemen, des te heviger worden de hitte, de ijlingen, de hoofdpijn, en des te sneller de ademhaling. — Prikkelende middelen vermeerderen alle deze toevallen.

Bij de zuivere zenuwkoortsen nemen, onder vermeerderde snelheid, kleinheid en zwakheid van den pols, het ijlen, de hitte en de ongemakken bij de ademhaling aanhoudend toe; zacht opwekkende middelen verheffen hier den pols, verminderen deszelfs menigvuldigheid, en maken hem krach-

tiger, en naar dezelfde mate worden de ijlingen, de bedwelmdheid en de hitte minder.

Ten opzigte der behandeling vereischt de ontstekingachtige toestand de meest mogelijke oplettendheid, zoo dat alsdan meer verzachtende middelen, plaatselijke bloedontlastingen, zelden, en slechts met de grootste voorzigtigheid, Aderlatingen, en nooit in groote hoeveelheid, aan te wenden zijn. — Vervolgens heeft de overgang plaats tot *Sal Ammoniacum*, *Caryophyllata*, en, nadat het bloedstelsel bedaard is, tot de *aura camphorata*.

Is de zenuwachtige toestand, zoo als dikwijls plaats heeft, een gevolg van ondoelmatig toegediende ontlastingsmiddelen, dan dienen *Salep*, *Mucilago gummi Arabici*, *Columbo*, *Ipecacuanha* in gebroken giften, *Aqua Cinnamomi*, slijmige klisteren met *Amylum*.

Ook gedurende het beloop van den zuiver zenuwachtigen toestand kan er zich, door den invloed van het weder, van misslagen in de diëet, hartstogten, verhittende medicijnen en dergelijke, een ontstekingachtige toestand bijvoegen, die dan dezelfde zorgvuldigheden vereischt.

Zinkingachtige Zenuwkoortsen worden, ten tijde van haren overgang, met verzachtende middelen, geringe giften van *Sal Ammoniacum*, *Spiritus Mindereri*, Spaanschevlieg-pleisters, behandeld, waarbij naderhand *Radix Caryophyllatae*, *Rad. Arnicae* gevoegd worden.

Bij eene hevigere, plaatselijke aandoening is het gebruik van Bloedzuigers niet te verwaarloozen.

Rheumatische Zenuwkoortsen vereischen Spaanschevlieg-pleisters, *Sal Ammoniacum*, *Spiritus Mindereri*, *Vinum antimoniale*, *Flores* *Sam-*

Sambuci, *Radix Caryophyllatae*, *Rad. Arnicae*, *Camphora*.

Bij Saburrale Zenuwkoortsen moet men zorgvuldig in aanmerking nemen, of er nog schadelijke stoffen voorhanden zijn, dan wel of dezelve te overmatig ontlast wierden. In het eerste geval kan een braakmiddel uit *Ipecacuanha*, met voorzigtigheid toegediend, dikwijls de ontwikkeling van den zenuwachtigen toestand voorkomen; in het laatste geval zijn Spaanschevlieg-pleisters, *Radix Caryophyllatae*, *Rad. Arnicae*, *Rad. Columbo*, *Rad. Calami aromatici*, *Rad. Imperatoriae*, *Aqua Cinnamomi* en klisteren met *Amylum* weldadig.

Galachtige Zenuwkoortsen vereischen den overgang van de oplossende tot de opwekkende geneeswijze; hier vindt eene verbinding van *Taraxacum* met *Rheum*, *Radix Caryophyllatae*, *Rad. Arnicae*, *Rad. Calami aromatici*, *Spiritus Nitri dulcis*, *Spir. Salis dulcis*, *Ipecacuanha* in gebroken giften, benevens Spaanschevlieg-pleisters, plaats.

Slijmachtige Zenuwkoortsen vereischen eene meer doordringende versterkende behandeling, als: *Sal Ammoniacum*, *Caryophyllata*, *Calamus aromaticus*, *Valeriana*, *Angelica*, *Radix et Flores Arnicae*, *Spiritus salis Ammoniaci anisatus*, *Tinctura stomachica*, *Elixir viscerale*, *Spiritus Nitri dulcis*, *Liquor anodynus mineralis Hoffmanni*, Spaanschevlieg-pleisters, rood-makende, afleidende middelen.

Behandeling der plaatselijke aandoeningen.

Deze behandeling is eene der moeijelijkste zaken in de praktische geneeskunde. — Er heeft in dit opzigt, in de praktijk, een tweeledig geval plaats:

1. Of er voegt zich bij het zenuwachtige karakter eene ontstekingachtige aandoening of ook eene wezenlijke ontsteking van edele deelen, als van de hersenen (zeldzamer van de keel), van de borst of van de darmen.
2. Of er was oorspronkelijk eene plaatselijke ontsteking voorhanden, en de koorts slaat, in haar beloop, tot het zenuwachtige karakter over.

Beide deze gewigtige gevallen worden in de leer der ontstekingen voorgedragen.

Behandeling der gevaardreigende verschijnselen in de zenuwkoortsen.

Eene bijzondere zorgvuldigheid verdienen: IJlingen, stuiptrekkingen en krampen, doorloop, opgezetheid van den onderbuik, terughouding der pis, het doorliggen en oorkliergezwellen.

De IJlingen (*deliria*) moeten volgens hare oorzaken behandeld worden: Zijn dezelve het gevolg van eenen ontstekingachtigen, geprikkelden toestand der hersenen, dan dienen koele behandeling van het hoofd, koude omslagen, Bloedzuigers, verzachtende middelen, Emulsiën, Spaanschevliegpleisters en rood-makende, afleidende middelen. – Raast de lijder met verwilderden blik, vurige oogen, rood opgezet aangezigt; is de pols klein en hardachtig, dan is zulks een ware ontstekingachtige toestand der hersenen, en moet als zoodanig behandeld worden.

Is eene gastrische aandoening de oorzaak van het ijlen, hetgeen men uit eene sterk beslagene tong, oprispingen, gedeeltelijke brakingen, beving der lippen, pijnen in de streek der maag, en voornamelijk uit de gelegenheids-oorzaak, opmaakt, dan verschaffen voorzigtig toegediende braak- of zachte ontlastingsmiddelen verligting.

Is

Is het ijlen een gevolg van groote zwakte, met eenen kleinen, zeer menigvuldigen, uiterst zwakken pols, dan zijn *Radix Arnicae*, *Rad. Valerianae*, *Rad. Angelicae*, *Camphora*, *Moschus*, *Spiritus Cornu Cervi*, Spaanschevlieg-pleisters en Mostaardpappen aangewezen. — De Bedwelmdheid vereischt dezelfde zorg, doch vooral *Flores Arnicae* en Spaanschevlieg-pleisters.

Stuiptrekkingen, Krampen, Peeshuppeling en Vlokkenlezing, als zuiver zenuwachtige verschijnselen, vereischen *Moschus*, *Castoreum*, *Camphora*, *Valeriana*, *Sal Cornu Cervi*, *Spiritus Cornu Cervi succinatus*, *Flores Zinci*, verzoete mineraalzuren, als: *Naphtha Vitrioli*, *Spiritus Nitri dulcis*, *Liquor anodynus mineralis Hoffmanni*. — Doch ook deze toevallen kunnen door gastrische prikkels of eenen ontstekingachtigen toestand ontstaan, als wanneer de behandeling daartegen moet ingerigt worden.

De Doorloop is een der gewigtigste verschijnselen, dat in zenuwkoortsen dikwijls den dood te weeg brengt. Dezelve ontstaat uit eene tweeledige oorzaak: uit slapheid en zwakte des darmkanaals, of uit de dikwijls voorkomende, slepende ontstekingen der darmen, vooral van derzelver slijmvlies, die zich dikwijls over de geheele lengte der dunne darmen uitstrekken, als wanneer, in de lijken, roode, bruine, vioolblaauwe, koudvurige plekken in dezelve gevonden worden.

De doorloop uit slapheid vereischt *Radix Arnicae*, *Ipecacuanha* in gebroken giften, *Extractum Columbo*, *Cortex Cascarillae*, *Cinnamomum*, klisteren met *Amylum*; in hevige gevallen *Pulvis Doveri*, en somwijlen zelfs *Opium*.

Is echter eene slepende ontsteking der darmen de oorzaak van den doorloop, dan is de behandeling allermoeijelijkst, want deze ontstekingen worden ligtelijk over het hoofd gezien; en komen nu zulke lijders eerst tegen den 15den tot den 30sten dag in de behandeling, zoo als in ziekenhuizen dikwijls gebeurt, dan is alle hulp meestal vruchteloos. (Vandaar het groote gevaar van het meteorisme.)

Verzachtende, inkleedende middelen, Emulsiën, *Gummi Arabicum*, *Extractum Hyoscyami*, *Ipecaçuanha* in kleine giften, *Camphora*, inkleedende klisteren uit *Salep*, Eijerdojer, *Amylum*, onder sommige omstandigheden Bloedzuigers, stovingen, smeersels van *Linimentum camphoratum* op den onderbuik, naderhand Zuurdeesem en Spaanschevlieg-pleisters op denzelven, benevens laauwe baden zijn de eenige middelen. — Alle prikkelende, vooral geestrijke middelen verslimmeren dezen toestand, vermeerderen de ontsteking, en brengen vroeger den dood aan.

Het verdient herhaald te worden, dat deze verborgene darmontstekingen in zenuwkoortsen eene menigvuldige oorzaak van den dood zijn.

De Opzetting van den onderbuik (trommelzucht, *meteorismus*), uit de in de darmen (veel zeldzamer in de buikholte) ontwikkelde en terug gehouden lucht, is een toestand, die van zeer verschillende oorzaken afhankelijk en meestal gevaarvol is. — Deze oorzaken zijn: Slepende Ontsteking der darmen, die men onderkennen kan door de bij de betasting vermeerderde, dikwijls met vertrekking van de aangezigtsspieren verbondene pijn, ontlasting van weinige winden zonder verligting, doorloop en een meer ontstekingachtig karakter der koorts. —

koorts. — Krampachtige toestand der darmen, met eene onduidelijke, zich nogtans dikwijls bij eene sterkere betasting te kennen gevende, somwijlen verschietende pijn, zeer geringe ontlasting van winden, drooge tong en huid, en andere krampachtige toevallen. – Slapheid der vaste deelen, met afwezigheid van pijn, op het bevoelen pappigen en bij de drukking medegevenden onderbuik, rijkelijken doorloop, verligtende ontlasting van winden. – Ontbinding der vochten en koud-vuur, met snel toenemenden, dikwijls verbazenden omvang des buiks, hippocratisch aangezigt, grootste zwakte, rotachtigen toestand. – Gastrische prikkels, van ingevoerde schadelijke stoffen, ziekelijke gal-afscheiding; in dit geval zijn kleine, of bij tusschenpoozingen wederkeerende pijnen, somwijlen oprispingen voorhanden; de ontlasting van vele winden en van den stoelgang verschaft verligting; dikwijls vergezellen nog andere gastrische teekenen dezen toestand, en het onderzoek naar de aanleiding geeft opheldering. – Naar de groote verscheidenheid dezer oorzaken wordt de boven vermelde geneeswijze, zeer gewijzigd, tegen dezen toestand aangewend.

De Terughouding der pis, die ligtelijk voorbij gezien wordt, en dikwijls, onder den schijn van meteorisme, bedriegt, vereischt klisteren, smeersels, omslagen van aromatische kruiden en loog op de schaamstreek, laauwe baden; zijn spaanschevlieg-pleisters de oorzaak derzelve, dan *Camphora*. – Men verzuime de spoedige aanwending van den catheter niet.

Het Doorliggen (*decubitus*) wordt het best door zorgvuldige reinheid, dikwijls veranderen van

ligging en vermijding eener langdurige drukking verhoed; ligt de lijder zich evenwel, uit hoofde van den langen duur der ziekte, door, dan is het best, de opene plaatsen met *Unguentum simplex* te bedekken, en daarover, ter bevestiging, eene zeer groote hechtpleister te leggen. Buitendien verdient eene zalf uit Boter en Kamfer, of uit Eiwit en Wijngeest, aangeprezen te worden. – Worden de doorgelegene plaatsen koudvurig, dan zijn Kamferslijm en rottingwerende (antiseptische) stovingen van een uitmuntend gevolg; inwendig moeten de krachten zorgvuldig door den Kinabast ondersteund worden.

De Oorkliergezwellen behooren onder de zwaarste toevallen, die dikwijls op zenuwkoortsen volgen. Bij derzelver ontstaan ontwikkelt zich dikwijls eene nieuwe ontsteking, zoo dat dan eene meer ontstekingwerende geneeswijze, in vele gevallen zelfs in haren geheelen omvang, noodig is. – Onder eene andere behandeling zijn verdwijning derzelven en doodelijke verplaatsingen naar de hersenen of naar de longen, en, bij overgang in ettering, uitbreiding van het harde gezwel tot stikkens toe, of teringskoorts, de meest gewone, treurige gevolgen.

ZIEKTE–GESCHIEDENISSEN.

Zenuwkoorts, na een voorafgegaan ontstekingachtig–rheumatisch karakter.

(*Febris cum charactere nervoso, ex inflammatorio rheumatico orta.*)

E. R., 40 jaren oud, eene keukenmeid, van vrij sterke ligchaamsgesteldheid, werd na eene plotselinge

linge verkoeling, terwijl haar ligchaam verhit was, door koude met daarop volgende hitte aangetast, welke met een algemeen zweet eindigde. Loomheid en hoofdpijn waren de overblijvende ongemakken; eindelijk verloor zij ook allen eetlust, terwijl haar dorst vermeerderde. Eenige middelen, door eene harer bekenden toebereid, bragten haar zeer vele vloeibare stoelontlastingen te weeg, doch zonder de geringste verligting, integendeel scheen haar toestand daardoor aanmerkelijk verslimmerd te zijn; en toen er nu nog scheurende pijnen in de onderste ledematen en slapelooze nachten, met menigvuldig zweet, bijkwamen, was de lijderes eindelijk genoodzaakt, geneeskundige hulp te zoeken. Zij werd den 22. Julij (10) in de praktische school opgenomen.

Haar toestand was de volgende: Hoofdpijn, voorbijgaande suizingen in de ooren, rood opgezet aangezigt, wit beslagene, half drooge tong, vuile smaak, spanning en droogheid in de keel, groote, moeijelijk te lesschen dorst, trekkende, scheurende pijnen in de onderste ledematen, met een over dezelve verbreid, rozerood, glad uitslag in de gedaante van vlekken; de huid zelve heet, sterk zweetend, menigvuldige vloeibare stoelontlastingen, spaarzame, hoogroode pis, versnelde, doch toereikend krachtige pols.

Voorschrift:

℞. *Rad. Salep scrup.* j.
Coq. ad dissolut. Col. unc viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Salep cum Saccharo.*

Den 23. Julij (11). De lijderes had eenen zeer

onrustigen nacht. Nadat tegen den avond de hitte aanmerkelijk was toegenomen, de huid heet en droog, de dorst en hoofdpijn heviger geworden waren, ging deze verheffing in een algemeen, rijkelijk, zuur ruikend zweet over, hetwelk echter der lijderes geene verzachting aanbragt; des morgens was de toestand even als gisteren, en alleen de hoofdpijn en de doorloop waren verminderd. Het voorschrift bleef hetzelfde.

Den 24. Julij (12). Het tot dus verre duidelijk overhand hebbende ontstekingachtige karakter verminderde allengskens, en daarentegen vertoonde het zenuwachtige karakter zich meer en meer duidelijk. Door de slapelooze nachten was de hoofdpijn weder vermeerderd, de bezetting van het hoofd nam toe, de lijderes kon zich slechts met moeite iets herinneren; aanhoudende suizingen in de ooren, droogheid van de neus- en mondholte, drooge tong en vermeerderde dorst waren voorhanden; de borst en de onderbuik waren vrij, de huid brandend heet, de pis donkerrood en helder, de pols menigvuldig, klein en gedaald.

Er werden Spaanschevlieg-pleisters aan beide de kuiten gelegd, en, daar er sedert gisteren geene stoelontlasting gevolgd was, eene verzachtende klisteer gezet; met het overige werd voortgegaan.

Den 25. Julij (13). Na eene hevige avond-verheffing met vermeerderde hitte, dorst en hoofdpijn, had de lijderes niet geslapen, en somwijlen geijld; het suizen in de ooren was tot hardhoorigheid toegenomen, het hoofd zeer bezet, de tong en huid droog, met een onaangenaam, brandend gevoel, de pis donkerrood, de pols menigvuldig, zacht en zwak.

Voor-

Voorschrift: ℞. *Rad. Caryophyllat. drachm.* iij.
F. inf. ferv. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Sacch. alb. drachm. ij.

Deze toestand hield gedurende de drie volgende dagen op dezelfde wijze aan, het ijlen ontstond evenwel alleen des nachts en in eenen geringen graad, de tong en huid bleven droog en heet, de pols menigvuldig, maar was toch slechts matig zwak. Het voorschrift was hetzelfde. Den 26. Julij werd nog eene Spaanschevlieg-pleister in den nek gelegd.

Den 28. Julij (16). De lijderes gevoelde zich veel verligt, zij had den nacht minder onrustig doorgebragt, er volgde een algemeen rijkelijk zweet, de gemeenlijk ontstaande avond-verheffing was veel geringer; er volgde éénmaal stoelontlasting, de donkerroode pis vertoonde een wolkje.

Den 30. Julij (18). Na eene vrij sterke avondverheffing had de lijderes gedurende den nacht gerust geslapen; het hoofd was des morgens vrijer, het suizen in de ooren en de hardhoorigheid waren aanmerkelijk verminderd, de huid zachter, tot uitwaseming geneigd; de pis leemachtig, met een vlokkig bezinksel; de pols matig menigvuldig, zacht, meer verheven.

Den 31. Julij (19). De nacht was zeer rustig, zonder voorafgegane avond-verheffing; het hoofd vrij, het aangezigt helder, de tong vochtig, de dorst matig, de pis van een bezinksel voorzien, de huid zacht en uitwasemend; de pols krachtiger, matig menigvuldig.

Den 1. Augustus (20). De lijderes kan als her-

hersteld beschouwd worden. Behalve over eenige zwakte in de spieren, klaagt zij over niets; de eetlust is voortreffelijk, de afscheidingen en ontlastingen zijn naar behooren, de pols neemt toe in kracht. — Ter herstelling van de vorige spijsverteringskracht werd bij de bovengezegde medicijn, met weglating van het *Sal Ammoniac.*, gevoegd *Extr. Trifol. fibrin. drachm.* j, benevens *Spir. Sal. dulc. drachm.* β, onder het gebruik van welke medicijn de herstelde zich dagelijks meer en meer herhaalde, en op den 12. Aug. (den 31sten dag der ziekte) gezond het ziekenhuis verliet.

Aanmerking. Het zenuwachtige karakter van deze oorspronkelijk ontstekingachtig-rheumatische koorts werd alleen door den uitputtenden doorloop (uit het gebruik van de, waarschijnlijk, hevig ontlastende huismiddelen ontstaan) te weeg gebragt. — Zulke overmatige, door kunst te weeg gebragte doorloopen komen dikwijls als aanleidende oorzaak van het zenuwachtige karakter voor; worden dezelve met geweld onderdrukt, dan wordt de toestand zeer verslimmerd; *Salep* en kleine giften *Sal Ammoniacum* werken gemeenlijk zeer weldadig.

Zinkingachtige Zenuwkoorts.
(*Febris nervosa catarrhalis.*)

J. N., 28 jaren oud, een koetsier, van eenen vrij sterken ligchaamsbouw, leed, in zijn 14de jaar, aan eene tusschenpoozende koorts, die 10 maanden lang duurde, en gedurende eenen langen tijd ongemakken in de regter buikzijde ten gevolge had.

Den 28. October 1815, werd hij, in zijn beroep, doornat van den regen, en gevoelde kort daarop hoofdpijn, koude en hitte. Om zich eenige verlig-

ligting te verschaffen, legde hij koude omslagen over het hoofd, en nam eene rijkelijke hoeveelheid wijn met peper.

Al spoedig nam nu de hitte toe; hoest, raauwheid van de borst en drukking in dezelve, en menigvuldige, vloeibare stoelontlastingen, met groote matheid, voegden zich daarbij; de lijder moest zich te bed leggen, en gebruikte nog allerlei huismiddelen met geen beter gevolg. Den 8. November (den 9den dag der ziekte) kwam hij in het *clinicum*.

Hij klaagde over hevige pijn in het voorhoofd en suizingen in de ooren; het aangezigt was ingevallen, bleek; de vaten van het bindvlies des oogs zeer rood met lichtschuwheid, de neus geheel droog en verstopt, de tong in haar midden droog, de smaak bitter, matige dorst, herhaald hoesten met het uitwerpen van een met donkerroode bloedstreepjes vermengd slijm; het diep inademen is evenwel zonder eenig ongemak, de onderbuik zacht, de huid heet, de pis bleekrood, doorschijnend, vijf vloeibare stoelontlastingen; de pols gelijkvormig, matig menigvuldig, klein, zacht, naar den zwakken pols overhellende. Er werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Alth. drachm.* ij.
F. dec., cui inf. per quadr. hor.
Flor. Verbasc. alb. drachm. ij.
Col. unc. viij *add.*
Syr. Diacod. unc. β.

Voorts: Mostaardpappen aan de kuiten; en voor drank: *Dec. Salep.*

Den 9. Nov. (10). Gedurende den nacht weinig slaap; des morgens gevoel van duizeligheid bij het oprigten, en groote bedwelmdheid; de oogen nog

nog roodachtig, het aangezigt bleek, de tong geheel droog met grooten dorst, het diep inademen wel ongehinderd, maar toch gevoel van drukking onder het borstbeen, hoest met het uitwerpen van een taai, met donkere bloedstreepjes vermengd slijm; de onderbuik zacht, beving der handen, de huid zeer heet, bij het bevoelen onaangenaam bijtend; op de borst en de armen hier en daar roodachtige plekken, naar blutsvlekken gelijkende; twee vloeibare stoelontlastingen, bleekroode pis met een slijmig bezinksel; de pols gelijkvormig, menigvuldig, zacht en wat meer verheven dan gisteren.

Voorschrift:

℞. *Rad. Alth. drachm.* ij.
F. dec. per quadr. hor. Sub fin. inf.
Rad. Arnic. drachm. ij.
Stent in inf. ferv. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Emuls. amygdal. tenuis.*

Eene Spaanschevlieg-pleister in den nek.

Verzachtende pappen over de borst.

Des avonds. Het beven van de handen duurt voort; vijf vloeibare stoelontlastingen.

Bij de medicijn werd gevoegd *Extr. Columb. drachm.* ß, en de Suiker daar uitgelaten. — Eene klisteer van vier onsen, uit *Chamom.* met *Amylum*, na iedere stoelontlasting.

Den 10. Nov. (11). De nacht was vrij rustig; des morgens wat minder bedwelmdheid, groote dorst, drooge tong, drukking op de borst, hoest met fluimen zonder bloedstreepjes; slechts éénmaal stoelontlasting; het beven is minder, de roode plekken verdwijnen; de pols menigvuldig en wat zwak.

Met

Met het voorschrift werd voortgegaan; voor drank: *Dec. alb. Sydenh.*

Eene Spaanschevlieg-pleister op de borst.

Den 11. en 12. Nov. De nachten rustig, de suizingen in de ooren en de bedwelmdheid zijn verminderd, de tong is nog droog, de hoest los met slijmige fluimen, de stoelontlastingen volgen twee- of driemaal daags, zijn vloeibaar, zonder opgezetheid van den onderbuik; de huid is heet en droog, de pis bleekrood met een wolkje, de pols menigvuldig, klein en matig zwak.

Voorschrift:

℞. *Flor. Verbasc. alb.,*
Rad. Arnic., ana drachm. ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Aq. Cinnam. drachm. iij.

De eerstvolgende dagen verliepen in denzelfden toestand. Den 14. Nov., des avonds, nam de bedwelmdheid toe, de tong was zeer droog, de pols zeer menigvuldig en wat gespannen, de huid brandend en droog. Nà middernacht volgde een rijkelijk zweet, en den 15. Nov., des morgens, was de pis geel, met een slijmig bezinksel, de neus scheidde een rijkelijk, dik slijm af, de tong begon het beslag af te stooten, de fluimen waren menigvuldig en gekookt, de lijder gevoelde het zware hoofd zeer verligt, de stoelontlastingen waren rijkelijk doch pappig, de pols matig menigvuldig, vol en toereikend krachtig.

Duidelijke *crises* langs alle wegen, met eenen toestand van toereikende krachten. — De lijder kreeg slechts: *Dec. Alth. unc.* viij, *Syr. Diacod. unc.* β.

De rijkelijke afscheiding van slijm en het ligte be-

bezinksel in de pis duurden de volgende dagen voort; en, daar de borst geheel vrij was, werd den 17. gegeven:

℞. *Rad. Alth.*,
— *Polygal. amar.*, *ana drachm.* ij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Extr. Dauc. unc. *β.*

Den 21. kreeg hij, terwijl de eetlust steeds toenam, en er groote zwakte van de spieren voorhanden was, voedzame spijzen, en:

℞. *Cort. Peruv. reg.*,
Lichen. Island., *ana drachm.* ij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Extr. Dauc. unc. *β.*

Deze medicijn werd driemaal herhaald, en eene verbinding van *Polygal. amar.* met *Lichen Island.* maakte het slot der behandeling uit.

Den 29. Nov. (30) keerde hij hersteld tot de zijnen terug.

Zenuwkoorts, ten gevolge van een gastrisch karakter.
(*Febris nervosa ex gastrica orta.*)

Z. T., 40 jaren oud, eene dienstmeid, van vrij sterke ligchaamsgesteldheid, werd, op den 14den dag van den duur harer ziekte, die, volgens haar zeggen, na het gebruik van vet vleesch, met koude en hitte, loomheid, bitteren smaak en onaangename oprispingen, dus als gastrische koorts, begonnen was, waartegen allerlei huismiddelen gebruikt waren, welke menigvuldige, vloeibare stoelontlastingen ten gevolge hadden, op den 9. Julij 1821 in het algemeen ziekenhuis gebragt.

Haar toestand was de volgende: Het hoofd bezet,

zet, met suizingen in de ooren, het oog flaauw, het aangezigt bleek, de tong droog, en met eene bruine korst bedekt, de smaak bedorven, de dorst hevig, alle eetlust verloren; herhaalde walgingen en geneigdheid tot braken; de hoest droog, het diep inademen moeijelijk, maar toch zonder pijn en zonder hoest, de onderbuik opgezet, in de streek der maag gevoelig; de stoelontlasting vloeibaar en dikwijls volgende, de warmte der huid vermeerderd, de huid droog op het gevoel, de pols menigvuldig, klein en waarlijk zwak.

Men legde der lijderes eene Spaanschevlieg-pleister tusschen de schouderbladen, en schreef haar inwendig voor:

℞. *Infus. rad. Arnic.*, *ex drachm.* iij *parat.*, *unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Mucilag. gumm. Arab.,
Aq. Cinnamom., *ana unc. β.*

℞. *Camphor. ras. gran.* iij,
Sacch. alb. drachm. j.
M. F. pulv. Divid. in doses num. vj.

S. Om de drie uren een poeder.

De doorloop nam in de volgende dagen af, het hoofd werd vrijer, de suizingen in de ooren verminderden, de pols bleef klein en zwak, de tegenwoordigheid van geest was niet gestoord.

De lijderes kreeg den 12. Julij (17):

℞. *Infus. rad. Valerian. sylv.*, *ex drachm.* iij *parat.*, *unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Sacch. alb. drachm. ij.

De bovengezegde poeders werden voortgezet. — Des nachts vertoonde zich voor de eerste maal eene

 rij-

rijkelijke uitwaseming; de donkerroode pis liet een slijmig bezinksel vallen, er ontstond een matige, losse hoest. Met elken dag verminderde nu de hoofdpijn, die eindelijk, met de suizingen in de ooren, geheel verdween. De tong werd vochtig en zuiver, de eetlust keerde weder, en reeds op den 18. Julij (23) werd zij gezond ontslagen.

Aanmerking. Deze niet geheel onbelangrijke zenuwkoorts genas, onder de vermelde eenvoudige behandeling, in zeer korten tijd.

Zenuwkoorts van een langdurig beloop.
(*Febris cum charactere nervoso, protracta.*)

A. M., student in de geneeskunde, 20 jaren oud, van eene zwakkelijke ligchaamsgesteldheid, leed als kind veel aan worm-toevallen, en lag, reeds in zijn 12de jaar, zwaar ziek aan eene zenuwkoorts. Zonder bekende oorzaak werd hij, in April 1820, door hevige koude met daarop volgende hitte en loomheid aangetast. Al sukkelende bleef hij nog lang ter been. Een Arts schreef hem een braakmiddel voor; hij braakte, doch er ontstond ook een rijkelijke doorloop, die hem zeer verzwakte.

Eindelijk, daar de toevallen steeds verslimmerden, zocht hij, en wel eerst op den 31sten dag der ziekte, den 2. Junij 1820, hulp in het algemeen ziekenhuis.

In het *clinicum* opgenomen, leverde zijn toestand de volgende verschijnselen op: Bezetting van het hoofd met suizingen in de ooren, hardhoorigheid, bleek, ingevallen aangezigt, de tong en de lippen droog, met eene bruinachtige korst bedekt, geen dorst, de spraak stamelend, de buik opgezet, geluid gevend, bij de betasting onpijnlijk; eenige vloei-

vloeibare stoelontlastingen, spaarzame, donker gekleurde pis, beving der ledematen, verhoogde warmte van de drooge, heete huid; kleine, matig menigvuldige, zwakke pols.

Voorschrift:

℞. *Inf. rad. Valer. sylv., ex drachm.* iij *par.*,
unc. viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Salep cum Saccharo.* — Eene Spaanschevlieg-pleister in den nek. — Aromatische stovingen op den onderbuik. — De beide volgende dagen dezelfde toestand.

Den 5. Junij (34). De doorloop houdt aan, en verzwakt den lijder bij uitstek. Naar mate dezelve toeneemt, wordt de buik meer opgezet en gespannen, de pols zwakker en menigvuldiger.

Voorschrift:

℞. *Inf. rad. Valer. sylv., ex drachm.* iij *par.*,
unc. viij,
Aq. Cinnamom.,
Mucil. gumm. Arab., ana unc. β,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij.

Voor drank: *Dec. alb. Sydenh.* — De stovingen uit *Species aromaticae* worden voortgezet.

Naderhand; ℞. *Rad. Arnic. drachm.* iij,
—— *Valer. sylv. drachm.* ij.
Inf. s. q. Aq. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij,
Mucil. gumm. Arab.,
Aq. Cinnamom.,
Syr. Diacod., ana unc. β.

En

En, om in den onderbuik in te smeren:

℞. *Unguent. nervin. drachm.* vj,
Camphor. gran. xv,
Olei Anisi gutt. viij.
D.

Na elke stoelontlasting eene klisteer uit *Amylum.*

Den 8. Junij (37). De doorloop wordt wat minder, de lijder ijlt bij nacht; peeshuppeling; aanmerkelijk dalen van den pols, zoo dat hij draadvormig wordt.

Voorschrift:

℞. *Inf. rad. Valer. sylv., ex drachm.* iij *par.,*
unc. viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij,
Mucil. gumm. Arab.,
Syr. Diacod., ana unc. ß.

℞. *Castor. Siberin. gran.* vj,
Sacch. alb. drachm. j.
M. F. pulv. Divid. in doses vj.

S. Om de twee uren een poeder.

Klisteren uit *Ruta* met *Asa foetida.* – Spaanschevlieg-pleisters op de kuiten. – Voor diëet: Wijnsoep.

Den 10. Junij (39). Er vertoont zich gierstuitslag aan den hals en op de borst, met verligting van den lijder. – Nalating van het ijlen; wederkeering van den eetlust.

Den 12. Junij. Tweemaal aanslaande pols; de pis met een wolkje.

Den 13. Junij (42). Ontstaan van een algemeen verbreid, dampig, rijkelijk zweet; vrij hoofd, vochtige tong, pis met een ligt bezinksel, meer verheven pols; langzaam verdwijnen van het uitslag.

Met

Met de medicijn wordt voortgegaan; de poeders uit *Castoreum* worden weggelaten.

Den 19. Junij (48). Herstelling. Nog voorhanden gevoel van spierzwakte.

Voorschrift: ℞. *Cort. Peruv. reg. drachm.* iij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sacch. alb. drachm. ij.

Edele Hongaarsche Wijn onder den drank te mengen. Vermeerderde dieët.

Den 28. Junij (57). Ontslag uit het ziekenhuis.

Zenuwkoorts met bedwelmdheid.
(*Febris nervosa stupida.*)

W. T., 24 jaren oud, student in de heelkunde, van eenen vrij sterken ligchaamsbouw, genoot steeds eene onafgebrokene gezondheid. Den 24. November 1815 werd hij, zonder eene bepaalde oorzaak te kunnen opgeven, door afwisselende hitte en koude aangetast. De toestand van koorts hield eenige dagen aan, de lijder nam zeer af in krachten, vooral toen er zich een rijkelijke doorloop bijvoegde. De nachten verliepen slapeloos, en de volgende dag bragt geene verligting aan. Bezetting des hoofds, hoofdpijn en vermeerderde dorst maakten hem ongeduldig en neerslagtig. Den 30. Nov. werd hij in den volgenden toestand in het *clinicum* opgenomen:

Het hoofd was zeer bezet, met eene stompe pijn in het voorhoofd en hardhoorigheid, de tong vochtig, in haar midden wit beslagen, de dorst vermeerderd, de borst en de onderbuik vrij; er volgde sedert gisteren geene stoelontlasting; de pis heeft eene roodachtige kleur, met een wolkje op den bodem, de warmte der huid is verhoogd, de huid

 zweet

zweet sterk; de pols is tamelijk menigvuldig, klein en naar den zwakken overhellende.

Voorschrift:

℞. *Rad. Caryophyllat. drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Extr. Tarax. drachm. iij.

Voor drank: *Dec. Graminis.* – Eene verzachtende klisteer. – Spaanschevlieg-pleisters op de kuiten.

Den 2. December (8). De ziekte verslimmert, de koorts wordt heviger; vermeerderde bezetting van het hoofd, duizeling, bedwelmdheid, verwarde blik, beurtelingsche ijlingen, drooge tong met vermeerderden dorst; de huid droog, derzelver warmte verhoogd; er volgde geene stoelontlasting; gedaalde, matig menigvuldige pols.

Voorschrift:

℞. *Rad. Caryophyllat. drachm.* iij,
Flor. Arnic. drachm. jß.
Ebull. leniter per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Extr. Chamomill. drachm. j,
Syr. cort. Aurant. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Hordei cum Oxymelle simpl.*

℞. *Tinct. Rhei aquos. unc.* jß.

D. S. Naar omstandigheden, om de drie uren eenen eetlepelvol bij de medicijn te voegen, tot dat er stoelontlasting volgt.

Den 3. Dec. (9). Snelle toeneming der ziekte. Groote bedwelmdheid met aanhoudende ijling, gevoelloosheid voor aangebragte prikkels, betrokken blik, hardhoorigheid met suizingen in de ooren, droo-

drooge, moeijelijk uit te steken, bevende tong, de onderbuik een weinig opgezet, onpijnlijk, drie vloeibare stoelontlastingen, bleekroode pis met een zwevend wolkje, drooge huid met verhoogde warmte, sluipende, kleine, onder de drukking van den vinger ligt verdwijnende pols:

Voorschrift:

Eene Spaanschevlieg-pleister in den nek.

℞. *Rad. Valerian. sylv.*,
Flor. Arnic., *ana drachm.* ij.
F. ebullitio lenis per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Spirit. Corn. Cerv. succin. drachm. β,
Mucil. gumm. Arab. unc. β,
Syr. Diacod. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Salep.*

Den 4. Dec. (10). Hoogte der ziekte. Slaapzuchtige toestand van den lijder, waaruit hij slechts moeijelijk kan opgewekt worden, en waarin hij dadelijk wederkeert; geene begeerte naar behoeften; ongevoelig voor alle indruksels der buitenwereld, ziet hij, in bewustelooze bedwelmdheid, voor zich henen; vloeibare stoelontlastingen gaan dikwijls, en zonder bewustheid en gevoel, af; zeer gedaalde pols. — Hoe wél aangewezen de *Flores Arnicae* bij dezen hoogen graad van bedwelmdheid ook waren, moesten zij nogtans, om den doorloop, met *Radix Arnicae* verwisseld worden.

Voorschrift:

℞. *Rad. Valer. sylv. drachm.* iij,
— *Arnic. drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Spir. Corn. Cerv. succin. scrup. ij,
Tinct. cort. Aurant drachm. ij.

℞. *Mucilag. gumm. Arab.*,
Syr. Diacod., *ana unc.* β.
M. D. S. Om te likken.
℞. *Rasur. Corn. Cerv. unc.* j.
F. dec. Col. libr. ij *add.*
Sacch. alb. drachm. ij.
S. Voor drank.

Spaanschevlieg-pleisters op de beide armen.

Deze toestand van zeer groot gevaar duurde, zonder bijzondere toevallen, van den 5. tot den 8. Dec., de pols behield een matig getal van slagen en was zeer zwak; slechts nu en dan kwam de lijder uit zijnen slaapzuchtigen, bedwelmden toestand tot eene korte bewustheid; doch het ijlen liet wat na, de nachten werden rustiger, de doorloop verminderde, en de stoelontlastingen werden pappig.

Voorschrift:

℞. *Rad. Caryophyllat.*,
— *Arnic.*, *ana drachm.* ij.
F. inf. unc. viij. *Add.*
Aq. Naphae drachm. iij,
Spir. Corn. Cerv. succin. scrup. j,
Syr. cort. Aurant. drachm. ij.

Onder den drank Wijn te mengen.

Den 9. Dec. (15). Gedurende den nacht volgde een algemeen, rijkelijk zweet. Voortdurende bezetting van het hoofd, hardhoorigheid, maar geringere bedwelmdheid. De tong vertoont zich meer vochtig en zuiverder aan de punt; de pis is met een ligt wolkje voorzien, van geelroode kleur; de huid droog, de pols matig menigvuldig en zwak.

Dezelfde toestand was ook van den 10. tot den 12. Dec. voorhanden, met dit onderscheid, dat de lijder geheel bij verstand kwam. Het hoofd is vrijer,

vrijer, het gehoor beter, met suizingen in de ooren, de tong vochtig, de stoelontlasting natuurlijk; de pols nog altijd zeer zwak. De lijder heeft de gebruikte soep, gelijk ook de medicijn, uitgebraakt. Ten einde tevens op de verzwakte spijsverteringswerktuigen meer versterkend te werken, werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Caryophyllat.*,
Cort. Aurant., *ana drachm.* ij.
F. inf. ferv. unc. viij. *Add.*
Aq. Naphae drachm. iij,
Syr. cort. Aurant. drachm. ij.

Den 13. Dec. (19). Toenemende beterschap. Verkwikkende slaap bij nacht, wederkeerende eetlust, de huid zacht, uitwasemend, de pis met een roodaardachtig bezinksel.

Van den 14. tot den 16. Dec. De herstelling begint, terwijl alle verrigtingen natuurlijk plaats hebben; toeneming der krachten, groote eetlust.

Voorschrift:

℞. *Rad. Caryophyllat.*,
— *Calam. aromat.*, *ana drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Elix. visceral. drachm. ij,
Spirit. Nitr. dulc. drachm. β.

In plaats van deze medicijn, werd den 18. Dec. de volgende gegeven:

℞. *Cort. Peruv. reg. unc.* β.
F. dec. unc. viij. *Add.*
Tinct. stomach. drachm. ij,
Spirit. Nitr. dulc. drachm. β.

Onder het voortgezet gebruik van deze medicijn keerde de vorige gezondheids-toestand allengskens weder, en de herstelde verliet den 23. Dec. het ziekenhuis.

Gal-

Galachtige Zenuwkoorts.
(*Febris nervosa biliosa.*)

A. K., 21 jaren oud, eene keukenmeid, van eenen vrij sterken ligchaamsbouw, werd, ten gevolge eener verkoeling, door koude, hitte, hoofdpijn en verloren eetlust aangetast. Deze koortsbewegingen duurden 14 dagen lang, zonder geneeskundige hulp.

Den 25. Januarij 1822 werd zij in het algemeen ziekenhuis gebragt.

Het hoofd was zeer bezet, de oogen levendig, naar het gele overhellende; het aangezigt opgezet, geelachtig rood; de smaak bitter, de dorst hevig, de tong geel beslagen; de ademhaling benaauwd, zonder hoest; de onderbuik opgezet; geene stoelontlasting sedert 3 dagen; de huid droog en zeer heet, de pols menigvuldig, klein en gespannen.

Bij dezen duidelijk galachtigen toestand werd voorgeschreven:

℞. *Dec. Gramin. unc.* viij,
Sal. Ebsham. unc. *β*.

Voorts eene verzachtende klisteer.

Er volgden, des anderen daags, eenige vloeibare stoelontlastingen met verligting; doch de krachten begonnen te dalen, en de pols werd zwak. Er werd derhalve *Infus. rad. Caryophyllat., ex drachm.* iij, *ad col. unc.* viij, *cum Sal. Ammoniac. scrup.* j, gegeven.

Den 27. Jan. Het hoofd is bezet, de blik flaauw, sterke suizingen in de ooren, menigvuldige, vloeibare stoelontlastingen.

Voorschrift: Spaanschevlieg-pleisters aan de beide kuiten.

℞.

℞. *Infus. rad. Arnic.*, *ex drachm.* iij *par.*,
unc. viij,
Sal. Ammoniac. dep.,
Extr. Columb., *ana scrup.* j.

Benevens poeders uit $\frac{1}{3}$ grein *Ipecacuanha*, om de drie uren te nemen.

Gedurende de volgende dagen hield de doorloop aan, de onderbuik werd zeer opgezet, het hoofd zeer bedwelmd, met hevige, aanhoudende ijlingen; de tong geheel droog, met eene bruine korst bedekt; de pols zeer menigvuldig en zwak.

Voorschrift: Eene Spaanschevlieg-pleister tusschen de schouderbladen.

℞. *Rad. Valer. sylv.*,
—— *Arnic.*, *ana drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Mucil. gumm. Arab.,
Aq. Cinnam., *ana unc.* β.

Poeders uit $\frac{1}{3}$ grein *Ipecacuanha* met $\frac{1}{2}$ grein *Camphora*, om de twee uren. – Inwrijvingen in den onderbuik van *Unguent. nervin. et Liniment. volatil.*

Den 31. Jan. Het ijlen duurt onafgebroken voort; suizingen in de ooren en hardhoorigheid; heet, brandend aangezigt, met omschrevene roodheid der wangen; groote onrust, schrale tong, peeshuppeling en beving, trommelzuchtig opgezette onderbuik, vloeibare, zonder bewustheid afgaande stoelontlastingen, zeer menigvuldige, bij uitstek zwakke, naauwelijks voelbare pols; beginsels van doorligging aan de stuit.

Voorschrift: Bij den duidelijken toestand van zeer groote zwakte, en toch niet te miskennen aandrang

drang van bloed naar het hoofd, werden 4 Bloedzuigers achter de ooren gezet, 2 Spaanschevliegpleisters op de armen gelegd; bij de medicijn *Spirit. Corn. Cerv. drachm.* j gevoegd, en des avonds, om de drie uren, de volgende poeders gegeven:

℞. *Mosch. Tunquin. gran.* vj,
Camphor. gran. iij,
Sacch. alb. drachm. j.
M. exact. F. pulv. Divid. in part. aeq. num. vj.

Bij het bovengezegde smeersel werd 1 drachme Kamfer gevoegd. – De doorgelegene plaatsen werden met *Unguent. commun.* bedekt.

Den 1. Februarij. Het ijlen duurt voort, de bedwelmdheid neemt toe, de beving en peeshuppeling houden, gedurende de drie volgende dagen, aan; de doorgelegene plaatsen strekten zich spoedig over het heiligbeen en de geheele linker bil uit, er vormden zich zwarte blaren, en de geheele plaats ging in koud-vuur over, dat eenen vreesselijken stank verspreidde.

De medicijnen werden vlijtig voortgezet, de doorgelegene plaats met Kamferslijm verbonden, en de volgende stovingen daarover gelegd:

℞. *Specier. aromatic. unc.* jß.
F. inf. ferv. Col. libr. ij *add.*
Spirit. Vin. camphorat. unc ij,
Tinct. Myrrh. drachm. ij.

De koudvurige plekken begonnen zich nu allengskens af te scheiden, en goeden etter te maken; het ijlen nam af, de hardhoorigheid en het beven verminderden; doch nu ontstond er een hevige, drooge hoest, de linker hand begon aanmer-

merkelijk te zwellen, en de afscheiding der pis verminderde zeer. — Men schreef daarom voor:

℞. *Rad. Valer. sylv.*,
— *Levistic.*, *ana drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Spirit. Corn. Cerv. drachm. j,
Mucil. gumm. Arab. unc. ß,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voorts een verzachtend likmiddel. – Bij de poeders werd, in plaats van *Moschus*, 1 grein *Castoreum* gevoegd.

Onder het voortzetten van deze middelen ontstond eindelijk een algemeen zweet, de tot dus verre altijd donkerroode pis werd in grootere hoeveelheid ontlast, en maakte een slijmig bezinksel, de zwelling der hand nam allangskens af, de bewustheid keerde weder, de hoest werd vochtig, met het opgeven van verligtende, slijmige fluimen; de doorgelegene plaatsen vereischten 4 weken, om te genezen. De lijderes kreeg *Cort. Peruv.* met *Lichen Island.*, waarbij naderhand *Extr. Centaur. min.* gevoegd werd, en keerde, na eene behandeling van 8 weken, hersteld naar huis terug.

Zenuwkoorts bij eene kraamvrouw.
(*Febris nervosa in puerpera.*)

K. A., een dienstmeisje, van zwakke ligchaamsgesteldheid, 23 jaren oud, kwam, na eene gelukkige, doch met groot verlies van bloed gepaard gaande verlossing, op den 11. October 1820 (3), in het algemeen ziekenhuis. Afwisselende rillingen en hitte, bezetting van het hoofd, suizingen in de ooren, vermeerderde dorst, drooge tong, vrij hevige, drooge hoest, moeijelijke, versnelde adem-

ha-

haling, opgezette onderbuik, die gevoelig was bij de betasting, buikverstoptheid, versnelde en een weinig gespannen pols, — dit waren de ziekteverschijnselen, die zich opdeden.

Men schreef eene Spaanschevlieg-pleister tusschen de schouderbladen, tot inwendig gebruik *Dec. rad. Alth. cum. Sal. Ammoniac. scrup.* j *et Sacch.*, en eene verzachtende klisteer voor.

Toen den volgenden dag de toestand genoegzaam dezelfde, maar de ongemakken op de borst grooter waren, werden 4 Bloedzuigers op de borst gezet.

Den 16. Oct. De hoest is aanmerkelijk verminderd, de ademhaling vrijer; doch hardhoorigheid, ijlingen, aanhoudende geneigdheid tot slapen, de drooge, met eene bruine korst bedekte tong en de zwakke pols gaven maar al te duidelijk het ontwikkelde zenuwachtige karakter te kennen.

Voorschrift: Twee Spaanschevlieg-pleisters op de armen.

Inwendig: ℞. *Inf. rad. Valer. sylv., ex drachm.* iij *par., unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep.,
Spirit. Corn. Cerv., ana scrup. j,
Sacch. alb. drachm. ij.

Deze middelen werden gedurende eenige dagen met in het oog vallende beterschap gebruikt, doch toen de drooge, vermoeijende hoest zich weder opdeed, werd de volgende verandering gemaakt.

℞. *Rad. Alth. unc.* β.
Coq. per quadr. hor. Sub fin. inf.
Rad. Valerian. sylv. drachm. ij.
Col. unc. viij *add.*
Sacch. alb. drachm. ij.

Voorts een verzachtend likmiddel.

Onder

Onder het voortgezet gebruik van deze middelen werd het hoofd vrijer, de nachten rustiger, de tong vochtig, de hoest minder. De hardhoorigheid en eene algemeene zwakte bleven nog over. Daarom schreef men voor:

℞. *Cort. Peruv. reg. drachm.* ij.
Coq. per quadr. hor. Sub fin. inf.
Rad. Valer. sylv. drachm. iij.
Col. unc. viij *add.*
Sacch. alb. drachm. ij.

Naar mate de lijderes nu in krachten toenam, verdween ook allengskens de hardhoorigheid; en zij verliet, na eene behandeling van 4 weken, hersteld het ziekenhuis.

Zenuwkoorts, in tusschenpoozende koorts overgaande.
(*Febris cum chararactere nervoso, in intermittentem versa.*)

R. A., eene waschter, 26 jaren oud, van eene middelmatige ligchaamsgesteldheid, werd, toen zij op eene, aan togtlucht blootgestelde plaats wiesch, eensklaps door een ongewoon gevoel van onpasselijkheid en huiveringen met afwisselende hitte aangetast. Negen dagen lang meende zij hare ongesteldheid te zullen te boven komen, maar was toch, onder toenemende verslimmering, genoodzaakt, het bed te houden. Zij kwam den 17. November (10) in het *clinicum*. Haar toestand was de volgende:

Het hoofd was bezet, met eene stompe pijn in de streek der kruin, suizingen in de ooren en hardhoorigheid, droogheid van de neus- en mondholte; de tong was beslagen, meer droog; moeijelijke, ver-

versnelde ademhaling, vlugtige steekten door de borst, vooral bij het diep inademen; drooge hoest, groote loomheid, met scheurende pijnen in de ledematen; de huid droog, met verhoogde warmte; ontlasting eener spaarzame, drooge pis, pappige stoelontlasting; de pols versneld, nog eenige hardheid en volheid verradende. Er werd voorgeschreven: ℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Sacch. alb. drachm. ij.

Eene Spaanschevlieg-pleister tusschen de schouders.

Den 18. Nov. (11). De lijderes bragt den nacht slapeloos door; verzwakking, vermeerderde hitte en dorst, zware bezetting van het hoofd met groote bedwelmdheid, gespannen onderbuik, zeer menigvuldige, zwakke pols. — Bij het duidelijk te voorschijn komen van het zenuwachtige karakter werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Caryophyllat. drachm* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Sacch alb. drachm. ij.

Voorts eene verzachtende klisteer

Onder het voortgezet gebruik van deze medicijn gedurende drie dagen namen de toevallen in hevigheid af, en verdwenen voor een gedeelte geheellijk. De lijderes sliep gerust en had eetlust.

Den 21. Nov. (14) had zij de onvoorzigtigheid, haren eetlust met raauwe appelen, in het geheim, te bevredigen. Den volgenden dag klaagde zij over benaauwdheid en slapeloosheid, hoofdpijn en bezetting des hoofds, bedorven smaak en drukking in de streek der maag. Er deden zich eene stekende

pijn

pijn in de borst en een droog hoestje op; de huid was heet en droog, de stoelgang verstopt, de buik gespannen en in de streek der maag gevoelig, de pols menigvuldig en geprikkeld.

Er werd oogenblikkelijk eene verzachtende klisteer voorgeschreven, maar voor het overige in de behandeling niets veranderd.

De toevallen lieten al spoedig in hevigheid na, er volgde stoelontlasting, de buik viel in, werd zacht en onpijnlijk; de lijderes zweette gedurende den nacht, en werd rustiger; de pis was met een wolkje voorzien.

Doch den 23., des namiddags ten 2 ure, kreeg de lijderes eenen duidelijken aanval van koorts, die bijna een uur duurde; dezelve begon met koude, waarop hitte volgde, welke met een algemeen zweet eindigde; alle toevallen waren, met betrekking tot hunne hevigheid, toegenomen, en vooral de pijn in de streek der maag. Met het nalaten van den aanval bevond zich de lijderes zeer drägelijk.

Deze koorts-aanval keerde den volgenden dag een uur vroeger terug.

Den 25. Nov. kwam de koorts-aanval met eene grootere hevigheid.

Daar het buiten eenigen twijfel was, dat nu de koorts eenen tusschenpoozenden *typus* had aangenomen, die, uit hoofde van den verzwakten toestand der krachten, ligtelijk een hardnekkig beloop en eenen ongunstigen uitgang hebben kon, werd door het volgende voorschrift op de verwijdering van denzelven gewerkt:

℞. *Cort. Peruv. fusc. drachm.* ij.
Coq. per quadr. hor. Sub fin. inf.
Rad. Caryophyllat. drachm. iij.

Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Sacch. alb. drachm. ij.

Van dezen dag af bleef de koorts-aanval weg, er volgden 6 pappige stoelontlastingen met groote verligting, de slaap was rustiger, alle zenuwachtige verschijnselen verdwenen, de tong werd zuiver, de eetlust keerde allengskens terug, de pis maakte een slijmig bezinksel, en alle verrigtingen werden natuurlijk.

Ten einde de spijsverteringskrachten te vermeerderen, werd voorgeschreven:

℞. *Inf. sem. Foenicul., ex drachm.* ij *par.*, *unc.* viij,
Tinct. stomach. drachm. ij.

Naderhand werd bij deze medicijn *Elix. visceral.* gevoegd, onder het gebruik waarvan de lijderes zich meer en meer herhaalde, een bloeijend uitzigt verkreeg, en volkomen hersteld, den 2. Januarij, het ziekenhuis verliet.

Ontstekingachtige Zenuwkoorts.
(*Febris inflammatoria nervosa. Synocha nervosa.*)

J. T., 16 jaren oud, leerling in de muzijk, van een sanguinisch temperament en teederen ligchaamsbouw, leefde, na het doorstaan der kinderziekten, tot in zijn 12de jaar gezond. In dit jaar kreeg hij eene bloedstorting uit de longen, door inspanning bij het blazen van muzijk-instrumenten te weeg gebragt. Dezelve duurde 4 dagen, en verdween zonder geneeskundige hulp.

Den 4. December 1814 bespeurde hij, na het gebruik van taai vleesch, eene groote onpasselijkheid; den volgenden dag ging hij nog naar de kerk, waar

waar hem koude, bedwelmdheid en eene zoodanige matheid aantastten, dat hij met moeite naar huis en te bed gebragt wierd. De koude hield een uur lang aan, eindigde met hitte, misselijkheid en algemeene loomheid. Een Arts schreef hem eene onbekende bittere medicijn voor. Des avonds volgde eene vloeibare stoelontlasting met persing en pijn, de nacht was slapeloos, met drukkende hoofdpijn, hevige hitte en zweet.

Deze verschijnselen, benevens duizeligheid en bedwelmdheid, duurden 5 dagen voort, en meestal des morgens vroeg ten 8 ure ontstond eene ligte koude; er voegden zich nu hoest en hevige doorloop bij, welke laatste zoo toenam, dat de lijder op den 9. Dec. ongeveer 30, met hevige persing en pijn gepaard gaande, vloeibare stoelontlastingen had.

Nu zocht hij hulp in het algemeen ziekenhuis, en werd in het *clinicum* opgenomen.

Den 10. Dec. (8). De lijder klaagde over groote zwakheid en hevige bedwelmdheid; hij lag dof ter neder, en had suizingen in de ooren; het aangezigt was levendig rood en heet, de blik flaauw, de tong vochtig, met wit-geel slijm beslagen, de smaak bitter, de eetlust verloren, oprispingen en veel dorst; in de keel een gevoel van raauwheid, en somwijlen een matige hoest met het uitwerpen van taai slijm, maar toch geheel vrije ademhaling; de onderbuik gespannen en opgezet, in de streek der lever een weinig pijnlijk; de huid uitwasemend en zacht, 8 vloeibare stoelontlastingen, hoogroode, vlammige pis, de warmte verhoogd, de pols gelijkvormig, vol, toereikend krachtig en wat hardachtig.

Ten gevolge van de voorafgegane oorzaak, en

naar de opgave der verschijnselen te oordeelen, had de koorts in de eerste dagen hoogstwaarschijnlijk een gastrisch ontstekingachtig karakter. De doorloop, die misschien door de werking der medicijn te weeg gebragt, door gebrek aan oppassing en menigvuldige verkoeling bij het opstaan uit het bed bovenmatig vermeerderd was, veroorzaakte de buitengewone verzwakking, den opgezetten onderbuik, den hoest en de teekenen van den zenuwachtigen toestand.

Er werd voorgeschreven:

℞. *Dec. rad. Salep, ex drachm. β par., unc.* viij, *Syr. Diacod. unc. β.*

Voor drank: *Dec. Salep cum Saccharo.*

Na iedere stoelontlasting eene klisteer uit *Inf. Chamom. cum Amylo.*

Den 11. Dec. (9). Tegen middernacht slaap. Des morgens eene vrij hevige verheffing, met roode, omschrevene wangen, wat vermeerderden dorst en vollen, geprikkelden pols; doch er volgden slechts 2 stoelontlastingen. Des avonds vloeiden eenige droppels bloed uit den neus.

Den 12. Dec. (10). Vermeerderde bedwelmdheid en suizingen in de ooren; de hitte en roodheid van het aangezigt groot, de tong wit beslagen, half droog; matige dorst, de hoest wat vermeerderd; de fluimen weinig, taai en slijmig, met twee bloedstreepjes (uit de achterste neusgaten); het diep inademen vrij, de huid heet en droog, de onderbuik wat gespannen, slechts éëne vloeibare stoelontlasting zonder persing, donkerroode pis met een slijmig wolkje; de pols gelijkvormig, matig menigvuldig, vol, krachtig, wat gespannen. Er werd voorgeschreven:

℞.

℞. *Emuls. Amygdal., ex unc. β par., unc.* viij,
Mucil. gumm. Arab. drachm. vj,
Syr. Diacod. unc. β.

Mostaardpappen aan de kuiten.

Den 13. Dec. (11). De toestand over het geheel dezelfde, doch er voegen zich duizeligheid bij het opzitten en hardhoorigheid bij; de huid is steeds brandend heet en droog; de verheffingen ontstaan telkens na middernacht, zijn nog des morgens vrij hevig, en laten des avonds na, bij welke nalatingen de pols steeds zacht en waarlijk zwak is; de pis is des morgens rood en vlammig, des avonds bleekrood. In de streek der milt gevoelt de lijder, bij eene sterke betasting, wat pijn.

Den 14. Dec. (12) bleven de verschijnselen dezelfde, doch er ontstond eene aanhoudende ijlhoofdigheid, de blik werd flaauw, de bedwelmdheid en hardhoorigheid namen in eenen hoogen graad toe; bij de verheffing zelve was het aangezigt minder rood; de pols wat gespannen en geprikkeld, verloor evenwel van zijne hardheid, en was in de nalatingen waarlijk zwak; de pis helderrood met een slijmig wolkje; dagelijks ééne vloeibare stoelontlasting.

Over het algemeen trad het ontstekingachtige karakter meer terug, terwijl het zenuwachtige zich verhief.

Voorschrift: Er werd den lijder eene breede Spaanschevlieg-pleister in den nek gelegd, en inwendig kreeg hij:

℞. *Emuls. Amygdal., ex unc. β par., unc.* viij.
Camphor., Mucil. gumm. Arab. subact., gran. ij,
Syr. Diacod. drachm. ij.

Den

Den 19. Dec. (17) werden kritische bewegingen verwacht; de verheffing was matig, doch, des avonds, de ademhaling versneld, de tot dus verre zeldzame en zachte hoest vermeerderd, de onderbuik gespannen en opgezet, de pis rozerood, met een slijmig wolkje, de huid brandend heet, de pols menigvuldig, zacht en zwak.

Er werd Mierik met Azijn op de beide armen als rood-makend middel gelegd, en met de medicijn voortgegaan.

Den 20. Dec. (18). De nacht was zeer erg: vermeerderde ijling en hevige hoest kwelden den lijder onophoudelijk. De hoest duurt nu nog voort, het aangezigt is bleek en ingevallen; bewusteloosheid en doofheid; de oogen zonder glans en stijf, het spreken zeer moeijelijk, de tong droog, de dorst groot, de hoest menigvuldig, de slijmige fluimen met helderroode en dikke bloedstreepjes doortrokken, de ademhaling zeer snel en moeijelijk, doch door de volledige bewusteloosheid kon men het diep inademen niet onderzoeken; de onderbuik gespannen, zonder pijn, de pis wat vlammig; éénmaal volgde er bewusteloos stoelontlasting; de huid was droog en brandend heet, de pols gelijkvormig, zeer menigvuldig, zamengetrokken, klein, maar toch hardachtig: een allergevaarlijkste toestand. — Het zenuwachtig karakter was klaarblijkelijk in eenen hoogen graad ontwikkeld; doch, in plaats van de kritische verschijnselen, hadden de longen, als zeer edele deelen, zich in de ziekte gemengd, die nu de meeste oplettendheid vereischten, daar anders de dood dreigde. Onder eene allerbedenkelijkste voorspelling was ik overtuigd, dat, in weerwil van de overige ongunstige omstandighe-

heden, toch het eenige redmiddel in eene Aderlating te zoeken ware.

Dezelve werd daarom van 5 onsen ondernomen, en inwendig *Dec. Salep* en *Emuls. gummosa*, zonder *Camphora*, gegeven.

Des avonds. Het bloed bevattede veel wei, en formeerde eenen kleinen bloedkoek, met een beginsel van ontstekingskorst. De ademhaling is veel vrijer, minder snel; de hoest meer los, de fluimen met weinige maar zwart-roode bloedstreepjes vermengd; er volgde ééne vloeibare stoelontlasting; de pols is minder menigvuldig, voller, doch zacht; de overige verschijnselen zijn in denzelfden treurigen toestand, en alleen de blik is wat verbeterd.

Den 21. Dec. (19). In den nacht volgde een zacht zweet; het ijlen en de bedwelmdheid duren voort; vrije ademhaling, losse hoest, doch taaije fluimen zonder bloed; ééne vloeibare stoelontlasting, toereikende, zachte pols. Behalve de medicijn, werd, om de drie uren, ½ grein *Sulphur aurat. Antimon.* gegeven.

Den 22. Dec. (20). Voortduring van alle verschijnselen, steeds aanhoudende ijling; bleek aangezigt, taaije, moeijelijk uit te werpen, slijmige fluimen zonder bloed, gespannen onderbuik, wederom eenige vloeibare stoelontlastingen, menigvuldige, volle, zeer zachte pols.

Voorschrift:

℞. *Rad. Arnic. drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Mucil. gumm. Arab.,
Syr. Diacod., *ana unc.* ß.

℞. *Pulv. rad. Ipecac. grani sextam partem,*
Camphor. gran. β,
Sacch. alb. gran. viij.
M. F. pulv. Dent. tal. num. viij.
S. Om de drie uren één poeder.
Spaanschevlieg-pleisters aan de beide kuiten.

Den 23. Dec. (21). Onrustige nacht, groote bedwelmdheid en aanhoudende, mompelende ijlingen; bleek, warm aangezigt, vochtige tong, snelle ademhaling, matige hoest, taaije, geel gekleurde fluimen, donkerroode pis, éénе vloeibare stoelontlasting, droogе huid, gelijkvormige, menigvuldige, zachte, gedaalde, zwakke pols.

Voorschrift:

℞. *Rad. Valer. sylv. drachm.* iij,
Flor. Arnic. drachm. j.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Spirit. Corn. Cerv. scrup. j,
Mucil. gumm. Arab.,
Syr. Diacod., *ana unc.* β.

Met de poeders werd voortgegaan.

Den 24. Dec. (22). Wat rustiger nacht, met verminderde ijlingen, zoo dat de lijder wederom in staat was, over klinken in de ooren te klagen; beter gehoor, bleek aangezigt, wat duidelijkere, nog stamelende spraak, vrije ademhaling, de hoest matig, met wat taaije, losse fluimen; onpijnlijke onderbuik, éénе vloeibare stoelontlasting, donkerroode pis, natuurlijke warmte; matig menigvuldige, wat volle en zachte pols.

Met alles werd voortgegaan.

Den 25. Dec. (23). Onrustige nacht, wederom aanhoudende, hevige ijlingen, bleeke wangen, natuurlijke warmte, vochtige tong, matige dorst, een wei-

weinig versnelde ademhaling, met vermoeijenden hoest en taaije, gekookte fluimen; kleine, zachte, zwakke pols; na middernacht altijd verheffing van de koorts.

Van den 26. Dec. tot den 2. Januarij ontstond geene belangrijke verandering in den altijd nog gevaarlijken toestand; de lijder ijlde onafgebroken, doch steeds in dofheid, nooit met razernij; de doofheid veranderde in hardhoorigheid, de bedwelmdheid duurde voort, de wangen bleven bleek, en waren maar zelden bij de verheffingen rood; doch de tong werd vochtig en zuiver, en om den mond vertoonde zich een uitslag (*hidroa febrilis*); de ademhaling bleef versneld, doch zonder pijn, zelfs bij het diep inademen; de hoest was aanhoudend maar los, met witte, dikke (niet meer bloedige), etterachtige fluimen; de onderbuik zacht, slechts weinig gespannen; bleekroode, met een slijmig wolkje voorziene pis, die evenwel op den 1. Jan. in wijn-geel veranderde. De stoelontlasting werd regelmatiger en pappig, de huid bleef droog, de pols gelijkvormig, altijd tusschen 112 en 120 slagen, klein, zacht en zwak, en slechts bij de verheffingen somwijlen hardachtig; de spierzwakte was bij uitstek groot.

Er werd met de geneesmiddelen voortgegaan, met deze vermeerdering, dat nog *Rad. Seneg. drachm.* j bij de medicijn gevoegd, en een verzachtend likmiddel uit *Syr. Diacod.* met *Mucil. gumm. Arab.*, *Ol. Amygdal.* en *Vitell. Ovi* gegeven werd, en voor drank: Amandelmelk of *Dec. Salep.* Bij de verheffing werden alleen de verzachtende middelen toegediend. — Buitendien werden nog van tijd tot tijd 4 Spaanschevliegpleisters voorgeschreven.

Den

Den 3. Jan. (32). De lijder is voor de eerste maal, even alsof hij uit eenen langen droom ontwaakt ware, bij bewustheid, en klaagt over zeer groote zwakte; het aangezigt is zeer ingevallen, bleek, met groote kringen om de oogen; het uitslag droogt op, de hoest is minder menigvuldig, de fluimen minder etterachtig, de borst vrij, de huid vochtig en uitwasemend, de pis rood, met een rijkelijk bezinksel, de pols minder menigvuldig, zacht en zwak. Aan het heiligbeen ontdekte men eene aanmerkelijke doorgelegene plaats.

De ziekte was in het tijdperk der *crises*; de doorgelegene plaats werd met Kamfer en Slijm van Gom verbonden.

Den 4. Jan. (33). De bewustheid blijft voortduren, er is eetlust voorhanden, de dorst is matig, de hoest zeer verminderd, het diep inademen geheel vrij, de fluimen taai en slijmig, maar gekookt, de onderbuik zonder spanning, de pis met een rijkelijk, geel bezinksel, twee pappige stoelontlastingen, de warmte bijna natuurlijk, de huid zacht uitwasemend, de pols gelijkvormig, matig menigvuldig, tamelijk vol, maar zacht en waarlijk zwak.

Het tijdperk der *crises* was bijna ten einde, de spijsverteringswerktuigen geven wederom blijken van werkzaamheid, en nu eerst was de Kina aangewezen. Men begon met eene geringe gift:

℞. *Cort. Peruv. fusc. select.*,
Lichen. Island., *ana drachm.* ij.
Coq. s. q. Aq. per quadr. hor.
Sub fin. inf.
Rad. Valer. sylv. drachm. ij.
Col. unc. vj *add.*

Spi–

Spirit. Corn. Cerv. succin. drachm. β,
Syr. Diacod. unc. β.

En om de drie uren een poeder uit ½ grein *Camphora.*

Van nu af volgden rustige nachten met verkwikkenden slaap, het hoofd werd dagelijks vrijer, en slechts somwijlen vertoonde zich nog des morgens ijling, het uitslag om den mond viel in groote korsten af, de hoest werd dagelijks minder en gemakkelijker, de fluimen verloren hare dikke gedaante, werden meer grijs-zwartachtig, en verminderden aanmerkelijk; de ademhaling was geheel vrij en gemakkelijk; eene bijzondere opgeruimdheid van den geest verkwikte den lijder met een gevoel, alsof hij nieuwgeboren ware; de eetlust nam met iederen dag toe, en met denzelven de spijsverteringskrachten. De pis behield van den 35sten dag af hare natuurlijke, gele kleur, en veranderde niet weder, de stoelontlasting volgde regelmatig, de doorgelegene plaatsen heelden, de spierzwakte nam allengskens af, en de pols nam in sterkte toe.

Eindelijk, op den 25. Jan., waren alle sporen van den hoest en het uitwerpen verdwenen. — Met betrekking tot de behandeling werd met de Kina, daar de lijder dezelve zeer goed verdroeg, tot eene halve onse geklommen, doch reeds op den 10. Jan. alleen *Salep* met *Lichen* gegeven, en eene, naar de spijsverteringskrachten berekende, versterkende, doch niet prikkelende diëet voorgeschreven. — Het slot der kuur maakte een *Dec. Polygalae amarae*, in verbinding met *Althaea*, uit.

Den 28. Jan. (57). De lijder werd, na het

te-

terug keeren van alle verrigtingen tot den natuurlijken toestand, volkomen hersteld ontslagen.

Thans, na verloop van 7 jaren, geniet en verheugt hij zich onafgebroken over eene bloeijende, sterke gezondheid, zonder eenig ongemak op de borst en zonder eenig spoor van hoest.

2) SLEPENDE ZENUWKOORTS.
(*FEBRIS NERVOSA LENTA.*)

De Slepende Zenuwkoorts is eene aanhoudend-nalatende koorts van een langer en traag beloop, met eenen toestand van ware zwakte, en met mindere hevigheid der verschijnselen verbonden, dan de heete zenuwkoorts.

De slepende zenuwkoorts verschilt van de teringskoorts (*febris hectica*) en van de veretteringskoorts (*febris phthisica*).

Bij slepende zenuwkoortsen is geen deel in zijnen bouw aangetast; bij teringskoortsen is een organisch gebrek aanwezig, dat evenwel niet in ettering bestaat; bij veretteringskoortsen is verwoesting van eenig deel door ettering, als oorzaak, voorhanden.

Gedurende eenen langen tijd gaan dikwijls voorboden van loomheid, kwade luim, onlust tot bezigheden vooraf; herhaalde, kleine rillingen overvallen den lijder, de daarop volgende hitte is matig, met duidelijke, lange nalatingen; dagelijks of om den anderen dag verheft zich die hitte; dezelve is voor den aanrakenden vinger brandend, en vooral in de handvlakten en voetzolen vermeerderd; de lijder is, uit hoofde van matheid, niet in staat, de geringste inspanning te doen; het hoofd is bezet, met een gevoel van ledigheid, menigvuldig klin-

klinken in de ooren en duizeling; het aangezigt ingevallen, met kringen om de oogen; de wangen zijn dikwijls rood omschreven, de tong droog, de dorst vermeerderd, de ademhaling bij de verheffing snel, de huid droog, dikwijls ook met een verzwakkend zweet bedekt; de pis rood of geel, somwijlen met een glinsterend vliesje voorzien; de stoelgang tot doorloop geneigd, de pols niet altijd gelijkvormig, maar zeer menigvuldig, trillend, klein en zwak.

Onder het langzaam beloop der ziekte, dat zich ten minste tot den 28sten dag, somwijlen ook tot 6 en 12 weken kan uitstrekken, neemt de omvang des ligchaams af, de oogen vallen in hunne holten, de spieren aan de armen en beenen verkwijnen, de beenderen steken overal uit, de huid wordt rimpelig en slap; er ontstaan voorbijgaande ijlingen, de spraak wordt moeijelijk en heesch; dikwijls sterven de lijders plotselijk uit zwakte, dikwijls komt er waterzucht of longtering bij, welke den dood aanbrengt.

Aanleg tot deze koorts hebben, vooral, zwakkelijke, ongezond er uitziende, door ziekten, buitensporigheden, inspanningen en verlies van vochten uitgeputte menschen.

Opwekkende oorzaken zijn: Ingeslotene, vochtige lucht, slecht voedsel, vergiften, nederdrukkende hartstogten, zenuwziekten, onderdrukte uitslagziekten en vloeijingen, voorafgaande koortsen, vooral slijmkoortsen, heete zenuwkoortsen en tusschenpoozende koortsen.

De overgang in gezondheid heeft langzaam plaats, en slechts door ondersteuning van den kant der kunst; de *crises* ontstaan deelswijze door zweet en pis.

In

In andere ziekten, als heete zenuwkoorts, door hevig prikkelende behandeling, ook wel in eenen ontstekingachtigen toestand; in tusschenpoozende koortsen, uittering, longtering, waterzucht.

In den dood, door uitputting der krachten.

De voorspelling is over het algemeen niet gunstig: hoe grooter de toestand van zwakte en de vermagering, hoe zwakker de spijsverteringswerktuigen, hoe aanmerkelijker zenuwtoevallen voorhanden zijn, hoe heviger de koorts is, des te ongunstiger uitgang is te vreezen.

De slepende zenuwkoortsen worden onderscheiden in zuivere en ingewikkelde. De zuivere zijn de zoo even beschrevene; zij zijn meestal het gevolg van andere koortsen.

De slepende zenuwkoorts kan met vele andere karakters ingewikkeld worden, zoo dat er ontstekingachtige (*Febris nervosa lenta inflammatoria*), zinkingachtige, rheumatische, galachtige, slijmachtige en rotachtige Slepende Zenuwkoortsen zijn.

Ook plaatselijke aandoeningen van velerlei aard voegen zich bij slepende zenuwkoortsen, vooral van de hersenen, de longen en de darmen.

Behandeling. De aanwijzing is, de koorts, met achtgeving op de oorzaak, volgens haar karakter te behandelen, en het plaatselijk lijden zorgvuldig in het oog te houden.

Is de koorts zuiver, dan moeten zachte, opwekkende, voedende, niet verhittende middelen aangewend worden. Hiertoe behooren: *Salep*, *Lichen Islandicus*, *Polygala amara*, *Caryophyllata*, *Cascarilla*, ligte bittere middelen, en, wanneer er een zekere graad van spijsverteringskrach-

ten

ten voorhanden is, bij afwezigheid van beklemdheid op de borst, boven anderen, *Cortex Peruvianus* en delfstoffelijke zuren.

De diëet is eene hoofdzaak: Sago, Rijst, Vleeschnat, Eijeren en een voorzigtig gebruik van Wijn werken zeer weldadig.

De inwikkelingen vereischen eene groote zorgvuldigheid: Is er een ontstekingachtige toestand voorhanden, dan zijn verzachtende en inkleedende, niet prikkelende middelen aangewezen.

Heeft er eene inwikkeling met het gastrische karakter plaats, dan behooren oplossende, bittere middelen, *Taraxacum*, *Sal Ammoniacum*, kleine giften van *Ipecacuanha*, *Rheum*, *Caryophyllata*, *Valeriana*, gebruikt te worden.

Het plaatselijk lijden vordert eene groote oplettendheid: hier voldoen afleidende middelen, naar omstandigheden ook plaatselijke bloedontlastingen, aan het oogmerk.

ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Slepende Zenuwkoorts met bijkomend ontstekingachtig karakter.

(*Febris nervosa lenta subinflammatoria.*)

J. R., 21 jaren oud, leerling in de bouwkunst, van eenen matig sterken ligchaamsbouw, leed, in het jaar 1820, aan eene hevige longontsteking, van welke hij genas. Armoedige huisselijke omstandigheden, zorg voor eenen zwaar ziek liggenden vader, dien de dood hem ontrukte, treurigheid over het verlies van denzelven ondermijnden zijne gezondheid. Den 7. Mei 1821 tastten hem vermeerderde hitte en dorst aan, ten gevolge waarvan

van een hevig, verzwakkend zweet, na iedere beweging, met ongemeene vermoeidheid, ontstond. Hij kreeg van eenen Arts eenige medicijnen. Den 17. vertoonde zich een aanhoudende doorloop, die hem, daar dezelve 6 tot 10 maal daags volgde, zeer verzwakte, en die slechts met groote moeite gestild werd.

Aldus naar geest en ligchaam verzwakt, werd hij, in de 6de week zijner ziekte, den 16. Junij, in het *clinicum* opgenomen.

De lijder zag er bleek en afgeteerd uit, het geheele gelaat had eenen eigenaardigen trek van treurigheid en achterhoudendheid; het hoofd was nu en dan bezet, zwaar en duizelig, de blik flaauw, de neus droog, de tong dik beslagen, de dorst zeer groot, de ademhaling vrij, maar somwijlen hoest met slijmige fluimen; de onderbuik zacht en ingevallen, de stoelontlasting sedert eenige dagen spaarzaam en hard, de pis bleekgeel, de warmte der huid verhoogd, de pols tamelijk menigvuldig, zacht en gedaald.

Tegen den avond ontstond sedert eenige dagen, na eene geringe rilling, eene zeer vermeerderde hitte.

Voorschrift:

℞. *Emuls. Amygdal. dulc.*, *ex unc. β par.*, *unc.* viij,
Mucil. gumm. Arab. drachm. vj,
Sacch. alb. drachm. ij.

Den 17. Junij. De nachtrust werd door herhaald hoesten, met het opgeven van een taai slijm, gestoord; de warmte der huid is aanmerkelijk toegenomen, de pis geel, de pols geprikkeld en meer hardachtig.

Des namiddags ontstond eene sterke koude met schud-

schudding des geheelen ligchaams, waarop brandende hitte volgde; de pols bleef hardachtig, de pis was hoogrood.

Behalve de bovenstaande medicijn werd eene verzachtende klisteer gezet.

Den 18. Junij. Des nachts sterk zweet, de hoest en de fluimen vrij menigvuldig; hoogroode pis met een zwevend wolkje, steeds gespannen, menigvuldige pols.

Het kon den waarnemer niet ontgaan, dat zich een ontstekingachtig karakter bij de slepende koorts voegde. Er werden 12 greinen *Nitrum* bij de medicijn gevoegd.

Den 19. Junij. Het zweet is niet zoo hevig, de verheffing der koorts niet zeer sterk, de pis bleekrood, zonder wolkje, de pols minder menigvuldig, met eenige spanning.

De twee volgende dagen bijna dezelfde toestand, met groote matheid; de ademhaling is vrij, maar de hoest, met het uitwerpen van veel slijm gepaard, tast den lijder zeer aan, en verzwakt hem. De toegediende likmiddelen verschaffen weinig verligting.

Den 22. Junij werd daarom voorgeschreven:

℞. *Rad. Alth.*,
—— *Polygal. amar.*, *ana drachm.* ij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Extr. Liquirit. scrup. ij.

Voorts 's morgens en 's avonds een poeder uit ½ grein *Extr. Hyoscyami.*

Deze geneesmiddelen, gedurende 6 dagen gebruikt, werkten zeer gunstig; de fluimen volgden zeer gemakkelijk.

Den 28. Junij had de lijder eetlust, de ontlastingen waren regelmatig, de pols was minder me-

nigvuldig en zacht. — Hij kreeg nu, in plaats van de *Althaea*, twee drachmen *Lichen Islandicus*.

Alle toevallen verminderden, doch een sterk morgenzweet verzwakte den lijder. — Onder het toenemen van den eetlust, werd daarom den 4. Julij voorgeschreven:

℞. *Cort. Peruv. fusc.*,
Lich. Island., *ana drachm.* ij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Extr. Salviae,
Sacch. alb., *ana drachm.* j.

Onder het voortgezet gebruik van deze middelen en eene voedzame diëet herhaalde zich de lijder allengskens, de fluimen verminderden van tijd tot tijd en verdwenen eindelijk geheel, het uitzigt verbeterde, de spierkracht nam toe; men veroorloofde hem, in den tuin te gaan, en, daar hem het genot der vrije lucht zeer wél bekomen was, werd hij op den 16. Julij ontslagen.

Na verloop van een jaar vertoonde hij zich weder, er bloeijend uitziende en volkomen gezond zijnde.

Slepende Zenuwkoorts.
(*Febris nervosa lenta.*)

S. A., een verwersjongen, van eene zwakke ligchaamsgesteldheid, 13 jaren oud, kwam, in de 4de week zijner ziekte, zonder dat men van zijnen vorigen toestand eenige opheldering verkrijgen kon, in het algemeen ziekenhuis, met de volgende verschijnselen: Stompe hoofdpijn, aanhoudende ijlingen, suizingen in de ooren, hardhoorigheid, bleek, ingevallen aangezigt, flaauwe oogen, treurige blik, drooge, met eene bruine korst bedekte tong, en

zoo

zoo ook de lippen; sterke dorst, een hevige, droo-ge hoest, met drukkende pijn op de borst; moeijelijke ademhaling, gespannen onderbuik en aanhoudende buikverstoptheid; zeer snelle, kleine, zwakke pols.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Sacch. alb. drachm. ij.

Eene verzachtende klisteer. — Mostaardpappen aan de kuiten.

Er volgde ééne stoelontlasting, doch de overige toevallen bleven dezelfde. Daarbij kwam evenwel nog een rijkelijk zweet, dat den lijder zeer afmattede; de ongemakken op de borst werden heviger, de ademhaling moeijelijker. Er werden 3 Bloedzuigers op de borst gezet, en men schreef voor:

℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Extr. Salviae drachm. j.

Onder het gebruik van deze middelen, gedurende 8 dagen, werd het hoofd vrijer, het ijlen liet na, de tong werd vochtig en zuiver, de hoest zeldzamer, de ademhaling gemakkelijker; doch er bleven nog algemeene zwakte, hardhoorigheid en nachtzweet over; daarom werd gegeven:

℞. *Dec. cort. Peruv. reg., ex drachm.* ij *par., unc.* viij,
Extr. Salviae drachm. j.

Allengskens kwam het gehoor weder, het zweet nam af, de lijder herhaalde zich, en werd, na een verblijf van 4 weken, gezond ontslagen.

Aanmerking. In het onderhavige geval werkte het *Extractum Salviae*, niet alleen als tonisch en zweet-verminderend middel, maar ook als zenuwmiddel, voortreffelijk.

3) KWAADAARDIGE ZENUWKOORTS.
(*FEBRIS NERVOSA MALIGNA.*)

Kwaadaardige Koortsen over het algemeen noemt men die, welke reeds bij haar ontstaan met het karakter van uitgeputte krachten, zonder bekende aanleidende oorzaak, te voorschijn treden.

De kwaadaardige koortsen zijn geen bijzonder geslacht van koortsen, maar maken een karakter uit, dat bij de intrede van vele andere soorten van koortsen voorhanden kan zijn.

Verwardheid der zinnen, groote bedwelmdheid, holle oogen, uitgedoofde blik, bleek, ontsteld, naar een lijk gelijkend aangezigt, bijtende, verhoogde, of ook verminderde warmte (koude), bevende tong, onleschbare dorst, verbazende krachteloosheid, reuk als van een lijk, bewustelooze ontlasting der drekstoffen, ontlasting van opgelost bloed, smeltend zweet, blutsvlekken en kwaadaardige builen, hoogst onregelmatige, bij uitstek snelle, naauwelijks voelbare, bevende, tusschenpoozende pols, — zijn de vreesselijke verschijnselen van dezen toestand.

Dit karakter komt voornamelijk voor bij heerschende, kwaadaardige epidemiën, en dus bij pokken, scharlakenkoorts, besmettelijken *typhus*, pest, gele koorts, engelsche zweetkoorts, kraamvrouwenkoorts, en ook somwijlen bij tusschenpoozende koortsen.

Dikwijls echter maakt, onder het bedriegelijk beeld van een kwaadaardig karakter, eene beginnende, hevige ontsteking van een of ander edel deel, en dus een toestand van onderdrukte krachten, de oorzaak uit. — De aanleidende oorzaak, de naauwkeurigste

ste overweging der verschijnselen en het heerschende karakter van de overige ziekten moeten den Arts bij deze hoogstgewigtige ziekte-bepaling leiden.

De uitgang dezer koortsen is dikwijls ongelukkig; vandaar derzelver naam.

De behandeling verschilt naar de oorzaak. Bij kwaadaardige, heerschende epidemiën is de aanwijzing, het leven, dat ieder oogenblik dreigt verloren te gaan, te behouden, en dus de gedaalde en uitgeputte krachten, volgens de opgegevene regels, op te wekken.

Doch bestaat de oorzaak in eene ontsteking of in eenen toestand van onderdrukte krachten, dan wordt eene geheel andere, dikwijls krachtdadig ontstekingwerende behandeling vereischt, en zulke lijders worden, bij eene juiste onderkenning, dikwijls gered.

VIERDE FAMILIE.

KOORTSEN MET EEN ROTACHTIG KARAKTER; ROTKOORTSEN, ONTBINDINGSKOORTSEN.

(*FEBRES CUM CHARACTERE PUTRIDO; FEBRES PUTRIDAE S. SEPTICAE.*)

Koortsen met een rotachtig karakter noemt men die aanhoudende koortsen, bij welke de toestand van gedaalde krachten, met slapheid van de vaste deelen en geneigdheid van de vochten tot ontbinding, voorhanden is.

Dezelve hebben dus den toestand van ware zwakte met de zenuwkoortsen gemeen, doch onderscheiden zich daarvan, dat hier ook slapheid van de vaste deelen en geneigdheid der vochten, vooral

 des

des bloeds, tot oplossing voorhanden zijn. — De rotachtige toestand is bijna in alle gevallen een gevolg van eenen voorafgeganen, anderen toestand van koorts; intusschen kan men dikwijls met zekerheid de bijvoeging van denzelven vooruitzien.

Deszelfs kenteekenen over het algemeen zijn: De lijders gevoelen zich reeds in den beginne bij uitstek verzwakt, hebben eenen onrustigen slaap, zijn moedeloos en onverschillig, meestal met eene zware, stompe hoofdpijn. — Op eene geringere of hevigere koude volgt hitte, welke bij voortduring toeneemt, en het eigenaardige heeft, dat zij in de hand van hem, die den lijder aanraakt, een bijtend gevoel verwekt. Het aangezigt is ontsteld, deszelfs kleur rood of vaal, de oogen zijn roodachtig, gezwollen, glazig; de neusgaten met eene zwarte stof bekleed, aan de lippen en de tanden hecht zich eene bruine of zwarte korst aan, die allengskens de geheele mondholte met eene zwarte, kleverige stof bedekt.

De tong, die in den beginne wit beslagen is, wordt droog, of blijft ook wel vochtig, maar het beslag wordt bruin, zwart, en krijgt reten; de smaak is rotachtig, de eetlust geheel verloren, de dorst zeer hevig of gering; de adem en de geheele omgeving van den lijder verbreiden eenen bijzonderen, rotachtigen reuk; de stem wordt zwak en onverstaanbaar.

De onderbuik wordt opgezet en gespannen; de huid is vuil, droog, of met een kleverig, stinkend zweet bedekt, dikwijls met blutsvlekken, striempjes (*vibices*), wit of rood gierstuitslag voorzien.

De pis is zeer veranderlijk, aanvankelijk donkerrood, somwijlen met een glinsterend vliesje op de

de oppervlakte, naderhand dik en troebel, chocolade-kleurig, zwart, bij uitstek stinkend, met een roodaardachtig, dikwijls ook naar koffijdrab gelijkend bezinksel voorzien.

De stoelontlasting wordt menigvuldig, vloeibaar, is bruin, zwart, bloedig, rotachtig en als een kreng stinkend, gaat zonder bewustheid af; en hoe meermalen dezelve volgt, des te meer neemt de opgezetheid van den buik toe.

De pols is zeer bedriegelijk, in den beginne meestal menigvuldig, vol, toereikend krachtig schijnende, en bedenkelijk zacht zijnde, naderhand bij uitstek snel, naauwelijks voelbaar, tusschenpoozend; somwijlen blijft hij natuurlijk menigvuldig, en wordt ook wel zeldzamer, dan in den natuurlijken toestand.

Bij deze verschijnselen voegen zich bloedvloeijingen van een dun, opgelost bloed uit den neus, den aars, de scheede en door de pisbuis.

De lijders liggen zich zeer ligt door, en de doorgelegene plaatsen worden even ligt koudvurig.

Hoogere graden gaan gepaard met toevallen van den zenuwachtigen toestand, als: bedwelmdheid, stille mompelingen, slechts zelden onstuimige ijlingen, bevingen, peeshuppeling, vlokkenlezing; het ligchaam is, als het ware, zoo zwaar als lood, en zakt naar het voeteneinde. — Hoe meer de pols daalt, des te heviger worden ook het ijlen, het beven en de menigvuldigheid van den doorloop.

Gemeenlijk komt het rotachtig karakter van den 4den tot den 7den dag zeer duidelijk te voorschijn, en deszelfs beloop duurt 14 – 17 – 28, ja zelfs tot 40 dagen.

De rotkoortsen hebben eenen aanhoudend-nalaten-

tenden *typus*, die dikwijls den gestreng-aanhoudenden nabij komt.

Oorzaken. Aanleg tot rotkoortsen hebben slappe, zwakkelijke, phlegmatische, kwaadsappige, vooral met scheurbuik behebte en door het gebruik van veel kwik verzwakte menschen.

Opwekkende oorzaken zijn: Ingeslotene, met rotachtige uitwasemingen bezwangerde lucht, rotachtige smetstoffen, groote hitte met vochtigheid verbonden, gebrek aan versche voedingsmiddelen of rotachtige gesteldheid derzelve, gebrek aan beweging, nederdrukkende hartstogten, alle, zelfs de geringste, in het ligchaam ontwikkelde, rottende stoffen, en dus vooral: rottige stoffen in de eerste wegen, bedorven etter (*ichor*), terug gehouden pis, achtergebleven stukken van den moederkoek. — Zeer dikwijls ontstaan de rotkoortsen als overgang uit ontstekingachtige en gastrische koortsen van allerlei aard, die met al te sterke ontlastingsmiddelen behandeld, of bij welke de noodige ontlastingen verzuimd werden.

Uitgangen. Gaan de rotkoortsen in genezing over, dan volgt de beslissing langzaam, de *crises* ontstaan door zweet, door pis met een rijkelijk, rood of bruin bezinksel, door rood gierstuitslag, ook wel door uitslag aan de lippen; de pols wordt meer verheven, het ijlen vermindert, de tong wordt vochtig en stoot haar beslag af, de slaap en eetlust keeren weder.

In andere ziekten, vooral in slepende zenuwkoortsen, oorkliergezwellen, kwaadaardige builen en ziekte-verplaatsingen.

In den dood, door bijkomende ontstekingen, die in koud-vuur overgaan, door algemeene uitputting

ting der krachten, terwijl de hevigste toevallen te voorschijn treden, zoo als: bevingen der ledematen, koud zweet, verlies der stem, stuiptrekkingen, zeer menigvuldige, tusschenpoozende pols, verlamming, dikwijls zwarte brakingen, niet te stillen bloedvloeijingen, inwendige uitstortingen in edele deelen.

De voorspelling bij rotkoortsen is over het algemeen zeer ongunstig; hoe hooger de graad is, waarin de vermelde, gevaardreigende verschijnselen voorhanden zijn, des te eerder is de rotkoorts doodelijk.

Verdeeling. De rotkoortsen worden in zuivere en ingewikkelde verdeeld. De zuivere geven zich te kennen door den toestand van gedaalde krachten en geneigdheid tot ontbinding der vochten.

De ingewikkelde zijn: ontstekingachtige Rotkoortsen, doordien oorspronkelijk een ontstekingachtige toestand voorhanden was, of doordien, in het beloop, ontstekingen van sommige deelen, vooral van de hersenen, de longen of de darmen, zich bij het rotachtige karakter voegden; voorts saburrale, galachtige, slijmachtige en zenuwachtige Rotkoortsen.

Met betrekking tot de verbinding, komen de reeds vermelde plaatselijke ontstekingen, en ook klierontstekingen, ligtelijk daarbij.

Behandeling. De aanwijzing is, op het verwijderen van de oorzaken te werken: in dit opzigt kan, in vele gevallen, veel gewigtigs gedaan worden. Zoo dra er eenige omstandigheid voorhanden is, uit welker verwaarloozing het rotachtige karakter ontstaat, moet men aan derzelver verwijdering

eene bijzondere zorg besteden, zoo als: een ontstekingachtige toestand, voorhanden zijnde schadelijke stoffen, overblijfsels van den moederkoek enz.

Heeft men op het verwijderen van de oorzaak behoorlijk gewerkt, dan moet de koorts volgens haar karakter behandeld, de ontbindings-toestand der vochten beperkt, de slapheid der vaste deelen verbeterd en de gedaalde krachten opgeheven worden. Aan deze oogmerken beantwoordt, bij de langzame ontwikkeling van den rotachtigen toestand, eene zacht opwekkende, de geneigdheid tot ontbinding beperkende (antiseptische) behandeling.

Onder de middelen, die hiertoe behooren, zijn de voornaamste: Azijn en de delfstoffelijke zuren, als: *Spiritus Vitrioli*, *Elixir acidum Halleri*, *Elix. Vitrioli acidum*; de verzoete zuren, als: *Spiritus Nitri dulcis*, *Naphtha Vitrioli*, *Liquor anodynus mineralis Hoffmanni*; voorts: *Radix Arnicae*, *Flores Arnicae*, *Radix Angelicae*, *Rad. Valerianae*, *Rad. Serpentariae Virginianae*, *Camphora*, Wijn, Wijngeest, en, voornamelijk, *Cortex Peruvianus*, bij het aanprijzen, van welken laatsten, ook hier, een zekere graad van spijsverteringskrachten en afwezigheid van ontsteking voorondersteld wordt, daar hij anders niet verdragen wordt, en den doorloop vermeerdert.

Uitwendige huidprikkels, als: Mostaardpappen, Mierik, Spaanschevlieg-pleisters zijn onontbeerlijk; intusschen mogen de laatste hier, uit hoofde van de groote geneigdheid tot koud-vuur, slechts als rood-makende middelen gebruikt worden.

De diaetetische verhouding is van het hoogste aanbelang: zuivere, meer koele, drooge lucht, vervrolijking van den geest, ligt voedende, versche, spe-

specerijachtige spijzen, als: Vleeschnat, slijmige middelen met Citroensap, Wijn.

Ontstekingachtige rotkoortsen vereischen, behalve de verwijdering der oorzaak, aanvankelijk eene verkoelende, ontstekingwerende behandeling, en dus plantaardige en delfstoffelijke zuren; tegen de bedwelmdheid dienen eene koele behandeling van het hoofd, koude omslagen, naar omstandigheden Bloedzuigers, en met deze behandeling overeenkomstige geneesmiddelen.

De saburrale rotkoortsen kunnen dikwijls eene aanwijzing tot een braakmiddel uit *Ipecacuanha*, geven, of zacht afvoerende middelen uit *Tamarindi*, *Rheum*, *Cremor Tartari*, naderhand *Radix Arnicae*, *Rad. Calami aromatici*, *Liquor anodynus mineralis Hoffmanni*, vorderen.

Galachtige rotkoortsen vereischen oplettendheid op het verwijderen van de galachtige stoffen, en dus: *Tamarindi*, *Cremor Tartari*, *Rheum* in kleine giften; vervolgens *Flores Arnicae*, *Caryophyllata*, *Calamus aromaticus*, *Liquor anodynus mineralis Hoffmanni*, *Cortex Peruvianus*.

Bij de zenuwachtige rotkoortsen moet eene zachte, opwekkende behandeling met de rottingwerende verbonden worden, en dus: *Valeriana*, *Serpentaria*, *Camphora*, *Cortex Peruvianus*, delfstoffelijke zuren.

ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Rotkoorts met blutsvlekken.
(*Febris putrida petechialis.*)

S. K., 18 jaren oud, van eene middelmatige ligchaamsgesteldheid, een daglooner, werd, nadat hij

te

te huis reeds 5 dagen aan koortsige toevallen, zonder eene bepaalde aanleiding daarvan te kunnen opgeven, ziek gelegen had, den 13. Julij 1822 in het algemeen ziekenhuis gebragt, waar de volgende verschijnselen zich bij hem vertoonden: Groote zwakheid, zoo dat hij niet in staat was, zich overeind te houden; het hoofd zeer bezet, de wangen omschreven rood, de oogen glinsterend, de tong en de lippen droog, met eene bruine korst bedekt, de dorst zeer groot, de ademhaling versneld, het diep inademen met eenig ongemak verbonden; menigvuldige, vloeibare stoelontlastingen, die hem nog meer verzwakten; de huid droog en heet, de pols menigvuldig, geprikkeld, klein en onderdrukt.

Voorschrift:

℞. *Dec. rad. Alth., ex unc. β par., unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. x,
Sacch. alb. drachm. ij.

Zes Bloedzuigers op de borst.

De lijder ijlde den ganschen nacht, wilde aanhoudend ontvlugten, en had eenige vloeibare stoelontlastingen; bij het morgenbezoek was er eene groote bezetting met hitte van het hoofd voorhanden, de oogen waren rood; hevig ijlen, de borst vol blutsvlekken, de buik opgezet, gespannen, de pols menigvuldig en klein. — Er werden 4 Bloedzuigers aan de slapen gezet, koude omslagen over het hoofd en Mostaardpappen aan de kuiten gelegd.

Inwendig:

℞. *Dec. rad. Salep, ex scrup.* j *par., unc.* viij,
Syr. Diacod. unc. β.

℞. *Pulv. rad. Ipecac. grani tertiam part.,*
Sacch. alb. gran. x.
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.

S. Om de twee uren een poeder. Voor

Voor drank: *Dec. Salep libr.* ij, *Spirit. Vitriol. gutt.* xxiv.

Daar echter de doorloop zeer vermenigvuldigde, en allergevaarlijkst dreigde te worden, werden de volgende poeders voorgeschreven:

℞. *Pulv. rad. Ipecac. grani tertiam part.*,
— *fab. Pechur. gran.* iij,
Sacch. alb. gran. viij.
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.

S. Om de twee uren een poeder.

Bij het *Dec. Salep* werd ½ drachme *Extr. Columb.* gevoegd. — Na iedere stoelontlasting eene klisteer uit *Amylum.*

Onder het gebruik van deze geneesmiddelen werden niet alleen de menigvuldige stoelontlastingen beperkt, maar de lijder kwam ook meer en meer tot bewustheid, de pols verhief zich, en de koorts werd matiger; de blutsvlekken verdwenen geheel.

Bij het *Dec. Salep cum Extr. Columb.* werd ½ onse *Aq. Cinnam.* gevoegd, daar vroeger geene prikkelende middelen, uit hoofde van den, wel zwak schijnenden, maar geprikkelden pols, en het voorhanden zijn van een ontstekingachtig lijden des hoofds, konden gegeven worden.

De lijder herhaalde zich nu van dag tot dag zoo zeer, dat hij den 13den dag van zijne tegenwoordigheid alhier bijna zonder koorts was; ook de eetlust keerde weder. — De poeders werden nu weggelaten, maar met de medicijn werd voortgegaan; naderhand werd het *Dec. Salep cum Elix. Vitriol. Mynsicht. scrup.* j gegeven, hetwelk eenige dagen gebruikt zijnde, eindelijk ook weggelaten werd, en de lijder bleef alleen bij eene versterkende diëet, tot dat hij zich geheel herhaald had.

Den

Den 6. Augustus werd hij volkomen gezond ontslagen.

Aanmerking. Dit geval is in zoo verre belangrijk, dat, in weerwil van den toestand van groote zwakte en van de geneigdheid der vochten tot oplossing, evenwel geene eigenlijke prikkelende middelen mogten toegediend worden.

Rotkoorts met hoofdzeer.
(*Febris putrida cum tinea.*)

K. F., een knaap van 8 jaren, van eenen middelmatigen ligchaamsbouw, werd, den 24. October 1821, den 7den dag der ziekte, in den volgenden toestand, in het algemeen ziekenhuis gebragt. Het geheele behaarde gedeelte des hoofds was met eene zeerige korst bedekt, en vol van ongedierte; de haren waren grootendeels uitgevallen, het hoofd zeer bezet, met aanhoudend ijlen en hardhoorigheid; het aangezigt bleek en ingevallen, de oogen flaauw en hol, de spraak onverstaanbaar, de tong en lippen droog, met eene bruine korst bedekt; de dorst hevig, de ademhaling snel, met eenen droogen hoest verbonden; de borst en de binnenzijden der bovenste ledematen geheel met blutsvlekken bezaaid, de onderbuik opgezet, gespannen, de huid heet en droog, de stoelontlasting waterachtig, de pols zeer menigvuldig, klein en zwak. Van zijnen vorigen toestand kon men niets te weten komen.

Men legde eene Spaanschevlieg-pleister tusschen de schouderbladen, en gaf inwendig:

℞. *Rad. Valer. sylv.*,
—— *Arnic.*, *ana drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Aq.

Aq. Cinnam. unc. β,
Sacch. alb. drachm. ij.
Voor drank: ℞. *Dec. rad. Salep libr.* ij,
Elix. acid. Haller. scrup. j.

De lijder bragt den nacht zeer onrustig en onder aanhoudend ijlen door, de hardhoorigheid vermeerderde tot doofheid, de doorloop hield aan; als nieuw verschijnsel is er peeshuppeling bijgekomen.

Men legde daarom nog twee Spaanschevliegpleisters op de kuiten, en schreef inwendig het volgende voor:

℞. *Rad. Valer. sylv. drachm.* iij,
— *Arnic. drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Mucil. gumm. Arab.,
Aq. Cinnam., *ana unc.* β,
Spirit. Corn. Cerv. succin. drachm. β.
En: ℞. *Pulv. Diatragac. drachm.* j,
Mosch. Tunquin. gran. iij,
Camphor. gran. ij.
M. F. pulv. Divid. in dos. vj.
S. Om de drie uren een poeder.

De toestand van grootste zwakte hield, zonder bijzondere verandering, 6 dagen aan, en nam toen allengskens af; de menigvuldige, vloeibare stoelontlastingen verminderden. Uit hoofde van eenen kwellenden, droogen hoest werd een zacht likmiddel uit *Syr. Alth. cum Mucil. gumm. Arab.* gegeven, en met bovenstaande medicijn voortgegaan, terwijl de poeders weggelaten werden. In het vervolg werden 3 greinen *Camphora* bij de medicijn gevoegd. Onder het aanhoudend gebruik dezer middelen ontstond den 14den dag der ziekte een algemeen zweet, het hoofd werd vrijer, het gehoor keer-

keerde weder, de hoest werd matiger; doch er vertoonden zich pijnen van eenen aanmerkelijken graad in den onderbuik, en eene zachte betasting van denzelven werd niet verdragen. In weerwil van den zwaren voorafgeganen toestand van gedaalde krachten, werden 4 Bloedzuigers op den onderbuik gezet, en verzachtende pappen opgelegd, voor welke behandeling deze ligt te miskennen ontstekingachtige toestand al spoedig week.

Over het hoofd werden, om het vele ongedierte, dat, in weerwil van alle zuivering, bij uitstek vermenigvuldigde, omslagen van *Infus. herb. Nicot.* gelegd, en inwendig slechts het *Infus. rad. Valer. simpl.* gebruikt.

Allengskens scheidde zich de korst van de tong af, welke zuiver en vochtig werd; er vertoonde zich groote honger, de stoelontlastingen volgden regelmatig, de krachten keerden allengskens weder, het hoofdzeer genas, tot verwondering, langzamerhand geheel, en, na 6 weken behandeld te zijn, verliet de herstelde vrolijk en opgeruimd het ziekenhuis.

Hevige Rotkoorts met bloedigen doorloop.

(*Febris cum charactere putrido, vehemens, diarrhoea cruenta stipata.*)

J. K., een koopmansgezel, 15 jaren oud, van eenen middelmatigen ligchaamsbouw, kreeg, na een bovenmatig genot van ooft, eenen rijkelijken doorloop; door denzelven zeer verzwakt, was hij slechts met moeite in staat, zich buiten het bed op te houden. Hij verloor daarbij zijnen eetlust, maar de dorst nam daarentegen toe; hij dronk veel,

en

en daardoor vermeerderden de vloeibare stoelontlastingen. Eindelijk tastte hem eene hevige koude aan, waarop hitte volgde. — Tien dagen had hij in dezen toestand doorgebragt, zonder de hulp van eenen Arts in te roepen, toen hij, bij toenemende verslimmering, op den 31. October 1822, den 11den dag der ziekte, in het algemeen ziekenhuis gebragt werd.

De volgende verschijnselen vertoonden zich: De lijder was, uit zwakte, niet in staat, zich overeind te houden, het hoofd was bezet, met duizeling, suizingen in de ooren, hardhoorigheid, voorbijgaande ijlingen; het oog flaauw, de blik treurig, het aangezigt bleek en ingevallen, de tong droog, met eene bruine korst bedekt, gelijk ook de tanden en de lippen met eene kleverige, bruine stof overtrokken waren; de dorst zeer groot, de ademhaling ongehinderd, de buik een weinig opgezet, gevoelig bij eene sterke betasting; er volgden nog vele, vloeibare stoelontlastingen; spaarzame, donkerkleurige pis, de warmte der drooge huid verhoogd, de pols menigvuldig, geprikkeld, onder de drukking des vingers ligtelijk verdwijnende.

Voorschrift: ℞. *Rad. Salep scrup.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Salep.* — Eene Spaansche-vlieg-pleister tusschen de schouders. — Klisteren met *Amylum.* — Warme doeken over den onderbuik.

Den 3. November (14). Slapelooze nachten; menigvuldig ijlen bij nacht; de hardhoorigheid grenst aan doofheid; de dorst bijna onleschbaar.

Voorschrift: Mostaardpappen aan de kuiten, en het voortgezet gebruik van de bovenstaande medicijn.

Den 6. Nov. (17). De doorloop houdt aan, de toestand van zwakte neemt toe, de onderbuik is meer opgezet, gespannen, zeer gevoelig; de pols zamengetrokken en klein.

Voorschrift: Zes Bloedzuigers op den onderbuik. – Mostaardpappen aan de dijen.

Inwendig:

℞. *Rad. Caryophyllat. drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Mucil. gumm. Arab.,
Syr. Diacod., *ana unc. β.*

℞. *Pulv. rad. Ipecac. grani tertiam part.*,
—— *gumm. Arab.*,
Sacch. alb., *ana gran.* v.
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.

S. Om de twee uren een poeder.

Den 8. Nov. (19). Aanhoudend, hevig ijlen, heet hoofd, levendige blik, omschrevene roodheid der wangen, de buik nog trommelzuchtig en zeer gevoelig; de pols hardachtig, deszelfs slagen zeer menigvuldig; beving der handen.

Voorschrift: Vier Bloedzuigers aan de slapen, koude omslapen over het hoofd, eene Mostaardpap op den buik.

Inwendig:

℞. *Rad. Arnic. drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Syr. Diacod. drachm. ij.

℞. *Mosch. Tunquin. gran.* vj,
Sacch. alb. drachm. j.
M. F. pulv. Divid. in dos. aeq. num. vj.

S.

S. Afwisselend met de boven gezegde poeders uit *Ipecacuanha* (waarvan de gift tot op ½ grein verhoogd werd), om het uur te nemen.

Den 12. Nov. (23). De koorts is heviger, de verzwakking groot, het lijden des hoofds zeer aanmerkelijk, volledige doofheid, de tong ineengerimpeld, ruw, bevend, met eene zwartachtige, drooge korst bedekt; de spraak onverstaanbaar mompelend, de mond open staande, de neus- en mondholte droog, de huid schraal, in de aanrakende hand een onaangenaam, bijtend gevoel verwekkende; bewustelooze ontlasting van den stoelgang, de pols draadvormig.

Voorschrift: Vier Bloedzuigers aan het voorhoofd, en voortzetting van de koude omslagen. — Spaanschevlieg-pleisters aan de beide dijen.

Inwendig:

℞. *Rad. Arnic. drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Camphor. subact. gran. iij,
Mucil. gumm. Arab. unc. β,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voortgezet gebruik van den *Moschus.*

Den 13. Nov. (24). Zeer groot levensgevaar, slaapzuchtige toestand, trillende pols; menigvuldige, bloedige, bewusteloos afgaande stoelontlastingen schijnen voorboden van de dreigende, geheele ontbinding des ligchaams.

Voorschrift:

℞. *Rad. Arnic. drachm.* iij,
— *Seneg. drachm.* j.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Camphor. subact. gran. iv,
Spirit. Corn. Cerv. drachm. β,
Elaeosacch. Foenicul. drachm. ij.

℞. *Opii pur. gran.* jß,
Pulv. rad. Ipecac. gran. ij,
Sacch. alb. drachm. j.
M. F. pulv. Divid. in dos. vj.

S. Afwisselend met de Muskus-poeders, om de twee uren één te geven.

Voor drank: ℞. *Dec. rad. Salep libr.* ij,
Elix. acid. Haller. drachm. ß.

Voorts: Smeersels in den onderbuik uit *Linim. volat. unc.* j en *Camphor. drachm.* j, en Spaanschevlieg-pleisters op de beide armen.

Den 14. Nov. (25). Steeds aanhoudende toestand van de grootste zwakte.

Voorschrift:

℞. *Rad. Arnic. drachm.* iij.
F. inf. ferv. per quadr. hor.
Col. unc. viij *add.*
Camphor. subact. gran. vj,
Aq. Cinnam. unc. j,
Mucil. gumm. Arab. unc. ß.

℞. *Pulv. rad. Ipecac. gran.* ß,
Sacch. alb. gran. x.
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.

S. Om de twee uren een poeder.

Den 15. Nov. (26). De verschijnselen van het allergrootste levensgevaar, met bloedigen doorloop, duren voort.

Voorschrift:

℞. *Rad. Arnic. drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Extr. Columb. drachm. ß,
Elix. Vitriol. acid. scrup. j,
Aq. Cinnam. unc. j,
Mucil. gumm. Arab. unc. ß.

De

De poeders uit *Ipecacuanha* worden herhaald.

Den 16. Nov. (27). Toestand van geheele uitputting der krachten door het voortduren van de bloedige stoelontlastingen. De lijder ziet bewusteloos voor zich henen, en heeft geenerlei behoeften meer.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. fusc. select. unc.* β.
F. dec. Col. unc. vj *add.*
Alumin. crud.,
Extr. Tormentill., ana scrup. j,
Syr. Cinnam. unc. β.

Den 17. Nov. (28). De lijder is tot een geraamte vermagerd, en begint zich aan het heiligbeen en den grooten draaijer door te liggen; voortduring van den doorloop.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. fusc. unc.* β.
F. dec. Sub fin. infund.
Cort. Cascarill. drachm. ij.
Col. unc. viij *add.*
Alumin. crud. scrup. j,
Extr. lign. Campechens. scrup. ij,
Tinct. Cinnam. drachm. ij.

℞. *Pulv. fab. Pechur. gran.* xij,
— *cort. Cinnam.*,
Sacch. alb., ana drachm. β.
M. F. pulv. Divid. in dos. vj.

S. Om de twee uren een poeder.

Wasschingen der ledematen met:

℞. *Spirit. Vin. camphor. unc.* ij,
— *aromat. unc.* j.

Den 18. Nov. (29). Een schemerende straal van hoop. De bloedige ontlastingen verminderen;

de lijder is meer bij zijn verstand. — Hetzelfde voorschrift.

Den 19. Nov. (30). Stille ijlingen bij nacht; de doorloop heeft nagelaten; helderder blik, menigvuldige, zwakke pols.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. fusc. unc.* β.
F. dec. Sub fin. infund.
Cort. Cascarill. drachm. ij.
Col. unc. viij *add.*
Extr. Columb.,
Elix. Vitriol. acid., *ana drachm.* β,
Elaeosacch. Foenicul. drachm. ij.

De poeders worden weggelaten.

Voor drank: ℞. *Dec. rad. Salep libr.* ij,
Spirit. Vitriol. drachm. β.

Den 22. Nov. (33). Nalating van het ijlen, rustiger nacht met verkwikkenden slaap; de doorgelegene plaats aan den regter grooten draaijer is met eene zwarte, koudvurige korst bedekt; voortdurende doofheid, droog hoestje.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. fusc. unc.* β.
F. dec. Sub fin. inf.
Cort. Cascarill. drachm. ij.
Col. unc. viij *add.*
Mucil. gumm. Arab. unc. β,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voorts een likmiddel uit *Mucil. gumm. Arab.* en *Syr. Diacod.*

De doorgelegene plaats wordt met Kamferslijm verbonden.

Den 24. Nov. (35). Ontlasting uit de beide ooren van eene witachtige, naar etter gelijkende stof;

stof; verbeterd gehoor, helder uitzigt, vrij hevige, drooge hoest.

Voorschrift :

℞. *Cort. Peruv. fusc.,*
Rad. Alth., ana unc. β.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Mucil. gumm. Arab. unc. β,
Sacch. alb. drachm. ij.

Den 25. Nov. (36). Wederkeerende eetlust, een weinig meer verheven, maar nog altijd zeer zwakke pols, die bij eene zachte drukking met den vinger reeds verdwijnt; verminderde hevigheid van den hoest, groote gevoeligheid met betrekking tot de doorgelegene plaatsen, welke beginnen te genezen.

Voorschrift :

℞. *Cort. Peruv. fusc. unc.* β,
Rad. Alth. drachm. ij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Spirit. sal. Ammoniac. anis. drachm. β,
Elaeosacch. Foenicul. drachm. ij.

Voor diëet: Biersoep met Eijeren.

Den 30. Nov. (41). Voortdurende ontlasting uit de ooren, toenemend gehoor, ligter en zeldzamer hoest.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. fusc. unc.* β,
Rad. Alth. drachm. ij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sacch. alb. drachm. ij.

Den 3. December (44). Toeneming der krachten; gevoel van groote spierzwakte.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. fusc.,*
Rad. Polygal. amar., ana drachm. ij.
F. dec. unc. viij.

Voor diëet: Wijnsoep met Eijeren.

Den 6. Dec. (47). Beginnende herstelling; alle verrigtingen geschieden natuurlijk; groote spierzwakte.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. fusc.*,
Lichen. Island., *ana drachm.* ij.
F. dec. unc. viij.

Wijn onder den drank te mengen.

De lijder kon zich echter maar zeer langzaam van zijne zoo bij uitstek zware ziekte herhalen; de onderste ledematen begonnen waterzuchtig te zwellen.

Men voegde daarom bij de bovenstaande medicijn nog: *Elix. Vitriol. acid. et Extr. Centaur. min.*, *ana drachm.* β, benevens *Rob Juniper. et Elaeosacch. cort. Aurant.*, *ana drachm.* ij; en toen zich op nieuw vloeibare stoelontlastingen vertoonden, werd het volgende voorgeschreven:

℞. *Cort. Peruv. reg. unc.* β.
Coq. per quadr. hor. Sub fin. inf.
Rad. Columb. drachm. ij.
Col. unc. viij *add.*
Extr. lign. Campech. scrup. j,
Elaeosacch. Foenicul. drachm. ij.

Na een lang gebruik van deze middelen, in verbinding van eene voedzame diëet en het matig gebruik van Wijn, kreeg de lijder zijne vorige gezondheid weder, en verliet hij op den 11. Februarij (na eene behandeling van vierdehalve maand) volkomen gezond het ziekenhuis.

Rotkoorts van eenen zeer hevigen graad.
(*Febris putrida vehementissima.*)

F. B., 22 jaren oud, student in de wijsbegeerte,

te, in zeer armoedige omstandigheden levende, van matige geestvermogens maar rustelooze vlijt, werd, na aanhoudend voortgezet waken, bij inspannend studeren, door eene buitengewone vermoeidheid aangetast, waarbij zich gebrek aan eetlust, wildheid in het hoofd en een rijkelijke doorloop voegden. Een Arts schreef hem eene medicijn (*Infus. Valerianae* met *Extr. Columbo*) voor, onder het gebruik van welke gedurende 3 dagen zijn toestand niet verbeterde. Uit gebrek aan oppassing kwam hij den 4den dag, den 26. Augustus 1822, in het algemeen ziekenhuis. Hij was van zwakheid niet in staat, zich op zijne bevende beenen te houden.

Zware bezetting van het hoofd, duizeligheid, suizingen in de ooren, bleek, ingevallen aangezigt, drooge, met eene bruine korst bedekte tong, groote dorst, aanhoudende doorloop, drooge huid met bijtende hitte, menigvuldige, zwakke pols, eene eigenaardige angstvalligheid van den lijder gaven den toestand der ziekte te kennen.

Voorschrift:

℞. *Rad. Valer. sylv.*,
— *Arnic.*, *ana drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Camphor. subact. gran. iij,
Aq. Cinnam.,
Mucil. gumm. Arab., *ana unc.* ß.

Voor drank: *Dec. Salep.*

Spaanschevlieg-pleisters aan de kuiten.

Deze toestand bleef gedurende eenige dagen zonder aanmerkelijke verandering; doch nu begon de lijder des nachts te ijlen, de oogen waren als met roode stippen bespikkeld, het hoofd was heet op het gevoel, de oogen levendig, de wangen omschre-

ven rood, de pols menigvuldig maar zwak. De aandrang van bloed naar het hoofd was niet te miskennen.

Den 2. September (11) werd dus voorgeschreven:

Vier Bloedzuigers achter de ooren. — Koude omslagen over het hoofd. — Mostaardpappen aan de dijen.

In plaats van de *Camphora*, werd *Spirit. Corn. Cerv. scrup.* j bij de medicijn gevoegd.

Voorts: ℞. *Pulv. rad. Ipecac. gran.* ij,
— *gumm. Arab.*,
Sacch. alb., *ana drachm.* β.
M. F. pulv. Divid. in dos. vj.

S. Om de twee uren een poeder.

Daar het ijlen steeds heviger, het lijden van het hoofd aanmerkelijker werd, en er beving van de handen bijkwam, werden den 4. Sept. wederom 4 Bloedzuigers aan de slapen gezet, eene Spaanschevlieg-pleister in den nek gelegd, met het overige voortgegaan, doch de volgende poeders gegeven:

℞. *Flor. Zinc. gran.* β,
Castor. Siberin. gran. ij,
Sacch. alb. gran. x.
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.

S. Om de twee uren een poeder.

Den volgenden dag werden wederom eene Spaanschevlieg-pleister op de borst en nieuwe Mostaardpappen aan de kuiten voorgeschreven. De ziekte nam van dag tot dag in hevigheid toe; naar dezelfde mate vermeerderde de koorts, de krachten daalden, en er vertoonde zich peeshuppeling; de drooge, schrale huid bragt in de betastende hand een onaangenaam, bijtend gevoel te weeg. Aan-

hou-

houdende ijlingen, bewustelooze afgang van de stoelontlasting en pis, en een opgezette onderbuik maakten den toestand zeer gevaarlijk.

Den 6. Sept. (15) schreef men voor: Eene Spaanschevlieg-pleister op de afgeschoren kruin, Mostaardpappen aan de voorarmen, inwrijvingen van *Liniment. volat.* op den buik, wasschingen der ledematen met een aftreksel van *Species cephalicae.*

Inwendig:

℞. *Rad. Valer. sylv.*,
— *Arnic.*, *ana drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Mosch. Tunquin., *Mucil. gumm. Arab. subact.*, *gran.* viij,
Spirit. Corn. Cerv. drachm. β,
Sacch. alb. drachm. ij.

Onophoudelijk scheen het ligchaam aan zijne ontbinding te naderen; de opperhuid ging bij eene geringe aanraking van den rug los, er ontstonden doorgelegene plaatsen aan het heiligbeen en den draaijer, welke, in weerwil van alle zorg, spoedig in koud-vuur overgingen, waartoe de bewustelooze ontlastingen der drekstoffen, die eenen ongemeenen stank verspreidden, en die, zoo als men gewoon is zich uit te drukken, van den lijder maar afliepen, inzonderheid het hare bijdroegen; de lijder zag bij dag bewusteloos en dof voor zich heen, en ijlde bij nacht; hij zakte steeds naar het voeteneinde af, verlangde naar geene behoeften meer, was aanhoudend bezig met plukken aan de beddedeken en vliegenvangen in de lucht; de pols was trillend, de tong ruw, schraal, met eene zwarte korst bedekt, geheel ineengerimpeld; een ondrage-

gelijke stank verspreidde zich uit den mond, de buik was trommelzuchtig opgezet, het anders gespierde ligchaam tot een geraamte vermagerd, de zwakte had den hoogsten graad bereikt; men dacht den lijder bij het eerstvolgend bezoek niet meer in leven te zullen vinden. — Den 10. Sept. (19) werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Caryophyllat. drachm.* vj,
— *Calam. aromat. drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Tinct. Cinnam. drachm. iij,
Elix. Vitriol. acid. drachm. j,
Pulv. gumm. Arab. drachm. ij.
S. Afwisselend met de volgende medicijn, om het uur twee eetlepels vol.

℞. *Rad. Arnic.*,
— *Valer. sylv.*, *ana drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. vj *add.*
Spirit. Corn. Cerv. scrup. ij,
Mosch. Tunquin. subact. gran. viij.

Eenige lepels vol edelen Hongaarschen Wijn bij den drank uit *Infus. sem. Foenicul.* te mengen.

℞. *Spirit. Vin. camphor. unc.* ij,
Tinct. Cantharid.,
Balsam. vit. Hoffmann., *ana drachm.* ij.
M. S. Om de ledematen mede te wasschen.

Op het gebruik van deze middelen scheen de levensvlam weder wat aan te wakkeren; de lijder kwam eenigzins bij kennis, werd bij nacht rustiger, het beven liet na, de pols scheen meer verheven, ja, werd, tegen den avond, bijna onstuimig, met vermeerderde ijlingen. De vlugge prikkelende middelen moesten dus verminderd worden, en den 12. Sept. (21) werd gegeven:

℞.

℞. *Cort. Peruv. fusc.*,
Rad. Valer. sylv., *ana drachm.* iij,
— *Caryophyllat. unc.* β.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Elix. Vitriol. acid. drachm. j,
Mucil. gumm. Arab. unc. β.

Op de kuiten werden Mostaardpappen gelegd.

Thans deed zich een merkwaardig verschijnsel op: Aan alle vingers van de linker hand, met uitzondering van den duim, ontstond vijt (*panaritium*), die schielijk in ettering overging, en met het mes geopend werd; inzonderheid was de vijt hevig aan den wijsvinger, die, door verbreiding over alle drie de lidjes, en door beenbederf, met het verlies van het eerste lidje dreigde, hetwelk alleen door bijtijds gedane insnijdingen en ontlasting van den slechten etter (*ichor*), onder het vlijtig gebruik van een laauw handbad, gelukkig verhoed werd. Naauwelijks waren deze *panaritia* genezen, of er kwamen phlegmoneuse gezwellen op verschillende plaatsen van het ligchaam, aan den regter elleboog, onder den regter oksel, op de borst, aan den buik, aan de linker kuit, aan het hoofd, achtervolgens te voorschijn, die, met verzachtende pappen tot ettering gebragt, alle met het mes geopend werden, en eene groote hoeveelheid etter ontlastten. Den 14. Sept. (23) werd voorgeschreven:

℞. *Cort. Peruv. fusc. unc.* β.
F. dec. per dimid. hor., *cui inf.*
Rad. Caryophyllat. unc. β,
— *Calam. aromat. drachm.* ij.
Col. unc. viij *add.*
Tinct. Cinnam. drachm. iij,
Elix. Vitriol. acid. drachm. j,
Mucil. gumm. Arab. unc. β.

On-

Onder het gebruik van deze middelen herhaalde de lijder zich aanziender oogen, in weerwil van de menigvuldige verzweringen en pijnen, die hij door te staan had. Tegen den avond maakte de koorts nog altijd aanmerkelijke verheffingen, het hoofd was zeer warm op het gevoel, de wangen vertoonden eene omschrevene roodheid, ja zelfs nu en dan ontstond nog ijling met eenen geprikkelden pols. De prikkelende middelen moesten derhalve verminderd worden, en men schreef den 17. Sept. (26) voor: Koude omslagen over het hoofd, Mostaardpappen aan de dijen, en, inwendig:

℞. *Cort. Peruv. fusc.*,
Rad. Caryophyllat., *ana unc. β.*
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Elix. Vitriol. acid. drachm. j,
Mucil. gumm. Arab. unc. β.

℞. *Dec. rad. Salep libr.* ij,
Spirit. Vitriol. gutt. xx.

Doch ook deze medicijn werd niet verdragen: Een geprikkelde pols, vermeerderde aandrang van bloed naar het hoofd, ijlingen, een buitengewoon levendige blik noodzaakten, tot het gebruik van plantaardige zuren over te gaan.

Den 18. Sept. (27) werd derhalve voorgeschreven: ℞. *Dec. rad. Alth. unc.* viij,
Sal. essent. acid. Tartar. gran. xij,
Sacch. alb. drachm. ij.

Deze medicijn werd, afwisselend met de bovenstaande, op zulk eene wijze gegeven, dat de lijder des voormiddags, gedurende de nalating der koorts, het *Infusum Corticis*, doch des namiddags, bij de verheffing, het *Decoctum Althaeae* nam. Nadat deze opwelling bedaard was, werd eindelijk, den 24.

Sept.

Sept. (33), tot een *Dec. cort. Peruv. et Lich. Island.* overgegaan, onder welks toediening gedurende vele dagen, en onder het gebruik van warme baden, ten behoeve van eene, gedeeltelijk door het langdurig liggen, gedeeltelijk door gebrek aan lidvocht, bij een uitgedroogd ligchaam, ontstane stijfheid van de gewrichten (*anchylosis spuria*), voornamelijk van de kniegewrichten, benevens onder het gebruik van eene versterkende, voedzame diëet, de lijder zich meer en meer herhaalde, en als hersteld op den 14. October, na eene behandeling van 7 weken, volgens zijnen vurigen wensch, naar zijne ouders op het land gezonden werd.

Na verloop van 3 maanden vertoonde hij zich weder, in eene bloeijende gezondheid.

⁂

TWEE-

TWEEDE RANG.

TUSSCHENPOOZENDE KOORTSEN.
(*FEBRES INTERMITTENTES.*)

Tusschenpoozende Koortsen noemt men die koortsen, welke van elkander afgezonderde, op zekere tijden wederkeerende aanvallen maken, en tusschen dezelve eenen koortsvrijen tusschentijd hebben.

De tijd van den koorts-aanval heet *Paroxysmus*, de koortsvrije toestand *Apyrexia.*

Ieder bijzondere koorts-aanval kan men als de schets van eene aanhoudende, in korten tijd verloopende koorts beschouwen, even gelijk ook de aanhoudende koortsen dikwijls als eene reeks van opvolgende *paroxysmi* beschouwd worden.

De tusschenpoozende koortsen ontstaan gemeenlijk met -, zelden zonder voorboden.

Deze voorboden zijn: Eene bijzondere matheid, traagheid en onvermogen tot beweging, rekkingen van de ledematen, geeuwingen; het aangezigt en de ledematen worden bleek en koud, de lippen en de nagels blaauw. Vele van deze toevallen worden meestal vroeger door de omstanders dan door den lijder zelven waargenomen.

Bij den aanval worden drie tijdperken (*stadia*) onderscheiden: 1. Het tijdperk der koude. 2. Dat der hitte. 3. Dat van het zweet.

Het gevoel van koude, met eene ligte rilling beginnende, gaat meestal van de ruggegraat uit, verbreidt zich vandaar over het geheele ligchaam, en schuddingen van het ligchaam, bevingen, benaauwdheid, snelle ademhaling, dorst, misselijk-

heid,

heid, ongevoeligheid en zamentrekking van de huid, bleeke pis, versnelde, kleine pols en de overige, in de algemeene leer der koortsen vermelde verschijnselen zijn voorhanden.

De koude is in tusschenpoozende koortsen dikwijls sterker dan in aanhoudende koortsen, komt bij elken aanval weder, klimt dikwijls tot eene ware verstijvings-koude, en kan zulk eenen graad van hevigheid bereiken, dat zelfs de dood veroorzaakt wordt. — Somwijlen is dezelve bijna onmerkbaar, somwijlen duurt zij tot aan het einde van den aanval voort.

De hitte staat met de hevigheid der koude in evenredigheid, de gevoeligheid des ligchaams is gedurende dezelve verhoogd, zij neemt allengskens toe en met het zweet weder af. — De overige verschijnselen zijn als bij de aanhoudende koortsen.

Heeft de hitte eenigen tijd geduurd, dan wordt allengskens de huid, het eerst in het aangezigt, vochtig, welke vochtigheid zich vervolgens van de bovenste deelen langzamerhand over het geheele ligchaam verbreidt; er ontstaat een warm, dampig, zuur ruikend, algemeen zweet, de pols wordt langzamer en zacht, de dorst en de hitte verdwijnen, de lijder bespeurt eene groote verligting en valt dikwijls in eenen zachten slaap. De pis maakt, als een in het oog vallend kenteeken, een rijkelijk, roodaardachtig bezinksel. — Met het ophouden van het zweet is de *paroxysmus* ten einde.

Na den aanval gevoelt de lijder zich, buiten eenige matheid, ziekelijk uitzigt, gevoeligheid voor koude, gebrek aan eetlust, wederom wél.

De tusschenpoozende koortsen worden, naar

verschillende gronden van verdeeling, op velerlei wijze verdeeld:

I. Naar de gesteldheid der aanvallen: *A*) In Openbare (*manifestae*), bij welke de drie tijdperken in de aanvallen duidelijk worden waargenomen. *B*) In Verborgene (*occultae*), bij welke zulks het geval niet is.

A) De Openbare tusschenpoozende koortsen worden verdeeld:

1) In Regelmatige (*regulares*, *typicae*), welker aanvallen, met betrekking tot den koortsvrijen tusschentijd, in eene bepaalde orde volgen.

2) In Onregelmatige (*irregulares*, *atypicae*), bij welke geene bepaalde orde heerscht.

De Regelmatige tusschenpoozende koortsen worden wederom op verschillende wijzen verdeeld:

a) Naar de lengte van den koortsvrijen tijd:

1. Alledaagsche tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes quotidianae*), welker aanval naar verloop van 24 uren wederkeert. De aanvallen ontstaan gemeenlijk des morgens, en eindigen des namiddags. De koude duurt meestal kort, de hitte is niet zeer toegenomen, het zweet niet rijkelijk. — Zij komen over het algemeen niet dikwijls voor.

2. Anderdaagsche koortsen (*Febres intermittentes tertianae*), welker aanvallen na verloop van 2 dagen (in den tijd van 48 uren) ontstaan.

De-

Deze hebben eenen koortsvrijen dag, heerschen menigvuldig, vooral in de lente, ontstaan meestal om den middag of des namiddags met eene hevige koude, de hitte is brandend en droog, het zweet rijkelijk, de pis vurig en met veel bezinksel.

Na den 5den tot den 9den aanval verschijnt dikwijls een uitslag aan de lippen (*hidroa febrilis*), dat een zeer gunstig teeken is.

3. Derdendaagsche koorts (*Febris intermittens quartana*). Zij doet hare aanvallen na verloop van 3 dagen (om de 72 uren), en heeft 2 koortsvrije dagen. — De koude is meestal vrij hevig en lang aanhoudende, de hitte matig, het volgende zweet niet zeer sterk. De aanval komt gemeenlijk tegen den avond, en duurt ongeveer 8 uren.

Deze derdendaagsche koortsen zijn dikwijls zeer hardnekkig, houden zelden vóór den veertienden aanval op, heerschen vooral in moerassige streken en in den herfst, tasten bij voorkeur kwaadsappige menschen aan, en zulken, die aan ongemakken van de onderbuiks-ingewanden lijden, en gaan ligtelijk in langdurige ziekten, als: waterzucht, geelzucht, uittering, over.

4. Vierden- en meerdaagsche tusschenpoozende koortsen zijn zeer zeldzaam.

b) Naar de gesteldheid van den koortsvrijen tijd zijn er: Volkomene tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes perfectae*), met volledig verdwijnen van de koorts tusschen de aanvallen; en Onvolkomene (*Febres intermittentes imperfectae, subcontinuae*), bij welke de koortsvrije tijd niet zuiver, maar van het aanhouden van eenige koortsige verschijnselen vergezeld is.

c) Naar de vermenigvuldiging worden de tusschenpoozende koortsen in Eenvoudige (*simplices*), bij welke eene enkele koorts voorhanden is, en in Dubbele (*duplicatae*) onderscheiden, bij welke laatste in den tijd, waarin anders slechts één aanval komt, twee *paroxysmi* verschijnen, die onderling, met betrekking tot de hevigheid en den tijd, aan elkander beantwoorden.

Onder de dubbele tusschenpoozende koortsen komen het meeste voor:

1. De Dubbele Anderdaagsche koorts (*Febris intermittens tertiana duplicata*). Deze heeft, even als de alledaagsche tusschenpoozende koorts, om de 24 uren eenen aanval, verschijnt dus onder het beeld derzelve, maar onderscheidt zich hierin, dat de aanvallen op de oneffen dagen en die op de effen dagen, ten opzigte van den tijd des begins, van de hevigheid en van den duur, overeenkomen. — Dezel-

zelve komt menigvuldiger dan de alledaagsche tusschenpoozende koorts voor, en gaat ligtelijk in eene eenvoudige anderdaagsche koorts over.

2. De Dubbele Derdendaagsche koorts (*Febris intermittens quartana duplicata*). Bij deze heeft een aanval plaats op twee achter elkander volgende dagen, en de derde dag is vrij.

§ Er zijn ook Driedubbele Derdendaagsche koortsen (*Febres quartanae triplicatae*). Dezelve verschijnen onder het beeld van eene alledaagsche koorts, maar onderscheiden zich, doordien de aanvallen van den eersten en vierden, die van den tweeden en vijfden, die van den derden en zesden dag, ten opzigte van het begin en de hevigheid, aan elkander beantwoorden. – Zij gaan vervolgens in eenvoudige derdendaagsche koortsen over.

d) Naar den tijd van het begin der aanvallen zijn er:

1. Niet-verzettende tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes fixae, consistentes*), welker begin steeds op hetzelfde uur valt. — Deze zijn zeer hardnekkig.

2. Vooruitspringende tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes anticipantes*), bij welke de

volgende aanval eenen zekeren tijd vroeger begint, dan de voorgaande. — Deze gaan ligtelijk in aanhoudende koortsen over.

§ Springen de aanvallen zoo sterk vooruit, dat de volgende reeds begint, voor dat de voorgaande is afgeloopen, dan noemt men dezelve Invallende tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes subintrantes*).

3. Achteruitspringende tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes postponentes*), bij welke de volgende aanval eenen zekeren tijd later komt.

De Onregelmatige tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes irregulares, vagae*) maken onvermoede aanvallen, zonder eenig bepaald tijdperk in acht te nemen.

B) Verborgene tusschenpoozende koortsen. Bij deze worden over het algemeen de drie tijdperken niet duidelijk waargenomen, doordien óf een der tijdperken zeer zacht is of wel geheel ontbreekt, welk geval gemeenlijk bij het begin van de eerste aanvallen voorkomt; — óf de tijdperken in eene verkeerde orde komen, Ordelooze tusschenpoozende koorts (*Febris intermittens inordinata*); — óf de aanval onder het beeld van ongewone, meestal hevige ziekte-toevallen verschijnt.

Bij de laatste zijn dikwijls nog eenige sporen van tusschenpoozende koorts, als: geringe rillingen, hitte, roodaardachtig bezinksel in de pis, voorhanden,

en

en dan heeten zij Vergezellende tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes comitatae*); of de geheele koorts-aanval treedt alleen onder het beeld van een hevig *symptoma*, zonder eenige verschijnselen van koorts, voor den dag, en zulke heeten Vermomde tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes larvatae*): Zij zijn even gevaarvol, als moeijelijk te onderkennen, doch het periodieke van derzelver aanvallen, de gemeenlijk en gelijktijdig heerschende tusschenpoozende koortsen, het voorkomen van bezinksel in de pis en de werkzaamheid van den kinabast in dezelve dragen veel bij tot de onderkenning.

De gevaardreigende toevallen, waaronder zij verschijnen, zijn: Slaapzucht (*Febris lethargica*), beroerte, verlamming, flaauwte, stuipen, vallende ziekte, verstijving, blindheid, hersenontsteking, hoofdpijn, tandpijn, zijdewee, longontsteking, bloedspuwing, aamborstigheid, hik, maagkramp, kolijk, persloop, boorts, braking, miltpijn, nierpijn, rheumatische pijnen, smeltend zweet (Zweetkoorts; *Febris elodes*) en verstijvings-koude (*Febris algida*).

Vele dezer toevallen zijn allergevaarlijkst en treden dikwijls onverwacht te voorschijn; daarom noemt men zulke koortsen ook Verderfelijke tusschenpoozende koortsen (*Febres intermittentes perniciosae*).

II. Naar het karakter onderscheidt men, in een praktisch opzigt, de volgende tusschenpoozende koortsen: *a*) Ontstekingachtige. *b*) Gastrische (Saburrale, Galachtige en Slijmachtige). c) Zenuwachtige. *d*) Rotachtige. *e*) Kwaadaardige.

Zij hebben dus de grondkarakters der aanhoudende koortsen, en zijn, even als deze, zuiver of ingewikkeld. – Zoo zijn, b. v., de galachtige tusschenpoozende koortsen dikwijls met eenen ontstekingachtigen of rotachtigen toestand vereenigd.

III. Naar het voorkomen verdeelt men de tusschenpoozende koortsen in Epidemische, Endemische (in vochtige, laag gelegene, van stilstaande wateren en moerassen omringde, aan overstroomingen blootgestelde streken) en Sporadische.

IV. Naar het jaargetijde heeft men voornamelijk Voor- en Najaarskoortsen. – De laatste zijn gemeenlijk hardnekkig.

Oorzaken. Aanleg. Waarin de bijzondere aanleg tot tusschenpoozende koortsen gelegen zij, is niet met zekerheid te zeggen; de ondervinding leert, dat menschen van alle geslacht en ouderdom op zekere tijden, bij het werken van schadelijke invloeden, ligtelijk door tusschenpoozende koortsen aangetast worden, op andere tijden niet. Zoo kwamen er nog in het jaar 1813 te *Praag* vele tusschenpoozende koortsen voor, terwijl zij in de 9 volgende jaren, zoo wel in de stad, als in haren omtrek, een zeer zeldzaam verschijnsel waren. – Voor het overige hebben slappe, kwaadsappige, aan ziekten van de ingewanden des onderbuiks lijdende menschen, en zulken, die reeds meermalen door tusschenpoozende koortsen werden aangetast, eene bijzondere geneigdheid tot dezelve.

Gelegenheids-oorzaken zijn: Eene bijzondere, vochtige, met koude en warmte afwisselende weêrsgesteldheid, vooral in de lente en den herfst; voch-

vochtige lucht over het algemeen, vooral moeraslucht; het vatten van koude, moeïjelijk te verteren, of in eene verkeerde verbinding gebruikte voedingsmiddelen, bedorven drinkwater, aanhoudend gebruikte ontlastingsmiddelen, hartstogten, onderdrukking van gewone uitvloeijingen en van huiduitslag.

Uitgangen. De tusschenpoozende koortsen gaan in gezondheid over, somwijlen door de natuur alleen, na een zeker getal van aanvallen, dikwijls echter alleen door de hulp der kunst. – Er ontstaat gemeenlijk eene groote geneigdheid tot instortingen, en wel bij de anderdaagsche koortsen voornamelijk op den 7den dag, bij alledaagsche en derdendaagsche koortsen op den 14den dag na den laatsten aanval.

In andere ziekten, als: in tusschenpoozende koortsen van eenen anderen *typus*; in aanhoudende koortsen, vooral in slijmachtige, zenuwachtige en slepende koortsen, inzonderheid wanneer de aanvallen sterk vooruitspringen; in niet-koortsige ziekten, als in opzwellingen van de lever en de milt (de koortskoek, *placenta febrilis*), wanneer de koorts te vroeg of te laat wordt weggenomen; voorts in waterzucht, geelzucht, uittering, scheurbuik, jicht, vrijsterziekte (*hysteria*), miltzucht (*hypochondria*), krankzinnigheid.

In den dood. Zelden gebeurt zulks bij openbare tusschenpoozende koortsen gedurende den aanval, ofschoon het door al te groote hevigheid der koude plaats hebben kan; bij vergezellende en vermomde tusschenpoozende koortsen, daarentegen, volgt de dood dikwijls gedurende den aanval door stikzinking of beroerte (vandaar de naam: verderfelijk). – In de meeste gevallen wordt echter de on-

ongelukkige uitgang door opvolgende ziekten te weeg gebragt.

De voorspelling is bij zachte, regelmatige tusschenpoozende koortsen niet ongunstig.

Gunstige teekenen zijn: Allengskens geringer worden van de aanvallen, uitslag aan de lippen, achteruitspringende *typus*. — Voorjaarskoortsen verdwijnen dikwijls van zelve na den 7den aanval.

Derdendaagsche koortsen, najaarskoortsen, en vooral endemische tusschenpoozende koortsen zijn hardnekkig, gelijk ook dezulke, die naauwkeurig op denzelfden tijd komen.

Gevaarlijk zijn tusschenpoozende koortsen bij grijsaards, kinderen en zwangeren, en bij menschen van een kwaadsappig gestel.

Uiterst gevaarlijk en dikwijls doodelijk zijn de van zware toevallen vergezelde en de vermomde tusschenpoozende koortsen; daarom is derzelver spoedige onderkenning van het hoogste belang.

Dikwijls echter zijn de tusschenpoozende koortsen inderdaad heilzaam: zij nemen somwijlen ziekten weg, die iedere poging van de kunst trotseerden.

Behandeling. De eerste aanwijzing bij tusschenpoozende koortsen is, even als bij de overige ziekten, op de verwijdering van de opwekkende oorzaken gerigt. In dit opzigt moeten nog voorhanden zijnde schadelijke stoffen verwijderd —, verkoeling, verblijf in vochtige, moerassige plaatsen enz. vermeden worden.

In de meeste gevallen echter zijn wij niet meer in staat, onmiddellijk op de oorzaak te werken, en hier heeft dan de aanwijzing plaats: 1) De regelmatige tusschenpoozende koorts, met in acht neming van een zeker getal aanvallen, volgens haar grond-

grondkarakter te behandelen. 2) Soms voorhanden zijnde plaatselijke aandoeningen naauwkeurig in het oog te houden. 3) Het wederkeeren der aanvallen bij kwaadaardige, vergezellende en vermomde tusschenpoozende koortsen, naar den graad van het gevaar der daarmede gepaard gaande verschijnselen, zoo spoedig mogelijk te verhoeden.

Over het algemeen heeft hier, gelijk bij alle periodische ziekten, eene tweeledige behandeling plaats: *a*) Gedurende den aanval. *b*) Buiten den aanval.

Gedurende den aanval behoort bij eene regelmatige tusschenpoozende koorts eene meer afwachtende behandeling gevolgd te worden: Onthouding van spijzen tegen den tijd, waarop de aanval verwacht wordt; – gedurende de koude: eene matig warme bedekking, verwarming van de ledematen, rustige verhouding in het bed; tegen den dorst een slap aftreksel van *Flores Chamomillae*, *Flor. Tiliae*, *Herba Melissae*; – in het tijdperk der hitte: mindere bedekking, verkoelende, zuurachtige dranken; – gedurende het zweet: wederom warmere verhouding, laauwe drank, zorgvuldige afwachting van den geheelen afloop en voorzigtige verwisseling van het linnengoed na denzelven, – zijn toereikende.

Doch is er een hoogere graad van ontstekingachtigen toestand voorhanden, dan zijn alleen ontstekingwerende dranken en afleidingen aangewezen; bij grootere hevigheid van denzelven met ontstekingachtige hoofdpijn, wilde ijlingen, bedwelmdheid, longontsteking, inzonderheid bij volbloedige, tot beroerten of bloedspuwingen geneigde personen, bij heerschende ontstekingachtige epidemiën, – moeten bloedontlastingen (doch met

groo-

groote voorzigtigheid en zelden) ondernomen worden.

Begint de aanval met ware krachteloosheid en zenuwachtigen toestand, dan zijn, ook gedurende denzelven, Spaanschevlieg-pleisters en eene opwekkende behandeling aangewezen.

Buiten den aanval heeft de eigenlijke geneeswijze plaats, welke naar het karakter der koorts moet ingerigt worden, en dus bij ontstekingachtigen toestand eene meer ontstekingwerende, bij den zenuwachtigen eene meer opwekkende rigting nemen moet.

De meeste tusschenpoozende koortsen hebben echter in onze landen een gastrisch (saburraal, galachtig of slijmachtig) karakter, zoo dat in den beginne de oplossende geneeswijze, vooral *Taraxacum*, *Cichoreum*, *Saponaria*, *Sal Ammoniacum* en andere middelzouten, *Tartarus emeticus* in kleine giften, zeer dikwijls te pas komen. Zijn de schadelijke stoffen voorbereid, en geven zij eene duidelijke streving naar boven of naar beneden te kennen, dan zijn, naar omstandigheden, braak- of ontlastingsmiddelen aangewezen. – Door de eerstgenoemde, in den koortsvrijen tusschentijd toegediend, worden niet alleen de schadelijke stoffen in de eerste wegen verwijderd, maar zij werken ook weldadig door schudding van de ingewanden des onderbuiks en door verandering in de werking van het zenuwstelsel. – De ontlastingsmiddelen zijn aangewezen bij groote hitte, veel dorst, streving der schadelijke stoffen in de eerste wegen naar beneden; doch zij vereischen eene zekere voorzigtigheid, daar door derzelver ontijdig gebruik menige tusschenpoozende koorts ligtelijk hardnekkig wordt,

en

en bij de afneming of herstelling, door derzelver toediening, ligtelijk instortingen veroorzaakt worden.

Is aan de aanwijzing, met betrekking tot het verwijderen van de schadelijke stoffen, voldaan, dan wachte men, wanneer de aanleg des lijders gunstig en het beloop der koorts regelmatig is, naar omstandigheden, 5, 7, ook wel 9, aanvallen af, want deze moeten als wezenlijk kritische pogingen der natuur beschouwd worden (hetgeen ook het geringe, maar bijna altijd gunstige, kritische verschijnsel van het uitslag aan de lippen bewijst), en dan ontstaat, wanneer de aanvallen voortduren, de aanwijzing, de koorts te verwijderen.

Aan dit oogmerk beantwoorden vele, door de ondervinding tegen de tusschenpoozende koortsen als heilzaam bekende geneesmiddelen. Hiertoe behooren voornamelijk:

1. Aromatische en bittere middelen: *Caryophyllata*, *Chamomilla*, *Calamus aromaticus*, *Trifolium fibrinum*, *Centaurium minus*, *Cortex Aurantiorum*, *Fumaria*, *Absinthium*, *Gentiana*.
2. Zamentrekkende geneesmiddelen: *Cortex Hippocastani*, *Cort. Salicis albae*, *Cort. Quercus*.
3. Omstemmende middelen: *Radix Ipecacuanhae*, *Flores Arnicae*, *Sulphur auratum Antimonii*.
4. Narkotische ligchamen, vooral het *Opium*, hetwelk bij vergezellende, gevaarvolle toevallen, als: krampen, stuipen, zenuwachtige bedwelmdheid, verstijving, hevig braken, doorloop, boorts, dikwijls onontbeerlijk is.
5. Geneesmiddelen, die door eene eigendommelijke (specifieke) kracht de aanvallen der tusschenpoozende koorts onderdrukken. Onder deze is het zekerste en nu sedert bijna twee eeuwen beproefde

de middel de Kinabast (*Cortex Peruvianus fuscus* en *ruber*) en de Konings-kina (*Cortex Peruvianus regius*) (*).

De Kina kan gebruikt worden, wanneer er een zeker getal van aanvallen voorbij is, geen ontstekingachtige toestand, geene schadelijke stoffen, geene verstoppingen der ingewanden, die als oorzaak de koorts onderhouden, voorts een volkomen koortsvrije tijd en een zekere graad van spijsverteringskrachten voorhanden zijn.

Men rekent gemeenlijk, dat, ter verhindering van den eerstvolgenden aanval, in den tusschentijd, bij alledaagsche en anderdaagsche koortsen, eene halve tot eene heele onse, bij derdendaagsche koortsen twee onsen moeten gegeven worden; doch zeer dikwijls zijn geringere giften toereikend. – De beste en zekerste wijze, om dezelve toe te dienen, is de poeder-vorm, van 15 greinen tot 1 drachme de gift; intusschen verdragen de spijsverteringswerktuigen dezen vorm dikwijls niet, en dan wordt dezelve in afkooksel gegeven. – Zeer doelmatig wordt zij met specerijachtige middelen als: *Cinnamomum*, *Canella alba*, *Zingiber*, *Cardamomum minus*, *Calamus aromaticus* en *Elaeosacchara* verbonden.

De gevallen, die het gebruik der Kina dringend vereischen, zijn: vergezellende, vermomde en kwaadaardige, sterk vooruitspringende, eenen zeer korten, vrijen tusschentijd hebbende, hardnekkige, met

(*) En evenveel vertrouwen schijnt men aan derzelver loogzouten, de *Quinina* en *Cinchonina*, en de daaruit vervaardigde middelzouten, te mogen schenken.

V. E.

met een toenemend kwaadsappig uitzigt verbondene, en reeds lang aanhoudende tusschenpoozende koortsen.

Zeer dikwijls zijn bij menschen, die aan tusschenpoozende koortsen lijden, verstoppingen van de ingewanden des onderbuiks voorhanden. Hier heeft een drievoudig geval plaats: 1) De verstoppingen waren reeds vóór het ontstaan der koorts aanwezig, en zulke maken dezelve gemeenlijk langdurig. 2) Zij ontstonden door te vroegtijdige onderdrukking der tusschenpoozende koorts. 3) Zij werden door te langen duur derzelve te weeg gebragt. – In de beide eerste gevallen moet de behandeling bovenal op het verwijderen van deze verstoppingen gerigt zijn, en hier heeft de meer doordringende, oplossende geneeswijze, dikwijls gedurende eenen langen tijd voortgezet, plaats; daarna mag men eerst tot het gebruik der Kina overgaan. – In het laatste geval, daarentegen, zijn de verstoppingen een gevolg der koorts, en worden door het wegnemen derzelve verwijderd, zoo dat hier het gebruik der Kina van eene uitstekende nuttigheid zijn kan.

Onregelmatige en ordelooze tusschenpoozende koortsen trachte men in regelmatige te veranderen; dit oogmerk wordt dikwijls door het gebruik van oplossende en bittere middelen, in verbinding met *Sal Ammoniacum*, bereikt, en vervolgens wordt de regelmatige tusschenpoozende koorts behandeld.

Hardnekkige tusschenpoozende koortsen hebben dikwijls haren grond in de woonplaats, de luchtsgesteldheid of huisselijke omstandigheden; vandaar dat eene verandering in dit opzigt, weldadige werking op het gemoed van den lijder, het winnen van deszelfs vertrouwen, en, in vele gevallen, een kort

kort vóór den aanval toegediend braakmiddel, ter verandering van de stemming des zenuwstelsels, van een buitengemeen voordeel zijn.

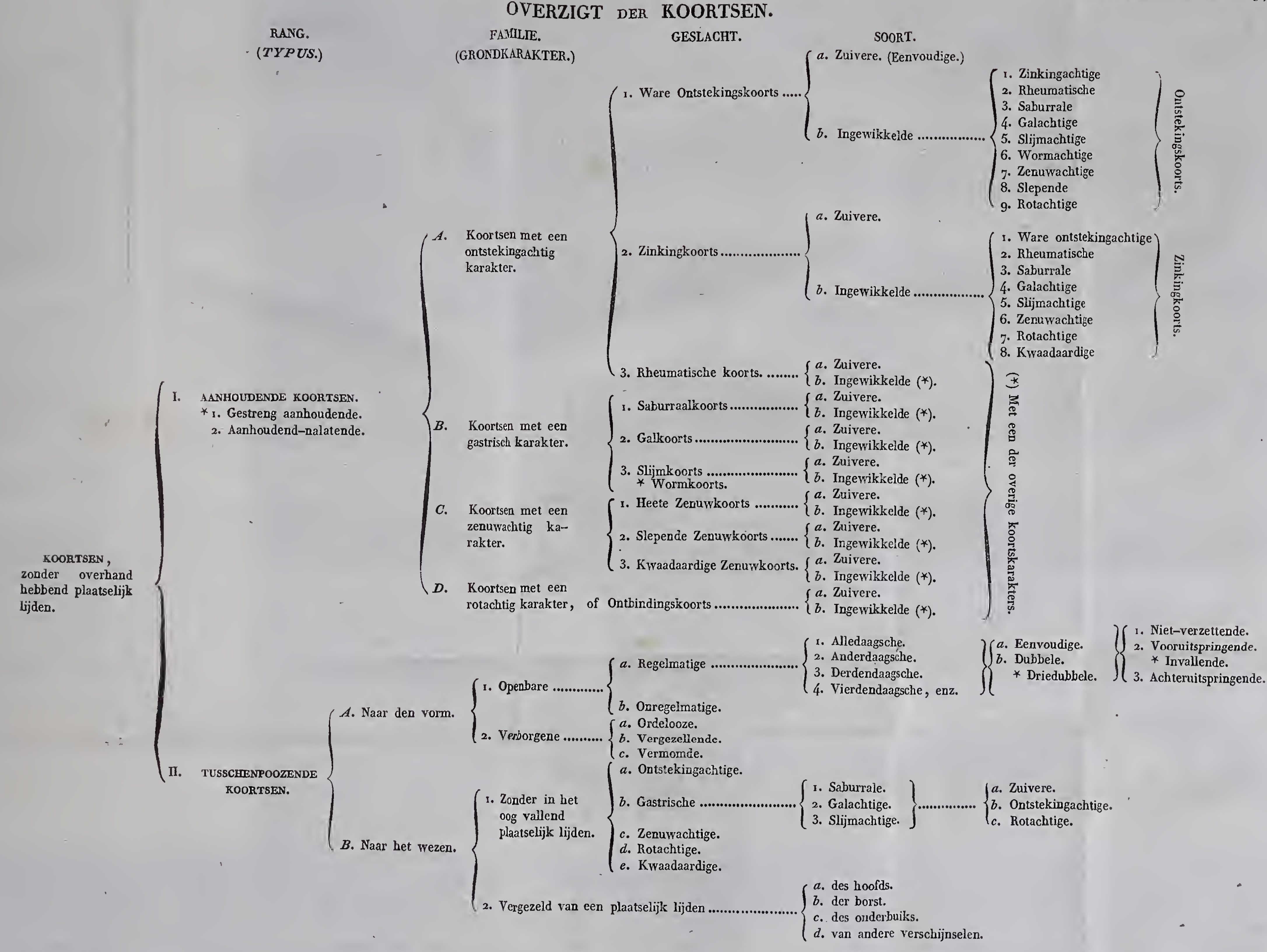
Kwaadaardige, vergezellende en vermomde tusschenpoozende koortsen vereischen, naar de grootheid van het gevaar der plaats hebbende toevallen, dikwijls reeds den eerstvolgenden aanval, met zekerheid te onderdrukken, daar dezelve allergevaarlijkst, ja somwijlen doodelijk worden kan.

In dit geval kan men reeds gedurende den aanval de nadrukkelijkste hulp verschaffen, doordien men het toeval op zulk eene wijze behandelt, als men het als bijzondere, op zich zelve staande ziekte behandelen zou. Dus worden, bij verstijvings-koude, plaatselijke verwarming, – bij flaauwten, eene opwekkende behandeling, – bij hevig braken en doorloop, stillende middelen (*Opium*), – bij pijnen, verzachtende geneesmiddelen, – bij beroerte, bloedspuwing en longontsteking, aderlatingen, afleidende middelen en huidprikkels aangewend.

Is de aanval ten einde, dan moet, zoo mogelijk, de oorzaak op de spoedigste wijze weggenomen worden; staat zulks niet in onze magt, dan berust de hoofdzaak der behandeling ter onderdrukking van den eerstvolgenden aanval op een doelmatig en krachtdadig gebruik der Kina, die, met specerijen verbonden, het eenige, groote, reddende middel is. – Men moet dus, zoo dra slechts de natuur der ziekte met zekerheid ontdekt is, de Kina in eene dubbele gift toedienen, zonder te vreezen, dat zij den lijder nadeel zoude kunnen doen. — Zeer voordeelig werkt, om meer zekerheid te hebben, een afkooksel der Kina, met het fijnste poeder derzelve, met specerijen, naar omstandigheden met *Opium*, verbonden.

Ge-

(Te plaatsen tegenover bladz. 369.)

OVERZIGT DER KOORTSEN.

RANG. (*TYPUS.*) — FAMILIE. (GRONDKARAKTER.) — GESLACHT. — SOORT.

KOORTSEN, zonder overhand hebbend plaatselijk lijden.

- I. AANHOUDENDE KOORTSEN.
  - * 1. Gestreng aanhoudende.
  - 2. Aanhoudend-nalatende.
  - *A.* Koortsen met een ontstekingachtig karakter.
    - 1. Ware Ontstekingskoorts
      - *a.* Zuivere. (Eenvoudige.)
      - *b.* Ingewikkelde (Ontstekingskoorts.)
        - 1. Zinkingachtige
        - 2. Rheumatische
        - 3. Saburrale
        - 4. Galachtige
        - 5. Slijmachtige
        - 6. Wormachtige
        - 7. Zenuwachtige
        - 8. Slepende
        - 9. Rotachtige
    - 2. Zinkingkoorts
      - *a.* Zuivere.
      - *b.* Ingewikkelde (Zinkingkoorts.)
        - 1. Ware ontstekingachtige
        - 2. Rheumatische
        - 3. Saburrale
        - 4. Galachtige
        - 5. Slijmachtige
        - 6. Zenuwachtige
        - 7. Rotachtige
        - 8. Kwaadaardige
    - 3. Rheumatische koorts.
      - *a.* Zuivere.
      - *b.* Ingewikkelde (*).
  - *B.* Koortsen met een gastrisch karakter.
    - 1. Saburraalkoorts
      - *a.* Zuivere.
      - *b.* Ingewikkelde (*).
    - 2. Galkoorts
      - *a.* Zuivere.
      - *b.* Ingewikkelde (*).
    - 3. Slijmkoorts
      - * Wormkoorts.
      - *a.* Zuivere.
      - *b.* Ingewikkelde (*).
  - *C.* Koortsen met een zenuwachtig karakter.
    - 1. Heete Zenuwkoorts
      - *a.* Zuivere.
      - *b.* Ingewikkelde (*).
    - 2. Slepende Zenuwkoorts
      - *a.* Zuivere.
      - *b.* Ingewikkelde (*).
    - 3. Kwaadaardige Zenuwkoorts.
      - *a.* Zuivere.
      - *b.* Ingewikkelde (*).
  - *D.* Koortsen met een rotachtig karakter, of Ontbindingskoorts
    - *a.* Zuivere.
    - *b.* Ingewikkelde (*).

(*) Met een der overige koortskarakters.

- II. TUSSCHENPOOZENDE KOORTSEN.
  - *A.* Naar den vorm.
    - 1. Openbare
      - *a.* Regelmatige
        - 1. Alledaagsche. / 2. Anderdaagsche. / 3. Derdendaagsche. / 4. Vierdendaagsche, enz.
          - *a.* Eenvoudige. / *b.* Dubbele. / * Driedubbele.
            - 1. Niet-verzettende. / 2. Vooruitspringende. / * Invallende. / 3. Achteruitspringende.
      - *b.* Onregelmatige.
    - 2. Verborgene
      - *a.* Ordelooze.
      - *b.* Vergezellende.
      - *c.* Vermomde.
  - *B.* Naar het wezen.
    - 1. Zonder in het oog vallend plaatselijk lijden.
      - *a.* Ontstekingachtige.
      - *b.* Gastrische
        - 1. Saburrale. / 2. Galachtige. / 3. Slijmachtige.
          - *a.* Zuivere. / *b.* Ontstekingachtige. / *c.* Rotachtige.
      - *c.* Zenuwachtige.
      - *d.* Rotachtige.
      - *e.* Kwaadaardige.
    - 2. Vergezeld van een plaatselijk lijden
      - *a.* des hoofds.
      - *b.* der borst.
      - *c.* des onderbuiks.
      - *d.* van andere verschijnselen.

Gedurende de herstelling moet de Kina bij tusschenpoozende koortsen, die het gebruik derzelve dringend vereischten, omstreeks den tijd, waarop instortingen te vreezen zijn, wederom toegediend worden; in andere gevallen is gemeenlijk het voortgezet gebruik van aromatisch bittere middelen, met het in acht nemen eener doelmatige diëet, toereikend.

De leefwijze is bij tusschenpoozende koortsen, zoo wel ter bestrijding derzelve, als ter voorkoming van instortingen, van veel belang. Zuivere lucht, matige beweging, ligt verteerbaar voedsel, malsch vleesch, ligte meelspijzen, altijd in eene geringe hoeveelheid gebruikt en, naar omstandigheden, met geringe giften van wijn verbonden, zielsrust en onthouding van spijzen vóór den aanval, behooren te worden aangeprezen; doch, bij een meer ontstekingachtig karakter, alleen plantenkost. — Vooral in de herstelling moet men, bij het toenemen van den eetlust, groote matigheid, onthouding van vaste en vette spijzen, vermijding van vochtigheid en van koude in acht nemen: De meeste instortingen hebben haren grond in misslagen in den leefregel.

Tot een gemakkelijker overzigt wordt de hier tegenover staande tafel der koortsen bijgevoegd.

ZIEKTE-GESCHIEDENISSEN.

Alledaagsche Tusschenpoozende Koorts.
(*Febris intermittens quotidiana.*)

A. H., 30 jaren oud, eene dienstmeid, van eene sterke ligchaamsgesteldheid, leed, in hare jongere jaren, aan hardnekkige zweren aan de beenen, die met het ontstaan der maandstonden van zelve heelden. Zij leefde vervolgens gezond, tot dat zij,

door het eten van vet vleesch, eene tusschenpoozende koorts kreeg, waarvan zij door huismiddelen bevrijd werd. Den 20. Maart 1820 beging zij denzelfden misslag in de diëet, en kort daarop tastte haar eene sterke koude met opvolgende hitte en zweet aan; deze verschijnselen keerden nu dagelijks op denzelfden tijd weder.

Een, door eenen Arts voorgeschreven braakmiddel werkte niet, en ook op het gebruik van zweetdrijvende middelen volgde geene verligting. Zij kwam dus den 25. Maart in het *clinicum*. Zij klaagde over hoofdpijn, gebrek aan eetlust en groote vermoeidheid. De tong was wit beslagen, de smaak zuur; voorts oprispingen, beklemdheid op de borst, drukking in de streek der maag; dagelijks volgde stoelontlasting, de pis was bleekgeel, de huidwarmte en de pols bijna natuurlijk.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gram. unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. drachm. β.

Voor drank: *Dec. Hordei cum Infus. Liquirit.* – Kamillen-thee gedurende den aanval.

Den 26. Maart (6). De koorts-aanval keerde des namiddags, ten 4 ure, met dezelfde hevigheid en in dezelfde orde, als de te voren opgegevene, weder, en duurde ongeveer 2 uren. Gedurende denzelven en na deszelfs afloop klaagde de lijderes over walgingen, zure oprispingen en geneigdheid tot braken. – Den volgenden morgen werd ten gebruike voorgeschreven:

℞. *Pulv. rad. Ipecacuanh. gran.* xij,
Tart. emet. gran. β.
M. F. pulv.
D. S. Braakpoeder, in eens te nemen.

Er

Er volgden eenige brakingen van eene rijkelijke, grootendeels uit gebruikte voedingsmiddelen bestaande, zuur ruikende stof, waarop al spoedig eene groote verligting ontstond.

Den 27. Maart (7) kwam de koorts-aanval op den gewonen tijd, en dezelve keerde even zoo op den 28., 29., 30. en 31. weder. — De lijderes gebruikte *Dec. Tarax.* met *Sal Ammoniac.;* was de aanval voorbij, dan bevond zij zich vrij wél, de tong werd zuiver en de smaak was natuurlijk; er volgde dagelijks stoelontlasting, de pis had eene bleekgele kleur.

Den 31. Maart werd voorgeschreven:

℞. *Summit. Centaur. min. drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. drachm. ß.

Van den 1. tot den 5. April. De koorts-aanval komt wel dagelijks, maar is toch veel zachter en duurt korter; de tong is nog beslagen, de smaak natuurlijk, de eetlust keert weder, de pis maakt een bezinksel, de stoelontlasting volgt natuurlijk.

Voorschrift: ℞. *Cort. Peruv. fusc. drachm.* ij.
F. dec. Sub fin. infund.
Rad. Calam. arom. drachm. ij.
Col. express. unc. viij ***D.***

Den 6. April (17). De lijderes had op den tijd van den koorts-aanval eene ligte huivering, waarop matige hitte met gering zweet volgde; de pis is nog met een bezinksel voorzien.

Van den 7. tot den 9. April bestond de koorts-aanval meer in eene vermaning, en den 10. April bleef dezelve geheel uit. Het wélbevinden was ongestoord. — Er werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Caryophyllat. drachm.* iij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. ammoniac. dep. gran. xv,
Extr. Marrub. scrup. ij.

Deze medicijn werd tot den 14. April voortgezet; toen kreeg de lijderes:

℞. *Inf. flor. Chamom., ex drachm.* ij *par.,*
unc. viij,
Tinct. stomach. drachm. iij.

Onder het gebruik hiervan herhaalde zich de herstelde, en zij keerde den 25. April, toen de tijd van eene te vreezen instorting voorbij was, gezond in haren dienst terug.

Alledaagsche Tusschenpoozende Koorts bij eene kraamvrouw.
(*Febris intermittens quotidiana in puerpera.*)

A. H., eene dienstmeid, 20 jaren oud, van een kwaadsappig uitzigt en middelmatigen ligchaamsbouw, werd in haar 19de jaar zwanger, en bevond zich, tot op het einde van hare zwangerheid, wél. Acht dagen vóór hare verlossing overviel haar, zonder bekende oorzaak, eene hevige koude, die twee uren aanhield, en waarop hitte en zweet volgden. Na den afloop van dezen koorts-aanval bevond zich de lijderes, buiten eenige loomheid, wederom wél. Deze koortsbewegingen keerden de volgende dagen, des namiddags ten 4 ure, weder, en eindigden altijd met een rijkelijk zweet.

Zij kraamde gelukkig, doch ook na hare verlossing kwamen de koorts-aanvallen weder. Vier weken had zij dezelve reeds gehad, toen zij, daar zich geen spoor van beterschap opdeed, den 20. Mei in het *clinicum* kwam. —

Bij

Bij hare aankomst was het hoofd vrij, de tong wit beslagen, de smaak bitter; gebrek aan eetlust, matige dorst, een gevoel van drukking in den hartkuil waren voorhanden; er volgde dagelijks stoelontlasting; de pis geleek naar een omgeroerd, leemachtig water; de pols was matig menigvuldig, toereikend krachtig.

Voorschrift: ℞. *Rad. Tarax. unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Hord. cum Oxymelle.*

Den 21. Mei. De aanval ontstond des namiddags ten 4 ure, de koude duurde een uur, de hitte en het zweet twee uren.

In dezelfde orde keerde de aanval op de volgende dagen, den 22., 23. en 24., weder; de tong was nog beslagen, de smaak natuurlijk, de eetlust voorhanden, de onderbuik vrij; er volgde dagelijks stoelontlasting.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. reg. unc.* β.
F. dec. Col. express. unc. viij *D.*

De twee eerstvolgende aanvallen werden, onder het gebruik van deze medicijn, zachter; den 27. bleef de aanval geheel uit; de tong werd zuiver, de eetlust sterk; een ongestoord wélbevinden bewees de herstelling. — Er werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Calam. arom. drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. x,
Elaeosacch. Foenicul. drachm. ij.

De lijderes gebruikte deze medicijn nog eenige dagen, herhaalde zich volkomen, en verliet, den 4. Junij, het ziekenhuis.

Anderdaagsche Tusschenpoozende Koorts.

(*Febris intermittens tertiana.*)

A. S., 20 jaren oud, eene dienstmeid, van eene sterke ligchaamsgesteldheid, werd, na het gebruik van koude melk terwijl het ligchaam verhit was, door koude, hevigen dorst en hitte, met daaropvolgend zweet, aangetast, na het verdwijnen waarvan de lijderes zich weder vrij wél bevond, terwijl alleen een gevoel van loomheid en gebrek aan eetlust overbleven.

Deze koortsbewegingen vertoonden zich meermalen, doch in eene toenemende hevigheid, en wel altijd om den anderen dag, op denzelfden tijd. De lijderes kwam den 24. Mei 1813 in het *clinicum*, waar zij den volgenden morgen, ten 6 ure, den koorts-aanval kreeg: Eene hevige koude hield een uur lang aan, daarop volgde hitte, welke in algemeen zweet overging; vermeerderde dorst en hoofdpijn waren der lijderes vooral lastig; voorts was de tong wit beslagen, de smaak bitter; oprispingen, misselijkheid, afkeer van spijzen, spanning en drukking in de streek der maag, welke streek bij de betasting gevoelig was; de stoelontlasting traag, de pis donker van kleur, de pols zamengetrokken en menigvuldig.

Voorschrift: ℞. *Rad. Gram.*,
— *Tarax.*, *ana unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Tart. vitriolat. drachm. ij,
— *emet. gran.* ß,
Syr. Cichor. cum Rheo unc. ß.

Voor drank: *Dec. Hord. cum Inf. Liquir.*

Een thee-aftreksel van Kamilbloemen gedurende den koorts-aanval.

Daar

Daar de misselijkheid tegen den avond toenam, en er zich geneigdheid tot braken bijvoegde, schreef men voor, om den volgenden dag, 's morgens vroeg, te nemen:

℞. *Pulv. rad. Ipecac. gran.* xv,
Tart. emet gran. j.
M. S. Braakpoeder, in eens te nemen, en bij het ontstaan van het braken eene slappe, laauwe Kamillen-thee te drinken.

De lijderes braakte driemaal eene zeer groote hoeveelheid bitter, taai slijm, waarop dadelijk veel verligting volgde.

Den 26. Mei (10). Rustige slaap gedurende den nacht, het hoofd vrijer, de tong aan de kanten en de punt zuiver, de smaak niet meer zoo bitter, het gevoel van drukking en spanning in de streek der maag verdwenen; de stoelontlasting volgde éénmaal; de pis met een roodachtig bezinksel; aan de onderlip vertoont zich een blaasvormig uitslag.

Voorschrift: ℞. *Rad. Tarax.*,
— *Cichor.*, *ana unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Tinct. Rhei aquos. unc. j,
Syr. Cichor. cum Rheo unc. β.

Den 27. Mei (11). Ten 6 ure 's morgens had de lijderes den 6den koorts-aanval, die echter zeer zacht was, en den 29. Mei op denzelfden tijd wederkeerde. De soep, die de lijderes gedurende den aanval gebruikt had, braakte zij dadelijk weder uit; voor het overige was de tong zuiver, de smaak natuurlijk, de eetlust keerde weder, de stoelontlasting volgde natuurlijk.

Voorschrift: ℞. *Rad. Caryophyllat.*,
Flor. Chamom., *ana drachm.* ij.

F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Extr. Trifol. fibrin. drachm. j,
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Extr. Gram. drachm. ij.

Voor drank: *Inf. sem. Anisi.*

Den 31. Mei. Daar het heden de koortsdag was, had de lijderes, des morgens ten 7 ure, slechts eene geringe huivering met weinig beteekenende hitte en zweet. Zij bevond zich, na het verdwijnen daarvan, zeer wél.

Voorschrift:

℞. *Pulv. cort. Peruv. reg. drachm.* β,
— — *Canell. alb.*,
— *rad. Zingib.*, *ana gran.* v.
M. F. pulv. Dent. tal. num. viij.

S. Om de drie uren een poeder.

Den 2. Junij. Heden is de *paroxysmus* geheel uitgebleven; de lijderes bevindt zich zonder eenig ongemak, de eetlust is goed, de stoelontlasting volgt dagelijks. — De poeders worden herhaald.

Den 3. Junij. Ongestoord wélbevinden. Daar de herstelde, uit hoofde van huisselijke betrekkingen, dringend verzocht ontslagen te worden, werd haar zulks toegestaan met den raad, van zich, met betrekking tot de diëet en leefwijze, aan geenen misslag schuldig te maken. — Zij bleef, zonder instorting, gezond.

Saburraalkoorts, in eene Anderdaagsche Tusschenpoozende Koorts overgaande.
(*Febris gastrica, in Intermittentem tertianam transiens.*)

A. P., 18 jaren oud, eene burgerdochter, van middelmatig sterken ligchaamsbouw, genoot eene

vrij

vrij goede gezondheid. Bij het heffen van eenen aanmerkelijk zwaren last gevoelde zij pijn in de streek van het heiligbeen, welke weder verdween; vervolgens kreeg de lijderes rillingen en vermeerderde warmte, zoo dat zij het bed moest houden. In dezen toestand gebruikte zij versch gebakken wittebrood, waarop zij al spoedig verslimmerde. Op raad van hare bekenden nam zij door eene vrouw bereide pillen, die hevig braken en doorloop bewerkten, maar de lijderes zeer verzwakten. Den 6. Junij 1821 (6) werd zij in het *clinicum* opgenomen.

Zij klaagde over hevige, stompe hoofdpijn, suizingen in de ooren en vonken in de oogen; aan de onderlip bespeurde men een uitslag, dat reeds opdroogde en met korsten bedekt was; de tong was vuil-geel beslagen en vochtig, de smaak bitter, de dorst vermeerderd; geheel gebrek aan eettust; de borst vrij, een ligte hoest, de onderbuik zacht, in de streek der maag bij eene betasting gevoelig; de warmte van het ligchaam verhoogd, de huid uitwasemend; er waren sedert gisteren vier vloeibare stoelontlastingen gevolgd; de pis donkerrood, de pols menigvuldig, klein en zwak.

Voorschrift:

℞. *Dec. rad. Salep unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Salep, ex scrup.* ij *par.*, *libr.* ij.

Den 7. Junij (7). De lijderes had des nachts, door droomen verontrust, weinig geslapen; de hoofdpijn en de suizingen in de ooren duren voort; er volgde ééne vloeibare stoelontlasting; de overige toevallen zijn als gisteren. – Het voorschrift bleef hetzelfde.

Tegen den avond ontstond eene verheffing; vermeerderde hitte, sterkere hoofdpijn en dorst, sneller pols en donker gekleurde pis gaven dezelve te kennen; doch de hevigheid liet in den nacht weder na, en de lijderes sliep eenige uren.

Den 8. Junij (8). Des morgens ging het met de lijderes veel beter: de hoofdpijn liet aanmerkelijk na, de suizingen in de ooren waren verminderd, de tong nog beslagen, de smaak bitter, de onderbuik onpijnlijk; sedert twee dagen volgde geene stoelontlasting. In de pis vertoont zich een rijkelijk, rozerood bezinksel, dezelve is troebel en ondoorschijnend; het geheele uitzigt van de lijderes is opgeruimder; de pols matig menigvuldig, meer verheven.

Voorschrift: ℞. *Dec. Gram. unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij,
Extr. Gram. unc. β.

Den 9. Junij (9). De lijderes sliep des nachts gerust; des morgens is de hoofdpijn zeer gering, de tong wordt zuiverder, de smaak is natuurlijk, de eetlust keert weder, er volgde ééne stoelontlasting, de pis maakt een rijkelijk bezinksel, en is boven hetzelve doorschijnend; de pols verschilt naauwelijks van den natuurlijken. – Deze toestand hield de drie volgende dagen aan, er was geene koorts voorhanden, de eetlust goed; dagelijks volgde zachte stoelontlasting.

Geheel veranderd was de toestand op den 13. Junij. Ten 8 ure des morgens tastte de lijderes eene hevige koude aan, waarop dorst, hoofdpijn en hitte volgden, welke laatste in een algemeen zweet overging; de lijderes gevoelde zich zeer loom, de tong was ligt beslagen, de pis wederom rood

en troebel, de pols zamengetrokken en hardachtig. Deze aanval duurde tot des namiddags, omstreeks 2 ure, waarop de lijderes zich weder beter bevond. De patiënte wist, bij een naauwkeurig onderzoek, geene aanleiding op te geven.

Voorschrift:

℞. *Flor. Chamom.*,
Rad. Caryophyllat., *ana drachm.* ij.
F. inf. ferv. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Extr. Tarax. unc. *β.*

Den 14. Junij. Het gaat goed met de lijderes, de pols is zonder koorts.

De koorts-aanval van gisteren duidde, zonder tegenspraak, het ontstaan eener tusschenpoozende koorts aan, waarvan de *typus* nog niet kan bepaald worden.

Den 15. Junij. De koorts-aanval ontstond des morgens ten 4 ure met dezelfde hevigheid, en duurde 2 uren.

Daar zulke tusschenpoozende koortsen in het tijdperk van herstelling, waarin de lijderes zich bevond, ligtelijk hardnekkig worden, en, wanneer zij vooruitspringen, weder in aanhoudende koortsen overgaan, en daar er geene onmiddellijke oorzaak bekend was, moest de aanwijzing op eene spoedige verwijdering van de aanvallen gerigt zijn. Daarom werd voorgeschreven:

℞. *Pulv. cort. Peruv. fusc. subtiliss. gran.* xv,
— *rad. Calam. aromat.*,
Elaeosacch. Foenicul. ana gran. v.
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.

S. Gedurende den koortsvrijen tijd, om de twee uren een poeder te nemen.

Den

Den 16. Junij. Koortsvrije dag.

Den 17. Junij. De koorts-aanval kwam des morgens ten 3 ure, en hield 2 uren aan.

Den 18. Junij. Koortsvrije dag.

Voorschrift; ℞. *Cort. Peruv. fusc. unc.* ß.
F. dec. Sub fin. infund.
Rad. Calam. arom. drachm. ij.
Col. unc. viij *add.*
Syr. cort. Aurant. unc. ß.

Den 19. Junij. De koorts-aanval kwam des nachts ten 12 ure, en duurde een half uur.

Den 20. Junij. Koortsvrije dag. De lijderes hoest veel en sterk, en klaagt over ongemakken op de borst.

Voorschrift: Behalve de bovenstaande medicijn, poeders, uit een half grein *Extr. Hyoscyam.*, om de vier uren te nemen.

Den 21. Junij. Gisteren avond ten 10 ure had de lijderes slechts eene vermaning van koude en hitte; in de pis vertoonde zich een roodaardachtig bezinksel. – Er werd met alles voortgegaan.

Den 22. Junij. Daar de hoest sterker en droog, en de ongemakken op de borst heviger werden, moest men de Kina ter zijde stellen.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Polygal. amar.*, *ex drachm.* iij *par.*, *unc.* viij,
Extr. Liquir. drachm. ß.

Den 23. Junij. De koorts-aanval is uitgebleven. De lijderes gebruikte deze medicijn nog eenige dagen; de hoest en de ongemakken op de borst verdwenen, er kwam geen aanval van koorts meer, en de herstelde werd den 26. Junij ontslagen.

Dub-

Dubbele Anderdaagsche Tusschenpoozende Koorts, met lever- en maagontsteking, naderhand in eene Tusschenpoozende Koorts met verstijvingskoude overgaande.

(Febris tertiana duplicata, cum inflammatione hepatis et ventriculi, desinens in Febrem intermittentem cum rigore.)

A. S., eene dienstmeid, van eene vrij sterke ligchaamsgesteldheid, 25 jaren oud, gevoelde, na het gebruik van koud vleesch, drukking in de streek der maag. Afkeer van spijzen en bittere smaak voegden zich bijna op denzelfden tijd daarbij; eindelijk overviel de lijderes eene koude, waarop hitte volgde, welke met zweet eindigde. Vooral kwelden de lijderes een hevige dorst, sterke hoofdpijn, misselijkheid en brakingen, welke toevallen echter grootendeels wederom nalieten, zoo dat zij zonder hinder hare bezigheden weder verrigten kon. Doch deze aanvallen verschenen dagelijks tegen den avond, en met het verdwijnen derzelven werd de toestand wederom zeer dragelijk.

Een geroepen Arts schreef een braakmiddel voor, dat niet werkte; naderhand werd eene andere medicijn, om te purgeren, voorgeschreven, welke ook geen gevolg had.

Aldus waren 8 dagen verloopen, toen de lijderes, onder toenemende verslimmering, op den 1. Junij 1813, den 9den dag der ziekte, in het *clinicum* kwam. Zij klaagde over aanhoudende hoofdpijn, misselijkheid en geneigdheid tot braken, daarbij was de tong geel beslagen, de smaak bitter, de dorst vermeerderd; eene stekende pijn in de

de streek der lever, die ook bij de betasting toenam, maakte het diep inademen moeijelijk. Deze pijn strekte zich uit tot in den regter schouder; en er was eene doofheid van de bovenste en onderste ledematen der regter zijde voorhanden. De stoelontlasting was verstopt, de pis donker van kleur en spaarzaam, de pols snel, hardachtig, niet vrij.

Voorschrift:

℞. *Rad. Gram. unc.* j,
Fruct. Tamarind. enucl. drachm. vj.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Oxymell. simpl. unc. j.

Voor drank: *Dec. Hord. cum Sal. essent. acid. Tart.*

Verzachtende pappen in de streek der lever en gelijksoortige klisteren.

Den 2. Junij (10). Des nachts ten 11 ure ontstond eene sterke koude, welke 2 uren duurde; de dorst en de hoofdpijn werden hevig, en er volgde hitte, welke met zweet eindigde. Des morgens ten 8 ure tastte de lijderes eene nieuwe koude aan, en daarna hitte en zweet. De lijderes gevoelde stekende pijnen, zoo wel in de streek der lever, als in die der milt, met een gelijktijdig gevoel van doofheid in den linker arm. Er was geene stoelontlasting gevolgd; de pols snel en hardachtig. — Bij de bovenstaande medicijn werden 2 drachmen *Sal mirab. Glauber.* gevoegd, en eene verzachtende klisteer gezet.

Den 3. Junij (11). De koorts-aanval was des nachts, omstreeks denzelfden tijd, gekomen; aanhoudende walging en brakingen van al, wat de lijderes gebruikt had, benaauwden haar. — Eene brandende, vastzittende pijn in de streek der maag, die

die niet de geringste betasting verdroeg, en aanhoudende, zeer pijnlijke brakingen maakten den toestand der lijderes zeer bedenkelijk; de pols was, ook buiten den koorts-aanval, hard en onderdrukt; een eigenaardige, pijnlijke trek in het gelaat ging met dezen toestand gepaard. — Klaarblijkelijk had zich de ontsteking van de linker kwab der lever naar de maag zelve voortgeplant, en dezelve door medelijdendheid in eenen gelijken toestand gebragt.

Men deed eene Aderlating van 8 onsen, en schreef het volgende voor:

℞. *Amygdal. dulc. unc. β.*
F. emuls. unc. viij. *Col. add.*
Mucil. gumm. Arab.,
Syr. Alth., ana unc. β.

Verzachtende stovingen in de streek der maag en lever, en gelijksoortige klisteren.

Spoedig lieten de walging en de brakingen na, de hoofdpijn en branding in de streek der maag verminderden, de betasting werd beter verdragen. — Het bloed formeerde eene ontstekingskorst.

Den 4. Junij (12). Des morgens ten 6 ure had de lijderes wederom eenen aanval van koorts, die ook den volgenden dag (den 5. Junij), des morgens ten 2 ure, doch den derden dag (den 6. Junij), wederom des morgens ten 6 ure, wederkeerde. Een gevoel van drukking met eene stekende pijn in de streek der lever, gedurende den aanval, gaf de lijderes als bijzonder lastig aan. De stoelontlasting is traag, de pis donker van kleur, zonder bezinksel. — Bij het te voorschijn treden van den gastrischen toestand werd den 6. Junij voorgeschreven: ℞. *Rad. Tarax.,*
— *Cichor., ana drachm.* vj.

F.

F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sal. polychr. Seignett.,
Syr. Cichor. cum Rheo, *ana unc.* β.

Des voormiddags tegen 11 ure dreigde de lijderes flaauw te zullen worden, hetgeen gepaard ging met aanhoudend geeuwen en rekken van de ledematen; na het verdwijnen hiervan bevond zij zich wederom vrij wél.

Den 7. Junij (15). Des morgens vroeg ten 2 ure keerde de koorts-aanval weder; gedurende denzelven werd de lijderes door herhaalde oprispingen met eenen rotachtigen smaak en door eene stekende pijn in de streek der lever en milt gekweld. Over dag braakte de lijderes, onder hevige inspanningen, eene groote hoeveelheid taaije, groene, bittere stof uit.

Uit vrees, dat de voorhandene aandoening der lever, door de groote inspanning, ligtelijk tot ontsteking konde overgaan, werd voorgeschreven:

℞. *Magnes. alb. gran.* x,
Sal. essent. acid. Tart. gran. v.
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.

S. Om de vier uren een poeder.

Al spoedig lieten de toevallen na, en de lijderes bevond zich in den koortsvrijen tijd.

Den 8. Junij (16). De koorts-aanval kwam des morgens ten 6 ure. Het was nu duidelijk eene *Febris intermittens tertiana duplicata.* Gedurende den dag braakte de lijderes een geelgroen, bitter vocht, met vele kaasachtige vlokken en stukjes onverteerd, vliezig vleesch.

Den 9. Junij (17). Tegen 3 uren in den morgen kreeg de lijderes den koorts-aanval, wederom met valsche brakingen; de streek des navels was zeer gevoelig, de stoelontlasting verstopt. – Daar zich

zich ligtelijk eene darmontsteking ontwikkelen kon, werd uit voorzigtigheid voorgeschreven:

℞. *Rad. Alth. unc.* β.
F. dec. Sub fin. solv.
Mann. elect. unc. β.
Col. unc. viij *D.*

Den 10. Junij (18). De koorts-aanval volgde ten 8 ure des morgens; dezelve ging van eene buitengewoon hevige, schuddende koude vergezeld, welke een uur duurde.

Den 11. Junij (19). Na eenen rustigen nacht kreeg de lijderes des morgens ten 8 ure eenen zoo hevigen aanval van koude, dat dezelve eene ware verstijvings-koude moest genoemd worden: Volledige bewusteloosheid, stijf staande oogen, onbewegelijke oogappels, onbuigzame stijfheid van alle leden, onwillekeurige afgang van de drekstoffen, marmer-koude, geen spoor van pols, waren voorhanden.

Aromatische wasschingen, sterke wrijvingen van het ligchaam met flanel, het inbrengen van een sterk en warm aftreksel van Kamillen met *Liq. anod. min. Hoffm.*, onder eene zeer moeijelijke doorzwelging, waren, eerst na verloop van een half uur, in staat, wederom teekenen van leven te voorschijn te brengen: deze toestand dreigde het grootste gevaar; bij het nalaten van denzelven lag de lijderes krachteloos ter neder.

Het wederkeeren van zulk eenen aanval moest voor den dood doen vreezen. De krachtdadige en zekere onderdrukking van den eerstvolgenden aanval was dus eene dringende aanwijzing.

Er werd voorgeschreven:

℞.

℞. *Cort. Peruv. fusc. select. unc.* β.
F. dec. per dimid. hor. Col. unc. viij *add.*
Pulv. cort. Peruv. fusc. subtil. unc. β,
— — *Cinnam.*,
— *rad. Zingib.*,
— *cort. Aurant.*, *ana drachm.* β.
Elaeosacch. Foenicul. drachm. ij.

D. S. Wél omgeschud, om het uur twee eetlepels, goed vol, te nemen.

Des avonds werd de medicijn, die bijna verbruikt was, herhaald, en het toedienen derzelve, gedurende den nacht, voortgezet.

Den 12. Junij (20). De lijderes heeft in den nacht gerust geslapen; het hoofd is onpijnlijk, de smaak natuurlijk, er komt eenige eetlust. — Met zorg werd de aanval verwacht: Tegen 11 ure des voormiddags bespeurde de lijderes slechts eene vermaning van den aanval, die zich door geeuwen en rekken van de leden te kennen gaf; er volgden hitte en zweet, zonder koude.

Men bleef bij hetzelfde voorschrift, met dit onderscheid, dat nu de *Cort. Peruv. regius*, in dezelfde hoeveelheid, doch slechts om de twee uren, in verbinding met de bovengezegde specerijachtige middelen, gegeven werd.

Den 13. Junij (21), gelijk ook den 14. Junij, bevond zich de lijderes wél; er is geen spoor van koorts te ontdekken; de eetlust is goed, de tong zuiver, de pis maakt een roodachtig bezinksel.

De bovengezegde medicijn slechts om de drie uren te gebruiken.

Den 15. Junij (23). Herstelling. Trage stoelontlasting.

Voor-

Voorschrift:
℞. *Aq. Menth. unc.* iv,
Extr. Centaur. min. scrup. ij,
Tinct. Rhei aquos. unc. j,
Spirit. Nitr. dulc. gutt. xx.
S. Om de drie uren een eetlepelvol.

In plaats hiervan, werd den 17. Junij voorgeschreven: ℞. *Aq. Chamom. Roman. unc.* v,
Tinct. Rhei aquos. unc. j,
—— *stomach. drachm.* ij.

Deze medicijn werd, gedurende twee dagen, voortgezet, tot dat de herstelde, volgens hare begeerte, op den 19. Junij ontslagen werd. — Zij bezocht, na verloop van eene week, het *clinicum* in welstand, en genoot ook naderhand eene ongestoorde gezondheid.

Aanmerking. In dit geval bevestigde zich de kracht der Kina in haren geheelen omvang, daar zij het leven der lijderes met zekerheid reddede.

Vermomde Alledaagsche Tusschenpoozende Koorts.
(*Febris intermittens quotidiana larvata.*)

J. W., een student, 21 jaren oud, van een levendig temperament, werd den 16. Februarij 1815, na eene voorafgegane verkoeling, door hevige koude, met hoofdpijn verbonden, aangetast. De hoofdpijn keerde den volgenden morgen met vernieuwde hevigheid weder, bezettede vooral de streek van het voorhoofd, en verdween wederom tegen den middag. Deze hoofdpijn ontstond dagelijks op denzelfden tijd, was verbonden met rondtrekkende pijnen in de ledematen, en hield ongeveer 2 uren aan.

De lijder kwam den 26. Februarij (10) in de praktische school. Ook heden was de hoofdpijn op den gewonen tijd verschenen; de tong was zuiver, geen eetlust, drukkende pijn bij diepe inademing in de streek van het borstbeen, somwijlen drooge hoest; dagelijks stoelontlasting; uitwasemende en matig warme huid, een weinig versnelde, genoegzaam krachtige pols.

Voorschrift: *Dec. Alth. cum Rob Sambuc.*

Den 27. Febr. (11). Na eenen rustigen nacht kwam de hoofdpijn des morgens ten 8 ure. De onderbuik was in de streek der lever gevoelig bij eene drukking; de overige verschijnselen waren als gisteren.

Voorschrift:

℞. *Rad. Gram.*,
Fruct. Tamarind. enucl., *ana unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Syr. Sambuc. unc. ß.

Eene Spaanschevlieg-pleister in den nek. — Een voetbad.

Den volgenden dag kreeg de lijder op denzelfden tijd de hoofdpijn; de pis was rood; sedert 2 dagen was geene stoelontlasting gevolgd. — In plaats van de *Fruct. Tamarind.*, werden 6 drachmen *Tinct. Rhei aquos.* bij de medicijn gevoegd.

Uit de, dagelijks op den bepaalden tijd ontstaande hoofdpijn, en het wélbevinden na den aanval, werd, daar de lente voor de deur stond, waarin tusschenpoozende koortsen heerschen, opgemaakt, dat ook hier eene tusschenpoozende koorts, onder de mom van hoofdpijn, voorhanden was. — Dien ten gevolge werd den volgenden dag, daar reeds zoo vele aanvallen hadden plaats gegrepen, voorgeschreven:

℞.

℞. *Pulv. cort. Peruv. fusc. subtil. scrup.* j,
—— —— *Canell. alb.*,
—— *rad. Zingib., ana gran.* iij.
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.
S. Om de twee uren een poeder.

Den 2. Maart. De lijder sliep des nachts gerust. De hoofdpijn kwam ten 8 ure, en hield den geheelen dag aan; tegen den avond werden achter ieder oor 2 Bloedzuigers gezet. Daar de stoelontlasting spaarzaam en hard was, werd, behalve de poeders, *Dec. Gram.* met *Tinct. Rhei aquos.* voorgeschreven.

Den 3. en 4. Maart duurde de hoofdpijn insgelijks tot aan den avond.

Den 5. Maart had de lijder des avonds eene rilling met daarop volgende hitte, welke in den nacht met een algemeen zweet eindigde; den 6. Maart, des morgens, was de hoofdpijn gering, de pis troebel, met stoffen verzadigd. — Daar de stoelontlasting traag was, werden 3 drachmen *Sal mirab. Glaub.* bij de oplossende medicijn gevoegd.

Omstreeks den middag had de lijder eenen duidelijken aanval van koorts, met koude, hoofdpijn, hitte en zweet; na het verdwijnen van denzelven ontstond het vorige wélbevinden.

Voorschrift:

℞. *Pulv. cort. Peruv. fusc. subtiliss. drachm.* β,
—— *rad. Calam. arom. gran.* iv,
M. F. pulv. Dent. tal. num. vj.
S. Om de twee uren een poeder.

Van dezen tijd af bleven de aanvallen uit, en de eetlust keerde weder. De Kina werd evenwel tot op den 15. Maart voortgezet, en toen werd de herstelde in volkomen welstand ontslagen.

Na verloop van eenigen tijd vertoonde hij zich wederom, en verzekerde eene onafgebrokene gezondheid te genieten.

Hardnekkige Derdendaagsche Tusschenpoozende koorts met opzetting van de milt, door eenen bijkomenden besmettelijken *typhus* genezen. (*Febris intermittens quartana, per typhum contagiosum supervenientem sanata.*)

A. K., 36 jaren oud, een jager, van eenen sterken ligchaamsbouw, kreeg, na eene hevige gramschap, pijnen in de linker buikzijde, welke allengskens opzwol, en bij de betasting gevoelig werd. Hij sloeg op deze ongemakken geene acht, tot dat hij vervolgens, na eene verkoeling, door eene hevige, 2 uren durende koude werd aangetast, waarop brandende hitte volgde, die met zweet eindigde; gedurende den koorts-aanval was de dorst zeer groot. Van nu af kreeg de lijder altijd om de drie dagen, onmiddellijk na 12 uren des middags, eenen koorts-aanval, die drie uren duurde, en met eenen korten slaap eindigde. — Eenige geneesmiddelen, die door eenen Arts toegediend werden, bragten geene verligting aan.

Nadat de lijder 7 maanden aldus had doorgebragt, kwam hij den 11. Mei 1818 in het *clinicum.*

Hij zag er tamelijk goed uit, de tong was een weinig beslagen, de smaak natuurlijk, de eetlust volkomen. In de linker buikzijde voelde men eene aanmerkelijke zwelling, die bij de betasting tamelijk gevoelig bleek te zijn: het was de opgezwollen milt. Er volgde dagelijks stoelontlasting, de pis was stroo-geel, de pols natuurlijk.

Voor-

Voorschrift: ℞. *Rad. Gram.*,
— *Tarax.*, *ana unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. gran. xij,
Extr. Gram. unc. *β.*

Den 14. Mei. De lijder had des namiddags, ten 1 ure, eenen aanval van koorts, welke met scheurende pijn in de streek der linker buikzijde, in het daar voorhanden zijnde gezwel, begon, en zich door den onderbuik, den rug en de ledematen uitstrekte; er ontwikkelde zich eene zachte koude met daarop volgende hitte, die met een matig zweet eindigde. Vooral onder den aanval was het boven gezegde gezwel in grootte en hardheid toegenomen, en de voorhanden gevoeligheid klom tot pijn, zoo dat de betasting naauwelijks verdragen werd.

In het geheel duurde de aanval vierdehalf uur; toen dezelve voorbij was, bevond de lijder zich, behalve eenige loomheid en onbehagelijkheid, wederom tamelijk wél; de pis was natuurlijk.

Voorschrift: ℞. *Rad. Tarax.*,
— *Cichor.*, *ana unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Extr. Tarax. unc. β.

Verzachtende pappen, uit *Farin. sem. Lini unc.* viij, *Sapon. nigr. ras. unc.* ij, op de streek der milt.

Deze koorts-aanval keerde den 17., 20., 23., 26. en 29, op denzelfden tijd van den dag, weder, en had, met betrekking tot zijne hevigheid, duur en overige verschijnselen, hetzelfde beloop. Het gezwel in de linker buikzijde scheen in grootte toe te nemen. — Er werd voorgeschreven:

℞.

℞. *Flor. Chamom. drachm.* iij.
F. inf. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. drachm. ß,
Extr. Tarax. drachm. iij.
℞. *Calomel. gran.* iij,
Sacch. alb. drachm. j.
M. F. pulv. Divid. in dos. aeq. num. vj.
S. Driemaal daags een poeder te nemen.
℞. *Unguent. Althaeae,*
——— *mercurial., ana drachm.* ij.
M. S. Tweemaal daags, ter grootte eener boon, in de streek der milt in te wrijven.
℞. *Farin. sem. Lini libr.* ij,
Pulv. herb. Cicut. unc. ij.
S. Voor pap.

Den 1. Junij ontstond de koorts-aanval, zonder scheurende pijn, dadelijk met koude; doch dezelve was zeer gering. Ten gevolge van het dagelijksch gebruik der kwikmiddelen vertoonden zich de eerste sporen van kwijling, waarom de poeders en de zalf ter zijde gesteld werden.

De lijder klaagde over gebrek aan eetlust, de tong was ligt beslagen, de smaak bedorven; de pols vertoonde, ook in den koortsvrijen tijd, eenige prikkeling. — Men schreef voor:

℞. *Flor. Chamom.,*
Rad. Calam. arom., ana drachm. ij.
F. inf. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. drachm. ß,
Extr. Tarax. drachm. ij.
℞. *Sulph. aurat. Antimon. gran.* ij,
Flor. Sulphur. gran. xij,
Sacch. alb. drachm. j.
M. F. pulv. Divid. in part. aeq. num. vj.
S. Driemaal daags een poeder te nemen.

Den

Den 4. Junij klaagde de lijder over hoofdpijn, verloren' eetlust, vermeerderden dorst, vuilen smaak; de pis was troebel, en maakte een zemelachtig bezinksel.

De medicijnen werden ter zijde gesteld, en men schreef het volgende voor:

℞. *Aq. commun. unc.* vj,
Lapid. Cancror.,
Cremor. Tartar. dep., *ana drachm.* j,
Elaeosacch. Foenicul. drachm. ij.

S. Wél omgeschud, om de twee uren een eetlepelvol.

Den 5. Junij. Gisteren is de gewone koortsaanval uitgebleven. Onrustige nacht, vermeerderde hoofdpijn en bezetting van het hoofd; driemaal braking van eene bitter smakende stof; beklemdheid op de borst, verhoogde warmte der huid waren voorhanden; het getal der polsslagen overtrof verre dat van den natuurlijken toestand.

Voorschrift: Eene Spaanschevlieg-pleister in den nek. — Met het overige wordt voortgegaan.

Den 6. Junij. De nacht slapeloos, bedwelmende hoofdpijn en zwaarte in het hoofd, suizingen in de ooren, voorbijgaande ijlingen. — Des morgens: De tong half droog, groote dorst. De lijder had eenige vloeibare stoelontlastingen. Op de borst en aan de voorarmen vertoonde zich een roodachtig, glad uitslag in de gedaante van vlekken, hetwelk geenen twijfel meer overliet omtrent eene plaats gehad hebbende besmetting van den besmettelijken *typhus*, die toen veel in het algemeen ziekenhuis heerschte.

Voorschrift: ℞. *Dec. rad. Salep spiss. unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Sacch. alb. drachm. ij.

Voor drank: *Dec. Salep.*

Den 8. Junij. De doorloop houdt aan, ijlingen bij nacht, duizeling, betrokken blik, hevige dorst, beslagen, drooge tong, verhoogde hitte van de drooge huid, menigvuldige, naar den zwakken overhellende pols, verbreiding van het rood gevlekt uitslag over het geheele ligchaam.

Voorschrift: Bij de bovenstaande medicijn werden 6 drachmen *Aq. Cinnamom.* gevoegd, en buitendien poeders uit een half grein *Ipecac.* gegeven, en Spaanschevlieg-pleisters aan de kuiten gelegd.

Den 9. en 10. Junij. De verschijnselen nemen toe, terwijl de pols daalt en het uitslag verdwijnt. Voortdurend ijlen, groote bedwelmdheid, hardhoorigheid, drooge, bevende tong, met vermeerderden dorst, aanhoudend vloeibare stoelontlastingen, bijtende hitte van de drooge, schrale huid, matig menigvuldige, zeer gedaalde pols.

Voorschrift:

℞ *Rad. Valer. sylv. drachm.* iij,
— *Arnic. drachm.* ij.
F. inf. Col. unc. viij *add.*
Aq. Cinnam. unc. j,
Elaeosacch. Foenicul. drachm. ij.

℞ *Pulv. rad. Ipecac. gran.* iij,
— *fab. Pechur. gran.* xij,
Sacch. alb. scrup. ij.
M. F. pulv. Divid. in dos. num. vj.

S. Om de drie uren een poeder.

Den 11. en 12. Junij. Dezelfde toestand duurt voort.

Voorschrift: Spaanschevlieg-pleisters aan de beide dijen.

Den 14. Junij. Beginnende beterschap onder

eene langzame vermindering van de hevigheid der verschijnselen, doch niet van den doorloop. Rustiger nacht, nu en dan ijling, beter gehoor, helderder oog, zuivering der tong aan de kanten, wederkeerende eetlust, matige menigvuldigheid van den nog zeer zwakken pols. De zwelling der milt is meer dan de helft kleiner geworden.

Voorschrift: Voortgezet gebruik van dezelfde medicijn, benevens de volgende poeders:

℞. *Pulv. rad. Ipecacuanh. gran.* β,
Opii pur. grani quartam part.,
Sacch. alb. gran. x.
M. F. pulv. Dent. tal. num. iv.

S. Om de drie uren een poeder.

Voor diëet: Wijnsoep.

De drie eerstvolgende dagen houdt de doorloop aan, terwijl de zenuwachtige verschijnselen allengskens verdwijnen.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. reg. drachm.* ij.
F. dec. Sub fin. infund.
Rad. Arnic. drachm. ij,
Col. unc. viij *add.*
Tinct. anodyn. simpl. gutt. xij,
Sacch. alb. drachm. ij.

Onder het gebruik van deze medicijn verminderde de doorloop; de zwelling in de linker buikzijde nam aanziender oogen af.

Den 20. Junij. Herstelling.

Voorschrift:

℞. *Cort. Peruv. reg. unc.* β,
Lichen. Island. drachm. ij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Tinct. Aurant. drachm. ij.

On-

Ondersteund door eene voedzame diëet bij voortreffelijken eetlust, herhaalde zich, onder het voortgezet gebruik dezer medicijn, deze merkwaardige, tot een geraamte vermagerde lijder, binnen korten tijd, en herkreeg hij zijn vorig, bloeijend uitzigt. Er was verder geen spoor van opzetting der milt of van koortsbewegingen te bespeuren; en hij verliet, in eene ongestoorde gezondheid, den 4. Julij het *clinicum.*

Derdendaagsche Tusschenpoozende Koorts, in aanhoudende koorts overgaande.

(*Febris intermittens quartana, in continuam desinens.*)

J. R., 29 jaren oud, een molenaar, van eenen zwakken ligchaamsbouw, had, in zijne jeugd, veel met ziekten te strijden. — Na het gebruik van vleesch, dat hij met walging at, kreeg hij eene derdendaagsche tusschenpoozende koorts, waartegen hij, gedurende bijna een geheel jaar, zich te vergeefs van verschillende huismiddelen bediende.

Den 15. November 1819 kwam hij in het *clinicum.* Zijn uitzigt verried duidelijk den langen duur van zijn lijden: Het aangezigt was bleek en ingevallen, de oogen stonden diep naar binnen en waren met blaauwe kringen omgeven, de tong was een weinig wit beslagen, de smaak natuurlijk, de eetlust gering, de borst vrij, in de linker buikzijde voelde men eene aanmerkelijke zwelling, die door de gezwollen milt geformeerd werd, en bij wat sterke betasting pijnlijk was; de stoelontlasting volgde behoorlijk, de pis, gelijk ook de pols, verschilde weinig

nig van den natuurlijken toestand. De laatste koorts-aanval had op den 14. Nov. plaats gegrepen.

Voorschrift:

℞. *Rad. Tarax. unc.* j,
— *Cichor. unc. β.*
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Extr. Trifol. fibrin. drachm. j.

Deze medicijn werd, tevens met een vlijtig gebruik van verzachtende pappen in de streek der milt, tot op den 17. Nov. voortgezet, op welken dag de lijder eenen aanval van koorts kreeg, die des namiddags ten 5 ure, met trekken en rekken in den rug begon; kort daarop volgde eene niet hevige huivering, die voornamelijk uit de streek der milt voortkwam, en zich over den rug uitstrekte, ongeveer anderhalf uur duurde, en allengskens in vermeerderde warmte overging, die, zonder zweet, na verloop van 2 uren, eindigde. Nu ontstond wederom de vorige toestand van de koortsvrije dagen.

Daar de stoelontlasting gemeenlijk hard en spaarzaam was, werd voorgeschreven:

℞. *Rad. Tarax. unc.* j.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sal. Ammoniac. dep. scrup. j,
Tinct. Rhei aquos.,
Extr. Gram., ana unc. β.

Den 20. en 23. Nov. keerde de koorts-aanval, ten opzigte van de orde, den tijd, den duur en de hevigheid, op dezelfde wijze weder. Het verdient te worden aangemerkt, dat de koude haren oorsprong in de streek der milt had, welke plaats, gedurende den aanval, ook pijnlijker was. Na den afloop van den aanval bevond de lijder zich wederom dragelijk.

In

In plaats van de *Tinct. Rhei aquos.*, werden 2 drachmen *Tart. tartaris.* bij de medicijn gevoegd; en buitendien eene zalf voorgeschreven, uit gelijke deelen *Unguent. mercurial. et Verbasc.*, om in de streek der milt in te wrijven.

Doch spoedig veranderde het beeld der ziekte: Een algemeen gevoel van krankte overmeesterde den lijder; daarbij voegden zich hoofdpijn, onrustige slaap, aanhoudende, vermeerderde warmte van het ligchaam, en de pols werd sneller en hardachtig; inzonderheid waren de toevallen heviger tegen den avond, en verontrustten den lijder gedurende den nacht. In plaats dat op den 26. Nov., als den koortsdag, de aanval wederkeerde, ontstond alleen de gewone avondverheffing.

Er werd in de behandeling niets veranderd. Den 28. Nov. ontstond eene vrijwillige neusbloeding; de lijder klaagde over groote matheid, over drukking in den hartkuil, en vermeerderde pijn in de linker buikzijde; het gezwel aldaar was van denzelfden omvang, het hoofd bezet, de tong half droog, de huid vrij heet op het gevoel, de dorst niet vermeerderd, de pols menigvuldig, geprikkeld en een weinig gespannen.

Voorschrift:

℞. *Inf. rad. Caryophyllat.*, *ex drachm.* ij *par.*, *unc.* viij,
Sal. Ammoniac. dep. gran. xv,
Extr. Marrub. drachm. ß.

Deze toestand hield met geringe verandering tot den 30. Nov. aan; op dezen dag namen de pijnen in de linker buikzijde, vooral in het gezwel, aanmerkelijk toe, en de betasting dezer plaats werd niet verdragen; de huid was droog en heet, de be-

bezetting in het hoofd vermeerderd; er waren suizingen in de ooren; de pols hardachtig en menigvuldig.

Voorschrift: Vier Bloedzuigers in de streek der milt.

Den 1. December was wel het plaatselijk lijden der milt geringer, doch de ongemakken op de borst waren toegenomen; in de fluimen vertoonden zich hier en daar bloedstreepjes; het diep inademen was evenwel ongehinderd, en er was geen hoest voorhanden; daarbij was het suizen in het linker oor tot hardhoorigheid geklommen; de pols was snel en hardachtig.

Voorschrift:

℞. *Rad. Alth. unc. β.*

Coq. per quadr. hor. Sub fin. inf.

Rad. Caryophyllat. drachm. ij.

Col. unc. viij *add.*

Sacch. alb. drachm. ij.

Het lijden van de borst en de drukkende pijn waren vermeerderd; bij het diep inademen was eene stekende pijn in de linker zijde der borst voorhanden; de fluimen waren met bloedstipjes vermengd.

Voorschrift: Vier Bloedzuigers op de borst; — verzachtende pappen. — Met de medicijn moet voortgegaan worden.

Van nu af begon de toestand te beteren, de ademhaling werd vrijer, de zwelling der milt nam aanmerkelijk in omvang af, de warmte der huid werd natuurlijk, de avondverheffingen met elken dag zachter.

Den 6. Dec. maakte de pis een ligt bezinksel met een blaauwachtig beslag aan het glas; de huid was op het gevoel zacht en uitwasemend, het hoofd vrij, het gelaat helder; alle ongemakken op de borst waren verdwenen; de pols zacht, matig menigvuldig.

Voor-

Voorschrift:

℞. *Rad. Althaeae,*
Cort. Peruv. fusc., ana drachm. ij.
F. dec. Col. unc. viij *add.*
Sacch. alb. drachm. ij.

Terwijl de herstelling allengskens toenam, de eetlust vermeerderde, en nog alleen spierzwakte voorhanden was, werd den 15. Dec. gegeven:

℞. *Cort. Peruv. fusc. unc. β.*
Coq. per quadr. hor. Sub fin. inf.
Summitat. Centaur. min. drachm. ij.
Col. unc. viij *refrig. add.*
Spirit. Nitr. dulc. drachm. β.

Onder het voortgezet gebruik van deze medicijn en het genot van meer versterkend voedsel, keerden de krachten allengskens weder; de lijder verkreeg een bloeijend uitzigt, en verliet, zonder verder eenen aanval van koorts te krijgen, in eene ongestoorde gezondheid, op den 24. Dec., na een verblijf van 5 weken, het ziekenhuis.

*